

เทศน์ปุจฉา - วิสัชนา

มิลินทปัญหา

มรรค • ผล • นิพพาน

ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์

๗๐ ปี
ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

ในพระบรมราชูปถัมภ์

หนังสือ เทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา
จำนวนพิมพ์ ๑,๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๔
ISBN 978-616-8283-04-2

จัดทำโดย ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
เลขที่ ๔ ซอยเพชรเกษม ๕๔ แยก ๖ ถนนเพชรเกษม
แขวงบางด้วน เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ๑๐๑๖๐
โทรศัพท์ ๐๒๔๕๕๒๕๒๕ โทรสาร ๐๒๔๑๓๓๑๓๑
www.ybat.org, www.facebook.com/ybatpage
Line ID: @ybat

พิมพ์ที่ บริษัท พราว เพรส (2002) จำกัด
เลขที่ ๕๖ ซอยลาซาน ๑๑ ถนนสุขุมวิท ๑๐๕
แขวงบางนา เขตบางนา กรุงเทพฯ ๑๐๒๖๐
โทรศัพท์ ๐๒ ๓๙๘ ๙๗๔๑ - ๕ โทรสาร ๐๒ ๓๙๘ ๙๗๔๗

ขอขอบพระคุณและอนุโมทนาบุญ
พระเมธีวชิรโสภณ (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร)
: ประธานที่ปรึกษา
คณะสงฆ์ร่วมเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา
รศ. ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์
สำนักงาน ลูก ส.ธรรมภักดี
บริษัท สำนักพิมพ์วงกลม จำกัด
คณะเจ้าภาพและผู้ร่วมสนับสนุน
การจัดเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา

กำหนดการ
เทศน์ปุจฉา - วิสัชนา มิลินทปัญหา
วันอาทิตย์ที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๔

ณ ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
ซ.เพชรเกษม ๕๔ เขตภาษีเจริญ กทม.

๐๗.๓๐ น. ลงทะเบียน

๐๘.๐๐ น. ปฐมบท พระนาคเสน - พระเจ้ามิลินท์
โดย พระมหาไพโรจน์ ญาณกุสโล วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์

๐๙.๐๐ น. ปุจฉา - วิสัชนา ช่วงที่ ๑ ไขข้อข้องใจในเรื่อง “มรรค”
โดย พระมหาบุญชู อาสโภ วัดโมลีโลกยารามราชวรวิหาร
พระมหากฤษดา โอภาโส วัดจากแดง

๑๐.๓๐ น. ปุจฉา - วิสัชนา ช่วงที่ ๒ ไขข้อข้องใจในเรื่อง “ผล”
โดย พระมหาชินวัฒน์ จกฺกวโร วัดระฆังโฆสิตารามวรวิหาร
พระมหาวัชระ ติกฺขญาโณ วัดสามพระยา

๑๒.๐๐ น. พักรับประทานอาหาร

๑๓.๐๐ น. ปุจฉา - วิสัชนา ช่วงที่ ๓ ไขข้อข้องใจในเรื่อง “นิพพาน”
โดย พระมหาบุญช่วย ปณฺญาวชิโร วัดบางยี่ขัน
พระครูสมุห์ทวี เกตุธมฺโม วัดอุบลวนาราม

๑๔.๓๐ น. ไขข้อข้องใจ เรื่อง “มรรค - ผล - นิพพาน”
โดย พระเมธีวชิรโสภณ (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร) วัดจากแดง
รศ. ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์

๑๖.๓๐ น. ปัจฉิมบท โดย พระเมธีวชิรโสภณ (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร) วัดจากแดง

๑๗.๐๐ น. กรวดน้ำรับพร เสร็จพิธี

****กำหนดการอาจมีการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม****
****การแต่งกาย แบบสุภาพ สีขาว หรือ สีสุภาพ****

คำนำ

ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นองค์กรพุทธศาสนา ถือกำเนิดขึ้นจากแนวคิดที่จะนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงเยาวชนและคนรุ่นใหม่ สมาคมฯ ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ และได้ดำเนินงานด้านการศึกษา การเผยแผ่ และการปฏิบัติธรรมอย่างเป็นรูปธรรมต่อเนื่องยาวนานมากว่า ๗๐ ปี

โดยหนึ่งในกิจกรรมงานเทศน์สำคัญที่จัดขึ้นในปีนี้คือ การจัดงานเทศน์ปุจฉา - วิสัชนา มิลินทปัญหา ครั้งที่ ๓ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแผ่เรื่องราวการถามตอบปัญหาระหว่างพระเจ้ามิลินท์ พระราชาผู้ครองสาคลนคร เมืองใหญ่ทางตอนเหนือของอินเดีย ในช่วงเวลาราว ๕๐๐ ปี หลังพุทธปรินิพพาน กับพระนาคเสนเถระพระอรหันต์ผู้แตกฉานในธรรมวินัย

หลักธรรมที่ปรากฏในมิลินทปัญหาใช้ปฏิภาณโวหาร และบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระนาคเสนเถระ ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง โดยการศึกษาจากหลักธรรมและวิธีการโต้ตอบปัญหา ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์มิลินทปัญหา ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เหมาะสมกับสังคมยุคปัจจุบัน พระนาคเสนผู้เป็นพระเถระที่เชี่ยวชาญในปริยัติและเป็นพระอรหันต์ผู้บรรลุปฏิสัมภิทา ๔ ได้อธิบายหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์มิลินปัญหาอย่างละเอียดและลึกซึ้ง พร้อมทั้งยกอุปมาอุปไมยประกอบการอธิบายและยังใช้ปฏิภาณโวหารในการโต้ตอบปัญหากับพระเจ้ามิลินท์จนทำให้พระองค์หมดสิ้นความสงสัยเกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระนาคเสนเถระ ทำให้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ของนักเผยแผ่ที่ดีที่ต้องมีทั้งปัญญาความรอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้สามารถนำมาใช้ในการเผยแผ่เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และผู้เผยแผ่ต้องมีวัตรปฏิบัติเป็นที่น่าเลื่อมใส จึงจะทำให้ผู้ฟังมีศรัทธาและนำไปปฏิบัติตามความเข้าใจได้เป็นอย่างดี พระนาคเสนมีรูปแบบและวิธีการในการเผยแผ่ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว คือ การใช้ปฏิภาณไหวพริบในการโต้ตอบปัญหาที่หลากหลายกับพระเจ้ามิลินท์ ทั้งที่เกี่ยวกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

โดยในปีนี้หัวข้อหลักในการปุจฉา วิสัชชนาจะว่าด้วยเรื่อง มรรค ผล นิพพาน เพื่อให้สาธุชนได้เกิดความกระจ่างและมีความเข้าใจในข้อธรรมว่าด้วยมรรค ผล นิพพานได้ชัดเจนแจ่มแจ้งขึ้น

ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยฯ กราบขอบพระคุณพระเถราเถระทุกรูปและขอขอบพระคุณทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการจัดงานเทศน์ปุจฉา - วิสัชนา มิลินทปัญหา ครั้งที่ ๓ นี้ ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ขออนุโมทนาบุญ

ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์

สารบัญ

	หน้า
บทนำมิลินทปัญหา	๑๕
ปณามคาถานอบน้อมพระรัตนตรัยของพระติปิฎกจุฬาภัยเถระ	๒๗
พุทธทำนายพระเจ้ามิลินท์	๒๙
พรรณนาพระนครของพระเจ้ามิลินท์	๓๒
บุพพกรรมของบุคคลทั้ง ๒	๓๔
พระเจ้ามิลินท์เสด็จไปหาครูทั้ง ๖	๓๙
พระอรหันต์ขึ้นไปเชิญมหาเสนะเทพบุตร	๔๑
พระอรหันต์มอบให้พระโรหนเถรเจ้าได้เป็นธุระ ทรมานนาคเสนกุมารเพื่อให้บรรพชา	๔๔
มหาเสนะเทพบุตรจุติจากเทวโลก	๔๖
พระโรหนเถรเจ้าไปนำนาคเสนกุมารมาเพื่อจะให้บรรพชา	๔๙
นาคเสนกุมารบรรพชา	๕๒
พระนาคเสนไปเรียนธรรมกับพระธรรมรักขิต	๕๖
พระอรหันต์ร้อยโกฏิให้ทูตไปตามพระนาคเสน	๕๙
พระเจ้ามิลินท์เสด็จไปถามปัญหาพระอายุบาล	๖๐
พระนาคเสนไปถึงอสงไขยบริเวณ	๖๓
พระเจ้ามิลินท์ตกพระทัยกลัว ในเมื่อได้ทรงสดับกิตติศัพท์ของพระนาคเสน	๖๕
พระเจ้ามิลินท์เสด็จไปหาพระนาคเสน	๖๖

ไขข้อข้องใจในมรรค

ปฏิกัจเนววายามกรณปัญหา ถามถึงสาเหตุที่ควรให้รีบทำเสียก่อน	๗๒
อุปมาการขุดน้ำ	๗๓
อุปมาการไถนา	๗๓
อุปมาการทำสงคราม	๗๔

สีลลักขณะปัญหา ถามลักษณะศีล ๗๕
อุปมา ๕ อย่าง ๗๖
สัทธาลักขณปัญหา ถามลักษณะศรัทธา ๗๘
อุปมาพระเจ้าจักรพรรดิ ๗๙
อุปมาบุรุษผู้ข้ามแม่น้ำ ๘๐
วิริยะลักขณปัญหา ถามลักษณะวิริยะ ๘๒
อุปมาเรือนที่จะล้ม ๘๒
อุปมาพวกเสนา ๘๓
สติลักขณะปัญหา ถามลักษณะสติ ๘๔
อุปมานายคลังของพระราชา ๘๕
อุปมานายประตูของพระราชา ๘๖
สมาธิลักขณะปัญหา ถามลักษณะสมาธิ ๘๗
อุปมากลอนแห่งเรือนยอด ๘๗
อุปมาพระราชา ๘๘
ปัญญาลักขณปัญหา ถามลักษณะปัญญา ๘๙
อุปมาผู้ส่องประทีป ๙๐
สติอาการปัญหา ถามสติเกิดแต่อาการเท่าไร ๙๑
สัตตโพชฌงคปัญหา ถามเรื่องโพชฌงค์ ๗ ๙๔

ไขข้อข้องใจในผล

ธัมมสันตติปัญหา ถามความสืบต่อแห่งธรรม ๙๘
สุขเวทนาปัญหา ถามเรื่องสุขเวทนา ๑๐๑
อุปมาก้อนเหล็กแดงและหิมะ ๑๐๑
นามรูปปฏิสนธิคหณปัญหา ถามการถือปฏิสนธิแห่งนามรูป ๑๐๓
อุปมาด้วยผลมะม่วง ๑๐๔

อุปมาด้วยไฟไหม้ ๑๐๕
อุปมาด้วยประทีป ๑๐๖
อุปมาเรื่องหมั้นเด็กหญิง ๑๐๗
อุปมาด้วยนมสด ๑๐๘
นามรูปปัญหา ถามเรื่องนามรูป ๑๐๙
อัทธานปัญหา ถามมูลเหตุแห่งกาลทั้ง ๓ ๑๑๐
ปุริมโกฏิปัญหา ถามที่สุดเบื้องต้นแห่งสงสาร ๑๑๑
อุปมาด้วยพืช ๑๑๒
อุปมาด้วยแม่ไก่ ๑๑๒
อุปมาด้วยกงรถ ๑๑๓
โกฏิปุริมปัญหา ถามความปรากฏแห่งที่สุดเบื้องต้น ๑๑๔
สังขารซายนปัญหา ถามถึงความเกิดขึ้นแห่งสังขาร ๑๑๖
ภวันตสังขารซายนปัญหา ถามถึงความมีขึ้นแห่งสังขารที่ไม่มี ๑๑๗
อุปมาพระราชมณเฑียร ๑๑๗
อุปมาด้วยต้นไม้ ๑๑๘
อุปมาด้วยช่างหม้อ ๑๑๘
อุปมาด้วยพิณ ๑๑๙
อุปมาด้วยไฟ ๑๑๙
อุปมาด้วยแก้วมณี ๑๒๐
อุปมาด้วยกระจกเงา ๑๒๑
กัมมนานากรณปัญหา ถามเหตุต่าง ๆ กันแห่งกรรม ๑๒๒
ปัญจายตนกัมมนิพพัตตปัญหา ถามการเกิดแห่งอายตนะ ๕ ๑๒๓
อัสสตปัญหา ถามเรื่องการทำบาปทำบุญ ๑๒๔
นจสังกมติปฏิสันธิคหนปัญหา ถามถึงความไม่ก้าวย่างไปแห่งผู้จะเกิด ๑๒๕
สังกมนปัญหา ถามถึงการก้าวไปแห่งสภาพ ๑๒๗

กัมมผลอัตถิภาวปัญหา ถามถึงที่อยู่แห่งผลกรรม ๑๒๙
อุปัชชนชานนปัญหา ถามถึงความรู้สึกของผู้จะเกิดอีก ๑๓๐
อัสสุปัญหา ถามถึงความต่างกันแห่งน้ำตา ๑๓๑
รสปฏิสังเวทีปัญหา ถามถึงความต่างกันแห่งผู้เสวยรส ๑๓๒
สังสารปัญหา ถามเรื่องสงสาร ๑๓๓
จิรกตสรณปัญหา ถามถึงเหตุที่ให้ระลึกถึงสิ่งที่ล่วงแล้วได้ ๑๓๔
วัณณคตปัญหา ถามถึงวรรณะสัณฐานของผู้ไปเกิดในโลกอื่น ๑๓๕
อุปมาด้วยการทำนา ๑๓๗
อุปมาด้วยการจุดประทีป ๑๓๗
อุปมาด้วยกระจก ๑๓๘
ปาปปุญญพหุตตรปัญหา ถามถึงความมากกว่ากันแห่งบาปและบุญ ๑๔๐
ชานอชานปัญหา ถามถึงการทำบาปแห่งผู้ไม่รู้ ๑๔๑
อุตตรกุรุปัญหา ถามถึงผู้ที่ไปอุตตรกุทวีปและสวรรค์ ๑๔๒
อัสสาสปัญหา ถามเรื่องเกี่ยวกับลมหายใจ ๑๔๓
สมุททปัญหา ถามว่าอะไรเป็นสมุทร ๑๔๔

ไขข้อข้องใจในนิพพาน

นปฏิสันธิคณณชานนปัญหา ถามความรู้สึกของผู้ไม่เกิดอีก ๑๔๗
ปัญญานิรุชฌนปัญหา ถามที่ดับปัญญา ๑๔๙
อุปมาผู้จุดประทีป ๑๕๐
อุปมาการเขียนเลข ๑๕๐
อุปมาโอ่งน้ำ ๑๕๑
อุปมารากยา ๑๕๑
อุปมาผู้ถือลูกธนู ๑๕๒
ปรินิพพานปัญหา ถามเรื่องปรินิพพาน ๑๕๓

เวทคูปัญหา ถามเรื่องผู้ถึงเวทย์ ๑๕๕
นิโรธนิพพานปัญหา ถามถึงเรื่องนิโรธนิพพาน ๑๕๙
นิพพานลภนปัญหา ถามเรื่องการได้นิพพาน ๑๖๐
นิพพานสุขภาวชานนปัญหา ถามเรื่องรู้จักความสุขในนิพพาน ๑๖๑
พุทธนิทัสสนปัญหา ถามเรื่องที่อยู่ของพระพุทธเจ้าที่ปรินิพพาน ๑๖๒
กายอัปปิยปัญหา ถามถึงความรักร่างกายแห่งบรรพชิต ๑๖๓
อนาคตปัญหา ถามเรื่องการดับทุกข์ใน ๓ กาล ๑๖๕
อุปมาป้องกันภัยจากข้าศึก ๑๖๖
อุปมาป้องกันความกระหายน้ำ ๑๖๗
ปัญญาวิเสสปัญหา ถามความวิเศษแห่งปัญญา ๑๖๙
มานัตตภาวปัญหา ถามความต่างกันแห่งวิญญาณเป็นต้น ๑๗๐
อรูปวัตถภาวทุกกรปัญหา ถามถึงเรื่องสิ่งที่ทำได้ยากของพระพุทธเจ้า ๑๗๑

ไขข้อข้องใจในเมณฑกปัญหา

สัทธัมมอันตรธานปัญหา เรื่องอายุพระพุทธศาสนา ๕,๐๐๐ ปี ๑๗๔
อุปมาดังสระน้ำ ๑๗๖
อุปมาเหมือนกองไฟใหญ่ ๑๗๗
อุปมาเหมือนกระจก ๑๗๘
อันตรธาน ๓ ประการ ๑๗๙
สัพพัญญุตปัญหา ถามเรื่องสำเร็จสัพพัญญุตญาณ ๑๘๐
พระเทวทัตกลิ้งก้อนศิลา ๑๘๓
ยกอุปมาขึ้นเปรียบเทียบ ๑๘๔
มัจจุปาสามุตตกปัญหา ถามเรื่องพ้นจากบ่วงมรณะ ๑๘๖
เสฏฐธัมมปัญหา ถามถึงธรรมอันประเสริฐสุด ๑๙๑
อุปมาพระราชโอรส ๑๙๔

พุทธสัพพัญญุสยปณามปัญหา ถามเรื่องความเป็นสัพพัญญูของพระพุทธเจ้า ๑๙๕
อิทธิกัมมวิปากพลวตรปัญหา ถามถึงอำนาจฤทธิ์และกรรม ๑๙๗
เมตตานิสังสปัญหา ถามเกี่ยวกับอานิสงส์เมตตา ๑๙๙
ขีณาสวาภายนปัญหา ถามถึงความไม่กลัวแห่งพระขีณาสพ ๒๐๒
มัคคอุปปาทปัญหา ถามเรื่องพระพุทธเจ้าทรงกระทำทางให้เกิด ๒๐๕
ปฏิปทาโทสปัญหา ถามถึงโทษแห่งปฏิปทา ๒๐๗
นิปปัญจปัญหา ถามถึงธรรมที่ไม่ให้เนิ่นช้า ๒๑๐
คิหิอรหัตตปัญหา ถามถึงความเป็นพระอรหันต์แห่งคฤหัสถ์ ๒๑๓
ทวิพุทธานุปาทปัญหา ถามถึงเหตุที่ไม่มีพระพุทธเจ้า
เกิดขึ้นพร้อมกัน ๒ พระองค์ ๒๑๕
คิหิปัพพัชชิตสัมมาปฏิปัตติปัญหา ถามเรื่องสัมมาปฏิบัติ
ของคฤหัสถ์และบรรพชิต ๒๑๘
อรหโตกายิกเจตสิกเวทนา ถามเรื่องเวทนาทางกายทางใจ
ของพระอรหันต์ ๒๒๐
อภิสมยันตรายกรปัญหา ถามเรื่องอันตรายแห่งการสำเร็จธรรม
ของคฤหัสถ์ผู้ปาราชิก ๒๒๓
อรหโตสติสัมโมหปัญหา ถามถึงความเผลอสติของพระอรหันต์ ๒๒๖
นิพพานัสสอัตถิภาวปัญหา ถามถึงความมีอยู่แห่งนิพพาน ๒๒๘
กัมมชากัมมชปัญหา ถามถึงสิ่งที่เกิดจากกรรมและไม่เกิดจากกรรม ๒๓๒
ทุกรการิกปัญหา ว่าด้วยการทรงทำทุกรกิริยา ๒๓๓
กาลากาลมรณปัญหา ถามถึงกาลมรณะ อกาลมรณะ ๒๔๐
เอกกัจจาเนกัจจานังธัมมาภิสมยปัญหา ถามถึงการสำเร็จธรรมของบุคคล ๒๔๖
นิพพานัสสอทุกขมิสสภาวปัญหา ถามถึงความไม่เจือทุกข์แห่งพระนิพพาน ๒๔๘
นิพพานปัญหา ถามเรื่องนิพพานโดยรูปพรรณสัณฐาน ๒๕๑

นิพพานสัจฉิกรณปัญหา ถามเรื่องการกระทำให้แจ้งนิพพาน ๒๕๖
สภาวะแดนนิพพาน ๒๕๗
วิธีกระทำให้แจ้งนิพพาน ๒๕๙
นิพพานัสสปัฏฐานปัญหา ถามถึงที่ตั้งนิพพาน ๒๖๑
ปัญหาที่ ๘ เอาอนุมานปัญหา ถามเรื่องสิ่งที่ควรรู้ด้วยอนุมาน ๒๖๓
อุปมาธรรมนคร ๒๗๑
อุปมาลูกคลื่นในมหาสมุทร ๒๗๔
อุปมาพระยาเขาหิมพานต์ ๒๗๖
อุปมาเมฆฝนห่าใหญ่ ๒๗๘
อุปมารอยพญาช้าง ๒๘๐
อุปมาพญาราชสีห์ ๒๘๑
อุปมาแม่น้ำใหญ่ ๒๘๒
อุปมากลิ่นดอกไม้ ๒๘๓

ปัจฉิมบทพระเจ้ามิลินท์

ปัจฉิมบทพระเจ้ามิลินท์ เกิดเหตุอัศจรรย์ในวันที่ปุจฉาวิสัชนาจบแล้ว ๒๘๖

รายนามผู้สนับสนุนจัดเทศน์ปุจฉา - วิสัชนา มิลินทปัญหา
และจัดพิมพ์หนังสือมิลินทปัญหา มรรค ผล นิพพาน ๒๙๕

บทนำมิลินทปัญหา

“ พระเจ้าเมนันเดอร์ ที่ ๑
เป็นที่รู้จักกันในวรรณกรรมภาษาบาลีว่า
พระเจ้ามิลินท์ เป็นพระมหากษัตริย์อินโด-กรีก
ผู้ปกครองจักรวรรดิขนาดใหญ่ในภูมิภาคตะวันตกเฉียงเหนือ
ของเอเชียใต้จากเมืองหลวงของพระองค์
คือ เมืองสาคละ และพระองค์ถูกบันทึกว่า
เป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาพุทธ ”

บทนำมิลินทปัญหา

คัมภีร์มิลินทปัญหาเป็นคัมภีร์ที่มีชื่อเสียงมาก เป็นที่รู้จักและได้รับการยกย่องว่า เป็นคัมภีร์ที่มีคุณค่าอย่างยิ่งในด้านเนื้อหาสาระที่สอดคล้องตามบาลีพระไตรปิฎกและในด้านอรรถรสแห่งวรรณคดีบาลี สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ว่าคัมภีร์มิลินทปัญหานี้แต่งขึ้นเมื่อพุทธศาสนกาลประมาณ ๕๐๐ ปี พระคันถรจนาจารย์ประสงค์จะชี้แจงข้อพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาให้แจ่มแจ้งพ้นวิมติกังขา จึงเอาอดีตนิทานเรื่องพระนาคเสนแก้ปัญหาพระยามิลินท์โยนกราช อันเป็นเรื่องมีความจริงเป็นเค้ามูลมาตั้งเป็นเค้าแล้วแต่งอธิบายพระธรรมวินัยตามอนุมัติของท่านพระคันถรจนาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์มิลินทปัญหานี้มีนามปรากฏในคำนมัสการข้างต้นว่า “พระปิฎกจุฬาภัย” มิลินทปัญหาเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นทางอินเดียภาคเหนือก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเกิดแตกแยกกันเป็นนิกายเถรวาทฝ่ายใต้และนิกายอาจริยวาทฝ่ายเหนือ เหตุที่เกิดแตกแยกกันเพราะมีความเห็นต่างกันในด้านการอธิบายหลักคำสอนและถือปฏิบัติต่างกัน มิลินทปัญหาเป็นคัมภีร์อธิบายหลักคำสอนที่แต่งขึ้นก่อนเกิดการแตกแยกนิกาย อย่างไรก็ตามแม้คัมภีร์มิลินทปัญหาจะเป็นคัมภีร์อธิบายหลักคำสอนที่เป็นเหตุให้เกิดการแตกแยกก็ตาม แต่ทั้งสองนิกายก็ยอมรับนับถือใช้ในการอธิบายหลักคำสอน เพราะเหตุที่คัมภีร์นี้เกิดก่อนการแตกแยกเป็นนิกาย

นิกายเถรวาทฝ่ายใต้ (ลังกา พม่า ไทย เขมร ลาว) เรียกชื่อคัมภีร์นี้ว่า “มิลินทปัญหา” โดยนำชื่อพระเจ้ามิลินท์ผู้ถามปัญหามาตั้งเป็นชื่อ แปลว่า “ปัญหาของพระเจ้ามิลินท์” (หรือปัญหาที่พระเจ้ามิลินท์ตรัสถาม)

นิกายอาจริยวาทฝ่ายเหนือ (จีน ญี่ปุ่น เกาหลี เวียดนาม) เรียกชื่อคัมภีร์นี้ว่า “นาเซียนปีคิวคิน” (นาเซียนภิกษุสูตร หรือ นาคเสนภิกษุสูตร) ทางจีนจัดคัมภีร์นี้เป็นสูตรหนึ่งในบรรดาพระสูตรทั้งหลาย ดังนั้นจีนจึงใช้ชื่อของพระนาคเสนผู้แสดงธรรม หรือวิสัชนาปัญหาของพระเจ้ามิลินท์มาตั้งเป็นชื่อสูตรนาคเสนภิกษุสูตร แปลว่า “พระ ๑๑๑ สูตรที่พระนาคเสนแสดง” จีนเรียกพระนาคเสนว่า “นาเซียน” เรียกพระเจ้ามิลินท์ว่า “มิลัน”

มิลินทปัญหาแม้มิใช่พุทธพจน์โดยตรง แต่ถึงกระนั้นในบางประเทศ เช่น พม่าให้เกียรติยกย่องเสมือนเป็นพุทธพจน์ พม่าได้จัดคัมภีร์นี้เข้าในพระไตรปิฎกขุททกนิกาย เล่มที่ ๑๑ คัมภีร์นี้มีความสำคัญได้รับการยกย่องมาก ทั้งยังเป็นหนึ่งในคัมภีร์ชั้นแนวหน้า เช่น เนตติปกรณ์เปฏโกปเทสปกรณ์ ที่เกิดขึ้นก่อนคัมภีร์อรรถกถาของพระพุทธโฆษาจารย์ พระพุทธโฆษาจารย์ยกย่องคัมภีร์มิลินทปัญหานี้ดุจว่าเป็นพุทธพจน์ ดังจะเห็นว่าในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎกและอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ได้อ้างมิลินทปัญหาไว้หลายที่สำหรับคุณค่าของคัมภีร์นี้ ไม่ว่าจะมองในแง่ของวรรณกรรม หรือในแง่ของปรัชญา ก็ย่อมเป็นคัมภีร์ที่นำมาซึ่งความภาคภูมิใจต่อพุทธศาสนิกชนโดยเฉพาะชาวพุทธนิกายเถรวาทเป็นอย่างยิ่ง นักปราชญ์ตะวันตกได้ให้ความสำคัญกับมิลินทปัญหานี้มากและยกย่องว่ามิลินทปัญหาเป็นคัมภีร์อธิบายพุทธปรัชญาที่มีลีลาการดำเนินเรื่องที่ชวนติดตาม เช่นเดียวกับบทสนทนาของเพลโต (Dialogues of Plato) นักปรัชญาชาวกรีกผู้โด่งดังในยุคโบราณ

คัมภีร์มิลินทปัญหามีลักษณะแตกต่างจากพระไตรปิฎก คือ แทนที่จะเป็นการรวบรวมพระวจนะของพระพุทธเจ้า หรือคำสอนของพระสาวก กลับเป็นงานเขียนซึ่งมีลักษณะการจัดรูปเล่มและเนื้อหาที่มีรูปแบบของหนังสือที่สมบูรณ์ ทั้งนี้อาจจัดแบ่งเนื้อหาได้เป็น ๓ ตอนใหญ่ ๆ คือ

(๑) บทปณามคาถา เริ่มต้นด้วยบทประพันธ์นมัสการพระรัตนตรัยอย่างไพเราะ ๕ บท ตอนท้ายของบทได้กล่าวเชิญชวนคนทั้งหลายให้ฟังปัญหาที่จะได้วินิจฉัยอย่างละเอียดในคัมภีร์เพื่อความผาสุก

(๒) พาหิรกถา หมายถึง ส่วนที่เล่าเรื่องที่นอกเรื่องไปจากเนื้อหาจริง มีลักษณะเป็นบทนำหรืออย่างที่เรียกว่านิทานในสมัยพุทธกาล พระองค์ทรงทำนายว่า ภายหลังพุทธปรินิพพานได้ ๕๐๐ ปี จะมีกษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าพระเจ้ามิลินท์เป็นผู้มีความฉลาดอย่างมาก มีความเข้าใจเรื่องธรรมะอย่างลึกซึ้ง พระองค์จักได้สนทนาโต้ตอบปัญหาธรรมกับพระนาคเสนเถระผู้เป็นพระอรหันต์ เรื่องที่สนทนาโต้ตอบกันนั้นจะช่วยผดุงพระพุทธศาสนาให้ดำรงสืบต่อไปอีกถึง ๕,๐๐๐ ปี ต่อจากนั้นเป็นเรื่องเล่าแสดงความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสนเถระในอดีตจนถึงปัจจุบัน

(๓) บทสนทนาโต้ตอบปัญหาระหว่างพระเจ้ามิลินท์และพระนาคเสน เนื้อความในส่วนนี้แบ่งออกเป็น ๒ ตอน แต่ละตอนแบ่งเป็น ๙ วรรค ตอนแรกเป็นบทสนทนาโต้ตอบเรื่องปัญหาธรรมทั่ว ๆ ไป เช่น ลักษณะของศีล สมาธิ ปัญญา นิพพาน เป็นต้น ตอนที่สองเน้นที่ปัญหาการวิเคราะห์ความหมายหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่น ปัญหาการให้ทานของพระเวสสันดร ปัญหาที่

พระองค์ตรัสสอนให้มีสัมมาวาจา เป็นต้น ในทางวรรณคดีมิลินทปัญหาเป็นคัมภีร์ที่แสดงถึงความรู้ความสามารถทางด้านการใช้สำนวนภาษาของผู้แต่งอย่างมาก เพราะคำอธิบายแต่ละตอนคมคาย ลักษณะการแต่งที่เด่นที่สุดในคัมภีร์นี้ คือ การใช้อุปมาอุปไมยกล่าวเปรียบเทียบลักษณะธรรมกับสิ่งต่าง ๆ ที่เห็นได้ง่าย เช่น การเปรียบเทียบลักษณะร่างกายกับส่วนต่าง ๆ ของรถที่นำมาประกอบกันเข้าเป็นรถ โดยเมื่อแยกส่วนต่าง ๆ ออกจากกันแล้วก็ไม่มีส่วนใดเรียกว่ารถ ร่างกายของคนก็เช่นกัน ถ้าพิจารณาทีละส่วนแล้วก็ไม่มีส่วนใดที่เรียกว่าตัวตนได้

เนื่องจากมิลินทปัญหาเป็นคัมภีร์ที่มีคุณค่ามากทั้งในด้านธรรมะและในด้านวรรณคดีดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงได้มีผู้จัดพิมพ์และแปลคัมภีร์เล่มนี้ออกเป็นภาษาต่าง ๆ จำนวนมาก ที่พอรวบรวมได้มีดังนี้

(๑) มิลินทปัญหา ฉบับพิมพ์เป็นตัวโรมัน ชำระโดย V. Trenkner จัดพิมพ์เป็นครั้งแรก โดย Williams and Norgate ในปีค.ศ. ๑๘๘๐ 115

(๒) บริษัท James G. Forlang Fund ได้จัดพิมพ์ต้นฉบับที่ชำระโดย V. Trenkner อีกครั้งใน Journal Royal Asiatic Society เมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๘ โดยเพิ่มเติมรายชื่อคำและรายชื่อคาถาที่ รวบรวมโดย C.J. Rylands และ Mrs. Rhys Davids

(๓) มิลินทปัญหา ฉบับชำระโดย Hsaya Hbe ที่เมืองร่างกุ้ง ค.ศ. ๑๙๑๕

(๔) อทิจจวงศ์แห่งเมืองร่างกุ้งประเทศพม่า ได้เขียนอธิบายความหมายของคำในมิลินทปัญหาทุกคำ T.W. Rhys Davids ได้แปล

ออกเป็นภาษาอังกฤษ ตีพิมพ์ใน Sacred Book of the East เล่มที่ ๓๕ และ ๓๖

(๕) มิลินทปัญหา ฉบับแปลเป็นภาษาสิงหล ชื่อ Milinda Prashnaya โดย Hinati Kumbure พิมพ์ที่กรุงโคลัมโบ ค.ศ. ๑๙๐๐

(๖) มิลินทปัญหา ฉบับแปลเป็นภาษาจีนมีทั้งหมด ๑๑ สำนวน

(๗) มิลินทปัญหา ฉบับแปลเป็นภาษาเยอรมันโดย F. Otto Schrader

(๘) มิลินทปัญหา ฉบับแปลเป็นภาษาเยอรมันโดย พระญาณติโลกะ

(๙) มิลินทปัญหา ฉบับแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสโดย Louis Finot

(๑๐) มิลินทปัญหา ฉบับแปลเป็นภาษาฝรั่งเศสจากต้นฉบับภาษาจีน โดย Paul de Miwill

(๑๑) มิลินทปัญหา ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษโดย T.W. Rhys Davids

(๑๒) มิลินทปัญหา ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษโดย I.B. Horner

(๑๓) มิลินทปัญหา ฉบับแปลเป็นภาษารัสเซียจากต้นฉบับภาษาจีน โดย Evanofski

(๑๔) มิลินทปัญหา ฉบับแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นจากต้นฉบับภาษาจีน โดย โซเงน ยามากามิ

(๑๕) มิลินทปัญหา ฉบับแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นจากต้นฉบับภาษาจีน โดย เซอิสยา กานาโมลิ

(๑๖) มิลินทปัญหา ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษโดย Takakusu พิมพ์อยู่ใน Journal Royal Asiatic Society ฉบับพิมพ์ค.ศ. ๑๘๙๖

(๑๗) มิลินทปัญหา ฉบับเบงกาลีชำระโดย Bangiya Sahitya Parishat

(๑๘) มิลินทปัญหา ฉบับแปลเป็นภาษาอิตาเลียนโดย G. Cagnola

(๑๙) Le Bonheur de Niravana extrait du Milindapaprashnaya, ou Miroir des doctrines sacréss จากต้นฉบับภาษาบาลีโดย Lewis de Sylva Pandit พิมพ์ใน Révue de l' histoire des religions, Paris, ปีค.ศ. ๑๘๘๕

(๒๐) Deux Traductions chinoises du Milinda panha โดย E. Specht พร้อมทั้งคำนำโดย S. Levi

(๒๑) Historical bas for the questions of King Menander จากต้นฉบับของธิเบตโดย L.A. Waddel พิมพ์อยู่ใน J.R.A.S. ปี ค.ศ. ๑๘๙๗

(๒๒) Nagasena โดย T.W. Rhys Davids, ใน J.R.A.S. ปี ค.ศ. ๑๘๙๑

(๒๓) Critical and philological notes to the first chapter of the Milinda Parha โดย V. Trenkner พิมพ์ใน J.P.T.S. ปี ค.ศ. ๑๙๘๐

(๒๔) Les noms propres dans les traditions chinoises du Milinda Panha โดย Paul Pelliot พิมพ์อยู่ใน Journal Asiatique Paris, ปี ค.ศ. ๑๙๑๔

(๒๕) Die Fragen des König Menandras โดย F. Otto Schrader ปี ค.ศ. ๑๙๐๓

(๒๖) Geschichte der Indishen Litteratur โดย M. Winternitz ปี ค.ศ. ๑๙๒๐

คนไทยรู้จักคัมภีร์มิลินทปัญหาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ด้วยมีการอ้างถึงชื่อคัมภีร์ในบานแพนกหนังสือไตรภูมิพระร่วง ของพระมหาธรรมราชาลิไท มิลินทปัญหาฉบับแปลภาษาไทยที่มีต้นฉบับในปัจจุบันมี ๕ สำนวน คือ

(๑) ฉบับแปลสมัยกรุงศรีอยุธยา มีต้นฉบับอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ แต่ไม่ครบถ้วน

(๒) ฉบับแปลสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์เผยแพร่ ถือว่าเป็นฉบับหอสมุดแห่งชาติเข้าใจว่าเป็นผลงานในสมัยรัชกาลที่ ๓ เพราะในสมัยรัตนโกสินทร์มีการแปลคัมภีร์ภาษาบาลีออกเป็นภาษาไทยที่สำคัญ ๒ ครั้ง คือ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ครั้งหนึ่งและในสมัยรัชกาลที่ ๓ อีกครั้งหนึ่ง ในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดให้แปลคัมภีร์ที่แต่งไว้เป็นภาษามคธออกเป็นภาษาไทยหลายเรื่อง ที่เป็นเรื่องใหญ่ปรากฏอยู่ คือ คัมภีร์มหาวงศ์พงศาวดารลังกา ว่าด้วยพุทธศาสนประวัติในลังกาทวีป ๑ ชินกาลมาลีว่าด้วยพุทธศาสน-ประวัติตั้งแต่พุทธกาลถึงนครเชียงใหม่ในสยามประเทศนี้ ๑ ไตรโลกวินิจฉัย ๑ เป็นต้น โดยปกติหนังสือที่แปลในสมัยรัชกาลที่ ๑ จะระบุชื่อผู้แปลอย่างชัดเจน เนื่องจากคัมภีร์มิลินทปัญหาไม่ปรากฏรายละเอียดเรื่องการแปลและชื่อผู้แปลในคำนำของหนังสือ จึงควรจะเป็นผลงานในรัชกาลที่ ๓ เพราะในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสดับพระธรรมเทศนาทุกวันเป็นนิตย์ตามราชประเพณี โปรด ฯ ให้อาราธนาพระผู้ถวายเทศน์แปลพระไตรปิฎกทั้งพระวินัย พระสูตร ๑๑๗ และพระอภิธรรมและปกรณ์ต่าง ๆ ถวาย เมื่อเทศน์แล้วก็โปรด ฯ ให้เขียนเก็บรักษาไว้ในหอหลวงมิลินทปัญหาก็เห็นจะแปลถวายเทศน์ในครั้งนั้น

(๓) ฉบับแปลของมหามกุฏราชวิทยาลัย สมัยรัชกาลที่ ๕ ครั้งนั้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ ทรงออกหนังสือธรรมจักษุเป็นรายเดือน สมนาคุณแก่ผู้บริจาคบำรุงมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ทรงแปลคัมภีร์มิลินทปัญหาลงพิมพ์ในหนังสือธรรมจักษุนี้เป็นตอน ๆ แต่ไม่ได้ทรงแปลโดยตลอด เมื่อไม่มีเวลาได้ให้พระกรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัยบ้าง พระภิกษุสามเณรบ้างช่วยกันแปลเป็นตอน ๆ แล้วทยอยพิมพ์ในหนังสือธรรมจักษุ สำนวนแปลนี้เรียกว่า สำนวนสนาม คือ มีลักษณะการแปลเหมือนอย่างในการแปลพระปริยัติธรรมสนามหลวง มุ่งแสดงความรู้ทางไวยากรณ์บาลีเป็นสำคัญ โดยไม่คำนึงถึงความไพเราะและความถูกต้องของภาษาไทย

(๔) ฉบับแปลของสมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพของพระองค์ท่านเอง

(๕) ฉบับเรียบเรียงใหม่ เรียกว่า “ปัญหาพระยามิลินท์” ของ ยิ้ม ปัณฑยางกูร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นการเรียบเรียงเอาเฉพาะใจความของแต่ละปัญหา ตัดสำนวนข้อความที่ซ้ำออก เพื่อให้อ่านเข้าใจง่ายและอ่านได้เร็ว กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์ฉบับนี้ออกเผยแพร่ถือเป็นฉบับแปลของหอสมุดแห่งชาติอีกฉบับหนึ่ง

KING MILINDA ASKS QUESTIONS, 149 B.C.

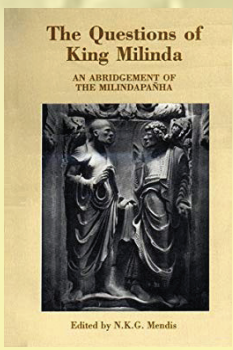
After the deaths of Seleukos Nikator and Asoka, the great empires they controlled broke up, and on the north-western frontiers of India beyond the Indus the country (Baktria and Parthia) came to be held by rulers of Greek descent. Conspicuous amongst these was Menander of Kabul, who penetrated far into Northern India and created a capital at Sagala (Sialkot in the Punjab). He had strong leanings towards Buddhism, and his religious disputations with the great teacher Nagasena have been preserved in a famous classic, the *Milindapanaha*, the Questions of Milinda (Menander).

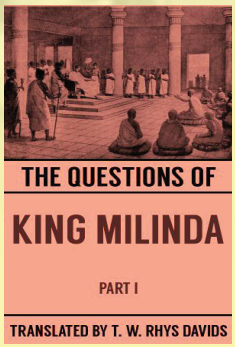
พระเจ้าเมนันเดอร์ ที่ ๑ เป็นที่รู้จักกันในวรรณกรรมภาษาบาลี ว่า พระเจ้ามิลินท์ เป็นพระมหากษัตริย์อินโด-กรีก ผู้ปกครองจักรวรรดิขนาดใหญ่ในภูมิภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเอเชียใต้จากเมืองหลวงของพระองค์คือ เมืองสาคละ และพระองค์ถูกบันทึกว่าเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาพุทธ

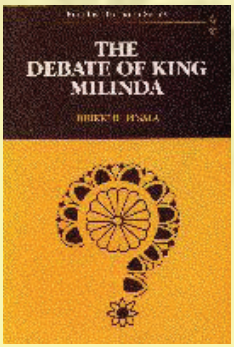
พระเจ้าเมนันเดอร์ทรงกำเนิดที่แถบคอเคซัส เริ่มแรกทรงเป็นกษัตริย์ของแคว้นบักเตรีย หลังจากพิชิตแคว้นปัญจาบได้ พระองค์สถาปนาจักรวรรดิขึ้นในเอเชียใต้ ขยายออกจากที่ราบหุบเขาลุ่มแม่น้ำคาบูลจากทางทิศตะวันตก ไปจรดถึงแม่น้ำราวีทางทิศตะวันออก และจากที่ราบหุบเขาลุ่มแม่น้ำสวัต ทางตอนเหนือ ไปจรดถึงอะราโคเซีย (จังหวัดเฮลมันด์) เหล่านักบันทึกชาวอินเดียโบราณชี้ว่า พระองค์ได้ขยายอาณาจักรไปทางทิศใต้เข้ามาในรัฐราชสถาน และขยายไปทางทิศตะวันออกไกลถึงแม่น้ำคงคาตอนล่างที่เมืองปาฏลีบุตร (ปัฏนา) และสตราโบนักภูมิศาสตร์กรีกเขียนไว้ว่า “พระองค์พิชิตรัฐในอินเดียได้มากกว่าพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช”

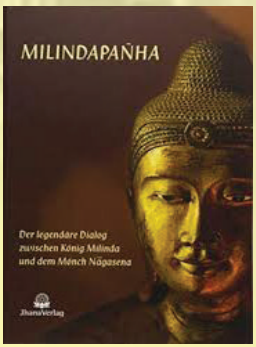
เหรียญของพระองค์จำนวนมากที่ถูกขุดพบ ยืนยันถึงทั้งการค้าที่เจริญรุ่งเรืองและช่วงระยะเวลาของจักรวรรดิของพระองค์ พระเจ้าเมนันเดอร์ยังได้เป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และบทสนทนาของพระองค์กับพระนาคเสนพระเถระนักปราชญ์ชาวพุทธ ก็ถูกบันทึกไว้เป็นผลงานสำคัญทางพระพุทธศาสนาชื่อว่า “มิลินทปัญหา” (ปัญหาของพระเจ้ามิลินท์)

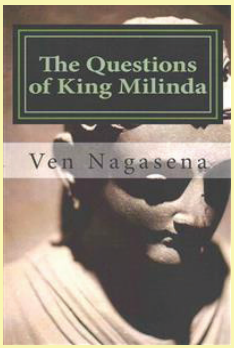
ตัวอย่างหนังสือมิลินทปัญหา ที่จัดพิมพ์ในภาษาต่าง ๆ

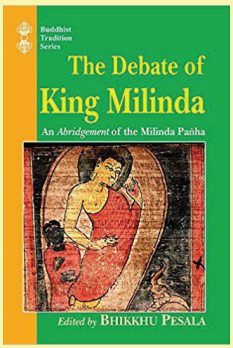

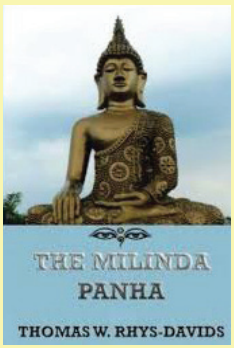

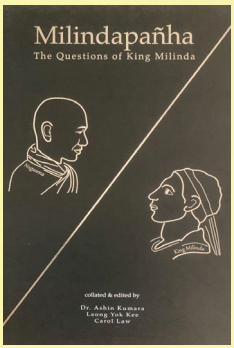

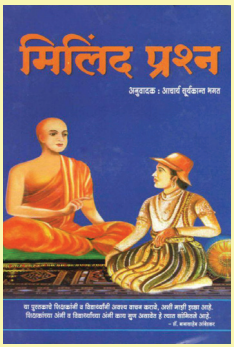

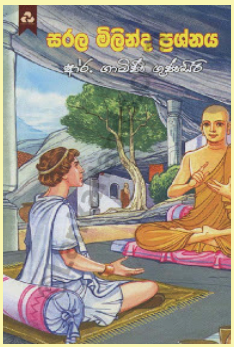

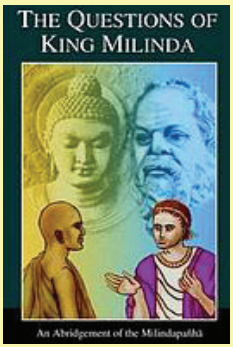

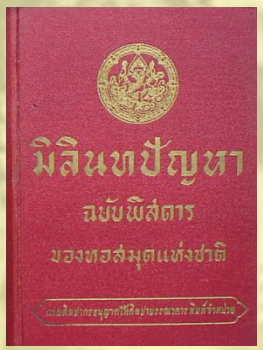

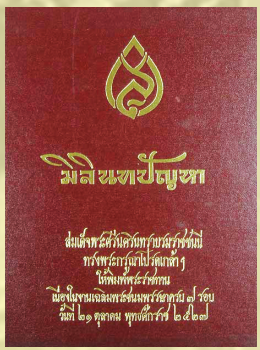

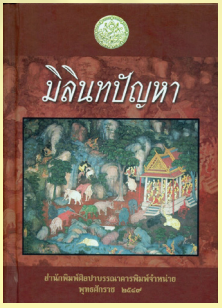

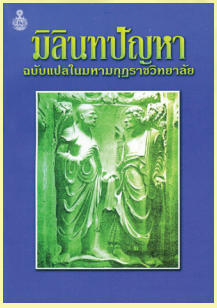

มิลินทปัญหา
ฉบับพิสดาร
ของหอสมุดแห่งชาติ

มิลินทปัญหา
ฉบับแปลในมหามกุฏราชวิทยาลัย

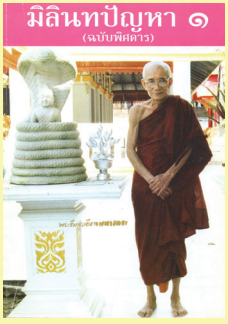

มิลินทปัญหา

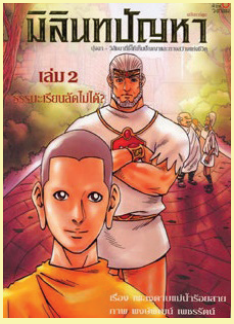

มิลินทปัญหา
ฉบับพร้อมด้วยธรรมกถึก ๕ ท่าน

มิลินทปัญหา

มิลินทปัญหา
ฉบับแปลในมหามกุฏราชวิทยาลัย

มิลินทปัญหา
เล่ม ๓ (เล่มจบ)

มิลินทปัญหา ๑
(ฉบับพิสดาร)

มิลินทปัญหา
เล่ม 2

มิลินทปัญหา:
กษัตริย์กรีกถาม - พระเถระตอบ
The Debate of
KING MILINDA

เทศน์ปุจฉา-วิสัชนา
มิลินทปัญหา

เทศน์ปุจฉา - วิสัชนา
มิลินทปัญหา
ศีล • สมาธิ • ปัญญา

เทศน์ปุจฉา - วิสัชนา
มิลินทปัญหา
บรรค • ผล • นิพพาน

“ ต่อจากเราปรินิพพานไปล่วงได้ ๕๐๐ ปี
จักมีพระราชาองค์หนึ่ง ชื่อว่า “มิลินท์” ผู้ได้กระทำอภินิหารไว้แล้ว
จะทำให้เกิดปัญหาอันละเอียดขึ้นด้วยอานุภาพปัญญาของตน
จะย่ำยีเสียซึ่งสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ด้วยปัญหาอันละเอียด
จะมีภิกษุองค์หนึ่งชื่อว่า “นาคเสน”
ไปทำลายถ้อยคำของมิลินทราชา
ทำให้มิลินทราชาเกิดความร่าเริงยินดีด้วยอุปมาเป็นเอนก
จะทำศาสนาของเราให้หมดเสี้ยนหนามหลักตอ
จักทำศาสนาของเราให้ตั้งอยู่ตลอด ๕๐๐๐ พรรษา ”

ปณามคาถา
นอบน้อมพระรัตนตรัย
ของพระติปิฎกจุฬาภัยเถระ

จะริยา สัพพะโลกัสสะ หิตา ยัสสะ มะเหสิโน
อะจินตะยานุภาวังปิ วันเท โลกัคคะนายะกัง
วิชชาจะระณะสัมปันโน เยนะ นียันติ โลกะโต
วันเท ตะมุตตะมัง ธัมมัง สัมมาสัมพุทธะปูชิตัง
สีลาทิคุณะสัมปันโน ฐิโต มัคคะผะเลสุ โย
วันเท อะริยะสังฆันตัง ปุญญะเขตตะมะนุตตะรัง
วันทะนา ชะนิตัง ปุญญัง อิติ ยัง ระตะนัตตะยัง
หะตันตะราโย สัพพัตถะ หุตตะวาหันตัสสะ เตชะสา
ยัง มิลินทะปะกะระณัง ปุจฉาพะยากะระณะสัชชิตัง
สุณาถะ นิปุเณ ปัญเห ตัง สุขายะ ภะวิสสะตีติ

พระติปิฎกจุฬาภัยเถรเจ้าได้ตั้งปณามคาถาคำนอบน้อมพระรัตนตรัยไว้ในต้นคัมภีร์มิลินทปัญหานี้ว่า

พระจรรยาอันเป็นประโยชน์แก่โลกทั้งปวงของพระสัพพัญญูพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณธรรมอันใหญ่พระองค์ใดมีอยู่ ข้าพเจ้าขอกราบไหว้สมเด็จพระบรมครูพระองค์นั้นซึ่งเป็นผู้มีอานุภาพอันเป็นอจินไตย ผู้เป็นนายกอันเลิศของโลก

พระสัพพัญญูเจ้าพระองค์ใดเป็นผู้ประกอบด้วยวิชชาจรณะนำหมู่สัตว์ออกจากโลกด้วยธรรมะอันใด ข้าพเจ้าขอกราบไหว้ธรรมะอันนั้น ซึ่งเป็นธรรมะอันสูงสุด เป็นธรรมะอันสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบูชาพระอริยสงฆ์ใดเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยคุณมีศีลคุณเป็นต้น เป็นผู้ตั้งอยู่ในมรรค ๔ ผล ๔ ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระอริยสงฆ์นั้น ผู้เป็นนาบุญอันเยี่ยมของโลก บุญอันใดที่ข้าพเจ้าทำให้เกิดขึ้นด้วยการนอบน้อมพระรัตนตรัยอย่างนี้ ด้วยเดชแห่งบุญอันนั้น จงให้อันตรายหายไปจากข้าพเจ้าในที่ทั้งปวง จงให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ปราศจากอันตราย

มิลินทปกรณ์ คือ คัมภีร์มิลินท์อันใด ที่ประกอบด้วยปุจฉาพยากรณ์มีอยู่ ขอท่านทั้งหลายจงฟังปัญหาทั้งหลายอันละเอียดลึกซึ้งที่มีอยู่ในคัมภีร์มิลินทปัญหานั้น เพราะการฟังมิลินทปัญหานั้น จักทำให้เกิดประโยชน์ ดังนี้

พุทธทำนายพระเจ้ามิลินท์

ครั้งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กับเหล่าพระภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก เสด็จไปที่เมืองกุสินารา ในเวลาจะเสด็จดับขันธ์เข้าสู่นิพพาน เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า จะทรงทำให้เกิดความสลดใจแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ด้วยธรรมมีอนิจธรรมเป็นต้น และเมื่อจะทรงแสดงอาการจะเสด็จนิพพาน ด้วยนิพพานธาตุ จึงได้ทรงบรรทมบนบัลลังก์หันพระเศียรไปทางทิศอุดร อันมีในระหว่างนางรังทั้งคู่ที่มีอยู่ในพระราชอุทยาน อันเป็นที่ไหลไปแห่งแม่น้ำของพวกมัลกษัตริย์เมืองกุสินารา จึงตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราขอเตือนเธอทั้งหลายให้รู้ว่า คือสังขารทั้งปวงมีความสิ้นความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำกิจทั้งปวงด้วยความไม่ประมาท”

ศาสนาของพระชินศรีอันมีองค์ ๙ เราได้บัญญัติไว้เพื่อเธอทั้งหลายแล้ว ปาฏิโมกข์ทั้ง ๒ ในวิภังค์ทั้ง ๒ เราก็ได้บัญญัติไว้แล้ว สิ่งที่เป็นการณะและอการณะ เราก็ได้บัญญัติไว้แล้ว สาวกบารมีญาณ มหาสาวกบารมีญาณ ปัจเจกโพธิบารมีญาณ สัมมาสัมพุทธบารมีญาณ เราก็ได้บัญญัติไว้แล้ว สาวกของเราผู้มีกำลังพอ มีกำลังยิ่ง มีความฉลาด มีธรรมะมั่นคง มีอยู่ ธรรมวินัยอันใดที่เราบัญญัติไว้แล้วเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ธรรมวินัยนั้นแหละจะเป็นครูของพวกเธอ

เมื่อเราปรินิพพานแล้ว พระอริยกัสสปจะระลึกถึงถ้อยคำที่ไม่ดีของสุภัททภิกษุ ผู้บวชเมื่อกายแก่ แล้วจะกระทำสังคายนา ทำให้พระพุทธวจนะที่ผู้อื่นจำคลาดเคลื่อนไปนั้นให้ถูกต้องดี

ต่อนั้นไปอีก ๑๐๐ ปี พระยสกากัณฑกบุตร ผู้จะย่ำยีซึ่งถ้อยคำของพวกภิกษุวัชชีบุตร จักได้กระทำทุติยสังคายนาต่อไปอีกได้ ๒๑๘ ปี พระโมคคลีบุตรติสสเถรเจ้า ผู้จะลบล้างลัทธิของพวกเดียรถีย์ภายนอก จักได้กระทำตติยสังคายนา ต่อมาภายหลังพระมหินทภิกษุ จักไปประดิษฐานศาสนาของเรา ลงไว้ที่ตามพปัณณิทวีป ต่อจากเราปรินิพพานไปล่วงได้ ๕๐๐ ปี จักมีพระราชาองค์หนึ่ง ชื่อว่า “มิลินท์” ผู้ได้กระทำอภินิหารไว้แล้ว จะทำให้เกิดปัญหาอันละเอียดขึ้นด้วยอานุภาพปัญญาของตน จะย่ำยีเสียซึ่งสมณพราหมณ์ทั้งหลายด้วยปัญหาอันละเอียด จะมีภิกษุองค์หนึ่งชื่อว่า “นาคเสน” ไปทำลายถ้อยคำของมิลินทราชา ทำให้มิลินทราชาเกิดความร่าเริงยินดีด้วยอุปมาเป็นเอนก จะทำศาสนาของเราให้หมดเสี้ยนหนามหลักตอ จักทำศาสนาของเราให้ตั้งอยู่ตลอด ๕๐๐๐ พรรษา ดังนี้

เพราะฉะนั้น จึงได้กล่าวไว้ว่า ผู้ใดเกิดในราชตระกูลในเวลาล่วงได้ ๕๐๐ ปี จากปีปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้นั้นจักได้ชื่อว่า มิลินทราชา เสวยราชย์อยู่ในสาคลนครอันเป็นเมืองอุดม มิลินทราชานั้น จักได้ถามปัญหาต่อพระนาคเสน มีอุปมาเหมือนกับน้ำในแม่น้ำคงคาไหลไปสู่มหาสมุทรสาคร ฉะนั้น มิลินทราชา คือพระเจ้ามิลินท์นั้นเป็นผู้มีถ้อยคำอันวิจิตร ได้เสด็จไปหาพระนาคเสนในเวลาราตรีมีคบเพลิงจุดสว่างไสว แล้วถามปัญหาล้วนแต่ละเอียดลึกซึ้ง ประกอบด้วยฐานะ อฐานะเป็นอันมาก

การปุจฉาวิสัชนา ล้วนประกอบด้วยอรรถอันลึกซึ้ง ล้วนแต่หยั่งลงถึงใจ ล้วนแต่ไพเราะหู ล้วนแต่ไม่เคยมี ล้วนแต่ทำให้ขนชูชัน มีเนื้อความสว่างไสว ประกอบด้วยอุปมานานาประการ ขอท่านทั้งหลายจงตั้งไว้ซึ่งญาณ ทำใจให้เบิกบานยินดี ฟังปัญหาอันละเอียดในคัมภีร์มิลินท์นั้นเถิด จะเกิดประโยชน์สุขแก่ท่านทั้งหลายตลอดกาลนาน ดังนี้

พรรณนาพระนครของพระเจ้ามิลินท์

มีคำเล่าลือปรากฏมาว่า เมืองสาคลนครของชาวโยนก ที่ออกชื่อไปแล้วนั้น เป็นเมืองที่งดงามด้วยแม่น้ำภูเขา มีพื้นภูมิประเทศน่ารื่นรมย์ยินดี สมบูรณ์ด้วยอุทยานนทีธาร ห้วยหนองคลองบึง สระโบกขรณี สวนดอกไม้ ผลไม้ นานาประการ มีแม่น้ำภูเขาน่ารื่นรมย์ มีการตกแต่งไว้เป็นอันดี มีหมู่นกหลายเพศพันธุ์ ปราศจากข้าศึกศัตรูที่จะมารบกวน มีป้อมค่ายคูประตูหอรบ เขื่อน กำแพงแน่นหนาแข็งแรง ล้วนแต่ก่อด้วยอิฐ โบกด้วยปูนทั้งนั้น

ภายในพระนครนั้นก็งดงามไปด้วยถนนหนทาง ตรอกน้อย ตรอกใหญ่ ถนนสามแพร่งสี่แพร่ง ร้านตลาดราชมรรคา ประดับประดาไปด้วยปราสาทราชมณเฑียรนับด้วยพัน

เมืองสาคลนครนั้น สมบูรณ์ด้วยผ้ากาสี ผ้าโกทุมพรอันมีสีต่าง ๆ กันบริบูรณ์ด้วยยุ้งฉาง ทรัพย์สมบัติ เงิน ทอง ข้าว น้ำ โภชนาหาร ของกินของดื่ม แก้วแหวนเงินทองเป็นอันมาก มีร้านตลาดเป็นที่ไปมาแห่งหมู่พ่อค้า สมบูรณ์ด้วยกหาปณะเงินทองของใช้สอย ทั้งมีคลังผ้า คลังเงิน คลังทอง คลังของต่าง ๆ รายรอบภายนอก มีฉางข้าว ฉางปลา ฉางถั่ว ฉางงา สารพัดถ้วนถี่ มีข้าวน้ำโภชนาหารหาประมาณมิได้ ข้างนอกเมืองเล่าก็บริบูรณ์ด้วยพืชข้าวกล้าปักหว่านไว้น่าชื่นใจ อุปไมยเหมือนข้าวกล้าในอุตรทวีป ไม่อย่างนั้นก็เปรียบเหมือนสวรรค์ชั้นจาตุมอันมีชื่อว่า อาฬกมัณฑา

เมื่อว่ามาถึงตอนนี้แล้ว ก็ควรแสดงบุพพกรรมของพระเจ้ามิลินท์และพระนาคเสน ผู้จะแสดงควรแยกเรื่องออกเป็น ๖ อย่าง คือ

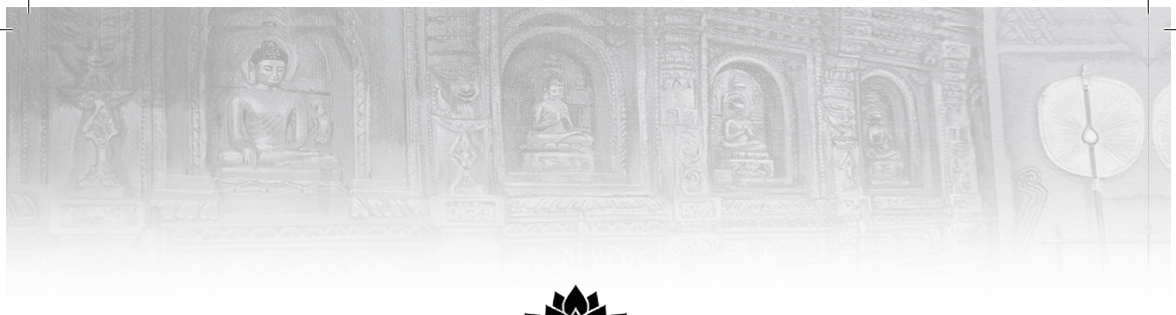
บุพพโยค ๑ มิลินทปัญหา ๑
อนุมานปัญหา ๑ ลักขณปัญหา ๑
อุปมากถาปัญหา ๑ เมณฑกปัญหา ๑

ในปัญหาเหล่านั้น สำหรับมิลินทปัญหาแยกออกเป็น ๒ คือ

ลักขณปัญหา ๑ วิมุตติเฉทนปัญหา ๑

ส่วนในเมณฑกปัญหา แยกออกเป็น ๒ คือ

มหาวรรคปัญหา ๑ โยคีปัญหา ๑

บุพพกรรมของบุคคลทั้ง ๒

กล่าวคือ เมื่อครั้งศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น มีพระราชาพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระเจ้าวิชิตาวี เสวยราชย์อยู่ในสาคลนครราชธานี ทรงอนุเคราะห์มหาชนด้วยสังคหวัตถุ ๔ สร้างมหาวิหารลงไว้ที่ริมแม่น้ำคงคา ถวายพระเถรเจ้าทั้งหลายที่ทรงคุณธรรมต่าง ๆ กัน มีทรงพระไตรปิฎกเป็นต้น ทั้งทรงบำรุงด้วยปัจจัย ๔ ต่อมาภายหลังพระเจ้าวิชิตาวี ก็ได้ขึ้นไปเกิดเป็นพระอินทร์ที่มหาวิหารอันท้าวเธอทรงสร้างไว้นั้น มีพระภิกษุสงฆ์อาศัยอยู่เป็นอันมาก ในพระภิกษุสงฆ์เหล่านั้น พระภิกษุทั้งหลายผู้สมบูรณ์ด้วยข้อวัตรเป็นอันดี เช้าขึ้นก็ได้ถือเอาไม้กวาดด้ามยาว แล้วนึกถึงพระพุทธคุณ แล้วจึงพากันกวาดบริเวณเจดีย์ กวาดเอาหยากเยื่อไปรวมเป็นกองไว้ มีพระภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยศีลองค์หนึ่ง เรียกสามเณรองค์หนึ่งว่า

“จงมานี่ สามเณร จงหอบเอาหยากเยื่อไปเททิ้งเสีย”

สามเณรนั้นก็เฉยอยู่ เหมือนไม่ได้ยิน เมื่อพระภิกษุองค์นั้นเรียกสามเณรองค์นั้น ๓ ครั้ง เห็นสามเณรนั่งนิ่งเฉยอยู่เหมือนไม่ได้ยิน ก็คิดว่า สามเณรองค์นี้หัวดื้อ จึงไปตีด้วยด้ามไม้กวาด สามเณรก็ร้องไห้ด้วยความเจ็บปวด แล้วหอบเอาหยากเยื่อไปทิ้งด้วยความกลัว เมื่อหอบเอาหยากเยื่อไปทิ้งนั้น ได้ปรารถนาว่า

“ด้วยผลบุญที่เราหอบหยากเยื่อมาทิ้งนี้ เมื่อเรายังไม่ถึงนิพพานอยู่ตราบใด เราจะเกิดในที่ใด ๆ ก็ตาม ขอให้เรามีเดชเหมือนกับดวงอาทิตย์เวลาเที่ยงวันฉะนั้นเถิด”

ปรารถนาดังนี้แล้วก็เดินไปอาบน้ำที่แม่น้ำคงคา ดำผุดดำว่ายเล่นตามสบายใจ เมื่อสบายใจแล้วก็ได้เห็นคลื่นละลอกในแม่น้ำคงคา ก็เกิดโสมนัสหรรษาว่า อาจารย์ได้ใช้ให้เราหอบเอาหยากเยื่อมาทิ้งนี้ ไม่ใช่เป็นกรรมของเรา ทั้งไม่ใช่เป็นกรรมของอาจารย์ เป็นการอนุเคราะห์เราให้ได้บุญเท่านั้น ครั้นคิดดังนี้แล้ว จึงปรารถนาขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๒ ว่า

“ข้าพเจ้ายังไม่ถึงนิพพานตราบใด ไม่ว่าข้าพเจ้าจะไปเกิดในที่ใด ๆ ขอให้ข้าพเจ้ามีปัญญาไวทันเหตุผล มีปัญญาไม่รู้จักสิ้นสุด เหมือนกับลูกคลื่นในแม่น้ำคงคานี้เถิด”

ส่วนพระภิกษุผู้เป็นอาจารย์นั้น เมื่อเอาไม้กวาดไปเก็บไว้ที่โรงเก็บไม้กวาดแล้ว ก็ลงไปที่ท่าน้ำคงคาเพื่อจะอาบน้ำ ก็ได้ยินเสียงสามเณรปรารถนา จึงคิดว่า

“ความปรารถนาของสามเณรนี้เป็นความปรารถนาใหญ่ จักสำเร็จได้เพราะอาศัยพระพุทธคุณ”

คิดดังนี้แล้วจึงหัวเราะขึ้นด้วยความดีใจว่า

“สามเณรนี้ถึงเป็นผู้ที่เราใช้ก็ยังปรารถนาอย่างนี้ ความปรารถนาของสามเณรนี้จักสำเร็จเป็นแน่แท้”

คิดดังนี้แล้วจึงตั้งความปรารถนาว่า

“ข้าพเจ้ายังไม่สำเร็จนิพพานตราบใด ขอให้ข้าพเจ้ามีปัญญาไวไม่รู้จักสิ้นสุดเหมือนกับฝั่งแม่น้ำคงคา ให้เป็นผู้สามารถแก้ไขปัญหาปฏิภาณทั้งปวง ที่สามเณรนี้ไต่ถามได้สิ้น ให้สามารถชี้แจงเหตุผลต้นปลายได้ เหมือนกับบุรุษที่ม้วนกลุ่มด้าย สางด้ายอันยุ่งให้รู้ได้ว่าข้างต้นข้างปลาย

ฉะนั้น ด้วยอำนาจบุญที่ข้าพเจ้าได้กวาดวัดและใช้สามเณรให้นำหยากเยื่อมาเททิ้งนี้เถิด” ดังนี้

เมื่อบุคคลทั้ง ๒ นั้น ท่องเที่ยวเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในเทพยดามนุษย์ก็ล่วงมาถึง ๑ พุทธันดร พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายผู้เป็นที่พึ่งของโลก ผู้มีพละกำลังญาณ ๑๑ ประการ ประกอบด้วยเวสารัชญาณ ๔ สมบูรณ์ด้วยพุทธธรรม ๑๘ ได้ทรงพยากรณ์ไว้ว่า

“ความเกิดขึ้นแห่งพระเถรเจ้าทั้งหลาย มีพระโมคคลีบุตรติสสเถรเจ้า และพระอุปคุตตเถรเจ้า เป็นต้น จักปรากฏฉันใด ความเกิดขึ้นแห่งบุคคลทั้ง ๒ นั้น ก็จะปรากฏฉันนั้น เมื่อเราปรินิพพานล่วงไปได้ ๕๐๐ ปีแล้ว บุคคลทั้ง ๒ นั้นจักเกิดขึ้น ธรรมวินัยอันใด อันเป็นของสุขุมที่เราได้แสดงไว้ ธรรมวินัยอันนั้น บุคคลทั้ง ๒ นั้นจักแก้ไขให้หมดฟั่นเฝือด้วยการไต่ถามปัญหากัน” ดังนี้

ต่อมา สามเณรนั้นก็ได้มาเกิดเป็นพระเจ้ามิลินท์ในสาคลนครอันมีในชมพูทวีป พระเจ้ามิลินท์นั้นเป็นบัณฑิต เป็นผู้ฉลาด มีความคิดดี สามารถรู้เหตุการณ์อันเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบันได้ เป็นผู้ใคร่ครวญในเหตุการณ์ถ้วนทุกประการ เป็นผู้ได้ศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ ไว้เป็นอันมาก ถึง ๑๘ ศาสตร์ด้วยกัน รวมเป็น ๑๙ กับทั้งพุทธศาสตร์

ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ

๑. สูติ	รู้จักภาษาสัตว์มีเสียงนกร้อง เป็นต้น ว่าร้ายดี ประการใดได้สิ้น
๒. สมมติ	รู้จักกำเนิดเขาและไม้ เป็นต้น ว่าชื่อนั้น ๆ
๓. สังขยา	คัมภีร์เลข

๔. โยคะ	คัมภีร์ช่าง
๕. นิติ	คัมภีร์นิติศาสตร์
๖. วิเสสิกา	คัมภีร์พาณิชยศาสตร์
๗. คณิกา	พลศาสตร์
๘. คันธัพพา	คันธัพพศาสตร์ พวกดนตรี
๙. ติกิจฉา	เวชชศาสตร์
๑๐. ธนูปเภทา	ธนูศาสตร์
๑๑. อิติหาสา	ประวัติศาสตร์
๑๒. โชติสา	ดาราศาสตร์
๑๓. มายา	มายาศาสตร์
๑๔. เหตุ	เหตุศาสตร์
๑๕. วันตุตถา	ภูมิศาสตร์
๑๖. ยุทธสา	ยุทธศาสตร์
๑๗. ปาสัณฐา	ลัทธิศาสตร์
๑๘. ฉันทสา	ฉันทศาสตร์

พระเจ้ามิลินท์นั้น มีถ้อยคำหาผู้ต่อสู้ได้ยาก ปรากฏยิ่งกว่าพวกเดียรถีย์ทั้งปวง ไม่มีใครเสมอเหมือน ในทางสติปัญญา ทั้งประกอบด้วยองค์ ๓ ประการ คือ มีเรี่ยวแรงมาก ๑ มีปัญญามาก ๑ มีพระราชทรัพย์มาก ๑ อยู่มาคราวหนึ่ง พระเจ้ามิลินท์ได้เสด็จออกจากพระนครด้วยพลนิกรเป็นอันมาก หยุดพักนอกพระนคร แล้วตรัสแก่พวกอำมาตย์ว่า

“เวลายังเหลืออยู่มาก เราจะทำอะไรดี เราจะกลับเข้าเมืองก็ยังวันอยู่ สมณพราหมณ์ เจ้าหมู่เจ้าคณะ คณาจารย์ที่ยืนยันว่า เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ใดหนออาจสนทนากับเราได้ อาจตัดความสงสัยของเราได้”

เมื่อตรัสอย่างนี้ พวกโยนกข้าหลวงทั้ง ๕๐๐ ก็กราบทูลขึ้นว่า

“ข้าแต่มหาราชเจ้า บัณฑิตที่จะพอสนทนากับพระองค์ได้นั้นมีอยู่ คือครูทั้ง ๖ อันได้แก่ ปุรณกัสสป มักขลิโคสาล นิคัณฐนาฏบุตร สญชัยเวลัฏฐบุตร อชิตเกสกัมพล ปกุทธกัจจายนะ พระเจ้าข้า ครูทั้ง ๖ นั้น เป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียงปรากฏ มียศบริวาร มีผู้คนนับถือมาก ขอมหาราชเจ้าจงเสด็จไปไต่ถามปัญหาต่อคณาจารย์เหล่านั้นเถิดคณาจารย์เหล่านั้นจะตัดความสงสัยของพระองค์ได้ พระเจ้าข้า”

พระเจ้ามิลินท์เสด็จไปหาครูทั้ง ๖

ลำดับนั้น พระเจ้ามิลินท์ก็ห้อมล้อมด้วยข้าหลวงโยนกทั้ง ๕๐๐ ขึ้นทรงราชรถเสด็จไปหาปูรณกัสสป ทรงปราศรัยแล้วประทับนั่งลงตรัสถามว่า

"ท่านกัสสปอะไรรักษาโลกไว้?"

ปูรณกัสสปตอบว่า "ขอถวายพระพรแผ่นดินรักษาโลกไว้"

พระเจ้ามิลินท์จึงตรัสว่า

"ถ้าแผ่นดินรักษาโลกไว้ เหตุไรผู้ทำบาปจึงล่วงเลยแผ่นดินลงไปถึงอเวจีนรกล่ะ?"

เมื่อตรัสอย่างนี้ ปูรณกัสสปก็ไม่อาจโต้ตอบได้ ได้แต่นั่งนิ่งกลืนน้ำลายอยู่เท่านั้น

ลำดับนั้น พระเจ้ามิลินท์จึงทรงดำริว่าชมพูทวีปว่างเปล่าเสียแล้ว ชมพูทวีปไม่มีประชน์เสียแล้ว เพราะไม่มีสมณพราหมณ์ เจ้าหมู่เจ้าคณะคณาจารย์ ผู้อวดอ้างตนว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะสามารถตัดความสงสัยของเราได้ ทรงดำริอย่างนี้แล้ว จึงเสด็จไปหามักขลิโคสาล ตรัสถามว่า "ผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วมีอยู่หรือ?"

มักขลิโคสาลตอบว่า "ขอถวายพระพร ไม่มีคือพวกใดเคยเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ เวศย์ ศูทร จัณฑาล คนเทหยากเยื่ออยู่ในโลกนี้ เวลาไปถึงโลกหน้าก็จะเกิดเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ เวศย์ ศูทร จัณฑาล คนเทหยากเยื่ออีก การทำบุญไม่มีประโยชน์อะไร"

พระเจ้ามิลินท์จึงตรัสอีกว่า

“ถ้าอย่างนั้น พวกใดที่มีมือด้วนเท้าด้วนในโลกนี้ พวกนั้นไปเกิดในโลกหน้า ก็จะต้องมีมือด้วนเท้าด้วนอีกน่ะซี”

มักขลิโคสาลตอบว่า

“อย่างนั้น มหาบพิตร คือผู้ใดได้รับโทษถูกตัดมือเท้าในโลกนี้ เวลาผู้นั้นไปเกิดในโลกหน้า ก็จะถูกตัดมือตัดเท้าอีก”

พระเจ้ามิลินทร์ตรัสว่า “โยมไม่เชื่อ”

มักขลิโคสาลก็นิ่ง

พระเจ้ามิลินท์จึงตรัสต่อไปว่า

“นี่แน่ะ มักขลิโคสาล ข้าพเจ้าถามท่านว่าผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วมีอยู่หรือ ท่านก็แก้เสียอย่างนี้ ท่านเป็นคนโง่เขลา พวกใดทำกรรมที่จะให้เกิดไว้อย่างใด ๆ พวกนั้นก็ต้องไปเกิดด้วยกรรมอย่างนั้น ๆ”

ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว จึงตรัสแก่พวกอำมาตย์ขึ้นว่า

“นี่แน่ะ ท่านทั้งหลาย เวลานี้ก็ค่ำแล้วเราจะไปหาสมณพราหมณ์เจ้าหมู่เจ้าคณะคณาจารย์ใด ๆ อีก ผู้ใดจะอาจสนทนากับเราได้ อาจตัดความสงสัยของเราได้”

ตรัสอย่างนี้หลายหน แต่พวกอำมาตย์ก็พากันนิ่งอยู่ ไม่รู้ว่าจะกราบทูลอย่างไร ท้าวเธอก็เสด็จกลับเข้าสู่พระนคร ต่อนั้นไปพระองค์ก็ได้ไปเที่ยวไต่ถามสมณพราหมณ์ เจ้าหมู่เจ้าคณะคณาจารย์ ในที่นั้น ๆ ไม่เลือกหน้า พวกใดแก้ปัญหาของท้าวเธอไม่ได้พวกนั้นก็หนี ไปพวกที่ไม่หนีก็สู้ทนนิ่งอยู่ แต่โดยมากได้พากันหนีไปสู่ป่าหิมพานต์ เมืองสาคลนครจึงเป็นเหมือนกับว่างจากสมณพราหมณ์อยู่ถึง ๑๒ ปี

พระอรหันต์ขึ้นไปเชิญมหาเสนะเทพบุตร

ในคราวนั้น มีพระอรหันต์ ๑๐๐ โกฏิ อาศัยอยู่ที่ถ้ำรักขิตเลณะในภูเขาหิมพานต์ ได้ทราบประวัติการณ์ของพระเจ้ามิลินท์แล้วจึงได้ขึ้นไปประชุมกันที่ยอดภูเขายุคันธร ถามกันขึ้นว่า

“มีพระภิกษุองค์ใดสามารถโต้ตอบกับพระเจ้ามิลินท์ ตัดความสงสัยของพระเจ้ามิลินท์ได้”

ถามกันอย่างนี้ถึง ๓ ครั้ง พระอรหันต์ทั้ง ๑๐๐ โกฏิก็นิ่งอยู่ ลำดับนั้น พระอัสสคุตเถรเจ้าผู้เป็นหัวหน้า จึงกล่าวขึ้นว่า

“ดูก่อนท่านทั้งหลาย มหาเสนเทพบุตรที่อยู่ในเกตุมดีวิมานทางด้านตะวันออกแห่งเวชยันตวิมานของพระอินทร์มีอยู่ มหาเสนเทพบุตรนั้นแหละ อาจโต้ตอบกับพระเจ้ามิลินท์ได้ อาจตัดความสงสัยของพระองค์ได้”

พระอรหันต์ทั้ง ๑๐๐ โกฏิ จึงได้พร้อมกันขึ้นไปหาพระอินทร์ที่ดาวดึงสวรรค์ พระอินทร์จึงเสด็จออกมาต้อนรับกราบไหว้แล้วถามว่า

“ข้าแต่ท่านทั้งหลาย มีพระภิกษุสงฆ์มาเป็นอันมาก โยมนี้เป็นเหมือนกับคนวัดสำหรับรับใช้ พระภิกษุสงฆ์จะให้โยมทำอะไร ขอได้โปรดบอกมา”

พระอัสสคุตจึงถวายพระพรว่า

“เวลานี้มหาราชาองค์หนึ่งทรงพระนามว่า มิลินท์ อยู่ในชมพูทวีป เป็นผู้ได้เรียนศาสตร์ต่าง ๆ ไว้เป็นอันมาก ฉลาดเจรจาไม่มีใครสู้ได้ ได้เที่ยวเบียดเบียนพระภิกษุสงฆ์ด้วยการถามปัญหาตามลัทธิเดียรถีย์ ขอถวายพระพร”

พระอินทร์จึงตรัสว่า

“อ้อ พระราชาองค์นั้นได้จุติไปจากดาวดึงส์นี้เอง”

“อย่างนั้นหรือมหาราช”

“อย่างนั้นพระผู้เป็นเจ้า ผู้ที่จะโต้ตอบกับพระเจ้ามิลินท์ได้นั้นมีแต่มหาเสนเทพบุตรเท่านั้น โยมจักไปอ้อนวอนเขาให้ลงไปเกิดในมนุษยโลก”

ตรัสดังนี้แล้ว ก็พาพระภิกษุสงฆ์เสด็จไปที่เกตุมดีวิมาน เข้าไปลูบหลังลูบหน้าของมหาเสนเทพบุตรแล้วตรัสขึ้นว่า

“นี่แน่ะ มหาเสนะผู้หาทุกข์มิได้ บัดนี้พระภิกษุสงฆ์ขอให้เจ้าลงไปเกิดในมนุษยโลก”

มหาเสนเทพบุตรจึงกราบทูลว่า

“ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้าพระองค์ไม่ต้องการที่จะลงไปเกิดในมนุษยโลก เพราะมนุษยโลกเดือดร้อนด้วยการงานมาก ข้าพระองค์จะไปเกิดในเทวโลกชั้นสูง ๆ ต่อขึ้นไป แล้วปรินิพพานอยู่ในเทวโลกชั้นสูงนั้น พระเจ้าข้า”

ลำดับนั้นพระอัสสคุตเถรเจ้า จึงกล่าวขึ้นว่า

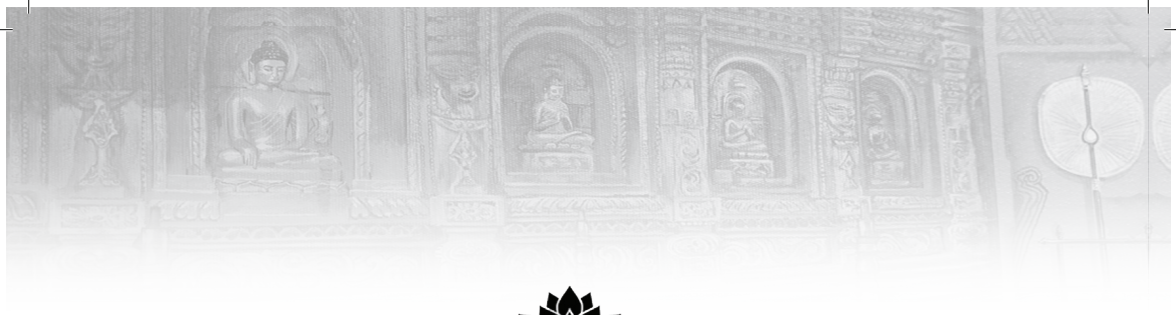
“นี่แน่ะ ท่านผู้หาทุกข์มิได้ พวกเราได้พิจารณาดูตลอดมนุษยโลก เทวโลกแล้ว ไม่เห็นมีผู้อื่นนอกจากท่าน ที่จะสามารถทำลายถ้อยคำของพระเจ้ามิลินท์ได้ สามารถเชิดชูพุทธศาสนาไว้ได้ พระภิกษุสงฆ์จึงได้

ขึ้นมาอ้อนวอนท่าน ขอท่านจงลงไปเกิดในมนุษยโลก ยกย่องพระพุทธ-ศาสนาไว้เถิด”

เมื่อพระภิกษุสงฆ์อ้อนวอนอย่างนี้แล้ว มหาเสนเทพบุตรจึงกราบทูลพระอินทร์ว่า

“ถ้าอย่างนั้นข้าพระองค์ก็จักลงไปเกิดในมนุษยโลก ขอพระองค์จงประทานพรแก่ข้าพระองค์ ให้ข้าพระองค์ทำลายล้างถ้อยคำของพระเจ้ามิลินท์ได้ สามารถเชิดชูพระพุทธศาสนาไว้ได้เถิด พระเจ้าข้า”

กราบทูลดังนี้แล้ว ก็ร่าเริงดีใจ มีใจฟูขึ้นถวายปฏิญญาแก่พระภิกษุสงฆ์ว่า ข้าพเจ้าจะลงไปเกิดในมนุษยโลก แล้วก็รับพรจากพระอินทร์ ลำดับนั้น พระภิกษุสงฆ์ก็ถวายพระพรลา กลับลงมาสู่ถ้ำรักขิตเลณะในภูเขาหิมพานต์อีก

พระอรหันต์มอบให้พระโรหนเถรเจ้าได้เป็นธุระ ทรมานนาคเสนกุมารเพื่อให้บรรพชา

ลำดับนั้นพระอัสสคุตตเถระจึงถามพระภิกษุสงฆ์เหล่านั้นว่า

“ดูก่อนท่านทั้งหลาย ภิกษุที่ไม่ได้มาในที่ประชุมสงฆ์นี้ มีอยู่หรือ?”

มีพระภิกษุองค์หนึ่งบอกว่า มีอยู่ คือ พระโรหนเถรเจ้า ไปเข้านิโรธอยู่ที่ภูเขาหิมพานต์ได้ ๗ วันแล้ว พวกเราควรจะใช้ทูตไปหา พอดีในขณะนั้น พระโรหนเถรเจ้าก็ออกจากนิโรธ นึกรู้ความประสงค์พระอรหันต์ ๑๐๐ โกฏิว่าต้องการเรา จึงได้หายวับจากภูเขาหิมพานต์ มาปรากฏที่ถ้ำรักขิตเลณะ ต่อหน้าพระอรหันต์ ๑๐๐ โกฏิ ครั้งนั้นพระอรหันต์ ๑๐๐ โกฏิ จึงกล่าวขึ้นว่า

“นี่แน่ะท่านโรหนะ เมื่อพระศาสนากำลังถูกกระทบกระเทือน เหตุไรท่านจึงไม่รู้จักช่วยเหลือ ไม่เหลียวแลกิจเหมือนสงฆ์”

พระโรหนะจึงตอบว่า

“เป็นเพราะข้าพเจ้าไม่ได้มนสิการไว้”

พระสงฆ์จึงว่า

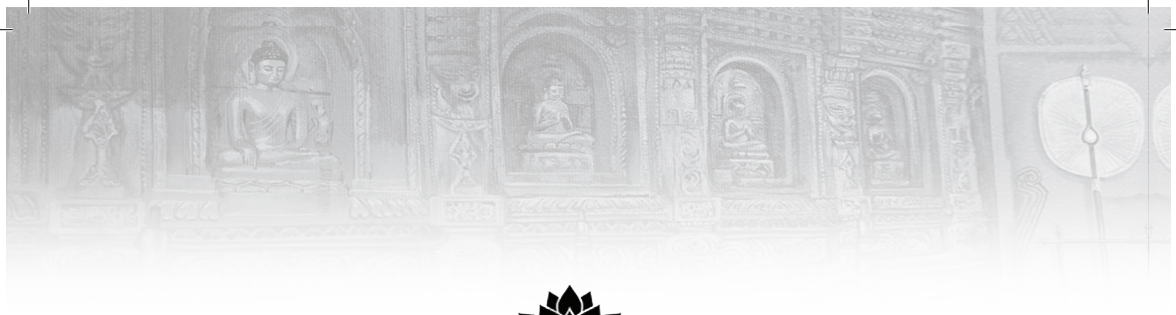
“ถ้าอย่างนั้น พวกเราจะลงทัณฑกรรมท่าน เพราะเหตุที่ท่านไม่ได้มนสิการ”

พระโรหนะจึงถามว่า

“จะลงทัณฑกรรมข้าพเจ้าอย่างไร ?”

พระสงฆ์ตอบว่า

“นี่แน่ะ ท่านโรหนะ มีบ้านพราหมณ์ตำบลหนึ่งชื่อว่า กชังคละ อยู่ข้างป่าหิมพานต์ มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อว่า โสนุตตระ อยู่ในบ้านนั้น เขาจะมีบุตรชื่อว่า นาคเสนกุมาร ท่านจงพยายามไปบิณฑบาตที่ตระกูลนั้น ให้ตลอด ๗ ปี กับ ๑๐ เดือน นำเอานาคเสนกุมารออกมาบรรพชาให้ได้ เมื่อนาคเสนกุมารได้บรรพชาแล้วท่านจึงจะพ้นจากทัณฑกรรมนั้น”

มหาเสนะเทพบุตรจุติจากเทวโลก

ฝ่ายมหาเสนเทพบุตรก็ได้จุติจากเทวโลก ลงมาถือปฏิสนธิในครรภ์ของนางพราหมณี ในขณะนั้นก็มีอัศจรรย์ ๓ ประการ ปรากฏขึ้น คือ บรรดาอาวุธทั้งหลายได้ลุกเป็นเปลวไฟ ๑ ฝนตกใหญ่นอกฤดูกาล ๑ เมฆใหญ่ตั้งขึ้น ๑ ลำดับนั้น พระโรหนเถรเจ้าก็ไปเที่ยวบิณฑบาตที่ตระกูลนั้น เริ่มแต่วันนั้นไปตลอด ๗ ปี กับ ๑๐ เดือน แต่ไม่ได้อะไรเลย เพียงแต่การยกมือไหว้หรือการแสดงความเคารพก็ไม่ได้ ได้แต่การด่าว่าเท่านั้น เมื่อล่วงมาจาก ๗ ปีนั้น จึงได้เพียงคำไต่ถามเท่านั้น คือ อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อพราหมณ์นั้นกลับมาจากดูการงานนอกบ้าน ก็ได้พบพระเถระเดินสวนมา จึงถามว่า

“นี่แน่ะบรรพชิต ท่านได้ไปที่บ้านเรือนของเราหรือ?”

พระเถระตอบว่า “ได้ไป”

พราหมณ์จึงถามว่า “ท่านได้อะไรบ้างหรือ?”

ตอบว่า ได้ ฯ พราหมณ์นั้นนึกโกรธจึงรีบไปถามพวกบ้านว่า

“พวกท่านได้ให้อะไรแก่บรรพชิตนั้นหรือ?”

เมื่อพวกบ้านตอบว่า ไม่ได้ให้อะไรเลย พราหมณ์ก็นิ่งอยู่ เวลารุ่งขึ้นวันที่ ๒ พราหมณ์นั้นจึงไปยืนอยู่ที่ประตูบ้านด้วยคิดว่า วันนี้แหละบรรพชิตนั้นมา เราจักปรับโทษมุสาวาทให้ได้ พอพระเถรเจ้าไปถึงพราหมณ์นั้นก็กล่าวขึ้นว่า

"นี่แน่ะบรรพชิต เมื่อวานนี้ท่านไม่ได้อะไรที่บ้านเรือนของเราเลย ท่านกล่าวมุสาวาทว่าได้ การกล่าวมุสาวาทสมควรแก่ท่านแล้วหรือ ?"

พระเถรเจ้าก็ตอบว่า

"นี่แน่ะพราหมณ์ เราเข้าสู่บ้านเรือนของท่านตลอด ๗ ปี กับ ๑๐ เดือนแล้ว ยังไม่เคยได้อะไรเลย พึ่งได้คำถามของท่านวานนี้เพียงคำเดียวเท่านั้น เราจึงตอบว่าได้"

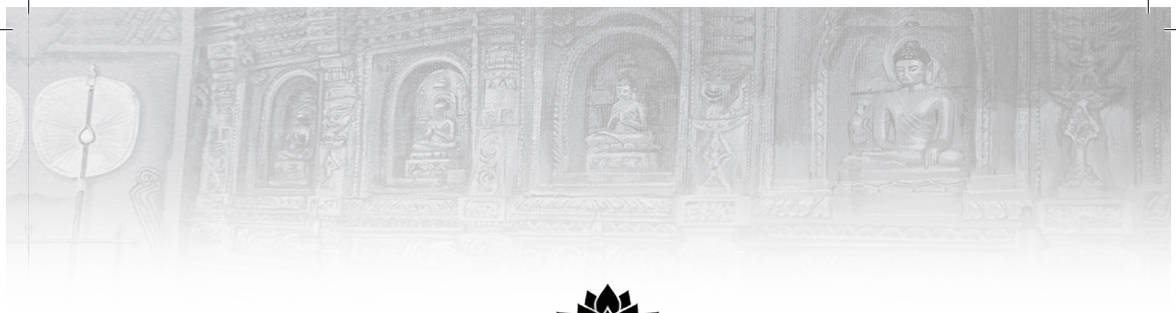
เมื่อพราหมณ์ได้ฟังดังนี้ก็ดีใจ จึงคิดว่า พระองค์นี้เพียงแต่ได้คำปราศรัยคำเดียวเท่านั้น ก็ยังบอกในที่ประชุมชนว่าได้ ถ้าได้ลาภอย่างใดอย่างหนึ่งไปจะไม่สรรเสริญหรือ เพียงแต่ได้คำถามคำเดียวเท่านั้นยังสรรเสริญ เมื่อคิดอย่างนี้แล้ว จึงสั่งพวกบ้านว่าพวกท่านจงเอาข้าวของเราถวายบรรพชิตนี้วันละ ๑ ทัพพีทุกวันไป ต่อนั้นมา พราหมณ์นั้นก็เลื่อมใสต่ออิริยาบถและความสงบเสงี่ยมของพระเถรเจ้ายิ่งขึ้นเป็นลำดับไป จึงขอนิมนต์ว่า

"ขอท่านจงมาฉันอาหารประจำที่บ้านเรือนของข้าพเจ้าทุกเช้าไป"

พระเถรเจ้าก็รับด้วยอาการนิ่งอยู่ พราหมณ์ก็ได้ถวายอาหารคาวหวานอันเป็นส่วนของตนแก่พระเถรเจ้าทุกเช้าไป พระเถรเจ้าฉันแล้วเวลาจะกลับก็กล่าวพระพุทธพจน์วันละเล็กละน้อยทุกวันไป

คราวนี้จะย้อนกล่าวถึงนางพราหมณีนั้นอีก กล่าวคือ นางพราหมณีนั้นล่วงมา ๑๐ เดือน ก็คลอดบุตรให้ชื่อว่า นาคเสน เมื่อนาคเสนกุมารเติบโตขึ้นอายุได้ ๗ ขวบ มารดาบิดาก็ให้ศึกษาไตรเพททั้ง ๓ กับศิลปะอื่น ๆ นาคเสนกุมารเรียนไตรเพททั้ง ๓ กับศิลปะอื่น ๆ ได้สำเร็จในไม่ช้า อยู่มาวันหนึ่ง นาคเสนกุมารจึงลงจากปราสาท

ไปยืนพิจารณาเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด แห่งไตรเพททั้ง ๓ กับศิลปะทั้ง ปวงอยู่ที่ศาลาข้างประตูทุกวันไป จนตลอดถึง ๓ วัน เมื่อไม่เห็นมีแก่น สารอันใด จึงเกิดความไม่สบายใจว่า สิ่งเหล่านี้เปล่าทั้งนั้น ไม่มีสาระประโยชน์อันใดเลย

พระโรหนเถรเจ้าไปนำนาคเสนกุมารมา เพื่อจะให้บรรพชา

ในคราวนั้น พระโรหนเถรเจ้า นั่งอยู่ที่วัตตนิยเสนาสนวิหาร ได้ทราบความคิดของนาคเสนกุมาร จึงได้หายวับไปปรากฏขึ้นข้างหน้านาคเสนกุมารทันที พอนาคเสนกุมารได้แลเห็น ก็เกิดความร่าเริงดีใจว่า บรรพชิตองค์นี้คงรู้จักสิ่งที่เป็นสาระเป็นแน่ จึงถามขึ้นว่า

"ผู้มีศีรษะโล้นนุ่งเหลืองห่มเหลืองเช่นนี้เป็นอะไร?"

พระเถรเจ้าตอบว่า "เป็นบรรพชิต"

จึงถามว่า "เหตุไรจึงได้ชื่อว่า บรรพชิต?"

ตอบว่า "เหตุว่าเว้นเสียซึ่งบาป เว้นเสียซึ่งโทษ จึงได้ชื่อว่า บรรพชิต"

จึงถามว่า "ท่านรู้จักศิลปศาสตร์บ้างหรือ?"

ตอบว่า "รู้จัก"

จึงกล่าวว่า "ศิลปะอันใดที่สูงสุดในโลกมีอยู่ ท่านอาจบอกศิลปะอันนั้นให้แก่กระผมได้หรือ?"

ตอบว่า "อาจบอกได้ ทารก"

จึงถามว่า "เหตุใดผมและหนวดของท่านจึงไม่เหมือนคนอื่น?"

ตอบว่า "นี่แน่ะทารก บรรพชิตทั้งหลายเห็นความกังวล ๑๖ ประการ จึงได้โกนผมโกนหนวดเสีย

ความกังวล ๑๖ ประการนั้นคือ

กังวลด้วยอาภรณ์ คือเครื่องประดับ ๑

กังวลด้วยช่างทอง ๑

กังวลด้วยการขัดสี ๑

กังวลด้วยการเก็บเครื่องประดับ ๑

กังวลด้วยการฟอกการสระผม ๑

กังวลด้วยดอกไม้ ๑

กังวลด้วยของหอม ๑

กังวลด้วยเครื่องอบ ๑

กังวลด้วยสมอ ๑

กังวลด้วยมะขามป้อม ๑

กังวลด้วยดินเหนียว ๑

กังวลด้วยเข็มปักผม ๑

กังวลด้วยผ้าผูกผม ๑

กังวลด้วยหวี ๑

กังวลด้วยช่างตัดผม ๑

กังวลด้วยการอาบน้ำชำระผม ๑

รวมเป็น ๑๖ ประการด้วยกัน ในเส้นผมแต่ละเส้นย่อมมีหมู่หนอนอาศัยอยู่ที่รากผม ทำให้รากผมเศร้าหมองคนทั้งหลายได้เห็นผมเศร้าหมองก็เศร้าใจ เสียใจ ไม่สบายใจ เมื่อมัวแต่ยุ่งอยู่กับผมด้วยเครื่องกังวล ๑๖ อย่างนี้ ศิลปะที่สุขุมยิ่งก็เสียไป เพราะฉะนั้นแหละ บรรพชิตทั้งหลายจึงต้องโกนผมโกนหนวดทิ้งเสีย”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้อนี้น่าอัศจรรย์ เพราะเมื่อคนทั้งหลายกังวลอยู่กับเครื่องกังวล ๑๖ ประการอย่างนี้ ศิลปะที่สุขุมยิ่งต้องไม่ปรากฏเป็นแน่ ข้อนี้กระผมเชื่อ” แต่ขอถามอีกว่า

“เหตุไรผ้านุ่งผ้าห่มของท่าน จึงไม่เหมือนกับคนอื่น ๆ “ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า “ท่านอาจสอนศิลปะที่ละเอียดยิ่งให้แก่กระผมได้หรือ?”

“ได้พ่อหนู”

“ถ้าได้ขอได้โปรดสอนให้”

“เออพ่อหนู เวลานี้เรายังเที่ยวบิณฑบาตอยู่ในละแวกบ้าน ยังสอนให้ไม่ได้”

ลำดับนั้นนาคเสนกุมาร จึงรับเอาบาตรของพระโรหนเถรเจ้า แล้วนิมนต์ให้ขึ้นไปฉันที่เรือน เมื่อฉันแล้วจึงว่า

“ขอท่านจงบอกศิลปะที่ละเอียดให้แก่กระผมเดี๋ยวนี้”

“โอ ! พ่อหนู ตราบใดที่พ่อหนูยังมีกังวลอยู่ ตราบนั้นเรายังสอนให้ไม่ได้ ต่อเมื่อพ่อหนูขออนุญาตมารดาบิดาแล้ว ถือเพศอย่างเรา คือโกนผมนุ่งเหลืองห่มเหลืองเหมือนเรา เราจึงจะสอนให้ได้”

นาคเสนกุมารจึงไปขออนุญาตต่อมารดาบิดา เมื่อมารดาบิดาไม่อนุญาต ก็นอนอดอาหาร ต่อเมื่อมารดาบิดาอนุญาต จึงบอกพระเถระว่า

“กระผมจักถือเพศอย่างท่าน ขอท่านจงสอนศิลปะที่ละเอียดให้แก่กระผม”

พระโรหนเถรเจ้าจึงพานาคเสนกุมาร กลับไปที่วัตตนิยเสนาสนวิหาร ค้างอยู่คืนหนึ่ง เช้าขึ้นจึงพาไปหาพระอรหันต์ ๑๐๐ โกฏิ ที่อยู่ที่ถ้ำรักขิตเลณะ

นาคเสนกุมารบรรพชา

ก็ในคราวนั้นพระอรหันต์ ๑๐๐ โกฏิก็ได้ให้นาคเสนกุมารบรรพชาอยู่ที่ถ้ำรักขิตะ เมื่อนาคเสนกุมารได้บรรพชาแล้ว จึงกล่าวต่อพระโรหนเถรเจ้าว่า

“กระผมได้ถือเพศเหมือนท่านแล้ว ขอท่านจงสอนศิลปะที่ละเอียดยิ่งให้แก่กระผม”

พระโรหนเถรเจ้าจึงคิดว่า เราจะสอนอะไรก่อนดีหนอ นาคเสนนี้มีปัญญาดี เราควรสอนอภิธรรมปิฎกก่อน ครั้นคิดแล้วจึงบอกว่า

“นาคเสน เธอจงตั้งใจเรียนศิลปะที่ละเอียดยิ่งของเราว่าอย่างนี้ แล้วก็เริ่มแสดงอภิธรรมทั้ง ๗ พระคัมภีร์ คือ คัมภีร์ธรรมสังคณีว่า กุสะลา ธัมมา อะกุสะลา ธัมมา อัพพะยากะตา ธัมมา เป็นลำดับไป และคัมภีร์วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก มหาปัฏฐาน เป็นลำดับไป”

นาคเสนสามเณรก็สามารถจำได้สิ้นเชิง แล้วไปพิจารณาว่า กุสะลา ธัมมา ได้แก่อะไร อะกุสะลา ธัมมา ได้แก่อะไร อัพพะยากะตา ธัมมา ได้แก่อะไร ดังนี้เป็นต้น แล้วไปขอฟังคำอธิบายจากพระอรหันต์ทั้งหลาย เมื่อได้ฟังคำอธิบายแล้วก็เข้าใจปรุโปร่งสว่างไสวอย่างอัศจรรย์ ในขณะนั้นแผ่นดินก็เกิดหวั่นไหวเทวดาทั้งหลายก็แสดงความชื่นชมยินดี พรหมทั้งหลายก็ตบมือสาธุการ ผงจันทน์ ดอกไม้ทิพย์ก็ตกลงมาจากสวรรค์ พระอรหันต์ ๑๐๐ โกฏิก็ให้สาธุการ

เมื่ออยู่นานมาจนกระทั่งนาคเสนกุมารสามเณรมีอายุครบอุปสมบทแล้วพระอรหันต์ ๑๐๐ โกฏิก็ให้อุปสมบทเป็นพระนาคเสน เช้าขึ้นพระนาคเสนครองบาตรจีวรเข้าไปบิณฑบาตก็นึกขึ้นว่าพระอุปัชฌาย์ของเราเห็นจะเปล่าจากคุณธรรมอื่น ๆ คงรู้แต่อภิธรรมเท่านี้ อย่างอื่นคงไม่รู้

ขณะนั้นพระโรหนเถรเจ้าจึงออกมากล่าวขึ้นว่า

“นี่แน่ะนาคเสน การนึกของเธอไม่สมควรเลย เหตุไรเธอจึงนึกดูถูกเราอย่างนี้”

ฝ่ายพระนาคเสนก็นึกอัศจรรย์ใจว่าพระอุปัชฌาย์ของเราเป็นบัณฑิตแท้ เพียงแต่เรานึกในใจก็รู้ เราจักต้องขอโทษ

ครั้นคิดแล้วจึงกล่าวขึ้นว่า

“ขอจงอดโทษให้กระผมด้วยเถิด กระผมจะไม่นึกอย่างนี้อีก จะไม่ทำอย่างนี้อีก”

พระโรหนเถรเจ้าตอบว่า

“นาคเสน เรายังอดโทษให้ไม่ได้ ต่อเมื่อเธอทำให้พระเจ้ามิลินท์ผู้เสวยราชย์อยู่ในสาคลนครเลื่อมใสได้ ด้วยการแก้ปัญหานั้นแหละ เราจึงจักอดโทษให้”

พระนาคเสนจึงว่า

“ท่านขอรับ อย่าว่าแต่พระเจ้ามิลินท์เพียงองค์เดียวเลย ต่อให้พระราชาในชมพูทวีปทั้งสิ้นเรียงตัวกันมาถามปัญหา กระผมก็จักทำให้เลื่อมใสได้สิ้น ขอท่านจงได้อดโทษให้กระผมเถิด”

เมื่ออ้อนวอนอย่างนี้ถึง ๓ ครั้งพระโรหนเถรเจ้าจึงบอกว่า

“เธอจงไปหาพระอัสสคุตตเถรเจ้า ถามถึงความสุขของท่าน และบอกความทุกข์สุขของเราแทนเรา แล้วอยู่ในสำนักของท่านเถิด”

ลำดับนั้น พระนาคเสนจึงอำลาพระอุปัชฌาย์ ออกเดินทางไปหาพระอัสสคุตตเถรเจ้ากราบไหว้แล้วก็ถามถึงทุกข์สุขตามคำสั่งของพระอุปัชฌาย์ แล้วขออาศัยอยู่

พระอัสสคุตตเถรเจ้าจึงถามว่า “เธอชื่ออะไร”

ตอบว่า “กระผมชื่อนาคเสน”

“ก็ตัวเราชื่ออะไร?”

ตอบว่า “พระอุปัชฌาย์ของกระผม รู้จักชื่อของท่าน”

จึงถามว่า “อุปัชฌาย์ของเธอชื่ออะไร?”

ตอบว่า “ชื่ออุปัชฌาย์ของกระผมท่านรู้อยู่แล้ว”

พระอัสสคุตต์จึงว่า “ดีละ นาคเสน”

แล้วคิดว่า นาคเสนนี้ มุ่งต่อการศึกษา เราจักต้องลงพรหมทัณฑ์เสียแต่เดี๋ยวนี้ ครั้นคิดแล้ว จึงได้ลงพรหมทัณฑ์ คือ ไม่พูดกับพระนาคเสนถึง ๓ เดือน แต่พระนาคเสนก็ได้ปัดกวาดบริเวณและตักน้ำฉันน้ำใช้ไว้ถวายตลอดทั้ง ๓ เดือน ส่วนพระอัสสคุตต์จึงกวาดบริเวณด้วยตนเองและล้างหน้าด้วยน้ำอื่น ๆ ก็พระอัสสคุตต์นั้นมีอุบาสิกาคนหนึ่งเป็นอุปัฏฐายิกาประมาณ ๓๐ พรรษาแล้ว เมื่อล่วง ๓ เดือนนั้นไปแล้ว อุบาสิกานั้นจึงไปถามพระเถรเจ้าว่า

“มีบรรพชิตอื่นมาอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าบ้างหรือ”

พระเถรเจ้าก็ตอบว่า “มี คือพระนาคเสน”

อุบาสิกานั้นจึงว่า

“ถ้าอย่างนั้นพรุ่งนี้เช้า ขอพระผู้เป็นเจ้ากับพระนาคเสนจงเข้าไปฉันจังหันที่บ้านของโยม”

พระเถรเจ้าก็รับด้วยความนิ่งอยู่ เช้าขึ้นจึงพาพระนาคเสนเข้าไปฉันที่บ้านของอุบาสิกานั้น ครั้นฉันแล้วจึงบอกให้พระนาคเสนอนุโมทนาแล้วกลับไป ฝ่ายอุบาสิกานั้นจึงกล่าวต่อพระนาคเสนว่า

“โยมแก่แล้ว ขอท่านจงอนุโมทนาด้วยคาถาที่ลึกซึ้ง”

พระนาคเสนก็อนุโมทนาด้วยคาถาอันลึกซึ้ง เมื่อจบคำอนุโมทนาลงอุบาสิกานั้นก็ได้สำเร็จพระโสดาปัตติผล ลำดับนั้น พระอัสสคุตตเถรเจ้า ผู้นั่งอยู่ที่โรงกลมกว้างใหญ่ในวิหาร ก็ให้สาธุการว่า สาธุ สาธุ นาคเสน เธอได้ทำลายหมู่ใหญ่ได้ถึง ๒ หมู่ คือ หมู่เทพยดามนุษย์ด้วยลูกศรเพียงลูกเดียวแล้ว ส่วนเทวดาอีกหลายพันก็ตบมือสาธุการผงจันทน์ทิพย์ในสวรรค์ ก็โปรยปรายลงมาดังสายฝน พระนาคเสนก็กลับไปกราบพระอัสสคุตตเถรเจ้าแล้วนั่งอยู่ พระอัสสคุตตเถรเจ้าจึงกล่าวว่า

“นาคเสนอยู่ที่นี่นานแล้ว จงไปขอเรียนพระพุทธวจนะจากพระธรรมรักขิต ผู้อยู่ในอโศการามด้านทิศอุดรแห่งเมืองปาตลีบุตรนครเถิด”

พระนาคเสนจึงเรียนถามว่า

“เมืองปาตลีบุตรอยู่ไกลจากนี้สักเท่าใด ขอรับ”

ท่านตอบว่า “ไกลจากนี้ประมาณ ๑๐๐ โยชน์”

จึงว่า “ท่านขอรับ เมืองปาตลีบุตรอยู่ไกลมาก อาหารในระหว่างทางก็หาได้ยาก กระผมจะไปได้อย่างไร”

ท่านตอบว่า “เธอจงไปเถิด เธอจะได้อาหารล้วนแต่ข้าวสาลีไม่มีเมล็ดหักทั้งกับข้าวอีกเป็นอันมากในระหว่างทาง”

พระนาคเสนจึงกราบลาพระอัสสคุตต์ แล้วออกเดินทางไปตามลำดับ

พระนาคเสนไปเรียนธรรมกับพระธรรมรักขิต

ก็ในคราวนั้นมีเศรษฐีชาวเมืองปาตลีบุตรคนหนึ่ง ให้จัดแจงเกวียน ๕๐๐ เล่ม บรรทุกสินค้าแล้ว ออกเดินทางกลับเมืองปาตลีบุตร ได้พบพระนาคเสนออกเดินทางไป จึงถาม

"ท่านจะไปไหน"

ตอบว่า

"อาตมาจะไปเมืองปาตลีบุตร"

เศรษฐีได้ฟังดังนั้นก็ดีใจจึงกล่าวว่า

"ถ้าอย่างนั้น จงไปกับโยมเถิดจักสะดวกดี"

พระนาคเสนตอบว่า "ดีแล้ว คฤหบดี "

ลำดับนั้นเศรษฐีจึงจัดอาหารถวาย เวลาฉันเสร็จแล้ว เศรษฐีจึงถามว่า "ท่านชื่ออะไร"

ตอบว่า "อาตมาชื่อนาคเสน"

ถามว่า "ท่านรู้พระพุทธวจนะหรือ"

ตอบว่า "อาตมารู้เฉพาะอภิธรรม"

เศรษฐีจึงว่า "เป็นลาภอันดีของโยมแล้ว โยมก็ได้เรียนอภิธรรม ท่านก็รู้อภิธรรม ขอท่านจงแสดงอภิธรรมให้โยมฟังดูเถิด"

เมื่อพระนาคเสนแสดงอภิธรรมจบลงเศรษฐีก็ได้สำเร็จพระโสดาบัน แล้วออกเดินทางต่อไป เมื่อไปถึงที่ใกล้เมืองปาตลีบุตรเศรษฐี

จึงบอกทางให้ไปอโศการาม แล้วกล่าวว่า “ขอท่านจงให้พรแก่โยมสักอย่างหนึ่งเถิด”

พระนาคเสนตอบว่า “อาตมาเป็นบรรพชิต จักให้พรอะไรได้”

เศรษฐีจึงว่า “พรใดสมควรแก่สมณะ ขอท่านจงให้พรนั้น”

พระนาคเสนจึงว่า “คฤหบดีพูดถูก”

เศรษฐีจึงว่า

“ถ้าอย่างนั้นขอท่านจงกรุณารับผ้ากัมพลอันยาว ๑๖ ศอก กว้าง ๘ ศอก ของโยมนั้นไปนุ่งห่มเถิด”

พระนาคเสนรับแล้วก็ออกเดินทางไปสู่สำนักพระธรรมรักขิตที่อโศการาม กราบไหว้แล้ว ก็เรียนว่า

”ขอท่านจงโปรดสอนพระพุทธวจนะให้กระผมด้วยเถิดครับ”

ก็ในคราวนั้น พระติสสทัตตเถรเจ้าได้เล่าเรียนพระพุทธวจนะทั้งสิ้นตามที่พปัณณิทวีปแล้วออกเดินทางไปชมพูทวีป ไปกราบพระธรรมรักขิตนี้แล้วกล่าวว่า

“กระผมมาจากที่ไกล ขอท่านจงบอกพระพุทธวจนะให้กระผมเถิด”

ลำดับนั้น พระธรรมรักขิตจึงบอกพระนาคเสนว่า

“เธอกับพระติสสทัตตะควรเรียนพระพุทธวจนะด้วยกัน จักได้เป็นเพื่อนสาธยายด้วยกัน อย่าร้อนใจไปเลย”

พระนาคเสนจึงว่า

“กระผมจักเรียนพระพุทธวจนะร่วมกับพระสีหลไม่ได้เพราะเหตุว่า เพียงแต่การสมาคมกับพวกมิลักขะที่ไม่รู้จักภาษากันก็ยังไม่ควรทำ ไม่ต้องกล่าวถึงพระพุทธวจนะ”

พระธรรมรักขิตจึงบอกขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๒ ว่า

“เธอจงเรียนพร้อมกับพระติสสทัตตะ เพราะพระติสสทัตตะเป็นบัณฑิตไม่ใช่ผู้ไม่รู้จักภาษา”

พระนาคเสนจึงคิดว่า

“เราผิดเสียแล้ว จักต้องขอโทษพระติสสทัตตะ”

แล้วจึงกราบขอโทษแล้วเริ่มเรียนพระพุทธวจนะพร้อมกัน เรียนอยู่ ๓ เดือนก็จบพระไตรปิฎก ซักซ้อมอีก ๓ เดือนก็ชำนาญ

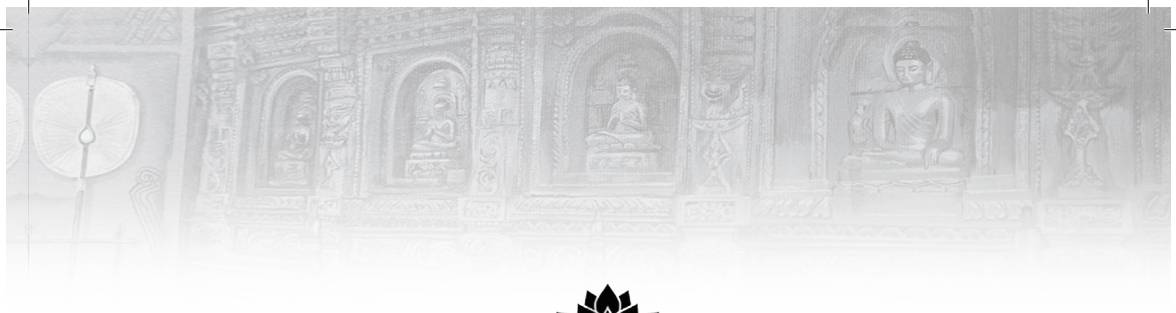
ลำดับนั้นพระธรรมรักขิตจึงกล่าวว่า

“นี่แน่ะ นาคเสน นายโคบาลได้แต่เลี้ยงโค ไม่ได้ดื่มนมโค มีแต่ผู้อื่นดื่มนมโคฉันใด ปุถุชนที่ทรงพระไตรปิฎก ก็ไม่มีส่วนแห่งสามัญผลเหมือนนายโคบาลฉันนั้น”

พระนาคเสนจึงว่า

“คำสั่งสอนของท่านเท่านี้พอแล้วขอรับ”

ต่อนั้นมา พระนาคเสนก็ได้พยายามเจริญสมณธรรมทั้งกลางวันกลางคืน ไม่ช้าก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ขณะที่พระนาคเสนได้สำเร็จพระอรหันต์นั้น แผ่นดินอันใหญ่นี้ก็บันลือเสียงนฤนาทกัมปนาทหวั่นไหว ทั้งมหาสมุทรสาครก็ดีฟองนองระลอก ภูเขาก็โอนอ่อนโยกคลอนไปมา เทวดาอินทร์พรหมทั้งปวงก็ตบมือสาธุการ ทิพยจุณจันทน์และดอกไม้ทิพย์ก็ตกลงมาบูชาในกาลนั้น

พระอรหันต์ร้อยโกฏิให้ทูตไปตามพระนาคเสน

เมื่อพระนาคเสน ได้สำเร็จพระอรหันต์แล้ว พระอรหันต์ร้อยโกฏิ ก็ไปประชุมกันที่ถ้ำรักขิตในภูเขาหิมพานต์ แล้วส่งทูตไปตามพระนาคเสน เมื่อพระนาคเสนทราบแล้ว ก็หายวับจากอโศการาม มาปรากฏข้างหน้าพระอรหันต์ร้อยโกฏิ ที่ถ้ำรักขิตในภูเขาเขาหิมพานต์ กราบไหว้พระอรหันต์ทั้งหลายแล้วถามว่า

“เพราะเหตุไรจึงให้ทูตไปตามข้าพเจ้ามา”

พระอรหันต์องค์หัวหน้าตอบว่า

“เพราะมิลินทราชาเบียดเบียนพวกเราด้วยการไต่ถามปัญหา เธอจงไปทรมานมิลินทราชา”

พระนาคเสนจึงเรียนว่า

“มิลินทราชาองค์เดียวยกไว้ ข้าพเจ้าจะให้พระราชาในชมพูทวีปทั้งสิ้นที่เสมอกันกับมิลินทราชายินดีด้วยการแก้ปัญหา กล่าวอย่างนี้แล้วจึงกล่าวขึ้นว่า ขอให้ท่านทั้งหลายจงไปสู่สาคลนครด้วยความไม่สะดุ้งกลัวเถิด”

พระเจ้ามิลินท์เสด็จไปถามปัญหาพระอายุบาล

ก็แลในคราวนั้น พระอายุบาลเถรเจ้าผู้ทรงนิกายทั้ง ๕ ได้อาศัยอยู่ที่อสงไขยบริเวณ ฝ่ายพระเจ้ามิลินทร์ก็ทรงดำริว่า

“ราตรีนี้ดีมากเราควรจะไปหาสมณพราหมณ์ เจ้าหมู่ เจ้าคณะ คณาจารย์ใดดีหนอ ใครหนอจะสามารถสนทนากับเราได้ ใครหนอจะสามารถตัดความสงสัยของเราได้”

เมื่อตรัสถามขึ้นอย่างนี้ พวกราชบริวารโยนกทั้ง ๕๐๐ ก็กราบทูลขึ้นว่า

“มีพระเถรเจ้าอยู่องค์หนึ่งชื่อว่าพระอายุบาล ท่านเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก มีการแสดงธรรมวิจิตร มีปฏิภาณดี ชำนาญในนิกายทั้ง ๕ อยู่ที่อสงไขยบริเวณ ขอมหาราชเจ้าจงเสด็จไปถามปัญหาต่อพระอายุบาลเถิด พระเจ้าข้า”

ลำดับนั้น เนมิตติยอำมาตย์จึงใช้ให้คนไปแจ้งแก่พระอายุบาลว่า

“พระเจ้ามิลินท์จะเสด็จมาหา”

พระอายุบาลตอบว่า

“เชิญเสด็จมาเถิด”

ลำดับนั้นพระเจ้ามิลินท์กับราชบริวารโยนกเสนา ๕๐๐ ก็เสด็จขึ้นทรงรถไปที่อสงไขยบริเวณ ถามพระอายุบาลว่า

“ท่านอายุบาล บรรพชามีประโยชน์อย่างไร อะไรเป็นประโยชน์เยี่ยมของท่าน”

พระเถรเจ้าตอบว่า

“ขอถวายพระพร การบรรพชามีประโยชน์เพื่อจะได้ประพฤติธรรม ประพฤติความสงบ อันจักทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่เทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า คฤหัสถ์ผู้ประพฤติธรรม ประพฤติความสงบมีอยู่หรือ”

“ขอถวายพระพร มีอยู่ ดังพวกพรหมทั้ง ๑๘ โกฏิที่ได้ฟังธรรมจักรในครั้งแรกโน้นแล้วสำเร็จมรรคผลก็ล้วนแต่เป็นคฤหัสถ์ทั้งนั้น ไม่มีบรรพชิตเลย พวกที่สำเร็จมรรคผลประมาณ ๒๐ โกฏิ ในคราวที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเวสสันดรชาดก ขทิรังคชาดก ราหุโลวาทสูตร และทรงแสดงธรรมที่ประตูเมืองสังกัสสนคร ก็ล้วนแต่เป็นคฤหัสถ์ทั้งนั้น ไม่ใช่บรรพชิตเลย”

“ข้าแต่ท่านอายุบาล ถ้าอย่างนั้นบรรพชาก็ไม่มีประโยชน์อะไร พวกสมณศากยบุตรบรรพชารักษาธุดงค์ต่าง ๆ ทำให้ลำบากกายใจนั้น ล้วนเป็นด้วยผลแห่งบาปกรรมในปางก่อนทั้งนั้น นี่แน่ะท่านอายุบาล พวกที่อยู่ตามป่าช้าต้องเป็นพวกลักขโมยเขาไว้เมื่อก่อน จึงอดหลับอดนอน ไม่ได้กินได้นอนตามเวลา พวกนั้นเป็นอันไม่มีศีล ไม่มีตบะ ไม่มีพรหมจรรย์อันใด พระพวกที่ถืออัพโพกาสิกธุดงค์อยู่ในกลางแจ้งนั้น เมื่อชาติก่อนต้องได้เป็นพวกปล้นบ้านเผาเรือนมาชาตินี้ จึงไม่มีที่กินที่อยู่ พวกถือเนสัชชิกธุดงค์ คือ การไม่นอนเป็นกิจวัตร ได้แต่เดิน ยืน นั่ง เท่านั้น พวกนั้นต้องเป็นโจรปล้นคนเดินทางไว้เมื่อชาติก่อน จับคนเดินทางได้แล้วก็ผูกมัดให้นั่งจับเจ่าอยู่เท่านั้น”

เมื่อตรัสอย่างนี้ พระอายุบาลก็นั่งนิ่งอยู่ไม่รู้จะตอบประการใดไป พวกโยนก ๕๐๐ จึงกราบทูลขึ้นว่า

“ข้าแต่มหาราชเจ้า พระภิกษุองค์นี้เป็นนักปราชญ์ ได้สดับเล่าเรียนมาก แต่ไม่แกล้วกล้า จึงโต้ตอบอะไรอีกไม่ได้”

พระเจ้ามิลินท์ไม่ทอดพระเนตรใครทั้งสิ้น ทอดพระเนตรดูแต่พระอายุบาล เห็นพระอายุบาลนิ่งอยู่ก็ตบมือทรงพระสรวลขึ้นว่า

“ชมพูทวีปว่างเปล่าเสียแล้ว ไม่มีสมณพราหมณ์ เจ้าหมู่เจ้าคณะคณาจารย์ใด ๆ อาจสนทนากับเราได้ อาจแก้ความสงสัยของเราได้เลย

ฝ่ายพระเถรเจ้าได้เห็นอาการของพระเจ้ามิลินท์อย่างนั้น จึงคิดว่า

“เราชื่อว่าสมณะไม่สมควรทะเลาะโต้เถียงกับใคร เพราะพระราชาถามปัญหาที่ไม่ควรถาม”

คิดอย่างนี้แล้ว ก็ม้วนแผ่นหนังลุกไปเสีย พระเจ้ามิลินท์จึงทรงดำริว่า

“จักต้องมีภิกษุองค์ใดองค์หนึ่งอาจสนทนากับเราได้อย่างไม่สงสัย จึงตรัสถามเนมิตติยอำมาตย์ขึ้นอีกว่า นี่แน่ะเนมิตติยะ ภิกษุผู้จักโต้ตอบกับเราได้ ยังมีอยู่อีกหรือไม่”

พระนาคเสนไปถึงอสงไขยบริเวณ

ก็แลในคราวนั้น พระนาคเสนผู้ห้อมล้อมด้วยหมู่สมณะ ผู้เป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ คณาจารย์ มีชื่อเสียงปรากฏ มียศบริวารชำนาญในพระไตรปิฎก สำเร็จไตรเพท มีความรู้แตกฉาน มีอาคมพร้อม สำเร็จปฏิสัมภิทาญาณ ทรงไว้ซึ่งพระปริยัติธรรมในศาสนาขององค์พระชินวรศาสดา อันประกอบด้วยองค์ ๙ ถึงแล้วซึ่งบารมีญาณ เป็นผู้ไม่หวั่นไหวต่อเหตุการณ์ทั้งปวง เหมือนกับพญาเขาสิเนรุราช องอาจดั่งราชสีห์ มีใจสงบระงับเป็นอันดี มีปรีชาญาณล้ำเลิศ ย่ำยีเสียซึ่งถ้อยคำอันเป็นปฏิปักษ์แก่พระพุทธศาสนาได้อย่างเด็ดขาด ฉลาดในอุบายแนะนำชำนาญในอรรถธรรมทั้งปวง ไม่มีผู้ต่อสู้ ไม่มีผู้กั้นกางได้ ไม่มีผู้ล่วงเกินได้ ละเสียซึ่งสิ่งที่เป็นข้าศึกทั้งปวง กระทำซึ่งแสงสว่างให้เกิด กำจัดเสียซึ่งมืด มีถ้อยคำประเสริฐ แตกฉานในอรรถ ธรรม นิรุตติ ภาษาทั้งปวง ล่วงลุถึงซึ่งบารมีญาณ มีปรีชาญาณเปรียบดังลูกคลื่นในท้องมหาสมุทร เป็นผู้สูงสุดกว่าหมู่คณะทั้งหลาย ล่วงรู้ลัทธิของหมู่คณะที่ไม่ดีทั้งหลาย ย่ำยี่เสียซึ่งลัทธิเดียร์ถีย์ทั้งปวง เป็นผู้ฉลาดเฉียบแหลมแกล้วกล้าสามารถมากไปด้วยความสุขกายสบายใจ เป็นผู้ทำสงฆ์ให้งดงาม เป็นพระอรหันต์ผู้ล้ำเลิศ เป็นที่สักการบูชาของพุทธบริษัททั้ง ๔ ผู้จะแสดงบาลีอรรถกถาอันทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่บัณฑิตทั้งหลาย ผู้มีความรู้ ผู้ประกาศคำสั่งสอนขององค์พระชินวรศาสดา อันประกอบด้วยองค์ ๙ ผู้จะเชิดชูซึ่ง

แก้วอันประเสริฐในพระพุทธศาสนาให้ปรากฏ ผู้จะยกขึ้นซึ่งเครื่องบูชาพระธรรม ผู้จะตั้งขึ้นซึ่งยอดพระธรรม ผู้จะยกขึ้นซึ่งธงชัย คือ พระธรรม ผู้จะเป่าสังข์คือพระธรรม ผู้จะตีกลอง คือ พระธรรมให้นฤนาท ผู้จะดีดกระจับปี่ สีซอ โทน รำมะนา ดนตรี อันได้แก่อริยสัจ ๔ ผู้จะบันลือเสียงดังพญาช้าง พญาอุสุภราช พญาราชสีห์ ผู้จะทำให้โลกเอิบอิ่มด้วยห่าฝนอันใหญ่ คือพระธรรมให้พิลึกกึกก้อง เรืองรองดังสายฟ้า ด้วยญาณปรีชาก็ได้จาริกไปตามคามนิคมชนบท เขตแคว้นแดนนครราชธานี ไปตามลำดับมรรคา ก็บรรลุถึงซึ่งสาคลนคร อันเป็นที่ประทับของพระเจ้ามิลินท์ผู้เป็นปิ่นแห่งโยนก แล้วเข้าไปพักอยู่ที่วัดอสงไขยบริเวณ

เพราะฉะนั้น พระโบราณาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวไว้ว่า พระนาคเสนเถรเจ้าผู้เป็นพหูสูต มีการแสดงธรรมประเสริฐ มีสติปัญญาสุขุมคัมภีรภาพแกล้วกล้าสามารถในที่ประชุมชน ฉลาดในเหตุผลทั้งปวง มีปฏิภาณว่องไว หาผู้เปรียบมิได้ ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎกอันประเสริฐ มีหมู่พระภิกษุสงฆ์ล้วนแต่ทรงพระไตรปิฎกห้อมล้อมเป็นบริวาร ได้ไปถึงอสงไขยบริเวณ แล้วพักอยู่ในที่นั้น พระนาคเสนเถรเจ้านั้นห้อมล้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงคุณธรรม เที่ยงตรงดังตาชั่ง ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งใด เหมือนกับพญาไกรสรราชสีห์ในป่าใหญ่

ฉะนั้น พระนาคเสนนั้น เป็นผู้มีปัญญาลึกซึ้ง มีความฉลาดรอบคอบในสิ่งที่ควรและไม่ควรทั้งปวง เป็นผู้ประกาศซึ่งอรรถธรรมอันล้ำเลิศ มีคุณธรรมปรากฏไปในชมพูทวีปทั้งสิ้น เป็นพหูสูตรทรงพระไตรปิฎก ไม่มีผู้เสมอเหมือนดังนี้

พระเจ้ามิลินท์ตกพระทัยกลัว ในเมื่อได้ทรงสดับกิตติศัพท์ของพระนาคเสน

ในคราวนั้นเทวมันติยอำมาตย์ ก็ได้ฟังข่าวเล่าลือซึ่งเกียรติคุณของพระนาคเสนดังแสดงมา จึงกราบทูลพระเจ้ามิลินท์ว่า

“ขอได้โปรดก่อนเถิดมหาราชเจ้า บัดนี้มีข่าวเล่าลือว่า มีพระภิกษุองค์หนึ่งชื่อว่า นาคเสน เป็นพระธรรมกถึกผู้วิเศษ มีสติปัญญาเฉียบแหลมแกล้วกล้าสามารถในที่ทั้งปวง เป็นผู้สดับเล่าเรียนมาก มีถ้อยคำไพเราะเสนาะโสต มีปฏิภาณดี แตกฉานในอรรถ ธรรม นิรุตติ ปฏิภาณ ถึงซึ่งบารมีญาณ ไม่มีเทพยดา อินทร์ พรหม ผู้ใดผู้หนึ่งจะสู้ได้ ไม่ต้องกล่าวถึงมนุษย์ พระเจ้าข้า”

เมื่อพระเจ้ามิลินท์ได้ทรงสดับคำว่าพระนาคเสนเท่านี้ก็ตกพระทัยกลัว มีพระโลมาลุกชันทันที ท้าวเธอจึงตรัสถามเทวมันติยอำมาตย์ว่า

“เวลานี้พระนาคเสนอยู่ที่ไหน เราใคร่จะเห็น จงไปบอกแก่พระนาคเสนให้ทราบ”

เทวมันติยอำมาตย์จึงใช้ให้ทูตไปแจ้งแก่พระนาคเสนว่า

“พระเจ้ามิลินท์มีพระราชประสงค์จะพบเห็น”

เมื่อทูตไปแจ้งแก่พระเถรเจ้าแล้ว พระเถรเจ้าจึงตอบว่า

“ถ้าอย่างนั้นขอจงเสด็จมา”

พระเจ้ามิลินท์เสด็จไปหาพระนาคเสน

ลำดับนั้น พระเจ้ามิลินท์ก็ห้อมล้อมด้วยข้าราชบริวาร ชาวโยนก ๕๐๐ เสด็จทรงรถพระที่นั่ง พรั่งพร้อมด้วยพลนิกายเป็นอันมาก เสด็จไปหาพระนาคเสนที่อสงไขยบริเวณ คราวนั้นพระนาคเสนกับพระภิกษุ ๘ หมื่นองค์ ได้นั่งพักอยู่ที่โรงกลมกว้างใหญ่ พอพระเจ้ามิลินท์ได้ทอดพระเนตรเห็นแต่ไกล จึงตรัสถามขึ้นว่า

"บริวารเป็นอันมากนั้นของใคร?"

เทวมันติยะทูลตอบว่า

"บริวารเป็นอันมากนั้น เป็นบริวารของพระนาคเสน พระเจ้าข้า"

พอพระเจ้ามิลินท์ได้แลเห็นพระนาคเสนแต่ที่ไกลเท่านั้น ก็เกิดความสะดุ้งกลัว ความหวั่นพระทัย มีพระโลมชาติชูชันเสียแล้ว

คราวนั้น พระเจ้ามิลินท์ทรงสะดุ้งตกพระทัยยิ่งนักหนา อุปมาดังพญาช้างถูกห้อมล้อมด้วยดาบและขอ และเหมือนกับนาคถูกครุฑห้อมล้อมไว้ เหมือนกับสุนัขจิ้งจอกที่ถูกงูเหลือมล้อมไว้ เหมือนกับหมีถูกฝูงกระบือป่าห้อมล้อม เหมือนกับคนถูกพญานาคไล่ติดตาม เหมือนกับหมู่เนื้อถูกเสือเหลืองไล่ติดตาม เหมือนกับงูมาพบหมองู เหมือนกับหนูมาพบแมว เหมือนกับปีศาจมาพบหมอผี เหมือนกับพระจันทรเทวบุตรตกอยู่ในปากราหู เหมือนกับนกอยู่ในกรงเหมือนกับปลาอยู่ในลอบ

ในไซ เหมือนกับบุรุษที่ตกเข้าไปในป่าสัตว์ร้าย เหมือนกับยักษ์ทำผิดต่อท้าวเวสสุวัณ เหมือนกับเทพบุตรผู้จะสิ้นอายุรู้ว่าตัวจะจุติฉะนั้น แต่ถ้าท้าวเธอทรงนึกว่า อย่าให้ผู้ใดผู้หนึ่งดูถูกเราได้เลย จึงได้ทรงแข็งพระทัยตรัสขึ้นว่า

“นี่แน่ะเทวมันติยะ เธออย่าได้บอกพระนาคเสนให้แก่เราเลยว่าเป็นองค์ใด เราจะให้รู้จักพระนาคเสนเอง”

เทวมันติยอำมาตย์จึงกราบทูลว่า

“ขอได้โปรดทรงทราบเองเถิด พระเจ้าข้า”

ก็แลในคราวนั้น พระนาคเสนเถรเจ้า ได้นั่งอยู่ในท่ามกลางของพระภิกษุ ๘ หมื่นองค์ คือ นั่งอยู่ข้างหน้าของพระภิกษุ ๔ หมื่นองค์ ฝ่ายพระเจ้ามิลินท์ก็ทอดพระเนตรดูไปทั้งข้างหน้า ข้างหลัง ท่ามกลางของภิกษุสงฆ์ทั้งปวง ก็ได้เห็นพระนาคเสนนั่งอยู่ในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์ มีกิริยาองอาจดังราชสีห์ ก็ทรงทราบว่าองค์นั้นแหละเป็นพระนาคเสน จึงตรัสถามขึ้นว่า

“เทวมันติยะ องค์ที่นั่งในท่ามกลางนั้นหรือ เป็นพระนาคเสน”

เทวมันติยะกราบทูลว่า

“ถูกแล้วพระเจ้าข้า พระองค์ทรงทราบพระนาคเสนได้ดีแล้ว”

ลำดับนั้น พระเจ้ามิลินท์ก็ทรงดีพระทัยว่า เรารู้จักพระนาคเสนด้วยตนเอง แต่พอท้าวเธอแลเห็นพระนาคเสนเท่านั้น ก็เกิดความหวาดมีพระโลมชาติชูชัน เพราะฉะนั้น พระโบราณาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวไว้ว่าพระเจ้ามิลินท์ได้ทอดพระเนตรเห็นพระนาคเสน ผู้สมบูรณ์ด้วยจรณธรรม ผู้ได้ฝึกฝนอบรมมาเป็นอันดีแล้ว จึงตรัสขึ้นว่า

“เราได้พบเห็นสมณพราหมณ์และบัณฑิตมาเป็นอันมาก ได้สนทนากับคนทั้งหลายมาเป็นอันมากแล้ว ไม่เคยมีความสะดุ้งกลัวเหมือนในวันนี้เลย วันนี้ความปราชัยพ่ายแพ้จักต้องมีแก่เราเป็นแน่ ไม่สงสัย ชัยชนะจักมีแก่พระนาคเสนแน่ เพราะจิตใจของเราไม่ตั้งอยู่เป็นปกติเหมือนแต่ก่อนเลย” ดังนี้

จบพาหิรกถา เรื่องนอกปัญหา ฯ

“ ข้าพเจ้ายังไม่ถึงนิพพานตราบใด
ไม่ว่าข้าพเจ้าจะไปเกิดในที่ใด ๆ
ขอให้ข้าพเจ้ามีปัญญาไวทันเหตุผล
มีปัญญาไม่รู้จักสิ้นสุด
เหมือนกับลูกคลื่นในแม่น้ำคงคานี้เถิด ”

“ ภิกษุผู้มีความเพียรรู้จักรักษาตัว
มีปัญญาตั้งอยู่ในศีลแล้ว ทำจิตและปัญญาให้เกิดขึ้น
ย่อมสะสางซึ่งความรุงรังอันนี้ได้
ศีลนี้เป็นที่ตั้งแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย
เหมือนกับพื้นธรณีอันเป็นที่อาศัยแห่งสัตว์ทั้งหลาย
ศีลนี้เป็นรากเหง้าในการทำกุศลให้เจริญขึ้น
ศีลนี้เป็นหัวหน้าในศาสนาขององค์สมเด็จพระชินศรีทั้งปวง ”

ไขข้อข้องใจในเรื่อง
มรรค

ปฏิกัจเนววายามกรณปัญหา
ถามถึงสาเหตุที่ควรให้รีบทำเสียก่อน

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้ากล่าวไว้แก่โยมว่า ทำอย่างไร ทุกข์นี้จึงจะดับไป และทุกข์อื่นจึงจะไม่เกิดขึ้น ก็ควรรีบทำอย่างนั้น แต่โยมเห็นว่า ประโยชน์อะไรกับการรีบพยายามทำอย่างนั้น ต่อเมื่อถึงเวลา จึงควรทำไม่ใช่หรือ?”

พระเถระตอบว่า

“ขอถวายพระพร เมื่อถึงเวลาแล้ว ความพยายามก็จะไม่ทำสิ่งนั้นให้สำเร็จไป ความรีบพยายามนั้นแหละ จะทำสิ่งนั้นให้สำเร็จไป”

“ขอนิมนต์อุปมาด้วย”

อุปมาการขุดน้ำ

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรจะเข้าใจความข้อนี้อย่างไร คือ เมื่อใดมหาบพิตรอยากเสวยน้ำ เมื่อนั้นมหาบพิตรจึงจะให้ขุดที่มีน้ำให้ขุดสระโบกขรณี ให้ขุดเหมืองน้ำว่า เราจักดื่มน้ำอย่างนั้นหรือ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร เมื่อถึงเวลาแล้วความพยายามไม่สำเร็จประโยชน์ ความรีบพยายามไว้ก่อนนั้นแหละ จึงจะสำเร็จประโยชน์”

“ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไป”

อุปมาการไถนา

“ขอถวายพระพร เมื่อใดมหาบพิตรหิว เมื่อนั้นหรือมหาบพิตรจึงจักให้ไถนา ปลูกข้าวสาลี หว่านพืช ขนข้าวมา หรือปลูกข้าวเหนียวด้วยรับสั่งว่า เราจักกินข้าว?”

“ทำอย่างนั้นไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร เมื่อถึงเวลาแล้วความพยายามไม่สำเร็จประโยชน์ ความรีบพยายามไว้ก่อนนั้นแหละ จึงจะสำเร็จประโยชน์”

“ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไปอีก”

อุปมาการทำสงคราม

“ขอถวายพระพร เมื่อใดสงครามมาติดบ้านเมือง เมื่อนั้นหรือมหาบพิตรจึงจะให้ขุดคู สร้างกำแพง สร้างเขื่อน สร้างป้อม ขนเสบียงอาหารมาไว้ ให้ฝึกหัดช้าง ม้า รถ ธนู ดาบ?”

“ทำอย่างนั้นไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร เมื่อถึงเวลาแล้วความพยายามไม่สำเร็จประโยชน์ ความรีบพยายามไว้ก่อนนั้นแหละ จึงจะสำเร็จประโยชน์ ข้อนี้สมกับที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสประทานไว้ว่า

“บุคคลรู้ว่าสิ่งใดเป็นประโยชน์แก่ตน ควรรีบทำสิ่งนั้น ผู้มีความคิด มีความรู้ มีความบากบั่น ไม่ควรเอาเยี่ยงอย่างพ่อค้าเกวียน คือพ่อค้าเกวียนทิ้งทางเก่า อันเป็นทางเสมอ กว้างใหญ่ดี แล้วขับเกวียนไปในทางใหม่ ที่เป็นทางไม่เสมอดี เวลาเพลาเกวียนหักแล้วก็ซบเซาฉันใด บุคคลผู้โง่เขลาหลีกออกจากธรรมะ ไม่ประพฤติตามธรรม จวนจะใกล้ตายก็จะต้องซบเซา เหมือนพ่อค้าเกวียนที่มีเพลาเกวียนหักไปแล้วฉะนั้น ดังนี้ ขอถวายพระพร”

“พระผู้เป็นเจ้ากล่าวสมควรแล้ว”

สีลลักขณะปัญหา
ถามลักษณะศีล

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้าได้กล่าวไว้ในข้อก่อนว่า กุศลธรรมเหล่าอื่น ดังนี้ จึงขอถามว่า ธรรมเหล่าไหนเป็นกุศลธรรมเหล่านั้น?”

พระเถระตอบว่า

“มหาราช ศีล ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เหล่านี้แหละเป็นกุศลธรรมเหล่านั้น”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ศีลมีลักษณะอย่างไร?"

ธมหาราชศีล มีการเป็นที่ตั้งเป็นลักษณะ คือ ศีลเป็นที่ตั้งแห่งกุศลธรรมทั้งปวง อันได้แก่ อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ สติปัฏฐาน สัมมัปปธาน อิทธิบาท ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ กุศลธรรมทั้งปวงของผู้ตั้งอยู่ในศีลแล้วไม่เสื่อม”

“ขอพระผู้เป็นเจ้าโปรดอุปมา”

อุปมา ๕ อย่าง

“มหาราช พืชคามภูตคามทั้งสิ้น ได้อาศัยแผ่นดิน ตั้งอยู่ในแผ่นดินแล้ว จึงเจริญงอกงามขึ้น ฉันใด พระโยคาวจรได้อาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว จึงทำให้เกิด อินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ขึ้นได้ ฉันนั้น”

“โปรดอุปมาให้ยิ่งขึ้นไป”

“มหาราช การงานทั้งสิ้นที่ทำบนบกต้องอาศัยแผ่นดิน ตั้งอยู่ในแผ่นดิน จึงทำได้ ฉันใด พระโยคาวจรก็อาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีล จึงทำให้เกิดอินทรีย์ ๕ ขึ้นได้ ฉันนั้น”

“โปรดอุปมาให้ยิ่งขึ้นไปอีก”

“มหาราช บุรุษที่เป็นนักกระโดดโลดเต้น ประสงค์จะแสดงศิลปะ ก็ให้คนถากพื้นดิน ให้ปราศจากก้อนหินก้อนกรวด ทำให้สม่ำเสมอดีแล้ว จึงแสดงศิลปะบนพื้นดินนั้น ฉันใด พระโยคาวจรก็อาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว จึงทำให้เกิดอินทรีย์ ๕ ขึ้นได้ ฉันนั้น”

“นิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นกว่านี้”

“มหาราช นายช่างประสงค์จะสร้างเมือง ให้ปราบพื้นที่จนหมดเสี้ยนหนามหลักตอ ทำพื้นที่ให้สม่ำเสมอดีแล้ว จึงกะถนนต่าง ๆ มีถนน ๔ แพร่ง ๓ แพร่ง เป็นต้น ไว้ภายในกำแพง แล้วจึงสร้างเมืองลง ฉันใด พระโยคาวจรก็อาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว จึงทำให้เกิดอินทรีย์ ๕ ขึ้นได้ ฉันนั้น”

“ขอจงอุปมาให้ยิ่งขึ้นกว่านี้อีก”

“มหาราช พลรบผู้เข้าสู่สงคราม ตั้งมั่นอยู่ในพื้นที่อันดี กระทำพื้นที่ให้เสมอดีแล้ว จึงกระทำสงคราม ก็จักได้ชัยชนะใหญ่ในไม่ช้า ฉันใด

พระโยคาวจรก็อาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว จึงทำให้เกิดอินทรีย์ ๕ ให้เกิดได้ฉันนั้น ข้อนี้ สมกับที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

“ภิกษุผู้มีความเพียรรู้จักรักษาตัว มีปัญญา ตั้งอยู่ในศีลแล้ว ทำจิตและปัญญาให้เกิดขึ้น ย่อมสะสางซึ่งความรุงรังอันนี้ได้ ดังนี้ ศีลนี้เป็นที่ตั้งแห่งกุศลธรรมทั้งหลายเหมือนกับพื้นธรณีอันเป็นที่อาศัยแห่งสัตว์ทั้งหลาย ศีลนี้เป็นรากเหง้าในการทำกุศลให้เจริญขึ้น ศีลนี้เป็นหัวหน้าในศาสนาของพระชินสีห์ทั้งปวง กองศีลอันดี ได้แก่ พระปาฏิโมกข์ ขอถวายพระพร”

"ชอบแล้ว พระนาคเสน”

สัทธาลักขณปัญหา
ถามลักษณะศรัทธา

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน ศรัทธามีลักษณะอย่างไร?”

พระเถระตอบว่า

“มหาราช ศรัทธามีความผ่องใสเป็นลักษณะ และ มีการแล่นไปเป็นลักษณะ”

ศรัทธามีความผ่องใส

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ที่ว่าศรัทธามีความผ่องใสเป็นลักษณะ คืออย่างไร?”

“มหาราช ศรัทธา เมื่อเกิดขึ้นก็ข่มนิวรณ์ไว้ ทำจิตให้ปราศจากนิวรณ์ ทำจิตให้ผ่องใสไม่ขุ่นมัว อย่างนี้แหละ เรียกว่ามีความผ่องใสเป็นลักษณะ ขอถวายพระพร”

“ขอนิมนต์อุปมา พระผู้เป็นเจ้า”

อุปมาพระเจ้าจักรพรรดิ

มหาราช พระเจ้าจักรพรรดิเสด็จดำเนินทางไกลพร้อมด้วยจตุรงคเสนา ต้องข้ามแม่น้ำน้อยไป น้ำในแม่น้ำน้อยนั้น ย่อมขุ่นไปด้วยช้าง ม้า รถ พลบทจร เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิเสด็จข้ามไปแล้ว ได้ตรัสสั่งพวกอำมาตย์ว่า

"จงนำน้ำดื่มมา เราจะดื่มน้ำ"

แก้วมณีสำหรับทำน้ำให้ใส ของพระเจ้าจักรพรรดินั้นมีอยู่ พวกอำมาตย์รับพระราชโองการแล้ว ก็นำแก้วมณีนั้นไปกดลงในน้ำ พอวางแก้วมณีนั้นลงไปในน้ำ สาหร่าย จอก แหนทั้งหลายก็หายไป โคลนตมก็จมลงไป น้ำก็ใสไม่ขุ่นมัว พวกอำมาตย์ก็ตักน้ำนั้นไปถวายพระเจ้าจักรพรรดิ กราบทูลว่า

"เชิญเสวยเถิด พระเจ้าข้า"

น้ำที่ไม่ขุ่นมัว ฉันใด ก็ควรเห็นจิต ฉันนั้น
พวกอำมาตย์ ฉันใด ก็ควรเห็นพระโยคาวจร ฉันนั้น
สาหร่าย จอก แหน โคลนตมนั้น ฉันใด ก็ควรเห็นกิเลส ฉันนั้น
แก้วมณีอันทำน้ำให้ใส ฉันใด ก็ควรเห็นศรัทธา ฉันนั้น
พอวางแก้วมณีอันทำน้ำให้ใสลงไปในน้ำ สาหร่าย จอก แหนก็หายไป โคลนตมก็จมลงไป น้ำก็ใสไม่ขุ่นมัว ฉันใด เมื่อศรัทธาเกิดขึ้น ก็ข่มนิวรณ์ไว้ จิตอันปราศจากนิวรณ์ ก็ผ่องใสไม่ขุ่นมัว ฉันนั้น

อย่างนี้แหละเรียกว่า ศรัทธามีความผ่องใส เป็นลักษณะ ขอถวายพระพร"

ศรัทธามีการแล่นไป

"ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้อว่า ศรัทธามีการแล่นไปเป็นลักษณะนั้น คืออย่างไร?"

"มหาราช พระโยคาวจรพิจารณาจิตอันหลุดพ้นของพระอริยบุคคลเหล่าอื่นแล้ว จิตของพระโยคาวจรเหล่านั้น ก็แล่นไปในโสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตผล เป็นลำดับไป ฉันนั้น แล้วพระโยคาวจรนั้นก็กระทำความเพียรเพื่อให้ถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อให้บรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังไม่ได้กระทำให้แจ้ง อย่างนี้แหละมหาราช เรียกว่า ศรัทธามีการแล่นไปเป็นลักษณะ"

"ขอนิมนต์อุปมา"

อุปมาบุรุษผู้ข้ามแม่น้ำ

มหาราช เมฆใหญ่ตกลงบนภูเขาแล้ว ก็มีน้ำไหลลงไปสู่ที่ต่ำ ทำซอกเขาระแหงห้วยให้เต็มแล้ว ก็ล้นไหลไปสู่แม่น้ำ เซาะฝั่งทั้งสองไป เมื่อฝูงคนมาถึงไม่รู้ที่ตื้นที่ลึกแห่งแม่น้ำนั้นก็กลัว จึงยืนอยู่ริมฝั่งอันกว้าง ลำดับนั้น ก็มีบุรุษคนหนึ่งมาถึง เขาเป็นผู้มีกำลังเรี่ยวแรงมาก ได้เหน็บชายผ้านุ่งให้แน่น แล้วกระโดดลงไปในน้ำ ว่ายข้ามน้ำไป มหาชนได้เห็นบุรุษนั้นข้ามน้ำไปได้ ก็พากันว่ายข้ามตาม ฉันใด

พระโยคาวจร ได้เห็นปฏิปทาของพระอริยะเหล่าอื่นแล้ว ก็มีจิตแล่นไปในโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตผล แล้วก็กระทำความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ไม่ยังถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ฉันนั้น

อย่างนี้แหละมหาราช เรียกว่าศรัทธามีการแล่นไปเป็นลักษณะ ข้อนี้สมกับที่ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

“บุคคลย่อมข้ามห้วงน้ำได้ด้วยศรัทธา ย่อมข้ามมหาสมุทรได้ด้วยความไม่ประมาท ย่อมล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร ย่อมบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา ดังนี้ ขอถวายพระพร”

“ชอบแล้ว พระนาคเสน”

วิริยะลักขณปัญหา
ถามลักษณะวิริยะ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสตามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน วิริยะ คือ ความเพียร มีลักษณะอย่างไร?”

พระเถรเจ้าตอบว่า

“มหาราช ความเพียร มีความอุปถัมภ์เป็นลักษณะ กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งสิ้น อันความเพียรอุปถัมภ์แล้วย่อมไม่เสื่อม”

“นิมนต์อุปมา”

อุปมาเรือนที่จะล้ม

“มหาราช เมื่อเรือนจะล้ม บุคคลค้ำไว้ด้วยไม้อื่น เรือนที่ถูกค้ำไว้นั้นก็ไม่ล้ม ฉันใด ความเพียรก็มีการอุปถัมภ์ไว้เป็นลักษณะ กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งสิ้น ก็ไม่เสื่อม ฉันนั้น”

“ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไปอีก”

อุปมาพวกเสนา

“มหาราช พวกเสนาจำนวนน้อย ต้องพ่ายแพ้แก่เสนาหมู่มาก หากพระราชาทรงกำชับไปให้ดี ทั้งเพิ่มกองหนุนส่งไปให้ เสนาจำนวนน้อยกับกองหนุนนั้น ต้องชนะเสนาหมู่มากได้ ฉันใด ความเพียรก็มีอุดหนุนเป็นลักษณะ กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งสิ้น อันความเพียรอุดหนุนแล้วก็ไม่เสื่อม ฉันนั้น”

ข้อนี้สมกับที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

“อริยสาวกผู้มีความเพียรเป็นกำลัง ย่อมละอกุศล เจริญกุศลได้ ละสิ่งที่มีโทษ เจริญสิ่งที่ไม่มีโทษได้ ย่อมไม่เสื่อมจากพระสัทธรรม” ดังนี้ ขอถวายพระพร”

“พระผู้เป็นเจ้า กล่าวแก้ถูกต้องดีแล้ว พระนาคเสน”

สติลักขณะปัญหา
ถามลักษณะสติ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน สติ มีลักษณะ อย่างไร?”

พระเถระตอบว่า

“มหาราช สติ มีการตักเตือนเป็นลักษณะ อีกอย่างหนึ่งว่า มีการเข้าไปถือไว้เป็นลักษณะ ขอถวายพระพร”

สติมีการเตือน

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้อว่าสติมีการเตือนเป็นลักษณะนั้น คืออย่างไร?”

“สติเมื่อเกิดขึ้น ก็เตือนให้รู้จักสิ่งที่เป็นกุศล อกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เลว ดี ดำ ขาว ว่าเหล่านี้เป็นสติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้เป็นสัมมัปปธาน ๔ เหล่านี้เป็นอิทธิบาท ๔ เหล่านี้เป็นอินทรีย์ ๕ เหล่านี้เป็นพละ ๕ เหล่านี้เป็นโพชฌงค์ ๗ เหล่านี้เป็นอริยมรรค ประกอบด้วยองค์ ๘ อันนี้เป็นสมถะ อันนี้เป็นวิปัสสนา อันนี้เป็นวิชชา อันนี้เป็นวิมุตติ อันนี้เป็นเจตสิกธรรม ดังนี้

ลำดับนั้น พระโยคาวจรก็เกี่ยวข้องธรรมที่ควรเกี่ยวข้อง ไม่เกี่ยวข้องธรรมที่ไม่ควรเกี่ยวข้อง คบหาธรรมที่ควรคบหา ไม่คบหาธรรมที่ไม่ควรคบหา อย่างนี้แหละ มหาบพิตร เรียกว่า สติมีการเตือน เป็นลักษณะ”

“ขอนิมนต์อุปมา”

อุปมานายคลังของพระราชา

“มหาราช นายคลังของพระราชา ย่อมทูลเตือนพระเจ้าจักรพรรดิให้ทรงระลึกถึงราชสมบัติในเวลาเช้า-เย็นว่า ข้าแต่เทพเจ้า ช้างของพระองค์มีเท่านี้ ม้ามีเท่านี้ รถมีเท่านี้ พลเดินเท้ามีเท่านี้ เงินมีเท่านี้ ทองมีเท่านี้ สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เจ้าของมีเท่านี้ ขอพระองค์จงทรงระลึกเถิด พระเจ้าข้า ดังนี้ ฉันใด

สติเมื่อเกิดขึ้น ก็เตือนให้ระลึกถึงธรรมที่เป็นกุศล อกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เลว ดี ดำ ขาว ว่า เหล่านี้ เป็นสติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้เป็นสัมมัปปธาน ๔ เหล่านี้เป็นอิทธิบาท ๔ เหล่านี้เป็นอินทรีย์ ๕ เหล่านี้เป็นพละ ๕ เหล่านี้เป็นโพชฌงค์ ๗ เหล่านี้เป็นอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ อันนี้เป็นสมถะ อันนี้เป็นวิปัสสนา อันนี้เป็นวิชชา อันนี้เป็นวิมุตติ อันนี้เป็นเจตสิกธรรม ดังนี้ ลำดับนั้น พระโยคาวจรก็เกี่ยวข้องกับธรรมที่ควรเกี่ยวข้อง ไม่เกี่ยวข้องกับธรรมที่ไม่ควรเกี่ยวข้อง คบกับธรรมที่ควรคบ ไม่คบกับธรรมที่ไม่ควรคบ อย่างนี้แหละ มหาราช ชื่อว่าสติมีการเตือนเป็นลักษณะ ขอถวายพระพร”

“ชอบแล้ว พระนาคเสน”

สติมีการถือไว้

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามต่อไปว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน ข้อว่า สติมีการถือเอาเป็นลักษณะนั้น คืออย่างไร?”

พระเถรเจ้าตอบว่า

“มหาราช สติเมื่อเกิดขึ้น ก็ชักชวนให้ถือเอาซึ่งคติแห่งธรรมทั้งหลายว่า ธรรมเหล่านี้มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้ไม่มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้มีอุปการะ ธรรมเหล่านี้ไม่มีอุปการะ ลำดับนั้น พระโยคาวจรก็

ละธรรมอันไม่มีประโยชน์เสีย ถือเอาธรรมที่มีประโยชน์ ละธรรมที่ไม่มีอุปการะเสีย ถือเอาแต่ธรรมที่มีอุปการะ อย่างนี้แหละ มหาบพิตร ชื่อว่าสติมีการถือเอาเป็นลักษณะ”

“ขอนิมนต์อุปมา”

อุปมานายประตูของพระราชา

“มหาราช นายประตูของพระราชา ย่อมต้องรู้จักผู้ที่มีประโยชน์และไม่มีประโยชน์แก่พระราชาว่า พวกนี้มีประโยชน์และไม่มีประโยชน์แก่พระราชา พวกนี้มีอุปการแก่พระราชา พวกนี้ไม่มีอุปการแก่พระราชา ลำดับนั้น นายประตูก็จำจัดพวกที่ไม่มีประโยชน์เสีย รับให้เข้าไปเฉพาะผู้ที่มีประโยชน์ กำจัดพวกไม่มีอุปการะเสีย ให้เข้าไปแต่พวกมีอุปการะ ฉันใด

สติเมื่อเกิดขึ้น ก็ชักชวนให้ถือเอาคติแห่งธรรมทั้งหลาย ฉันนั้นว่า ธรรมเหล่านี้มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้ไม่มีประโยชน์ ธรรมเหล่านี้มีอุปการะ ธรรมเหล่านี้ไม่มีอุปการะ ลำดับนั้น พระโยคาวจรก็กำจัดธรรมอันไม่มีประโยชน์เสีย ถือเอาแต่ธรรมที่มีประโยชน์ ละธรรมอันไม่มีอุปการะเสีย ถือเอาแต่ธรรมอันมีอุปการะ อย่างนี้แหละ มหาบพิตร ชื่อว่า สติมีการถือเอาเป็นลักษณะ

ข้อนี้สมกับที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า *"สะติ จะ โข อะหัง ภิกขเว สัพพัตถิกัง วะทามิ.* อันแปลว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า สติประกอบด้วยประโยชน์ทั้งปวง" ดังนี้ ขอถวายพระพร”

“ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้าแก้ถูกต้องดีแล้ว”

สมาธิลักขณะปัญหา
ถามลักษณะสมาธิ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน สมาธิมีลักษณะ อย่างไร?”

พระเถรเจ้าถวายพระพรตอบว่า

“มหาราช สมาธิมีความเป็นหัวหน้าเป็นลักษณะ กุศลธรรมทั้งหลาย มีสมาธิเป็นหัวหน้า น้อมไปในสมาธิ โน้มไปในสมาธิ เงื้อมไปในสมาธิ ขอถวายพระพร”

“ขอนิมนต์อุปมา พระผู้เป็นเจ้า”

อุปมากลอนแห่งเรือนยอด

“ขอถวายพระพร กลอนแห่งเรือนยอดทั้งสิ้น ย่อมไปรวมอยู่ที่ยอด น้อมไปที่ยอด โน้มไปที่ยอด ไปรวมอยู่ที่ยอด เงื้อมไปอยู่ที่ยอด ฉันใด กุศลธรรมทั้งหลาย ก็มีสมาธิเป็นหัวหน้า น้อมไปในสมาธิ โน้มไปในสมาธิ เงื้อมไปในสมาธิฉันนั้น”

“นิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไปอีก”

อุปมาพระราชา

"ขอถวายพระพร เวลาพระราชาเสด็จออกสงคราม พร้อมด้วยจตุรงคเสนานั้น เสนาทั้งหลาย เสนาบดีทั้งสิ้น ช้าง ม้า รถ พลเดินเท้าทั้งหลาย ก็มีพระราชาเป็นหัวหน้า น้อมไปในพระราชา โน้มไปในพระราชา เงื้อมไปในพระราชา ห้อมล้อมพระราชา ฉันใด กุศลธรรมทั้งหลาย ก็มีสมาธิเป็นหัวหน้า น้อมไปในสมาธิ โน้มไปในสมาธิ เงื้อมไปในสมาธิ ฉันนั้น อย่างนี้แหละ มหาราช ชื่อว่า สมาธิมีความเป็นหัวหน้าเป็นลักษณะ

ข้อนี้สมกับที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "*สะมาธิง ภิกขะเว ภาเวถะ สะมาธิโก ภิกขุ ยถาภูตัง ปชานาติ* อันแปลว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงอบรมสมาธิ ภิกษุผู้ได้สมาธิ ย่อมรู้ตามความเป็นจริง ดังนี้ ขอถวายพระพร"

"ถูกต้องดีแล้ว พระนาคเสน"

ปัญญาลักขณปัญหา
ถามลักษณะปัญญา

พระเจ้ามิลินท์ ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน ปัญญามีลักษณะอย่างไร”

พระเถรเจ้าตอบว่า

“มหาราช ปัญญามีการตัดเป็นลักษณะ ตามที่อาตมภาพได้ถวายวิสัชนาไว้แล้ว อีกประการหนึ่งปัญญา มีการทำให้สว่างเป็นลักษณะ ขอถวายพระพร”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ปัญญามีการทำให้สว่าง เป็นลักษณะอย่างไร”

“มหาราช ปัญญาเมื่อเกิดขึ้น ก็กำจัดเครื่องทำให้มืดคือ อวิชชา ทำให้เกิดความสว่าง คือ วิชชา ทำให้เกิดความแจ่มแจ้ง คือ ญาณ ทำให้อริยสัจปรากฏ

ลำดับนั้น พระโยคาวจรก็เห็นด้วยปัญญาอันชอบว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ขอถวายพระพร”

“ขอพระคุณเจ้าได้โปรดอุปมา”

อุปมาผู้ส่องประทีป

“มหาราช เปรียบปานบุรุษส่องประทีปเข้าไปในเรือนที่มืด แสงประทีปย่อมกำจัดความมืด ทำให้เกิดแสงสว่าง ทำให้รูปทั้งหลายปรากฏฉันใด

ปัญญาเมื่อเกิดขึ้น ก็กำจัดความมืด คือ อวิชชา ทำให้เกิดแสงสว่าง คือ วิชชา ทำให้เกิดความแจ่มแจ้ง คือ ญาณ ทำให้อริยสัจทั้งหลายปรากฏ

ลำดับนั้น พระโยคาวจรก็เห็นด้วยปัญญา อันชอบว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ฉันนั้น อย่างนี้แหละ มหาบพิตร ชื่อว่า ปัญญา มีการทำให้สว่าง เป็นลักษณะ ขอถวายพระพร”

“ถูกแล้ว พระนาคเสน”

สติอาการปัญหา
ถามสติเกิดแต่อาการเท่าไร

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า “ข้าแต่พระนาคเสน สติ เกิดขึ้นด้วยอาการเท่าใด?”

พระนาคเสนตอบว่า “ขอถวายพระพร สติเกิดขึ้นด้วยอาการ ๑๗ อย่างคือ

เกิดขึ้นด้วยการรู้ยิ่ง ๑	ด้วยทรัพย์ ๑
ด้วยวิญญาณอันยิ่ง ๑	ด้วยวิญญาณเกื้อกูล ๑
ด้วยวิญญาณไม่เกื้อกูล ๑	ด้วยนิมิตที่เหมือนกัน ๑
ด้วยนิมิตที่แปลกกัน ๑	ด้วยการรู้ยิ่งกถา ๑
ด้วยลักษณะ ๑	ด้วยการระลึก ๑
ด้วยการหัดคิด ๑	ด้วยการนับตามลำดับ ๑
ด้วยการจำ ๑	ด้วยการภาวนา ๑
ด้วยการจดไว้ ๑	ด้วยการเก็บไว้ ๑
ด้วยการเคยได้พบเห็น ๑	

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้อว่า สติเกิดขึ้นด้วยการรู้ยิ่งนั้น คืออย่างไร?”

“ขอถวายพระพร สติเกิดขึ้นด้วยการรู้ยิ่งนั้น เช่นกับผู้ระลึกชาติได้ และสติของพระอานนท์ อันฟังพระสูตรครั้งเดียวจำไว้ได้และสติของนางขุชชุตตราอุบาสิกา ฟังพระสัทธรรมเทศนาครั้งเดียวก็จำได้แล้วมาแสดงให้ผู้อื่นฟังได้ถ้วนถี่”

“ข้อที่ว่า สติเกิดขึ้นด้วยทรัพย์นั้น คือ อย่างไร?”

“ขอถวายพระพร คือคนขี้หลงขี้ลืมย่อมมีอยู่ เวลาเห็นคนเหล่าอื่นเก็บทรัพย์ของเขาไว้ก็นึงถึงทรัพย์ของตนได้ จึงเรียกว่า สติเกิดขึ้นด้วยทรัพย์”

“ข้อที่ว่า สติเกิดด้วยวิญญาณอันยิ่งนั้น คืออย่างไร?”

“ขอถวายพระพร เหมือนอย่างพระราชาผู้ได้รับอภิเษกใหม่ หรือผู้ได้สำเร็จโสดาปัตติผลย่อมมีความรู้สึกดีใจอย่างยิ่ง ความดีใจนั้นทำให้เกิดสติ นึกถึงสิ่งต่าง ๆ ได้”

“ข้อว่า สติเกิดด้วยวิญญาณเกื้อกูลนั้น คืออย่างไร?”

“ขอถวายพระพร บุคคลได้รับความสุขในที่ใด ก็ระลึกได้ว่า ตนได้รับความสุขในที่นั้น”

“ข้อว่า สติเกิดขึ้นด้วยวิญญาณไม่เกื้อกูลนั้น คืออย่างไร?”

"ขอถวายพระพร บุคคลได้รับความทุกข์ในที่ใด ก็ระลึกได้ว่าเราได้รับความทุกข์ที่นั้น"

“ข้อว่า สติเกิดด้วยนิมิตที่เหมือนกันนั้น คืออย่างไร?”

“ขอถวายพระพร คือบุคคลได้เห็นผู้เหมือนกันกับมารดาบิดา พี่ชาย พี่สาว หรือ อูฐ โค ลา ของตนแล้ว ก็ระลึกถึงมารดาบิดา พี่ชาย พี่สาว อูฐ โค ลา ของตนได้”

“ข้อว่า สติเกิดด้วยนิมิตที่แปลกกันนั้น คืออย่างไร?”

“ขอถวายพระพร คือเมื่อได้รู้ได้เห็น สี กลิ่น รส สัมผัส ของผู้ที่แปลกกัน หรือสิ่งที่แปลกกัน ก็ระลึกได้ถึงสิ่งนั้น บุคลลนั้น ๆ เช่นเห็นคนขาว ก็นึกได้ถึงคนดำเป็นตัวอย่าง

“ข้อว่า สติเกิดขึ้นด้วยการรู้ยิ่งซึ่งกถานั้น คืออย่างไร?”

“ขอถวายพระพร ได้แก่ผู้ขี้หลงขี้ลืมเวลาที่มีผู้อื่นตักเตือนก็นึกได้”

“ข้อว่า สติเกิดด้วยลักษณะนั้น คืออย่างไร?”

“คือเกิดขึ้นด้วยได้รู้เห็นลักษณะแห่งคนหรือสัตว์นั้น ๆ เช่น ได้เห็นโคของผู้อื่นที่มีลักษณะเหมือนโคของตัว ก็นึกถึงโคของตัวได้”

“ข้อว่า สติเกิดด้วยการระลึกนั้น คืออย่างไร?”

"คือคนขี้หลงขี้ลืมมีผู้เตือนให้ระลึกแล้ว ๆ เล่า ๆ ก็ระลึกได้"

"ข้อว่า สติเกิดด้วยการหัดคิดนั้น คืออย่างไร?"

“คือผู้ได้เรียนหนังสือแล้วย่อมรู้ได้ว่าอักษรตัวนี้ควรไว้ในระหว่างอักษรตัวนี้ส่วนอักษรตัวนี้ควรติดกันกับอักษรตัวนี้”

“ข้อว่า สติเกิดด้วยการนับนั้น คืออย่างไร?”

“คือธรรมดาผู้นับย่อมระลึกถึงสิ่งต่าง ๆ ได้มาก เพราะเมื่อนับดูก็ย่อมนึกได้ถึงสิ่งนั้น ๆ”

“ข้อว่า สติเกิดด้วยการจำนั้น คืออย่างไร?”

"คือผู้จำดีก็นึกได้สิ่งต่าง ๆ ได้”

“ข้อว่า สติเกิดด้วยการภาวนานั้น คืออย่างไร?”

“คือผู้ได้อบรมปุพเพนิวาสานุสสติญาณย่อมระลึกชาติหนหลังได้”

“ข้อว่า สติเกิดด้วยการจดไว้นั้น คืออย่างไร?”

“คือเมื่อได้อ่านดูสิ่งที่ตนจดไว้ก็นึกได้”

“ข้อว่า สติเกิดด้วยการเก็บไว้นั้น คืออย่างไร?”

“คือได้เห็นของที่ตนเก็บไว้แล้วจึงนึกได้”

“ข้อว่า สติเกิดด้วยการเคยพบเห็นนั้น คืออย่างไง?”

“คือระลึกได้ด้วยได้เคยพบเห็นมาก่อนอย่างนี้แหละ มหาบพิตร ชื่อว่า สติเกิดด้วยอาการ ๑๗ อย่างนี้”

“ถูกต้องดีแล้ว พระนาคเสน”

สัตตโพชฌงคปัญหา
ถามเรื่องโพชฌงค์ ๗

“ข้าแต่พระนาคเสน โพชฌงค์ มีเท่าไร?”

“ขอถวายพระพร มี ๗ ประการ”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า บุคลลตรัสรู้ด้วยโพชฌงค์เท่าไร?”

“ขอถวายพระพร บุคคลตรัสรู้ด้วยโพชฌงค์ข้อเดียว”

“คือข้อไหน พระผู้เป็นเจ้า?”

“ขอถวายพระพร คือข้อ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์” (ใคร่ครวญธรรมะ)

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าอย่างนั้น พระพุทธองค์ทรงโพชฌงค์ ๗ ไว้ทำไม?”

“ขอถวายพระพร พระองค์จะเข้าพระทัยความข้อนี้อย่างไร... คือดาบที่บุคคลสวมไว้ในฝัก บุคลไม่ได้ชักออกจากฝัก อาจตัดสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ขาดได้หรือ?”

“ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือ บุคคลปราศจาก ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ แล้วตรัสรู้ด้วยโพชฌงค์ ๖ ไม่ได้”

“ถูกแล้ว พระนาคเสน”

อธิบาย

โพชฌงค์ คือองค์เป็นเครื่องตรัสรู้มี ๗ ประการ ดังนี้

๑. สติ ระลึกนึกไว้เสมอ

๒. ธัมมวิจยะ ใคร่ครวญธรรมะที่เราจะปฏิบัติ

๓. วิริยะ มีความเพียรต่อสู้กับอุปสรรค

๔. ปีติ สร้างความอิ่มเอิบใจให้ปรากฏกับจิต

๕. ปัสสัทธิ ความสงบ คือสงบจากนิวรณ์ หรือสงบจากกิเลส

๖. สมาธิ มีความตั้งใจมั่น

๗. อุเบกขา ทรงอารมณ์เดียวเข้าไว้ไม่ยอมรับทราบอารมณ์อื่นเข้ามาสนใจ

บุญกุศลเปรียบเหมือนเรือ
เพราะธรรมดาเรือของพวกพ่อค้า
มีภาระหนักหาประมาณมิได้
บรรทุกของหนักเกินไปก็จมลงในน้ำ ฉันใด
คนทำบาปทีละน้อยๆ จนบาปมากขึ้น
ก็จมลงไปในนรกได้ ฉันนั้น

ไขข้อข้องใจในเรื่อง
ผ ล

ธัมมสันตติปัญหา
ถามความสืบต่อแห่งธรรม

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามปัญหาต่อไปว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ใดเกิดก็เป็นผู้นั้นหรือว่ากลายเป็นผู้อื่น?”

พระเถระถวายพระพรตอบว่า

“ไม่ใช่ผู้นั้น และไม่ใช่ผู้อื่น"

“โยมยังสงสัยขอนิมนต์อุปมาก่อน"

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรเข้าพระทัยว่าอย่างไร คือ มหาบพิตรเข้าพระทัยว่า เมื่อมหาบพิตรยังเป็นเด็กอ่อน ยังนอนหงายอยู่ที่พระอู่นั้น บัดนี้มหาบพิตรเป็นผู้ใหญ่แล้วก็คือเด็กอ่อนนั้น อย่างนั้นหรือ?”

“ไม่ใช่ พระผู้เป็นเจ้า คือเด็กอ่อนนั้นเป็นผู้หนึ่งต่างหาก มาบัดนี้โยมซึ่งเป็นผู้ใหญ่แล้วก็เป็นอีกผู้หนึ่งต่างหาก”

“มหาราช เมื่อเป็นอย่างนั้น มารดาก็จักนับว่าไม่มี บิดาก็จักนับว่าไม่มี อาจารย์ก็จักนับว่าไม่มี ผู้มีศีลก็จักนับว่าไม่มี ผู้มีศิลปะก็จักนับว่าไม่มี ผู้มีปัญญาก็จักนับว่าไม่มี ทั้งนี้เพราะอะไร เพราะว่ามารดาของผู้ยังเป็นกลละอยู่ เป็นผู้หนึ่งต่างหาก

มารดาของผู้เป็น อัพพุทะ คือผู้กลายจากกลละ อันได้แก่กลายจากน้ำใส ๆ เล็ก ๆ มาเป็นน้ำคล้ายกับน้ำล้างเนื้อ ก็ผู้หนึ่งต่างหาก

เมื่อผู้นั้นกลายเป็นก้อนเนื้อ มารดาก็ผู้หนึ่งต่างหาก
เมื่อผู้นั้นกลายเป็นแท่งเนื้อ มารดาก็เป็นอีกผู้หนึ่ง
เมื่อผู้นั้นยังเล็กอยู่ มารดาก็เป็นผู้หนึ่งอีกต่างหาก
เมื่อผู้นั้นโตขึ้น มารดาก็เป็นอีกผู้หนึ่งต่างหาก อย่างนั้นหรือ ผู้ศึกษาศิลปะ ก็เป็นผู้หนึ่งต่างหาก ผู้สำเร็จการศึกษาแล้ว ก็เป็นผู้หนึ่งต่างหาก ผู้ทำบาปกรรมก็เป็นผู้หนึ่งต่างหาก ผู้มีมือด้วนเท้าด้วนก็เป็นผู้หนึ่งต่างหาก อย่างนั้นหรือ?

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า ในเมื่อโยมกล่าวอย่างนี้ ส่วนพระผู้เป็นเจ้าจะกล่าวว่าอย่างไร?”

“ขอถวายพระพร เมื่อก่อนอาตมายังเป็นเด็กอ่อนอยู่ บัดนี้ได้เจริญเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ อวัยวะทั้งปวงนั้น รวมเข้าเป็นอันเดียวกัน เพราะอาศัยกายอันนี้แหละ”

“ขอได้โปรดอุปมาด้วย”

“มหาราช เปรียบเสมือนว่า บุรุษคนหนึ่งจุดประทีปไว้ ประทีปนั้นจะสว่างอยู่ตลอดคือหรือไม่?”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ประทีปนั้นต้องสว่างอยู่ตลอดคืน”

“มหาราช เปลวประทีปในยามต้น ก็คือเปลวประทีปในยามกลางอย่างนั้นหรือ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“เปลวประทีปในยามกลาง ก็คือเปลวประทีปในยามปลายอย่างนั้นหรือ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“มหาราช เปลวประทีปในยามต้น ก็เป็นอย่างหนึ่ง เปลวประทีปในยามกลาง ก็เป็นอย่างหนึ่ง เปลวประทีปในยามปลาย ก็เป็นอย่างหนึ่ง อย่างนั้นหรือ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น ผู้เป็นเจ้า คือเปลวประทีปนั้นได้สว่างอยู่ตลอดคืน ก็เพราะอาศัยประทีปดวงเดียวกันนั้นแหละ”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือ ธรรมสันตติ ความสืบต่อแห่งธรรม ย่อมสืบต่อกัน เมื่อสิ่งหนึ่งเกิด สิ่งหนึ่งดับ ย่อมติดต่อกันไม่ก่อนไม่หลังเพราะฉะนั้น จะว่าผู้นั้นก็ไม่ใช่ จะว่าผู้อื่นก็ไม่ใช่ ย่อมถึงซึ่งการจัดเข้าในวิญญาณดวงหลัง ขอถวายพระพร”

“ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไปอีก”

“มหาราช ในเวลาที่คนทั้งหลายรีดนม นมสดก็กลายเป็นนมส้ม เปลี่ยนจากนมส้ม ก็กลายเป็นนมข้น เมื่อเปลี่ยนจากนมข้น ก็กลายเป็นเปรียง ผู้ใดกล่าวว่า นมสดนั้นแหละคือนมส้ม นมส้มนั้นแหละคือนมข้น นมข้นนั้นแหละคือเปรียง จะว่าผู้นั้นกล่าวถูกต้องดีหรืออย่างไร?”

“ไม่ถูก พระผู้เป็นเจ้า คือเปรียงนั้นก็อาศัยนมสดเดิมนั้นแหละ”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ธรรมสันตติ คือความสืบต่อแห่งธรรม ก็ย่อมสืบต่อกันไป อย่างหนึ่งเกิด อย่างหนึ่งดับ สืบต่อกันไปไม่ก่อนไม่หลัง เพราะฉะนั้น จะว่าผู้นั้นก็ไม่ใช่ จะว่าผู้อื่นก็ไม่ใช่ ว่าได้แต่เพียงว่า ถึงซึ่งการสงเคราะห์เข้าในวิญญาณดวงหลังเท่านั้น ขอถวายพระพร”

“พระผู้เป็นเจ้าแก้ไขนี้สมควรแล้ว”

สุขเวทนาปัญหา
ถามเรื่องสุขเวทนา

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน สุขเวทนา เป็นกุศล หรืออกุศล หรืออัพยากฤต?”

พระเถรเจ้าถวายพระพรตอบว่า

“ขอถวายพระพร เป็นกุศลก็มี อกุศลก็มี อัพยากฤตก็มี”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าเป็นกุศลก็ไม่เป็นทุกข์ ถ้าเป็นทุกข์ก็ไม่เป็นกุศล คำกล่าวว่า สุขเป็นทั้งกุศล เป็นทุกข์ ก็ไม่ควร”

อุปมาก้อนเหล็กแดงและหิมะ

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนี้อย่างไร คือ ถ้ามีก้อนเหล็กแดงวางอยู่ที่มือข้างหนึ่งของบุรุษคนหนึ่ง มีก้อนหิมะเย็นวางอยู่ที่มืออีกข้างหนึ่ง มือทั้งสองข้างจะถูกเผาเหมือนกันหรือ มหาราช?”

“ถูกเผาเหมือนกัน พระผู้เป็นเจ้า”

“ถ้าอย่างนั้น มือทั้งสองข้างนั้น จะร้อนเหมือนกันหรือ?”

“ไม่ร้อนเหมือนกัน พระผู้เป็นเจ้า”

“ถ้าอย่างนั้น มือทั้งสองข้างนั้น จะเย็นเหมือนกันหรือ?”

“ไม่เย็นเหมือนกัน พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร ขอมหาบพิตรจงทราบว่ามหาบพิตรถูกกล่าวข่มขี่แล้ว คือ ถ้าก้อนเหล็กแดง อันร้อนเป็นของเผา ก็จะต้องเผามือทั้งสองข้าง แต่มือทั้งสองข้างนั้นไม่ร้อน เพราะฉะนั้น ถ้อยคำของมหาบพิตรจึงใช้ไม่ได้ ถ้าของที่เย็นเป็นของเผา มือทั้งสองข้างก็จะต้องถูกเผา แต่มือทั้งสองข้างไม่เย็นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น คำของมหาบพิตรจึงใช้ไม่ได้”

“ขอถวายพระพร เหตุไรจึงว่า มือทั้งสองข้างถูกเผา แต่มือทั้งสองข้างนั้นไม่ร้อนเหมือนกัน ไม่เย็นเหมือนกัน ข้างหนึ่งร้อนอีกข้างหนึ่งเย็น เพราะฉะนั้น คำที่มหาบพิตรตรัสว่ามือทั้งสองข้างถูกเผานั้นจึงใช้ไม่ได้”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โยมไม่อาจโต้ตอบ กับพระผู้เป็นเจ้าได้แล้ว ขอพระผู้เป็นเจ้าจงแก้ไขไปเถิด”

ลำดับนั้น พระเถระจึงทำให้พระเจ้ามิลินท์ทรงเข้าพระทัยได้ด้วยคาถาอันประกอบด้วยอภิธรรมว่า

“มหาราช โสมนัสอันอาศัยการครองเรือนมีอยู่ ๖ อาศัยการถือบวชมีอยู่ ๖ โทมนัสอันอาศัยการครองเรือนมีอยู่ ๖ อาศัยการถือบวชมีอยู่ ๖ อุเบกขาอันอาศัยการครองเรือนมีอยู่ ๖ อาศัยการถือบวชมีอยู่ ๖ แยกเป็นเวทนาที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน อย่างละ ๓๖ รวมเข้าด้วยกัน ก็เป็นเวทนา ๑๐๘ ขอถวายพระพร”

“พระผู้เป็นเจ้าแก้ไขถูกต้องดีแล้ว”

นามรูปปฏิสนธิคหณปัญหา
ถามการถือปฏิสนธิแห่งนามรูป

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน อะไรปฏิสนธิ คือ ถือกำเนิด?”

พระเถรเจ้าตอบว่า

“มหาราช นามรูป ถือปฏิสนธิ”

“นามรูปนี้หรือ ถือปฏิสนธิ?”

“มหาราชะ นามรูปนี้ไม่ได้ถือปฏิสนธิ แต่ว่าบุคคลทำกรรมดีหรือชั่วด้วยนามรูปนี้ นามรูปอื่นก็ถือปฏิสนธิด้วยกรรมนั้น”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้านามรูปนี้ไม่ได้ถือปฏิสนธิ ผู้นั้นก็จักพ้นบาปกรรมทั้งหลายไม่ใช่หรือ?”

“ขอถวายพระพร ถ้าผู้นั้นไม่ปฏิสนธิ ก็พ้นจากบาปกรรมทั้งหลาย แต่ถ้ายังปฏิสนธิอยู่ก็หาพ้นไม่”

“ขอนิมนต์ได้โปรดอุปมาด้วย”

อุปมาด้วยผลมะม่วง

“ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนบุรุษผู้หนึ่ง ไปขโมยผลมะม่วงของเขามา แต่เจ้าของมะม่วงนั้นจับได้ จึงนำไปถวายพระราชา กราบทูลว่า บุรุษผู้นี้ขโมยมะม่วงของข้าพระองค์

บุรุษนั้นจะต้องกราบทูลว่า ข้าแต่สมมุติเทพ ข้าพระองค์มิได้ขโมยมะม่วงของบุรุษนี้ มะม่วงที่บุรุษนี้ปลูกไว้เป็นมะม่วงอื่น ส่วนมะม่วงที่ข้าพระองค์นำไปนั้น เป็นมะม่วงอื่นอีกต่างหาก ข้าพระองค์ไม่ควรได้รับโทษ ดังนี้

อาตมภาพจึงขอถามมหาบพิตรว่า บุรุษผู้นั้นควรจะได้รับโทษหรืออย่างไร?”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า บุรุษนั้นควรได้รับโทษ”

“เพราะอะไรล่ะ มหาบพิตร?”

“เพราะว่า ถึงบุรุษนั้นจะกล่าวหมายเอามะม่วงลูกก่อนก็ตาม แต่ก็ควรได้รับโทษด้วยมะม่วงลูกหลัง ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือ บุคคลทำกรรมดีหรือชั่ว อันใดไว้ด้วยนามรูปนี้ แล้วนามรูปอื่นก็ถือปฏิสนธิสืบต่อกัน ด้วยกรรมนั้น เพราะฉะนั้น เขาจึงไม่พ้นไปจากบาปกรรม”

“ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไป”

อุปมาด้วยไฟไหม้

“ขอถวายพระพร มีบุรุษคนใดคนหนึ่ง ก่อไฟไว้ในฤดูหนาว ไม่ได้ดับไฟ ได้ไปที่อื่นเสีย ไฟนั้นได้ไหม้นาของบุรุษคนใดคนหนึ่ง เจ้าของก็จับบุรุษนั้นไปถวายพระราชา กราบทูลว่า ข้าแต่สมมุติเทพ บุรุษนี้เผานาของข้าพระองค์

บุรุษนั้นจะต้องตอบว่า ข้าพระองค์ไม่ได้เผานาของผู้นี้ ด้วยไฟที่ข้าพระองค์ไม่ได้ดับ ไฟที่ไหม้นาของผู้นี้ก็เป็นไฟอื่นต่างหาก ข้าพระองค์ไม่มีโทษ ดังนี้ อาตมภาพขอถามมหาบพิตรว่า บุรุษนั้นจะมีโทษหรือไม่?”

“ต้องมีโทษซิ พระผู้เป็นเจ้า”

“เพราะเหตุไร มหาบพิตร?”

“เพราะเหตุว่า ถึงบุรุษนั้นจะหมายเอาไฟก่อนก็ตาม แต่ก็ควรได้รับโทษด้วยไฟหลัง”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือ บุคคลทำกรรมดีหรือชั่วอันใดไว้ด้วยนามรูปนี้ แล้วนามรูปอื่นก็ถือปฏิสนธิด้วยกรรมนั้น เพราะฉะนั้น เขาจึงไม่พ้นจากบาปกรรม”

“ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไปอีก”

อุปมาด้วยประทีป

“ขอถวายพระพร เหมือนอย่างว่าบุรุษคนหนึ่ง ถือเอาประทีปเข้าไปที่เรือนโรงแล้วกินข้าว ประทีปก็ลุกลามไปไหม้หญ้า หญ้าก็ลุกลามไปไหม้เรือน เรือนก็ลุกลามไปไหม้หมู่บ้าน ชาวบ้านจึงพากันจับบุรุษนั้นแล้วถามว่า เหตุไฉนเจ้าจึงเผาบ้าน บุรุษนั้นจึงตอบว่า เรานั่งกินข้าวอยู่ด้วยประทีปอื่นต่างหาก ไฟที่ไหม้บ้านนั้นเป็นไฟอื่นอีกต่างหาก

เมื่อโต้เถียงกันอย่างนี้ เขาพากันมาเฝ้ามหาบพิตร กราบทูลว่า มหาราชเจ้าจะรักษาประโยชน์ของใครไว้ พระเจ้าข้า มหาบพิตร จะตรัสตอบว่าอย่างไร?”

“โยมจะตอบว่า จะรักษาประโยชน์ของชาวบ้านไว้”

“เพราะอะไร มหาบพิตร?”

“เพราะว่า ถึงบุรุษนั้นจะกล่าวอย่างนั้นก็จริง แต่ว่าไฟนั้นเกิดมาจากประทีปดวงก่อน นั่นเอง”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือ ถึงนามรูปอันมีในที่สุดแห่งมรณะเป็นนามรูปอื่น ส่วนนามรูปที่ถือปฏิสนธิเป็นนามรูปอื่นก็ตาม แต่ว่านามรูปนั้นเกิดจากนามรูปเดิม เพราะฉะนั้น เขาจึงไม่พ้นจากบาปกรรม”

“ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไปอีก”

อุปมาเรื่องหม้นเด็กหญิง

"ขอถวายพระพร เหมือนอย่างว่า มีบุรุษคนใดคนหนึ่ง หม้นเด็กหญิงที่ยังเล็ก ๆ เอาไว้ ให้ของหม้นแล้วกลับไป ต่อมาภายหลังเด็กหญิงคนนั้นก็เติบโตขึ้น มีบุรุษอีกคนหนึ่งมาให้ของหม้นแล้วแต่งงาน บุรุษที่หม้นไว้ก่อนจึงมาต่อว่าบุรุษนั้นว่า เหตุไรเจ้าจึงนำภรรยาของเราไป

บุรุษนั้นก็ตอบว่า เราไม่ได้นำภรรยาของเจ้าไป เด็กหญิงเล็ก ๆ คนนั้นที่เจ้าขอไว้แล้วให้ของหม้นไว้นั้น เป็นคนหนึ่งต่างหาก เด็กหญิงที่เติบโตแล้ว ที่เราสู่ขอแล้วนี้ เป็นคนหนึ่งอีกต่างหาก

เมื่อบุรุษทั้งสองนั้นโต้เถียงกันมาเฝ้ามหาบพิตร พระองค์จะทรงวินิจฉัยให้หญิงนั้น แก่ใคร?"

"ให้แก่บุรุษคนก่อนนะซิ พระผู้เป็นเจ้า"

"เพราะเหตุใด มหาบพิตร?"

"เพราะเหตุว่า ถึงบุรุษนั้นจะกล่าวอย่างนั้นก็จริง แต่เด็กสาวคนนั้นก็เติบโตต่อมาจากเด็กหญิงเล็ก ๆ นั้นเอง"

"ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือ ถึงนามรูปอันมีต่อไปจนกระทั่งตายเป็นนามรูปอื่น ส่วนนามรูปที่ถือกำเนิดเป็นนามรูปอื่นก็ตาม แต่นามรูปนั้นก็เกิดมาจากนามรูปเดิมนั่นเอง เพราะฉะนั้น เขาจึงไม่พ้นจากบาปกรรม"

"ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งกว่านี้อีก"

อุปมาด้วยนมสด

“ขอถวายพระพร เหมือนอย่างว่าบุรุษคนใดคนหนึ่ง ไปซื้อนมสดจากมือนายโคบาล แล้วฝากนายโคบาลนั้นไว้ ด้วยคิดว่า พรุ่งนี้เช้าจึงจะมารับเอาไป ต่อมานมสดนั้น ก็กลายเป็นนมส้ม

เมื่อบุรุษนั้นมาก็บอกนายโคบาลว่า จงให้หม้อนมสดนั้นแก่เรา นายโคบาลนั้นก็ส่งหม้อนมส้มให้ ฝ่ายผู้ซื้อก็กล่าวว่า เราไม่ได้ซื้อนมส้มจากเจ้า เจ้าจงให้นมสดแก่เรา นายโคบาลก็ตอบว่า นมสดนั้นแหละกลายเป็นนมส้ม

ลำดับนั้น คนทั้งสองได้โต้เถียงกันไม่ตกลง จึงพากันมาเฝ้ามหาบพิตร พระองค์จะทรงวินิจฉัยให้คนไหนชนะ?”

“โยมต้องวินิจฉัยให้นายโคบาลชนะ”

“เพราะอะไร มหาบพิตร?”

“เพราะถึงบุรุษนั้นกล่าวอย่างนั้นก็จริง แต่นมส้มนั้นก็เกิดมาจากนมสดนั่นเอง”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ถึงนามรูปที่มีต่อมาจนกระทั่งเวลาตาย เป็นนามรูปอื่น ส่วนนามรูปที่ถือกำเนิดเป็นนามรูปอื่นก็ตาม แต่ก็เกิดมาจากนามรูปเดิมนั่นแหละ เพราะฉะนั้นเขาจึงไม่พ้นจากบาปกรรม”

“พระผู้เป็นเจ้าแก้ถูกต้องดีแล้ว”

นามรูปปัญหา
ถามเรื่องนามรูป

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน คำว่า นามรูป ที่พระผู้เป็นเจ้าได้กล่าวไว้แล้วนั้นอะไรเป็นนามรูป?”

พระเถรเจ้าตอบว่า

“รูปใดเป็นรูปหยาบ รูปนั้นแหละเป็น “รูป” ส่วนสิ่งใดเป็นของละเอียด คือ จิตและเจตสิก สิ่งนั้นเรียกว่า “นาม”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เหตุใดจึงถือกำเนิดแต่นาม ส่วนรูปไม่ถือกำเนิดล่ะ?”

“ขอถวายพระพร สิ่งเหล่านั้นอาศัยกันและกัน ย่อมเกิดด้วยกัน”

“ขอนิมนต์อุปมาด้วย”

“ขอถวายพระพร ถ้าแม่ไก่ไม่มีกลละ (น้ำใส ๆ เล็ก ๆ) ไข่ก็ไม่มีกลละไก่กับไข่ ทั้งสองนี้ต้องอาศัยกัน เกิดร่วมกันไป ฉันใด ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละมหาบพิตร คือถ้านามไม่มี รูปก็ต้องไม่มี นามกับรูป ทั้งสองนี้อาศัยกัน เกิดด้วยกัน “นาม” กับ “รูป” ทั้งสองนี้ มีมานานนักหนาแล้ว”

“ถูกแล้ว พระผู้เป็นเจ้า”

อัทธานปัญหา
ถามมูลเหตุแห่งกาลทั้ง ๓

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน อะไรเป็นมูลแห่งกาลนาน อันเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน”

พระเถระตอบว่า

“ขอถวายพระพร อวิชชา เป็นมูลแห่งกาลนาน อันเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน เพราะว่า

อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิด สังขาร

สังขาร เป็นปัจจัยให้เกิด นามรูป

นามรูป เป็นปัจจัยให้เกิด สฬายตนะ

สฬายตนะ เป็นปัจจัยให้เกิด อุปาทาน

อุปาทาน เป็นปัจจัยให้เกิด ภพ

ภพ เป็นปัจจัยให้เกิด ชาติ

ชาติ เป็นปัจจัยให้เกิด ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นอันว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ ปุริมโกฏิ คือที่สุดเบื้องต้นแห่งกาลนานย่อมไม่ปรากฏ”

“พระผู้เป็นเจ้าแก้ไขถูกต้องดีแล้ว”

ปุริมโกฏิปัญหา
ถามที่สุดเบื้องต้นแห่งสงสาร

"คำที่พระผู้เป็นเจ้ากล่าวว่า ปุริมโกฏิไม่ปรากฏนั้น" โยมยังสงสัยอยู่ อะไรเป็นปุริมโกฏิ กาลนานอันเป็นอดีตนั้นหรือเป็นปุริมโกฏิ"

"มหาราช ปุริมโกฏินั้นแหละ เป็นกาลนานอันเป็นอดีต"

"ข้าแต่พระนาคเสน เพราะเหตุไร ปุริมโกฏิจึงไม่ปรากฏ"

"ขอถวายพระพร ปุริมโกฏิบางอย่างก็ปรากฏ บางอย่างก็ไม่ปรากฏ"

"ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า อย่างไหนปรากฏ อย่างไหนไม่ปรากฏ"

"ขอถวายพระพร สิ่งทั้งปวงที่ไม่เคยมีเบื้องต้นปรากฏเลย ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา อันนี้แหละเรียกว่า ปุริมโกฏิ คือที่สุดเบื้องต้นไม่ปรากฏ

อีกประการหนึ่ง สิ่งที่ไม่เคยมีมามีขึ้น มีขึ้นแล้วกลับหายไป อันนี้แหละเรียกว่า ปุริมโกฏิ คือที่สุดเบื้องต้นปรากฏ"

"ข้าแต่พระนาคเสน ข้อที่ว่า ที่สุดเบื้องต้นไม่ปรากฏนั้น จะเปรียบเหมือนด้วยสิ่งใด ขอนิมนต์อุปมา"

อุปมาด้วยพืช

“ขอถวายพระพร พืชเล็ก ๆ ที่อาศัยแผ่นดินแล้วเกิดมีใบ มีดอก มีผล ถึงซึ่งความเจริญงอกงามไพบูลย์ไปตามลำดับ ผลก็เกิดจากพืชนั้น

ลำดับนั้น ต้นของพืชนั้นก็มีใบ ดอก ผล ถึงซึ่งความเจริญงอกงามไพบูลย์ไปตามลำดับ ที่สุดแห่งการสืบต่อแห่งพืชนี้มีอยู่หรือไม่”

“ไม่มี พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ คือที่สุดเบื้องต้นแห่งกาลนานไม่ปรากฏ”

“ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไป”

อุปมาด้วยแม่ไก่

“มหาราชะ ไข่ออกจากแม่ไก่ แม่ไก่ออกมาจากไข่ ไข่ก็ออกมาจากไก่อีก ที่สุดแห่งการสืบต่อแห่งไก่นี้มีอยู่หรือไม่”

“ไม่มี พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ที่สุดเบื้องต้นแห่งกาลนานไม่ปรากฏ”

“ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไปอีก”

อุปมาด้วยกงรถ

พระนาคเสนจึงขีดเป็นกงรถลงที่พื้นดิน แล้วถามพระเจ้ามิลินท์ว่า ที่สุดแห่งกงรถนี้มีอยู่หรือไม่"

"ไม่มี พระผู้เป็นเจ้า"

"ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ว่า "กงจักรเหล่านี้ได้แก่ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน"

ขอถวายพระพร จักขุวิญญาณ ย่อมเกิดเพราะอาศัย จักขุ กับ รูป เมื่อสิ่งทั้ง ๓ นั้นรวมกันเป็น ผัสสะ

ผัสสะ เป็นปัจจัยให้เกิด เวทนา

เวทนา เป็นปัจจัยให้เกิด ตัณหา

ตัณหา เป็นปัจจัยให้เกิด อุปาทาน

อุปาทาน เป็นปัจจัยให้เกิด กรรม

จักขุ ก็เกิดจาก กรรม อีก ที่สุดแห่งการสืบต่ออันนี้มีอยู่หรือไม่"

"ไม่มี พระผู้เป็นเจ้า"

"ขอถวายพระพร โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยเสียงกับหู จมูก กับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโผฏฐัพพะ มโนกับธรรมะ เมื่อสิ่งทั้ง ๓ รวมกันเข้าก็เป็น ผัสสะ แล้วทำให้เกิด เวทนา ตัณหา อุปาทาน กรรม แล้ว โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน ก็เกิดจากกรรมนั้นอีก ที่สุด แห่งการสืบต่อนี้มีอยู่หรือไม่"

"ไม่มี พระผู้เป็นเจ้า"

"ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือที่สุดของเบื้องต้นย่อมไม่ ปรากฏ ขอถวายพระพร"

"ชอบแล้ว พระนาคเสน"

โกฏิปุริมปัญหา
ถามความปรากฏแห่งที่สุดเบื้องต้น

“ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้าได้กล่าวไว้แล้วว่า ที่สุดเบื้องต้นบางอย่างปรากฏ บางอย่างไม่ปรากฏ จึงขอถามว่า อย่างไหนปรากฏ อย่างไหนไม่ปรากฏ”

“ขอถวายพระพร สิ่งทั้งปวงที่ไม่เคยมีเบื้องต้นปรากฏมาก่อนนั้น นั้นแหละ เรียกว่า ที่สุดเบื้องต้นไม่ปรากฏ

สิ่งใดไม่เคยมีแต่มีขึ้น ครั้นมีขึ้นแล้วก็หายไป อันนี้แหละ เรียกว่า ที่สุดเบื้องต้นปรากฏ”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า สิ่งใดไม่เคยมีมา มีขึ้น มีขึ้นแล้วหายไป ที่สุดเบื้องต้นอันขาดไปเป็น ๒ ฝ่าย ก็ได้ความแล้วไม่ใช่หรือ”

“ขอถวายพระพร ถ้าที่สุดเบื้องต้นตัดออกไปเป็น ๒ ฝ่ายแล้ว ก็ได้ความ”

“พระผู้เป็นเจ้าอาจให้โยมเข้าได้เป็น ๒ ฝ่ายหรือไม่”

“ขอถวายพระพร อาจให้เข้าพระทัยได้”

“โยมไม่ได้ถามข้อนี้ พระผู้เป็นเจ้าอาจให้โยมเข้าใจได้โดยที่สุดหรือไม่”

“อาจ ขอถวายพระพร”

“ขอนิมนต์อุปมาด้วย”

พระเถระก็ได้ยกเอาต้นไม้ขึ้นอุปมา ดังที่ว่ามาแล้วนั้น พระเจ้ามิลินท์จึงตรัสว่า

“พระผู้เป็นเจ้ากล่าวแก้ดีแล้ว”

สังขารชายนปัญหา
ถามถึงความเกิดขึ้นแห่งสังขาร

“ข้าแต่พระนาคเสน สังขารบางอย่างเกิดขึ้นมีอยู่หรือ”

“ขอถวายพระพร มีอยู่”

“ได้แก่สังขารเหล่าไหน”

“มหาราช เมื่อ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน มีอยู่ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ ก็มีอยู่

เวทนาอันเกิดเพราะจักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส ก็มีอยู่

เมื่อมีเวทนา ก็มีตัณหา อุปทาน ภพ ชาติ ชรา มรณะ โสกปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสขึ้น เป็นอันว่า ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนั้นมีขึ้นอย่างนี้

เมื่อจักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน ไม่มี วิญญาณ ๖ สัมผัส ๖ เวทนา ๖ นั้นก็ไม่มี

เมื่อไม่มีเวทนา ก็ไม่มีตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรา มรณะ โสกปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นอันว่า ความดับไปแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นมีขึ้นอย่างนี้ ขอถวายพระพร”

“พระผู้เป็นเจ้าแก้ถูกต้องดีแล้ว”

ภวันตสังขารชายนปัญหา
ถามถึงความมีขึ้นแห่งสังขารที่ไม่มี

"ข้าแต่พระนาคเสน สังขารบางอย่างไม่มี แต่มีขึ้น มีบ้างหรือไม่"

"ขอถวายพระพร ไม่มี สังขารที่มีอยู่เท่านั้นมีขึ้น เช่นพระราชมณเฑียรที่มหาบพิตรประทับนั่งอยู่นี้ เมื่อก่อนไม่มี แต่มีขึ้น"

"ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ในข้อนี้ได้ความว่า สังขารทุกอย่างที่ไม่มี แต่มีขึ้นไม่มี มีขึ้นเฉพาะที่มีอยู่เท่านั้น"

อุปมาพระราชมณเฑียร

"ขอถวายพระพร ไม้ที่นำมาทำพระราชมณเฑียรนี้ ได้เกิดอยู่แล้วในป่า ดินเหนียวนี้ได้มีที่แผ่นดิน แต่มามีขึ้นในที่นี้ด้วยความพยายามของสตรีและบุรุษทั้งหลาย

เป็นอันว่า พระราชมณเฑียรนี้มีขึ้นด้วยอาการอย่างนี้ฉันใด สังขารบางอย่างนี้ที่ไม่มีแล้วมีขึ้นไม่มี มีขึ้นเฉพาะสังขารที่มีอยู่เท่านั้น ฉันนั้น"

"ขอนิมนต์อุปมาอีก"

อุปมาด้วยต้นไม้

“ขอถวายพระพร พืชเล็ก ๆ เกิดอยู่ในแผ่นดิน พืชเหล่านั้นย่อมมีใบ ดอก ผล ตามลำดับ พืชที่เกิดเป็นลำต้นเหล่านั้นไม่มีอยู่ แต่มีขึ้นหามิได้”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เป็นอันว่าต้นไม้เหล่านั้นเป็นของมีอยู่แล้วจึงมีขึ้นได้อย่างนั้นนะ”

“ขอถวายพระพร อย่างนั้นแหละ คือ สังขารบางอย่างที่ไม่เคยมีแต่มีขึ้นเป็นอันไม่มี มีขึ้นเฉพาะแต่ที่มีอยู่เท่านั้น”

“ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้น”

อุปมาด้วยช่างหม้อ

“ขอถวายพระพร ช่างหม้อขุดเอาดินจากแผ่นดิน แล้วมาทำเป็นภาชนะต่าง ๆ ขึ้น ภาชนะเหล่านั้นยังไม่เคยมี แต่มีขึ้น จึงว่ามีเป็นเฉพาะของที่มีอยู่เท่านั้น ฉันใด สังขารบางอย่างที่ไม่มี แต่มีขึ้นเป็นอันไม่มี มีขึ้นเฉพาะแต่ที่มีอยู่เท่านั้น ฉันนั้น”

“ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไป”

อุปมาด้วยพิณ

“ขอถวายพระพร เหมือนอย่างว่าเมื่อก่อนใบพิณไม่มี หนังขึ้นพิณก็ไม่มี รางพิณก็ไม่มี คันพิณก็ไม่มี ลูกบิดก็ไม่มี สายพิณก็ไม่มี นมพิณก็ไม่มี ความพยายามอันเกิดจากกระทำของบุรุษก็ไม่มี แต่มีเสียงขึ้นอย่างนั้นหรือ”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร เพราะใบพิณมี หนังขึ้นพิณก็มี รางพิณก็มี คันพิณก็มี ที่รองพิณก็มี สายพิณก็มี นมพิณก็มี ความพยายามอันเกิดจากการกระทำของบุรุษก็มี จึงมีเสียงขึ้นอย่างนั้นหรือ”

“อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือสังขารบางอย่างไม่มี แต่มีขึ้นเป็นอันไม่มี มีขึ้นเฉพาะแต่ที่มีอยู่เท่านั้น”

“ขอนิมนต์อุปมายิ่งขึ้นไปอีก”

อุปมาด้วยไฟ

“ขอถวายพระพร เหมือนอย่างว่าแม่ไม้สีไฟไม่มี ลูกไม้สีไฟก็ไม่มี เชือกที่ผูกไม้สีไฟก็ไม่มี ไม้ที่จะหนุนขึ้นไว้ก็ไม่มี ปุ๋ยหรือฝอยในแม่ไม้สีไฟก็ไม่มี ความพยายามอันเกิดจากการกระทำของบุรุษก็ไม่มี แต่มีไฟขึ้นอย่างนั้นหรือ”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร เพราะเหตุที่แม่ไม้สีไฟก็มี ลูกไม้สีไฟก็มี เชือกรัดแม่ไม้สีไฟก็มี ไม้สำหรับหนุนแม่ไม้สีไฟให้สูงขึ้นก็มี ปุ๋ยหรือฝอยในแม่ไม้สีไฟก็มี ความพยายามอันเกิดจากการกระทำของบุรุษก็มี ไฟนั้นจึงมีขึ้นได้อย่างนั้นหรือ”

“อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ คือสังขารบางอย่างไม่มี แต่มีขึ้นเป็นอันไม่มี มีขึ้นเฉพาะแต่ที่มีอยู่แล้วเท่านั้น”

“ขอให้อุปมายิ่งขึ้นไปกว่านี้”

อุปมาด้วยแก้วมณี

“ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนแก้วมณีไม่มี แสงแดดก็ไม่มี ขี้โคแห้งก็ไม่มี แต่ไฟเกิดขึ้นได้อย่างนั้นหรือ”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร ก็เหตุที่แก้วมณีก็มีแสงแดดก็มี ขี้โคแห้งก็มี ไฟจึงมีขึ้นอย่างนั้นหรือ”

“อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือสังขารบางอย่างที่ไม่เคยมีแต่มีขึ้นย่อมไม่มี มีขึ้นแต่เฉพาะที่มีอยู่แล้วเท่านั้น”

“ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งไปกว่านี้อีก”

อุปมาด้วยกระจกเงา

“ขอถวายพระพร เปรียบเช่นกับกระจกเงาไม่มี แสงสว่างก็ไม่มี หน้าคนที่จะส่องก็ไม่มี แต่มีหน้าคนเกิดขึ้นที่กระจกเงานั้นอย่านั้นหรือ”

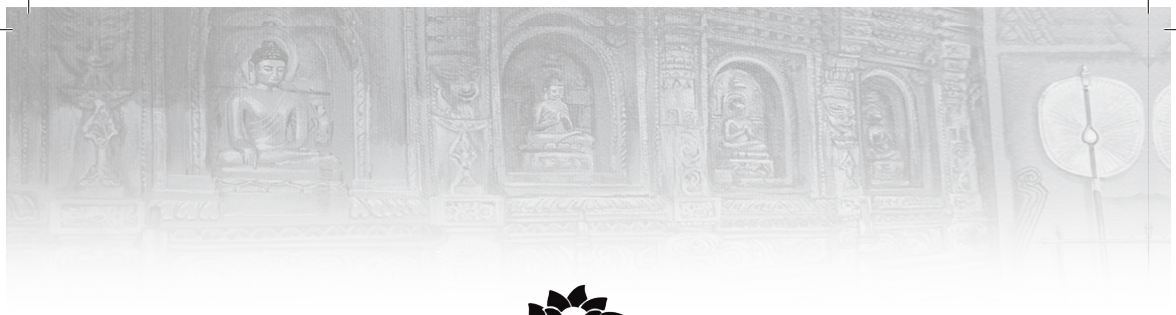
“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร เพราะเหตุที่กระจกเงาก็มีอยู่ แสงสว่างก็มีอยู่ หน้าคนที่ส่องกระจกนั้นก็มีอยู่ เงาหน้าคนจึงปรากฏที่กระจกอย่างนั้นหรือ”

“อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือ สังขารบางอย่างที่ยังไม่เคยมี แต่มีขึ้นย่อมไม่มี มีขึ้นเฉพาะที่เคยมีอยู่แล้วเท่านั้น ขอถวายพระพร”

“ผู้เป็นเจ้าแก้ถูกต้องดีแล้ว”

กัมมนานากรณปัญหา
ถามเหตุต่าง ๆ กันแห่งกรรม

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน เพราะเหตุใด มนุษย์ทั้งหลายจึงไม่เสมอกัน คือ มนุษย์ทั้งหลายมีอายุน้อยก็มี มีอายุยืนยาวก็มี อาพาธมากก็มี อาพาธน้อยก็มี ผิวพรรณวรรณะไม่ดีก็มี ผิวพรรณวรรณะดีก็มี มีศักดิ์น้อยก็มี มีศักดิ์มากก็มี มีโภคทรัพย์น้อยก็มี มีโภคทรัพย์มากก็มี มีตระกูลต่ำก็มี มีตระกูลสูงก็มี ไม่มีปัญญาก็มี มีปัญญาก็มี?”

พระเถระจึงย้อนถามว่า

“ขอถวายพระพร เหตุใดต้นไม้ทั้งหลายจึงไม่เสมอกันสิ้น ต้นที่มีรสเปรี้ยวก็มี มีรสขมก็มี มีรสเผ็ดก็มี มีรสฝาดก็มี มีรสหวานก็มี?”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โยมเข้าใจว่า เป็นเพราะความต่างกันแห่งพืช”

“ขอถวายพระพร ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ คือมนุษย์ทั้งหลายไม่เสมอกันหมด เพราะกรรมต่างกัน ข้อนี้สมด้วยพระพุทธฎีกาของสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสไว้ว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมต่างกัน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมทำให้เกิด มีกรรมเป็นพวกพ้อง มีกรรมเป็นที่อาศัยกรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวดีต่างกัน ดังนี้ ขอถวายพระพร”

“พระผู้เป็นเจ้าแก้ถูกต้องดีแล้ว”

ปัญจายตนกัมมนิพพัตตปัญหา
ถามการเกิดแห่งอายตนะ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน อายตนะ ๕ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) เกิดด้วยกรรมต่าง ๆ กัน หรือเกิดด้วยกรรมอย่างเดียวกัน”

พระเถรเจ้าตอบว่า

“ขอถวายพระพร อายตนะ ๕ นั้น เกิด ด้วยกรรมต่าง ๆ กัน ที่เกิดด้วยกรรมอันเดียวกันไม่มี ”

“ขอนิมนต์อุปมาด้วย”

“ขอถวายพระพร พืชต่าง ๆ ๕ ชนิด ที่บุคคลหว่านลงไปในนาแห่งเดียวกัน ผลแห่งพืช ๕ ชนิดนั้น ก็เกิดต่าง ๆ กันฉันใด อายตนะ ๕ เหล่านี้ ก็เกิดด้วยกรรมต่างกัน ฉันนั้น ที่เกิดด้วยกรรมอย่างเดียวกันไม่มี”

“พระผู้เป็นเจ้ากล่าวแก้ถูกต้องดีแล้ว”

อัสสตปัญหา
ถามเรื่องการทำบาปทำบุญ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน คำว่า ผู้ใดทำบาปกรรมตั้ง ๑๐๐ ปี แต่ว่าเวลาตายได้สติ นึกถึงพระพุทธเจ้าเพียงครั้งเดียว ก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ดังนี้ ข้อนี้โยมไม่เชื่อ อีกคำหนึ่งว่า ทำปาณาติบาตเพียงครั้งเดียว ก็ไปเกิดในนรกได้ ข้อนี้โยมก็ไม่เชื่อ”

พระนาคเสนตอบว่า

“ขอถวายพระพร ก้อนหินเล็ก ๆ ทิ้งลงไปในน้ำ จะลอยขึ้นบนน้ำได้ไหม?”

“ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า”

“ก้อนหินตั้ง ๑๐๐ เล่มเกวียน เขาขนลงบรรทุกเรือ เรือก็ลอยอยู่บนน้ำได้ไหม?”

“ได้พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร บุญกุศลเปรียบเหมือนเรือ เพราะธรรมดาเรือของพวกพ่อค้า มีภาระหนักหาประมาณมิได้ บรรทุกของหนักเกินไปก็จมลงในน้ำ ฉันใด คนทำบาปทีละน้อย ๆ จนบาปมากขึ้นก็จมลงไปในนรกได้ ฉันนั้น เพราะฉะนั้นผู้ที่วิดน้ำเรือให้เรือเบา ก็จะข้ามฟากไปถึงท่า คือพระนิพพานได้ฉันนั้น ขอถวายพระพร”

“ถูกดีแท้ พระผู้เป็นเจ้า”

นจสังกมติปฏิสันธิคหนปัญหา
ถามถึงความไม่ก้าวย่างไปแห่งผู้จะเกิด

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสนผู้ประเสริฐ ผู้ที่จะไปเกิดใหม่นั้นไม่ได้ก้าวย่างไปด้วย แต่ถือกำเนิดได้ด้วยอย่างนั้นหรือ?”

พระเถรเจ้าตอบว่า

“อย่างนั้น มหาบพิตร”

“ถ้าอย่างนั้นขอนิมนต์อุปมา”

“ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนว่าบุรุษผู้หนึ่งเอาประทีปมาต่อประทีป ประทีปจะก้าวไปจากประทีปเก่าหรือไม่?”

“ไม่ก้าวไป พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร”

“ขอนิมนต์อุปมาอีก”

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรคงจำได้ว่า ในเวลาที่พระองค์ยังทรงพระเยาว์ มีพระชันษาได้ ๑๐ ได้รับวิชาเลขและวิชาการต่าง ๆ ในสำนักอาจารย์หรือ?”

“ได้รับ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร วิชาเลขและศิลปะต่าง ๆ นั้น ก้าวย่างไปจากอาจารย์หรือไม่?”

“ไม่ พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ผู้ที่จะไปเกิดใหม่นั้น ไม่ได้ก้าวย่างไปเลย แต่ถือกำเนิดได้”

“ถูกต้องดีแล้ว พระผู้เป็นเจ้า”

สังกมนปัญหา
ถามถึงการก้าวไปแห่งสภาพ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน สภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง ก้าวไปจากกายนี้สู่กายอื่นมีอยู่หรือ?”

พระเถรเจ้าตอบว่า

“ขอถวายพระพร ไม่มีเลย”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าสภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง ก้าวจากกายนี้ไปสู่กายอื่นไม่มี บุคคลก็จะพ้นจากบาปกรรมทั้งหลายมิใช่หรือ”

“ขอถวายพระพร ถ้าเขาไม่เกิดอีก ก็จะพ้นจากบาปกรรมทั้งหลาย แต่เพราะเขายังเกิดอยู่ เขาจึงไม่พ้นจากบาปกรรมทั้งหลาย”

“ขอนิมนต์อุปมาด้วย”

“ขอถวายพระพร เปรียบเช่นเดียวกับบุรุษคนหนึ่งขโมยมะม่วงที่ผู้อื่นปลูกไว้ เขาควรจักต้องได้รับโทษหรือไม่?”

“ควรได้รับโทษ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร มะม่วงที่บุรุษนั้นขโมยไป ไม่ใช่มะม่วงลูกที่บุรุษนั้นปลูกไว้ เหตุใดผู้ขโมยจึงควรได้รับโทษ?”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า มะม่วงเหล่านั้นอาศัยมะม่วงลูกที่บุรุษนั้นปลูกไว้ จึงเกิดเป็นลำต้นขึ้น เพราะฉะนั้น ผู้ขโมยจึงควรได้รับโทษ”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือ บุคคลย่อมทำกรรมดีหรือชั่วไว้ด้วยนามรูปนี้แล้ว นามรูปอื่นก็เกิดขึ้นด้วยกรรมนั้น เพราะฉะนั้นเขาจึงไม่พ้นจากบาปกรรม”

“แก้ดีแล้ว พระผู้เป็นเจ้า”

กัมมผลอัตถิภาวปัญหา
ถามถึงที่อยู่แห่งผลกรรม

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน กรรมดีและกรรมชั่ว ที่บุคคลทำด้วยนามรูปนี้ไปอยู่ที่ไหน?”

พระเถรเจ้าตอบว่า

ขอถวายพระพร ติดตามผู้ทำไปเหมือน กับเงาตามตัว”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า อาจชี้กรรมเหล่านั้นได้หรือไม่ว่า กรรมเหล่านั้นอยู่ที่ไหน?"

“ขอถวายพระพร ไม่อาจชี้ได้”

“ขอนิมนต์อุปมาด้วย”

“ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนต้นไม้ ที่ยังไม่มีผล มหาบพิตรอาจชี้ได้หรือไม่ว่า ผลอยู่ที่ไหน?”

อุปัชชนชานนปัญหา
ถามถึงความรู้สึกของผู้จะเกิดอีก

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ใดจะเกิด ผู้นั้นรู้หรือว่า เราจะเกิด?”

พระเถรเจ้าตอบว่า

“ขอถวายพระพร รู้”

“ขอนิมนต์อุปมาด้วย”

“ขอถวายพระพร เหมือนอย่างชาวนาหว่านพืชลงที่แผ่นดินแล้ว เมื่อฝนตกดี เขารู้หรือว่า พืชจักงอกงามขึ้น?”

“รู้ พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือผู้ใดจะเกิด ผู้นั้นก็รู้ว่า เราจักเกิด”

“ชอบแล้ว พระผู้เป็นเจ้า”

อัสสุปัญหา
ถามถึงความต่างกันแห่งน้ำตา

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน บุรุษคนหนึ่งร้องไห้ เพราะบิดามารดาตาย อีกคนหนึ่งน้ำตาไหล เพราะความชอบใจธรรมะ น้ำตาของคนทั้งสองนั้น น้ำตาของใครเป็นเภสัช น้ำตาของใครไม่เป็นเภสัช”

“ขอถวายพระพร น้ำตาของคนที่ร้องไห้ด้วยราคะ โทสะ โมหะ เป็นน้ำตาร้อน ส่วนน้ำตาของผู้ฟังธรรมนั้น มีน้ำตาไหลด้วยปีติ ยินดี เป็นน้ำตาเย็น เป็นอันว่า น้ำตาเย็นเป็นเภสัช น้ำตาร้อนไม่เป็นเภสัช”

“ถูกดีแล้ว พระนาคเสน”

รสปฏิสังเวทีปัญหา
ถามถึงความต่างกันแห่งผู้เสวยรส

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ปราศจากราคะ กับ ผู้ไม่ปราศจากราคะ ต่างกันอย่างไร?”

“ขอถวายพระพร ผู้หนึ่งยังมีความยึดถือ อีกผู้หนึ่งไม่มีความยึดถือ”

“ยึดถืออะไร ไม่ยึดถืออะไร?”

“ขอถวายพระพร คือผู้หนึ่งยังมีความต้องการ อีกผู้หนึ่งไม่มีความต้องการ”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ผู้ปราศจากราคะ กับ ผู้ไม่ปราศจากราคะ ก็ยังต้องการของเคี้ยวของกินที่ดีงามอยู่เหมือนกัน ไม่มีใครต้องการสิ่งที่ไม่ดีงาม โยมเห็นมีแต่ต้องการสิ่งที่ดีงามเหมือนกันหมด”

“ขอถวายพระพร ผู้ปราศจากราคะ ยังรับรสอาหาร ยังกินอาหารอยู่เหมือนกันก็จริง แต่ทว่าไม่ยินดีในรสอาหาร ส่วนผู้ไม่ปราศจากราคะ ยังยินดีในรสอาหารอยู่ ไม่ใช่ไม่ยินดีในรสอาหาร”

“เข้าใจแก้ พระผู้เป็นเจ้า”

สังสารปัญหา
ถามเรื่องสงสาร

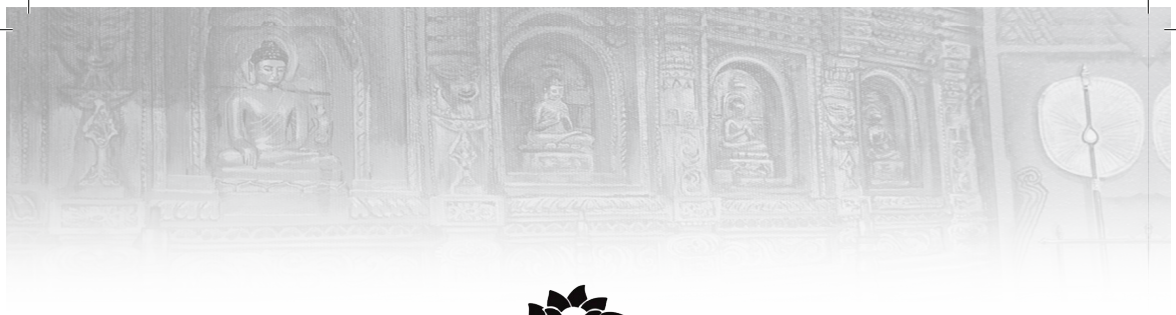
“ข้าแต่พระนาคเสน คำว่า สงสาร ได้แก่อะไร?”

“ขอถวายพระพร สัตว์โลกเกิดในโลกนี้ ก็ตายในโลกนี้ ตายจากโลกนี้แล้วก็ไปเกิดในโลกอื่น เกิดในโลกนั้นก็ตายในโลกนั้น ตายจากโลกนั้นแล้วก็เกิดในโลกอื่น การเวียนตายเวียนเกิดอย่างนี้แหละ เรียกว่า สงสาร”

“ขอนิมนต์อุปมาด้วย”

“ขอถวายพระพร เหมือนอย่างว่า บุรุษคนหนึ่งกินมะม่วงสุกแล้วปลูกเมล็ดไว้ เมล็ดมะม่วงนั้น ก็เกิดเป็นต้นมะม่วงใหญ่ขึ้น จนกระทั่งมีผลมะม่วง บุรุษนั้นก็กินมะม่วงสุกจากมะม่วงต้นนั้น แล้วปลูกเมล็ดมะม่วงไว้อีก เมล็ดมะม่วงนั้นก็เกิดเป็นต้นมะม่วงใหญ่โตขึ้น จนมีผล ต้นแก่ก็ตายไป ที่สุดเบื้องต้นแห่งต้นมะม่วงเหล่านั้น ย่อมไม่ปรากฏว่ามีมาเมื่อไร ข้อนี้มีอุปมาฉันใด การเวียนตายเวียนเกิดของสัตว์ทั้งหลาย ก็ไม่ปรากฏเบื้องต้นฉะนั้น”

“แก้ถูกดีแล้ว พระผู้เป็นเจ้า”

จิรกตสรณปัญหา
ถามถึงเหตุที่ให้ระลึกถึงสิ่งที่ล่วงแล้วได้

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน บุคคลระลึกถึงสิ่งที่ล่วงไปนานแล้วได้ด้วยอะไร?”

พระเถรเจ้าตอบว่า

“ได้ด้วยสติ ขอถวายพระพร”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า สิ่งที่ล่วงไปนานแล้วนั้น บุคคลระลึกได้ด้วยจิตต่างหาก ไม่ใช่ ระลึกได้ด้วยสติ”

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรทำสิ่งใด สิ่งหนึ่งไว้แล้ว ระลึกไม่ได้มีอยู่หรือไม่?”

“มีอยู่ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร ในเวลานั้นพระองค์ไม่มี จิตหรือ?”

“จิตมี แต่เวลานั้นสติไม่มี”

“ถ้าอย่างนั้น ขอมหาบพิตรจงเข้าพระทัยเถิดว่า บุคคลระลึกได้ด้วยสติ ไม่ใช่ระลึกได้ด้วยจิต”

“ถูกดีแล้ว พระนาคเสน”

วัณณคตปัญหา
ถามถึงวรรณะสัณฐานของผู้ไปเกิดในโลกอื่น

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามอีกว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน โยมจักถามถึงเหตุอันยิ่งขึ้นไป คือผู้ไปสู่โลกอื่น ไปด้วยสีเขียว แดง เหลือง ขาว แสด เลื่อม อย่างไร หรือไปด้วยเพศช้าง ม้า รถ อย่างไร?”

“ขอถวายพระพร ข้อนี้พระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกพุทธวจนะ”

พระเจ้ามิลินท์ตรัสต่อไปว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน ถ้าพระสมณโคดมไม่บัญญัติไว้ว่า ผู้ไปเกิดในโลกอื่น ในระหว่างทางนั้นต้องมีสีเขียว หรือสีเหลือง แดง ขาว แสด เลื่อม อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว จะว่าพระสมณโคดมทรงรู้จักทุกสิ่งได้หรือ

“คำของคุณาชีวกผู้เป็นอาจารย์ใหญ่กล่าวไว้ว่า ผู้ไปสู่โลกอื่นไม่มี ก็ต้องเป็นของจริง ผู้ใดกล่าวว่าโลกนี้ไม่มี โลกอื่นไม่มีผู้ไปเกิดในโลกอื่นไม่มี ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่ากล่าวถูก ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิต”

พระนาคเสนตอบว่า

“ขอถวายพระพร ขอมหาบพิตรจงตั้งพระทัยฟังถ้อยคำของอาตมภาพ”

“โยมตั้งใจฟังอยู่แล้ว”

“ขอถวายพระพร ถ้อยคำของอาตมภาพที่พ้นออกไปจากปาก ไปถึงพระกรรณของมหาบพิตรนั้น ในระหว่างที่ยังไปไม่ถึงนั้น เสียงของอาตมภาพมีสีอย่างไร มีทรวดทรงอย่างไร?”

“เห็นไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร ถ้ามหาบพิตรว่าเห็นไม่ได้ เสียงของอาตมภาพก็ไม่ไปถึงพระกรรณของมหาบพิตร มหาบพิตรก็ตรัสคำเหลาะแหละน่ะซิ”

“โยมไม่ได้พูดเหลาะแหละ ถึงถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าไม่ปรากฏสีเขียว หรือสีเหลืองในระหว่างทางก็จริง แต่ถ้อยคำของพระผู้เป็นเจ้าก็มาถึงโยมจริง”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ถึงผู้ไปเกิดในโลกอื่นนั้น จะไม่ปรากฏสีเขียวหรือสีเหลืองในระหว่างทางก็จริง แต่ผู้ไปเกิดในโลกอื่นนั้นก็มีอยู่เหมือนกับถ้อยคำของอาตมา”

“น่าอัศจรรย์ พระนาคเสน ขอพระผู้เป็นเจ้าจงเสวยราชสมบัติใหญ่ในชมพูทวีปทั้งสิ้นนี้เถิด เพราะขันธ์ ๕ นี้ไม่ได้ไปสู่โลกอื่น ขันธ์ ๕ ไม่มีอะไรตกแต่ง เกิดขึ้นเอง สงสารก็ไม่มี”

อุปมาด้วยการทำนา

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรเคยโปรดให้ทำนาหรือไม่?”

“อ๋อ เคยให้ทำ”

“ขอถวายพระพร ข้าวสาลีที่ปลูกลงในพื้นดินย่อมมีรวงงอกขึ้น เมื่อรวงข้าวสาลีงอกขึ้น จะว่างอกขึ้นเองหรืออย่างไร?”

“ข้าแต่พระนาคเสน ข้าวสาลีที่ปลูกลงในพื้นดินย่อมมีรวงงอกขึ้น จะว่างอกขึ้นเอง ไม่มีผู้ใดกระทำไม่ได้”

“ขอถวายพระพร ถ้าข้าวสาลีที่ปลูกลงในพื้นดิน ยังไม่มีรวงงอกขึ้น เมื่อรวงยังไม่งอกขึ้น จะว่าไม่มีผู้ปลูก จะว่าข้าวสาลีไม่มีจะได้หรือไม่?”

“ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า”

ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ถ้าขันธ์ ๕ นี้ไปเกิดเอง คนตาบอดก็ไปเกิดเป็นคนใบ้อีก บุญก็ไม่มีประโยชน์อันใด ถ้าขันธ์ ๕ ไม่มีสิ่งใดตกแต่ง เป็นของเกิดขึ้นเอง ขันธ์ ๕ ก็จะต้องไปนรกด้วยอกุศลกรรม”

“ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้น”

อุปมาด้วยการจุดประทีป

“ขอถวายพระพร เหมือนอย่างมีผู้เอาประทีปมาจุดต่อกัน เปลวประทีปดวงประทีปดวงเก่า ก้าวไปสู่ประทีปดวงใหม่หรืออย่างไร ประทีปทั้งสองนั้น มีขึ้นเองไม่มีผู้กระทำอย่างนั้นหรือ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ขันธ์ ๕ นี้ไม่ได้ไปสู่โลกอื่น ขันธ์ ๕ นี้ไม่ใช่เกิดขึ้นเองโดยไม่มีสิ่งใดทำให้เกิดขึ้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน เวทนาขันธ์ ไปสู่โลกอื่นหรือ?”

“ขอถวายพระพร ถ้าเวทนาขันธ์ไปสู่โลกอื่น ผู้ที่ไปเกิดในโลกอื่นก็คือเวทนาขันธ์อย่างนั้นซิ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร เพราะเหตุนั้นแหละ มหาบพิตรจงเข้าพระทัยเถิดว่า เวทนาขันธ์ในอัตภาพนี้ไม่ได้ไปสู่โลกอื่น”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า สัญญาขันธ์ ไปสู่โลกอื่นหรือ?”

ขอถวายพระพร ถ้าสัญญาขันธ์ไปสู่โลกอื่น ผู้มีมือด้วนเท้าด้วนในอัตภาพนี้ ไปสู่โลกอื่นแล้ว ก็ต้องมีมือด้วนเท้าด้วนอีกหรืออย่างไร?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“เพราะเหตุนั้นแหละ มหาบพิตรจงเข้าพระทัยเถิดว่า สัญญาขันธ์ในอัตภาพนี้ ไม่ได้ไปสู่โลกอื่น”

“ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไปอีก”

อุปมาด้วยกระจก

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรมีกระจกส่องพระพักตร์หรือไม่”

“มี พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรจงทรงหยิบเอากระจกมาวางไว้ตรงพระพักตร์มหาบพิตร”

“โยมหยิบมาตั้งไว้แล้ว”

“ขอถวายพระพร ดวงพระเนตร พระกรรณ พระนาสิก พระทนต์ของมหาบพิตรปรากฏอยู่ในกระจกนี้เอง หรือว่ามหาบพิตรทรงกระทำให้ปรากฏ?”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ดวงตา จมูก ฟัน ของโยมปรากฏอยู่ในวงกระจกนี้ ด้วยโยมกระทำขึ้น”

“ขอถวายพระพร ถ้าอย่างนั้นเป็นอันว่า มหาบพิตรได้ควักเอาพระเนตร ตัดเอาพระกรรณ พระนาสิก และถอนเอาพระทนต์ของมหาบพิตรเข้าไว้ในกระจกแล้ว มหาบพิตรก็เป็นคนตาบอด ไม่มีพระนาสิกและพระทนต์อย่างนั้นซิ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า เงาปรากฏในกระจก เพราะอาศัยโยมกระทำขึ้น ไม่ใช่ว่าเพราะโยมไม่ได้กระทำขึ้น”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ไม่ใช่ว่าขันธ์ ๕ นี้ไปโลกอื่น ทั้งไม่ใช่ว่าขันธ์ ๕ ไม่มีสิ่งกระทำ เป็นของเกิดขึ้นเอง สัตว์ถือกำเนิดในครรภ์มารดาด้วยกุศลกรรม

ปาปปุญญพหุตตรปัญหา
ถามถึงความมากกว่ากันแห่งบาปและบุญ

“ข้าแต่พระนาคเสน บุญและบาปข้างไหนมากกว่ากัน”

“ขอถวายพระพร บุญมากกว่าบาป บาปน้อยกว่า”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ทำไมจึงว่าบุญมากกว่า บาปน้อยกว่า?”

“ขอถวายพระพร บุคคลทำบาปแล้ว ย่อมร้อนใจในภายหลังว่าเราได้ทำบาปไว้แล้วเพราะเหตุนั้นบาปก็ไม่ได้มากขึ้น

ส่วนบุญเมื่อบุคคลทำเข้าแล้วไม่เดือดร้อนในภายหลัง มีแต่ปราโมทย์ ปีติ ใจสงบมีความสุข จิตเป็นสมาธิ

เพราะฉะนั้น บุญจึงมากขึ้น ดังมีบรุษผู้มีมือมีเท้าขาดแล้ว ได้บูชาพระด้วยดอกบัวเพียงกำเดียว ก็จักได้เสวยผลถึง ๙๑ กัป ด้วยเหตุนี้แหละ จึงว่าบุญมากกว่า ขอถวายพระพร”

“ชอบแล้ว พระผู้เป็นเจ้า”

ชานอชานปัญหา
ถามถึงการทำบาปแห่งผู้ไม่รู้

“ข้าแต่พระนาคเสน สมมุติว่าทีคน ๒ คน คนหนึ่งรู้จักบาป อีกคนหนึ่งไม่รู้จัก แต่กระทำบาปด้วยกันทั้งสองคน ข้างไหนจะได้บาปมากว่ากัน?”

“ขอถวายพระพร ข้างไม่รู้จักได้บาปมากกว่า”

“ข้าแต่พระนาคเสน ราชบุตรของโยมหรือราชมหาอำมาต์คนใดรู้แต่ทำผิดลงไป โยมลงโทษแก่ผู้นั้นเป็นทวีคูณ”

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนี้อย่างไร คือสมมุติว่ามีคน ๒ คน จับก้อนเหล็กแดงเหมือนกัน คนหนึ่งรู้ว่าเป็นก้อนเหล็กแดง อีกคนหนึ่งไม่รู้ คนไหนจะจับแรงกว่ากัน?”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า คนไม่รู้จับแรงกว่า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือผู้ไม่รู้บาปได้บาปมากกว่า”

“ชอบแล้ว พระนาคเสน”

อุตตรกุรุปัญหา
ถามถึงผู้ที่ไปอุตตรกุทวีปและสวรรค์

“ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ไปสู่อุตตกุรุทวีปหรือพรหมโลก หรือไปทวีปอื่นด้วยกายนี้มีอยู่หรือ?”

“ขอถวายพระพร มีอยู่”

“ข้อนี้คืออย่างไร พระผู้เป็นเจ้า?”

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรกระโดดที่แผ่นดินนี้ได้คืบหรือศอก?”

“อ๋อ..โยมเคยกระโดดได้ ๘ ศอก”

“พอโยมคิดว่าจะกระโดด กายของโยมก็เบา โยมจึงกระโดดได้ถึง ๘ ศอก”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือภิกษุผู้มีฤทธิ์ มีอำนาจทางจิตภาวนา อธิษฐานจิตแล้ว ก็เหาะไปสู่เวหาสได้”

“ถูกแล้ว พระนาคเสน”

อัสสาสปัญหา
ถามเรื่องเกี่ยวกับลมหายใจ

“ข้าแต่พระนาคเสน บุคคลอาจทำลมหายใจให้ดับได้หรือ?”

“ขอถวายพระพร ได้”

“ได้อย่างไร พระผู้เป็นเจ้า?”

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรเคยได้ยินเสียงคนนอนกรนบ้างหรือ?”

“อ๋อ...เคยซิ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร เวลาเขาพลิกกายเสียงกรนเงียบไปไหม?”

“เงียบไป พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร เสียงกรนนั้นเป็นเสียงของผู้ไม่ได้อบรมกาย ไม่ได้อบรมศีล ไม่ได้อบรมจิต แต่เมื่อพลิกตัวก็ยังหายไป ส่วนลมหายใจของผู้ได้รับอบรมกาย อบรมศีล อบรมจิต เข้าจตุตถฌาน จะไม่ดับหรือมหาบพิตร?”

“ชอบแล้ว พระนาคเสน”

สมุททปัญหา
ถามว่าอะไรเป็นสมุทร

“ข้าแต่พระนาคเสน มีคำกล่าวกันอยู่ว่า “สมุทร ฯ” น้ำหรือชื่อว่าสมุทร?”

“ขอถวายพระพร น้ำเค็มมีอยู่ในที่เท่าใด ที่เท่านั้นแหละเรียกว่าสมุทร”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เหตุใดสมุทรจึงมีรสเดียว คือรสเค็ม”

“ขอถวายพระพร เพราะมีน้ำขังอยู่นานจึงเค็ม”

“สมควรแล้ว พระนาคเสน”

ไขข้อข้องใจในเรื่อง
นิ พ พ า น

“ ผู้ใดปฏิบัติดี รู้ยิ่งซึ่งธรรมที่ควรรู้
รอบรู้ธรรมที่ควรรอบรู้
ละธรรมที่ควรละ
อบรมธรรมที่ควรอบรม
กระทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง
ผู้นั้นก็ได้นิพพาน ”

นปฏิสันธิคณณชานนปัญหา
ถามความรู้สึกของผู้ไม่เกิดอีก

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน บุคคลใดไม่เกิดอีกบุคคลนั้นรู้หรือไม่ว่าเราจักไม่เกิดอีก?”

“มหาราช ผู้ใดจะไม่เกิดอีก ผู้นั้นก็รู้ว่าเราจักไม่เกิด”

“ข้าแต่พระคุณเจ้า ผู้นั้นรู้ได้อย่างไร?”

“ขอถวายพระพร เหตุปัจจัยอันใดที่ทำให้ถือกำเนิด ผู้นั้นก็รู้ว่าเราจะไม่เกิด เพราะความดับไปแห่งเหตุปัจจัยอันนั้นแล้ว”

“ขอนิมนต์อุปมาด้วย”

“มหาราช เปรียบเหมือนชาวนาไถนาแล้ว หว่านข้าวแล้ว ได้ข้าวไว้เต็มยุ้งแล้วต่อมาภายหลังเขาก็ไม่ไถไม่หว่านอีก เขามีแต่บริโภคหรือขายซึ่งข้าวนั้น หรือทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามเหตุปัจจัยที่มีมา ชาวนานั้นรู้หรือไม่ว่า ยุ้งข้าวของเราจักไม่เต็ม?”

“รู้ซิ พระผู้เป็นเจ้า”

“รู้อย่างไรล่ะ?”

“อ๋อ รู้เพราะไม่มีเหตุปัจจัยที่จะทำให้ยุ้งข้าวเต็ม”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ผู้นั้นก็รู้ว่าเราจักไม่เกิดอีก เพราะหมดเหตุปัจจัยที่จะทำให้ถือกำเนิดแล้ว”

“ถูกแล้ว พระนาคเสน”

อธิบายคำว่า “หมดเหตุปัจจัย” หมายความว่า เป็นผู้หมดกิเลส ตัณหา อุปาทาน และอกุศลกรรม ที่จะทำให้เกิดอีก

ปัญญานิรุชณนปัญหา
ถามที่ดับปัญญา

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน ญาณเกิดแก่ผู้ใด ปัญญาเกิดแก่ผู้นั้นหรือ?”

“เกิด มหาราช คือ ญาณเกิดแก่ผู้ใด ปัญญาก็เกิดแก่ผู้นั้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน สิ่งใดเป็นญาณสิ่งนั้นหรือเป็นปัญญา?”

“ถูกแล้วมหาราช คือสิ่งใดเป็นญาณก็สิ่งนั้นแหละเป็นปัญญา”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ญาณได้เกิดแก่ผู้ใด ปัญญานั้นได้เกิดแก่ผู้นั้น ผู้นั้นหลงหรือไม่หลง?”

“มหาราช ผู้มีปัญญาหลงในบางสิ่งบางอย่าง ไม่หลงในบางสิ่งบางอย่าง”

“หลงในสิ่งไหน ไม่หลงในสิ่งไหน?”

“ขอถวายพระพร หลงในศิลปะที่ไม่ชำนาญก็มี ในทิศที่ไม่เคยไปก็มี ในชื่อหรือสถานที่ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังก็ม”

“อ๋อ แล้วไม่หลงในอะไรพระผู้เป็นเจ้า?”

“ไม่หลงในสิ่งที่ตนรู้แล้วว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ก็โมหะ คือความหลงของผู้นั้นไปอยู่ที่ไหนล่ะ?”

“มหาราช พอญาณเกิดแล้ว โมหะ คือความหลงก็ดับไปในญาณนั้นเอง”

“ขอนิมนต์อุปมาเถิด”

อุปมาผู้จุดประทีป

“ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนบุรุษผู้หนึ่ง จุดประทีปเข้าไปในเรือนที่มืด ในขณะนั้นความมืดก็ดับไป แสงสว่างก็ปรากฏขึ้นฉันใด เมื่อญาณเกิดขึ้นแล้ว โมหะก็ดับไปในที่นั้นฉันนั้นแหละ”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ก็ปัญญานั้นเล่า ไปอยู่ที่ไหน?”

“มหาราช ปัญญาทำหน้าที่ของตนแล้วก็ดับไปในที่นั้นเอง สิ่งใดที่ทำด้วยปัญญานั้นว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สิ่งนั้นไม่ดับ”

“ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้าได้กล่าวไว้แล้วว่า ปัญญาทำหน้าที่ของตนแล้วก็ดับไป แต่สิ่งใดที่ทำด้วยปัญญานั้นว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สิ่งนั้นไม่ดับ ดังนี้”

“ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอุปมาด้วย”

อุปมาการเขียนเลข

“มหาราชะ เหมือนอย่างว่าบุรุษผู้ใดผู้หนึ่งอยากดูตัวเลขในกลางคืน จัดแจงให้จุดประทีปขึ้นเขียนเลข เมื่อประทีปดับแล้วเลขก็ยังไม่หายไป ข้อนี้มีอุปมาฉันใด ปัญญาทำหน้าที่ของตนแล้วดับไป แต่สิ่งที่รู้ด้วยปัญญาว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้น มิได้ดับไปฉันนั้น”

“ขอพระผู้เป็นเจ้าอุปมาให้ยิ่งขึ้น”

อุปมาโอ่งน้ำ

"ขอถวายพระพร เปรียบประดุจพวกมนุษย์ในชนบทตะวันออกจัดตั้งโอ่งน้ำไว้ ๕ โอ่งข้างประตู เพื่อดับไฟที่จะไหม้เรือน เมื่อไฟไหม้เรือนแล้ว โอ่งน้ำ ๕ โอ่งนั้นเขาก็นำไปเก็บไว้ในละแวกบ้าน ไฟก็ดับไป ชาวบ้านคิดหรือไม่ว่า เราจักต้องทำสิ่งที่จำเป็นด้วยโอ่งน้ำเหล่านั้นอีก?"

"ไม่คิด พระผู้เป็นเจ้า เพราะไม่มีความจำเป็นกับโอ่งน้ำเหล่านั้นอีกแล้ว ด้วยว่าไฟก็ดับแล้วเขาจึงนำไปเก็บไว้อย่างนั้น"

"มหาราช ควรเห็นอินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้นว่า เปรียบเหมือนกับโอ่งน้ำทั้ง ๕ พระโยคาวจรเปรียบเหมือนชาวบ้าน กิเลสเปรียบเหมือนไฟ กิเลสดับไปด้วยอินทรีย์ ๕ เปรียบเหมือนกับไฟดับไปด้วยน้ำทั้ง ๕ โอ่งนั้น

กิเลสที่ดับไปแล้วย่อมไม่เกิดขึ้นอีกฉันใดเมื่อปัญญาทำหน้าที่ของตนแล้วก็ดับไปแต่สิ่งที่รู้ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้นมิได้ดับไปฉันนั้น"

"ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไปอีก"

อุปมารากยา

"มหาราชเปรียบปานประหนึ่งว่า แพทย์ผู้ถือเอารากยา ๕ ราก ไปหาคนไข้ บดรากยาทั้ง ๕ นั้น แล้วละลายน้ำให้คนไข้ดื่ม โรคนั้นก็หายไปด้วยรากยาทั้ง ๕ รากนั้น แพทย์นั้นคิดหรือไม่ว่า เราจักต้องทำกิจที่ควรทำด้วยรากยาเหล่านั้นอีก?"

"ไม่คิด พระผู้เป็นเจ้า"

“มหาราช รากยาทั้ง ๕ นั้น เหมือนอินทรีย์ ๕ มีศรัทธาเป็นต้น แพทย์นั้นเหมือนพระโยคาวจร ความเจ็บไข้เหมือนกิเลส บุรุษผู้เจ็บไข้เหมือนปุถุชน ไข้หายไปด้วยยาทั้ง ๕ รากนั้นแล้ว ผู้เจ็บไข้นั้นก็หายโรค ฉันใด

เมื่อกิเลสออกไปด้วยอินทรีย์ ๕ แล้วกิเลสก็ไม่เกิดอีก อย่างนี้แหละ มหาบพิตร ชื่อว่าปัญญาทำหน้าที่ของตนแล้วดับไป แต่สิ่งนั้นหามิได้ดับไป ฉันนั้น”

“นิมนต์อุปมาให้ยิ่งกว่านี้อีก”

อุปมาผู้ถือลูกธนู

“มหาราชะ เหมือนกับบุรุษผู้จะเข้าสู่สงคราม ถือเอาลูกธนู ๕ ลูก แล้วเข้าสู่สงคราม เพื่อต่อสู้กับข้าศึก เขาเข้าสู่สงครามแล้วก็ยิงลูกธนูไป ข้าศึกก็แตกพ่ายไป บุรุษนั้นคิดหรือไม่ว่า เราจักต้องทำกิจด้วยลูกธนูเหล่านั้นอีก?”

“ไม่คิด พระผู้เป็นเจ้า”

“มหาราช ควรเห็นอินทรีย์ ๕ เหมือนลูกธนูทั้ง ๕ พระโยคาวจรเหมือนกับผู้เข้าสู่สงคราม กิเลสเหมือนกับข้าศึก กิเลสแตกหักไปเหมือนกับข้าศึกพ่ายแพ้กิเลสดับไปแล้ว ไม่เกิดขึ้นอีกอย่างนี้แหละ มหาบพิตร

ชื่อว่าปัญญาทำหน้าที่ของตนแล้วดับไป แต่สิ่งที่รู้ด้วยปัญญาว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้นหามิได้ดับไป ขอถวายพระพร”

“แก้ดีแล้ว พระนาคเสน”

ปรินิพพานปัญหา
ถามเรื่องปรินิพพาน

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ใดจะไม่ปฏิสนธิอีก ผู้นั้นยังได้เสวยทุกขเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งหรือไม่?”

พระนาคเสน ตอบว่า

“ขอถวายพระพรได้เสวยก็มี ไม่ได้เสวยก็มี”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ที่ว่าได้เสวยก็มี ไม่ได้เสวยก็มีนั้น คือเสวยอะไร ไม่ได้เสวยอะไร?”

“ขอถวายพระพร ได้เสวยเวทนาทางกาย ไม่ได้เสวยเวทนาทางใจ”

“ข้าแต่พระนาคเสน ข้อที่ว่าได้เสวยเวทนาทางกาย แต่ไม่ได้เสวยเวทนาทางใจนั้น คือ อย่างไร?”

“ขอถวายพระพร คือเหตุปัจจัยอันใด ที่จะให้เกิดทุกขเวทนาทางกายยังมีอยู่ ผู้นั้นก็ยังได้เสวยทุกขเวทนาทางกายอยู่ เหตุปัจจัยอันใดที่จะให้เกิดทุกขเวทนาทางใจดับไปแล้ว ผู้นั้นก็ไม่ได้เสวยทุกขเวทนาทางใจ ข้อนี้สมกับที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

“ผู้นั้นได้เสวยเวทนาทางกายอย่างเดียว ไม่ได้เสวยเวทนาทางใจ”

“ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ไม่ได้เสวยทุกขเวทนาแล้วนั้น เหตุไรจึงยังไม่ปรินิพพาน?”

“ขอถวายพระพร ความยินดีหรือยินร้าย ไม่มีแก่พระอรหันต์เลย พระอรหันต์ทั้งหลาย ย่อมไม่ทำสิ่งที่ยังไม่แก่ไม่สุกให้ตกไป มีแต่รอการแก่การสุกอยู่เท่านั้น ข้อนี้สมกับพระสารีบุตรเถระ ผู้เป็นเสนาบดีในทางธรรมได้กล่าวไว้ว่า "เราไม่ยินดีต่อมรณะ เราไม่ยินดีต่อชีวิต เรารอเวลาอยู่ เหมือนกับลูกจ้างรอเวลารับค่าจ้างเท่านั้น เราไม่ยินดีต่อมรณะ เราไม่ยินดีต่อชีวิต เราผู้มีสติสัมปชัญญะ รอแต่เวลาอยู่เท่านั้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้าแก้ถูกต้องดีแล้ว”

เวทคูปัญหา
ถามเรื่องผู้ถึงเวทย์

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน เวทคูคือผู้ถึงเวทย์มีอยู่หรือ”

พระเถระจึงย้อนถามว่า

“มหาบพิตร ในข้อนี้ใครชื่อว่าเวทคู”

พระเจ้ามิลินท์ตรัสตอบว่า

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า อัพภันตรชีพ คือ สิ่งที่เป็นอยู่ในภายในนี้ ย่อมเห็นรูปด้วยตา ได้ยินเสียงด้วยหู สูดดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องสัมผัสด้วยกาย รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ นี้แหละชื่อว่า “เวทคู” โยมจะเปรียบให้พระผู้เป็นเจ้าฟัง เหมือนหนึ่งว่าเราทั้งสองนั่งอยู่ที่ปราสาทนี้ ปรารถนาจะแลดูออกไปทางช่องหน้าต่างใด ๆ ก็แลดูออกไปทางช่องหน้าต่างนั้น ๆ จะเป็นทางตะวันออก หรือทางตะวันตก ทางเหนือทางใต้ ก็ได้ตามประสงค์ ฉันใด

อัพภันตรชีพ คือสิ่งที่เป็นอยู่ในภายในร่างกายนี้ ต้องการจะดูออกไปทางทวารใด ๆ ก็ดูออกไปทางทวารนั้น ๆ แล้วก็ได้เห็นรูปด้วยตา ได้ฟังเสียงด้วยหู ได้สูดดมกลิ่นด้วยจมูก ได้รู้รสด้วยลิ้น ได้ถูกต้องสัมผัสด้วยกาย ได้รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ฉันนั้น”

พระนาคเสนถวายพระพรตอบว่า

“อาตมภาพจะกล่าวให้ยิ่งขึ้นไป คือเราทั้งสองนั่งอยู่ที่ปราสาทนี้ ต้องการจะแลออกไปทางช่องหน้าต่างใด ๆ จะเป็นทางตะวันออกหรือตะวันตก ทางเหนือ ทางใต้ ก็ได้เห็นรูปต่าง ๆ ฉันใด

บุคคลต้องได้เห็นรูปด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อันเป็นอัพภันตรชีพ อย่างนั้นหรือ?

ต้องได้ฟังเสียงด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ฉันนั้นหรือ?

ต้องได้สูดกลิ่นด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ฉันนั้นหรือ?

ต้องได้รู้รสด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ฉันนั้นหรือ?

ต้องถูกต้องสัมผัสด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ฉันนั้นหรือ?

ต้องรู้ธรรมารมณ์ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ฉันนั้นหรือ?”

“ไม่ใช่ฉันนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร คำหลังกับคำก่อน หรือคำก่อนกับคำหลังของมหาบพิตร ย่อมไม่สมควรแก่กัน เหมือนอย่างว่าเราทั้งสองนั่งที่ปราสาทนี้ เมื่อเปิดช่องหน้าต่างเหล่านี้ไว้ แล้วแลออกไปภายนอกทางอากาศอันกว้างใหญ่ ก็ต้องเห็นรูปได้ดีฉันใด

อัพภันตรชีพ นั้น เมื่อเปิดจักขุทวารหันหน้าออกไปภายนอกทางอากาศอันกว้างใหญ่ก็เห็นรูปได้ดี เมื่อเปิดหู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้ แล้วหันหน้าออกไปภายนอกทางอากาศอันกว้างใหญ่ ต้องเห็นรูปได้ดีฉันนั้น อย่างนั้นหรือ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร คำหลังกับคำก่อนหรือคำก่อนกับคำหลังของมหาบพิตร ย่อมไม่สมควรแก่กัน”

เหมือนอย่างว่า มียาจกเข้ามารับพระราชทานสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากมหาบพิตร แล้วออกไปยืนอยู่ที่ซุ้มประตูภายนอก มหาบพิตรทรงรู้หรือไม่?"

"อ๋อ รู้ซิ พระผู้เป็นเจ้า"

"ขอถวายพระพร ผู้ที่ได้รับพระราชทานแล้วเข้าไปภายใน ยืนอยู่ตรงพระพักตร์ของมหาบพิตร พระองค์รู้หรือว่าผู้นี้เข้ามาในภายในมายืนอยู่ข้างหน้าเรา"

"รู้ พระผู้เป็นเจ้า"

ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือ อัพภันตรชีพนั้น เมื่อวางรสไว้ที่ลิ้น ก็รู้ว่าเป็นรสเปรี้ยว หรือรสเค็ม รสขม รสเผ็ด รสฝาด รสหวาน หรือไม่"

"รู้ พระผู้เป็นเจ้า"

"เมื่อรสเหล่านั้นไม่เข้าไปภายใน อัพภันตรชีพนั้น รู้หรือไม่ว่าเป็นรสเปรี้ยว รสเค็ม รสขม รสเผ็ด รสฝาด รสหวาน"

"ไม่รู้ พระผู้เป็นเจ้า"

"นี่แหละ มหาบพิตร จึงว่าคำหลังกับคำก่อน หรือคำก่อนกับคำหลังของมหาบพิตรไม่สมควรแก่กัน ไม่สมกัน

เหมือนกับมีบุรุษผู้หนึ่งให้บรรทุกน้ำผึ้งตั้ง ๑๐๐ หม้อ มาเทลงในรางน้ำผึ้ง แล้วมัดปากบุรุษนั้นไว้ จึงเอาทิ้งลงไปในรางน้ำผึ้ง บุรุษนั้นจะรู้จักรสน้ำผึ้งหรือไม่"

"ไม่รู้ พระผู้เป็นเจ้า"

"เพราะอะไรล่ะ มหาบพิตร"

"เพราะน้ำผึ้งไม่เข้าไปในปากของเขา"

"ขอถวายพระพร ด้วยเหตุนี้แหละ จึงว่าคำหลังกับคำต้นหรือคำต้นกับคำหลังของมหาบพิตร ไม่สมควรแก่กัน เข้ากันไม่ได้"

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โยมไม่อาจสนทนากับพระผู้เป็นเจ้าในข้อนี้ได้แล้ว ขอพระผู้เป็นเจ้าจงแสดงข้อนี้ให้โยมเข้าใจเถิด”

ลำดับนั้น พระเถระจึงแสดงให้พระเจ้ามิลินท์เข้าพระทัย ด้วยถ้อยคำอันเกี่ยวกับ อภิธรรม ว่า

“ขอถวายพระพร จักขุวิญญาณ ย่อมเกิดขึ้นได้ เพราะอาศัย ตากับ รูป แล้วจึงมี เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ อันเกี่ยวข้องกับจักขุวิญญาณนั้น เกิดขึ้นตามปัจจัย

ถึงโสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ ก็เกิดขึ้นได้เพราะอาศัย หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโผฏฐัพพะ ใจกับธรรมารมณ์

แล้วจึงเกิด เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ เหมือนกัน เป็นอันว่าผู้ชื่อว่า “เวทคู” ไม่มีในข้อนี้ ขอถวายพระพร”

พระเจ้ามิลินท์บรมกษัตริย์ ได้ฟังชัดก็โสมนัสปรีดา มีพระราชดำรัสตรัสสรรเสริญว่า

“พระผู้เป็นเจ้าวิสัชนานี้ สมควรแล้ว”

นิโรธนิพพานปัญหา
ถามถึงเรื่องนิโรธนิพพาน

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน นิโรธ คือ นิพพาน หรือ?”

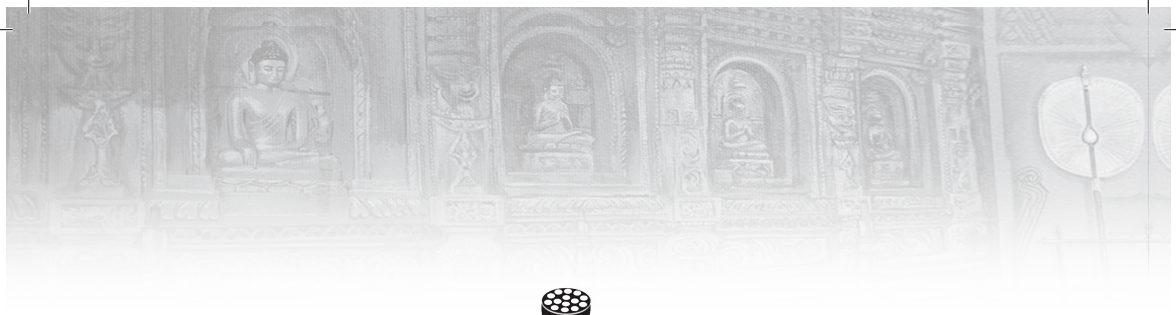
พระเถรเจ้าตอบว่า

“ถูกแล้ว มหาบพิตร”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า อย่างไรจึงว่า นิโรธคือนิพพาน?”

“ขอถวายพระพร อันว่าพาลปุถุชนทั้งหลาย ย่อมเพลิดเพลินยินดีในอายตนะภายในภายนอก (ยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส) จึงถูกกระแสตัณหาพัดไป จึงไม่พ้น จากการเกิด แก่ ตาย โศกร่ำไร ไม่สบายกาย ไม่สบายใจ และคับแค้นใจ ส่วนอริยสาวกผู้ได้สดับคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ย่อมไม่เพลิดเพลินยินดีใน อายตนะภายในภายนอก เมื่อไม่เพลิดเพลินยินดี ตัณหาก็ดับไป เมื่อตัณหาดับ อุปาทานก็ดับ เมื่ออุปาทานดับ ภพก็ดับ เมื่อภพดับ ชาติก็ดับ เมื่อชาติ คือ การเกิดดับ ความโศก ความร่ำไร ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ และความคับแค้นใจก็ดับ เป็นอันว่าความดับแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ อย่างนี้แหละ มหาบพิตร จึงว่า นิโรธ คือ นิพพาน”

“ถูกต้องดีแล้ว พระผู้เป็นเจ้า”

นิพพานลภนปัญหา
ถามเรื่องการได้นิพพาน

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน บุคคลทั้งหลายได้ นิพพานเหมือนกันหมดหรือ?”

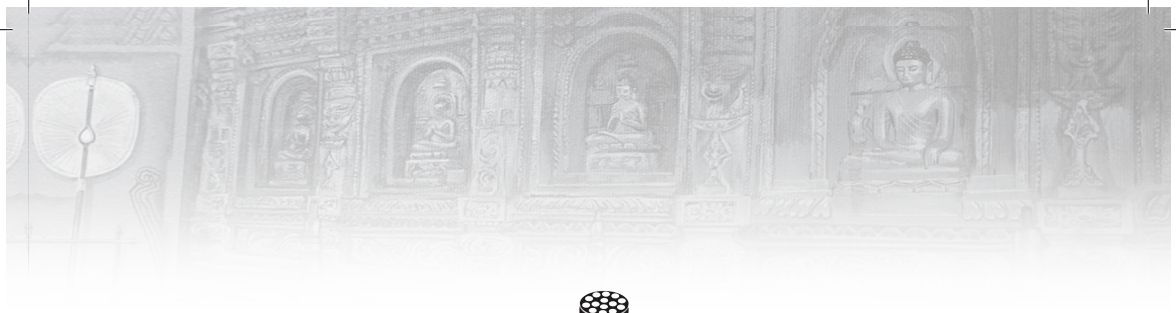
พระเถรเจ้าตอบว่า

“ขอถวายพระพร ไม่ได้นิพพานเหมือนกันหมด”

“เหตุไฉนจึงไม่ได้?”

“ขอถวายพระพร ผู้ใดปฏิบัติดี รู้ยิ่งซึ่งธรรมที่ควรรู้ รอบรู้ธรรมที่ควรรอบรู้ ละธรรมที่ควรละ อบรมธรรมที่ควรอบรม กระทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ผู้นั้นก็ได้นิพพาน”

“ถูกแล้ว พระผู้เป็นเจ้า”

นิพพานสุขภาวชานนปัญหา
ถามเรื่องรู้จักความสุขในนิพพาน

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน ผู้ที่ยังไม่ได้นิพพาน รู้หรือไม่ว่านิพพานเป็นสุข?”

พระเถรเจ้าตอบว่า

“ขอถวายพระพร รู้ คือผู้ยังไม่ได้นิพพาน ก็รู้ว่านิพพานเป็นสุข”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ผู้ที่ยังไม่ได้นิพพาน ทำไมจึงรู้ว่านิพพานเป็นสุข?”

“ขอถวายพระพร พวกใดไม่ถูกตัดมือตัดเท้า พวกนั้นรู้หรือไม่ว่าการตัดมือตัดเท้า เป็นทุกข์?”

“อ๋อ รู้ซิ พระผู้เป็นเจ้า”

“เหตุไฉนจึงรู้ล่ะ?”

“รู้ด้วยเขาได้ยินเสียงผู้ถูกตัดมือตัดเท้า ร้องไห้ครวญคราง”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร พวกที่ยังไม่ได้นิพพาน ก็รู้ได้ว่านิพพานเป็นสุข เพราะได้ยินเสียงพวกได้นิพพาน”

“ถูกดีแล้ว พระผู้เป็นเจ้า”

พุทธนิทัสสนปัญหา
ถามเรื่องที่อยู่ของพระพุทธเจ้าที่ปรินิพพาน

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน พระพุทธเจ้ามีจริงหรือ?”

พระเถรเจ้าตอบว่า "ขอถวายพระพร มีจริง”

“พระผู้เป็นเจ้าอาจชี้ได้หรือไม่ว่า พระพุทธเจ้าอยู่ที่ไหน?”

"ขอถวายพระพร พระพุทธเจ้าปรินิพพาน ด้วยการดับขันธ์แล้ว ไม่อาจชี้ได้ว่าอยู่ที่ไหน”

“ขอนิมนต์อุปมาด้วย”

“ขอถวายพระพร เปลวไฟที่ดับไปแล้ว มหาบพิตรอาจชี้ได้หรือไม่ว่า เปลวไฟนั้นไปอยู่ที่ไหน?”

“ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า เพราะเปลวไฟนั้น ถึงซึ่งความไม่มีบัญญัติแล้ว”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร พระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ก็ไม่มีใครอาจชี้ได้ว่าไปอยู่ที่ไหน อาจชี้ได้เพียงพระธรรมกายของพระพุทธเจ้าเท่านั้น”

“พระผู้เป็นเจ้าวิสัชนานี้สมควรแล้ว”

กายอัปปิยปัญหา
ถามถึงความรักร่างกายแห่งบรรพชิต

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน ร่างกายเป็นที่รักของบรรพชิตทั้งหลายหรือ?”

พระเถระตอบว่า

“ขอถวายพระพร ร่างกายไม่ได้เป็นที่รักของบรรพชิตทั้งหลาย”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าอย่างนั้น ทำไมบรรพชิตจึงยังอาบน้ำชำระกาย ถือว่ากายของเราอยู่?”

“ขอถวายพระพร ผู้เข้าสู่สงครามเคยถูกบาดเจ็บบ้างหรือไม่?”

“อ๋อ เคยซิ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร แผลที่ถูกอาวุธนั้น ฉาบทาด้วยเครื่องฉาบทา ทาด้วยน้ำมัน พันด้วยผ้าเนื้อละเอียดแลหรือ?”

“ถูกแล้วพระผู้เป็นเจ้า ต้องทำอย่างนั้น”

“ขอถวายพระพร บาดแผลนั้นเป็นที่รักของผู้นั้นหรือ?”

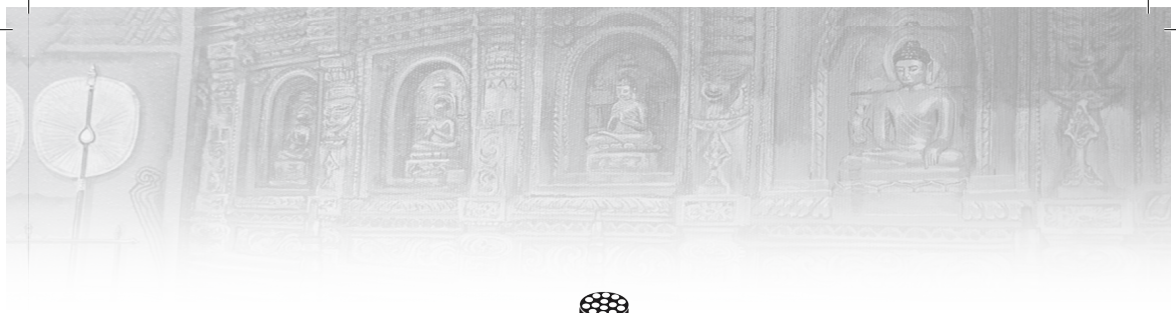
“ไม่ได้เป็นที่รักของผู้นั้นเลย แต่ว่าเขาทำอย่างนั้น เพื่อให้เนื้อตรงนั้นงอกขึ้นเป็นปกต”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ร่างกายไม่ได้เป็นที่รักของบรรพชิตทั้งหลาย แต่บรรพชิตทั้งหลายรักษาร่างกายนี้ไว้ เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ อันว่าร่างกายนี้เปรียบเหมือนกับแผล บรรพชิต

รักษาร่างกายนี้ไว้ เหมือนกับบุคคลรักษาแผล ข้อนี้สมกับที่สมเด็จพระทศพลตรัสไว้ว่า”

“กายนี้มีทวาร ๙ เป็นแผลใหญ่ อันหนังสดปกปิดไว้ คายของโสโครกออกโดยรอบ ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น”

“ถูกดีแล้ว พระผู้เป็นเจ้า”

อนาคตปัญหา
ถามเรื่องการดับทุกข์ใน ๓ กาล

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าพระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้าพยายามละทุกข์ที่เป็นอดีตหรืออย่างไร?”

พระนาคเสนตอบว่า

“หามิได้ ขอถวายพระพร”

“ถ้าอย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้าพยายามละทุกข์อนาตคอย่างนั้นหรือ?”

“หามิได้ ขอถวายพระพร”

“ถ้ามิได้พยายามละทุกข์ที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบันแล้ว พยายามเพื่ออะไร?”

“ขอถวายพระพร พยายามเพื่อให้ทุกข์ที่มีอยู่ดับไป และเพื่อไม่ให้ทุกข์ใหม่เกิดขึ้น”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ทุกข์อนาคตมีอยู่หรือ?”

“มี มหาบพิตร”

“ข้าแต่พระนาคเสน บุคคลเหล่าใดพยายามเพื่อละสิ่งที่ยังไม่มี บุคคลเหล่านั้นเป็นบัณฑิตเกินไปเสียแล้ว”

อุปมาป้องกันภัยจากข้าศึก

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรเคยมีอริราชศัตรูหรือไม่?”

“เคยมี พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร เมื่อมีอริราชศัตรูที่จะมาจู่โจมบ้านเมืองเกิดขึ้น มหาบพิตรจึงโปรดให้ขุดคู สร้างกำแพง สร้างประตูเมือง สร้างป้อม ขนเสบียงอาหารเข้ามาไว้ในพระนครเวลานั้นหรือ?”

“หามิได้ ต้องเตรียมไว้ก่อน”

“พระองค์ทรงฝึกหัดช้าง ม้า รถ ธนู ดาบ หอก เวลานั้นหรือ?”

“หามิได้ ต้องฝึกหัดไว้ก่อน”

“ขอถวายพระพร ที่ทำดังนั้นเพื่ออะไร?”

“ทำไว้เพื่อป้องกันภัยอนาคตน่ะซิ”

“ขอถวายพระพร ภัยอนาคตมีอยู่หรือ?”

“มีอยู่ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร พวกใดตกแต่งบ้านเมืองไว้เพื่อละภัยอนาคต พวกนี้ก็เป็นบัณฑิตเกินไปน่ะสิ”

“ขอนิมนต์อุปมาอีก”

อุปมาป้องกันความกระหายน้ำ

“ขอถวายพระพร เมื่อใดมหาบพิตรอยากเสวยน้ำ เมื่อนั้นมหาบพิตรจึงโปรดให้ขุดบ่อน้ำ ขุดสระโบกขรณี ขุดเหมือง ขุดบ่อ อย่างนั้นหรือ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า สิ่งเหล่านั้นต้องทำไว้ต้องทำไว้ก่อนทั้งนั้น”

“ขอถวายพระพร ทำไว้เพื่ออะไร?”

“ทำไว้เพื่อกระหายน้ำน่ะสิ”

“ขอถวายพระพร ความกระหายน้ำอนาคตมีอยู่หรือ?”

“มีอยู่ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร พวกที่ตระเตรียมการณ์ไว้เพื่อละความกระหายน้ำ อันไม่มีอยู่นั้นก็เป็นบัณฑิตเกินไปน่ะซิ”

“อุปมาป้องกันความหิว”

“ขอถวายพระพร เมื่อมหาบพิตรทรงหิวพระกระยาหาร จึงโปรดให้ไถนา หว่านข้าวปลูกข้าวอย่างนั้นหรือ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า ต้องให้ทำไว้ก่อนทั้งนั้น”

“ขอถวายพระพร ทำไว้เพื่ออะไร?”

“ทำไว้เพื่อป้องกันความหิวอนาคตน่ะซิ”

“ขอถวายพระพร ความหิวอนาคตมีอยู่หรือ?”

“มีอยู่ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรที่โปรดให้ทำสิ่งนั้น ๆ ไว้ เพื่อป้องกันความหิวอันยังไม่มีอยู่ ก็เป็นบัณฑิตเกินไปน่ะซิ”

“พระผู้เป็นเจ้ากล่าวสมควรแล้ว”

ข้อวินิจฉัย

ปัญหานี้สลับซับซ้อนในข้อที่ว่า ทำไมพระนาคเสนจึงปฏิเสธว่ามิได้พยายามละทุกข์ที่เป็น อดีต อนาคต และปัจจุบัน แต่ท่านรับว่าพยายามเพื่อให้ทุกข์ที่มีอยู่ดับไป และเพื่อไม่ให้ทุกข์ใหม่เกิดขึ้น

ปัญหาต่อไปพระเจ้ามิลินท์ถามว่า ทุกข์อนาคต (ที่ยังไม่มาถึง) มีอยู่หรือ?" ต้นฉบับพิศดารกลับตอบว่า "มี" แต่ฉบับพิศดารกลับตอบว่า "ไม่มี" แล้วพระองค์ทรงตรัสเย้ยพระนาคเสนว่าฉลาดเกินไปที่พยายามละสิ่งที่ยังไม่มีอยู่ในเวลานี้

พระนาคเสนจึงย้อนกลับ โดยยกอุปมาภัยของข้าศึก และภัยจากความหิวในอนาคต ซึ่งจะต้องมีการเตรียมพร้อมไว้ก่อน

จากการเปรียบเทียบพอจะวินิจฉัยได้ว่า "ภัยในอนาคต" ก็เหมือน "ทุกข์ในอนาคต" อันได้แก่เจ็บและตาย เป็นต้น ที่จะมีมาในอนาคต จึงเป็นไปได้ว่า "ความทุกข์ในอนาคต" น่าจะมีอยู่

อีกทั้งหลักฐานจากคำบาลี พระนาคเสนถามว่า *"อัตถิ ปะนะมหาราชะ อนาราช อนาคตภยัง"* แปลว่า "ภัยอนาคตมีอยู่หรือไม่?" พระเจ้ามิลินท์ตรัสตอบว่า "อัตถิ ภันเต" ซึ่งหมายความว่า "มี" ดังนี้

ปัญญาวิเสสปัญหา
ถามความวิเศษแห่งปัญญา

“ข้าแต่พระนาคเสน ปัญญา อยู่ที่ไหน?”
“ขอถวายพระพร ปัญญาก็ไม่ได้อยู่ที่ไหน”
“ถ้าอย่างนั้น ปัญญาไม่มีน่ะสิ”
“ขอถวายพระพร ลมอยู่ที่ไหน?”
“ลมไม่ได้อยู่ที่ไหน”
“ถ้าอย่างนั้น ลมก็ไม่มีน่ะสิ”
“ถูกแล้ว พระนาคเสน”

มานัตตภาวปัญหา
ถามความต่างกันแห่งวิญญาณเป็นต้น

“ข้าพระนาคเสน ปัญญา วิญญาณ ชีพในภูต เหล่านี้ มีอรรถะพยัญชนะต่างกันหรือว่ามีอรรถะอย่างเดียวกัน มีพยัญชนะต่างกัน?”

“ขอถวายพระพร วิญญาณมีการรู้สึกเป็นลักษณะ ปัญญามีการรู้ทั่วเป็นลักษณะ ชีพในภูตคือผู้ที่เกิดแล้วไม่มี”

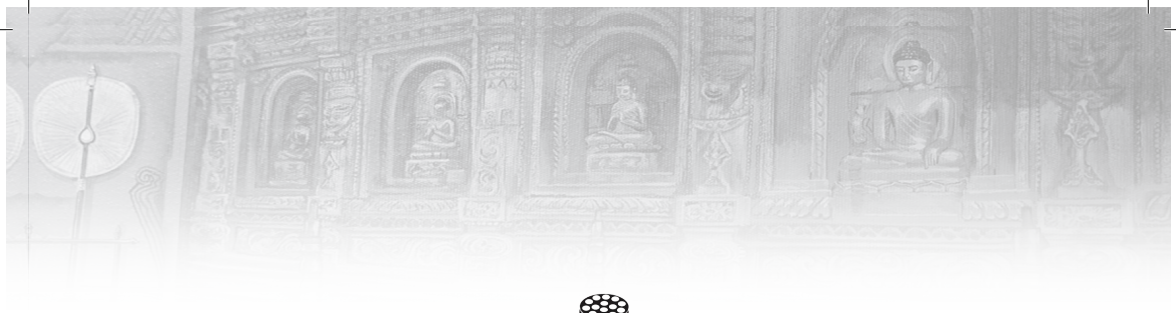
“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าไม่มีชีพเป็นตัวเป็นตน ก็ใครเล่าเห็นรูปด้วยตา ได้ฟังเสียงด้วยหู สูดกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น สัมผัสด้วยกาย รู้จักอารมณ์ด้วยใจ?”

“ขอถวายพระพร ถ้าชีพเห็นรูปด้วยตาตลอดถึงรู้จักอารมณ์ด้วยใจแล้ว เมื่อเปิดตาขึ้น ชีพนั้นก็ต้องมีหน้าไปข้างนอก ต้องได้เห็นรูปดาวได้ดี เมื่อเปิดหู จมูก ลิ้น กาย ใจ ชีพนั้นก็ต้องหันหน้าไปภายนอกรู้จักอารมณ์ได้ดีอย่างนั้นหรือ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร ถ้าอย่างนั้น ชีพก็ไม่มีในภูต”

“ชอบแล้ว พระนาคเสน”

อรูปวัตถภาวทุกกรปัญหา
ถามถึงเรื่องสิ่งที่ทำได้ยากของพระพุทธเจ้า

“ข้าแต่พระนาคเสน สิ่งที่ทำได้ยากที่พระพุทธเจ้าได้ทรงกระทำนั้น ได้แก่อะไร?”

“ขอถวายพระพร พระพุทธเจ้าได้ทรงกระทำสิ่งที่ได้ยาก ได้แก่ การทรงแสดงซึ่งธรรมอันไม่มีรูปร่าง อันมีอยู่ในจิต เจตสิก อันเป็นไปในอารมณ์อันเดียวเหล่านี้ได้ว่า อันนี้เป็นผัสสะ อันนี้เป็นเวทนา อันนี้เป็นสัญญา อันนี้เป็นเจตนา อันนี้เป็นจิต”

“ขอนิมนต์อุปมาด้วย”

“ขอถวายพระพร เปรียบเหมือนกับบุรุษคนหนึ่งลงเรือไปที่มหาสมุทร วักน้ำขึ้นมาวางไว้ที่ลิ้น ก็รู้ว่านี้เป็นน้ำคงคา นี้เป็นน้ำยมนา นี้เป็นน้ำสรภู นี้เป็นน้ำอจิรวดี นี้เป็นน้ำมหิ ดังนี้ได้ เป็นของง่ายหรือยากล่ะ?”

“เป็นของยาก พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร การที่พระพุทธเจ้าทรงบอกสิ่งที่ไม่มีรูปร่างที่มีในจิตใจ ที่เป็นอารมณ์อันเดียวกันว่า นี้เป็นผัสสะ นี้เป็นเวทนา นี้เป็นสัญญา นี้เป็นเจตนา นี้เป็นจิต ดังนี้ยิ่งยากกว่านั้น”

“ถูกแล้ว พระผู้เป็นเจ้า”

“ พระศาสนาของสมเด็จชินสีห์ผ่องใสอยู่เป็นปกติ
คือไม่มัวหมองด้วยกิเลสตัณหาแต่อย่างใด
ถ้าพระพุทธบุตรเหล่านั้น
ศึกษาพระศาสนาอันประเสริฐนั้นไว้ให้ผ่องใส
ด้วย อาจารคุณ ศีลคุณ ข้อวัตรปฏิบัติ
สัลเลข (ขัดเกลา) ธุดงคคุณ อยู่แล้ว
พระศาสนาก็จะตั้งอยู่ตลอดกาลนาน
โลกนี้จักไม่ว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย
พระพุทธศาสนามีการปฏิบัติเป็นราก
มีการปฏิบัติเป็นแก่น ตั้งอยู่ได้ด้วยการปฏิบัติ ”

ไขข้อข้องใจเรื่อง
เมณฑกปัญหา

สัทธัมมอันตรธานปัญหา
เรื่องอายุพระพุทธศาสนา ๕,๐๐๐ ปี

"ข้าแต่พระนาคเสน สมกับที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคำนี้ไว้ว่า "ดูก่อนอานนท์ บัดนี้ พระสัทธรรมจักตั้งอยู่เพียง ๕,๐๐๐ ปี เท่านั้น"

แต่ในเวลาจะปรินิพพาน สุภัททปริพาชกทูลถามได้ตรัสอีกว่า "ดูก่อนสุภัททะ ถ้าพระภิกษุเหล่านี้ ยังปฏิบัติชอบอยู่ โลกก็จักไม่ว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย" ดังนี้ คำนี้เป็นคำไม่มีเศษ เป็นคำเด็ดขาด

ถ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสไว้ว่า "โลกจักไม่ว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย" ดังนี้ เป็นคำจริงแล้ว คำที่ว่า "บัดนี้พระสัทธรรมจักตั้งอยู่เพียง ๕,๐๐๐ ปีเท่านั้น" ก็ผิด

ถ้าคำว่า "พระสัทธรรมจักตั้งอยู่เพียง ๕,๐๐๐ ปีเท่านั้น" เป็นคำถูก คำที่ว่า "โลกจักไม่ว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลายนั้น" ก็เป็นคำผิด ปัญหานี้เป็นอุภโตโกฏิ โปรดแก้ไขให้โยมสิ้นสงสัยด้วยเถิด"

พระนาคเสนถวายวิสัชนาว่า "ขอถวายพระพร ถูกทั้งสอง คือที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า พระสัทธรรมจักตั้งอยู่เพียง ๕,๐๐๐ ปี เท่านั้น ก็เป็นคำที่ถูก ที่ตรัสไว้ว่า ถ้าภิกษุเหล่านั้นยังปฏิบัติชอบอยู่ โลกก็จักไม่ว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย นั้นก็ถูก

คำทั้งสองนั้นมีอรรถพยัญชนะต่างกัน คำหนึ่งเป็น **สาสนปริจเฉท คือ เป็นคำกำหนดพระศาสนา** อีกคำหนึ่งเป็น **ปฏิปัตติปริทีปนา คือ เป็นการแสดงซึ่งปฏิบัติ**

เป็นอันว่าคำทั้งสองไกลกันมาก ไกลกันเหมือนแผ่นดินกับแผ่นฟ้า เหมือนนรกกับสวรรค์ เหมือนกุศลกับอกุศล และเหมือนทุกข์กับสุขฉะนั้น แต่ว่าอย่าให้พระดำรัสถามของมหาบพิตรเป็นโมฆะเลย อาตมภาพจักแสดงคำทั้งสองนั้น ให้เข้าเป็นอันเดียวกันได้

คือคำที่ตรัสว่า “พระสัทธรรมจักตั้งอยู่เพียง ๕,๐๐๐ ปีนั้น” เป็นการกำหนดความตั้งอยู่แห่งพระสัทธรรม คือถ้าภิกษุณีจะไม่บรรพชา พระสัทธรรมจักตั้งอยู่ถึง ๕,๐๐๐ ปี เมื่อพระตถาคตเจ้าตรัสอย่างนี้ ชื่อว่าตรัสถึงความอันตรธานแห่งพระสัทธรรม หรือชื่อว่าปฏิเสธการบรรลุมรรคผลอย่างนั้นหรือ มหาบพิตร?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จะทรงกำหนดสิ่งที่หมดไปแล้ว จะทรงกำหนดสิ่งที่ยังเหลืออยู่ ก็ได้ทรงกำหนดไว้อย่างนั้น เหมือนอย่างบุรุษกำหนดของที่หมดไป ถือเอาของที่เหลือขึ้นแสดงแก่ผู้อื่นว่า ของเราหมดไปแล้วเท่านั้น นี้เป็นส่วนที่ยังเหลืออยู่ ฉันใด เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ากำหนดพระศาสนาที่หมดไป ก็ได้ทรงแสดงส่วนที่ยังเหลืออยู่ในท่ามกลางเทพยดามนุษย์ทั้งหลายว่า บัดนี้พระสัทธรรมจักรตั้งอยู่เพียง ๕,๐๐๐ ปี เท่านั้น คำว่า พระสัทธรรมจักรตั้งอยู่เพียง ๕,๐๐๐ ปีเท่านั้น เป็น สาสนปริจเฉท คือ เป็นการกำหนดพระศาสนา

ส่วนคำที่ตรัสไว้ในเวลาจะปรินิพพานว่า “ถ้าภิกษุเหล่านี้ยังปฏิบัติชอบอยู่ โลกก็จักไม่ว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย” ดังนี้นั้นเป็น

ปฏิปัตติปริทีปนา คือเป็นการแสดงซึ่งปฏิบัติ ขอมหาบพิตรจงทรงกระทำ ปริทีปนา กับ ปริจเฉท ให้เป็นอันเดียวกัน

ถ้ามหาบพิตรพอพระทัย อาตมภาพจักแสดงถวายให้เป็นอันเดียวกัน ขอมหาบพิตร อย่ามีพระทัยวอกแวก จงตั้งพระทัยสดับให้จงดีเถิด”

อุปมาดังสระน้ำ

เมื่อพระนาคเสนถวายพระพรอย่างนี้แล้ว จึงถวายพระพรต่อไปว่า “เหมือนอย่างสระน้ำเต็มเปี่ยมด้วยน้ำใหม่ มีน้ำเต็มเสมอปากขอบสระ เมื่อเมฆใหญ่ทำให้ฝนตกลงมาที่สระนั้นเนือง ๆ น้ำในสระนั้นจะแห้งจะหมดไปหรือไม่?”

“ไม่แห้งไม่หมด พระผู้เป็นเจ้า”

“เพราะอะไร มหาบพิตร?”

“เพราะฝนยังตกลงมาอยู่เนือง ๆ น่ะซิ พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือสระใหญ่อันได้แก่พระสัทธรรมที่เป็นพระศาสนา ของสมเด็จพระชินสีห์ เต็มเปี่ยมด้วยน้ำใสสะอาด คือ อาจารคุณ ศีลคุณ ข้อวัตรปฏิบัติ สมเด็จพระทรงสวัสดิ์ได้ตรัสมรรคภาวนาไว้แล้ว

ผู้ใดกระทำให้ฝนคือ อาจารคุณ ศีลคุณ ข้อวัตรปฏิบัติ ตกลงมาเนือง ๆ ผู้นั้นได้ชื่อว่า ได้อบรมมรรคภาวนาไว้แล้ว เมื่อเป็นอย่างนั้น สระใหญ่ คือพระสัทธรรม อันเป็นพระศาสนาสูงสุดของสมเด็จพระบรมสุคต ก็จักตั้งอยู่ตลอดกาลนาน โลกก็จักไม่ว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย”

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายความอย่างนี้ จึงได้ตรัสไว้ว่า ถ้าภิกษุเหล่านี้ยังปฏิบัติชอบอยู่ โลกก็จะไม่ว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย”

อุปมาเหมือนกองไฟใหญ่

“ขอถวายพระพร เมื่อกองไฟใหญ่ กำลังลุกรุ่งเรืองอยู่ มีคนทั้งหลายเอาหญ้าแห้ง ไม้แห้ง มูลโคแห้ง มาทิ้งเข้าในกองไฟใหญ่นั้น เรื่อย ๆ ไป กองไฟใหญ่นั้นจะดับไปหรือไม่?”

“ไม่ดับเลย พระผู้เป็นเจ้า มีแต่จะลุกใหญ่เท่านั้น”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือพระศาสนาอันประเสริฐของพระศาสดา ได้สว่างรุ่งเรืองอยู่ในหมื่นโลกธาตุด้วย อาจารคุณ ศีลคุณ ข้อวัตรปฏิบัติ

ถ้าพระพุทธบุตรอันประกอบด้วยองค์ของผู้มีความเพียรห้า ยังฝึกฝนดี ยังไม่ประมาท ยังเต็มใจในไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ยังทำสิกขาให้บริบูรณ์ ทำจารีตและสีลสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยศีล) ให้บริบูรณ์ พระศาสนาก็ยังจักตั้งอยู่ตลอดกาลนาน โลกก็จักไม่ว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายความอย่างนี้ จึงได้ตรัสไว้ว่า ถ้าภิกษุเหล่านี้ยังปฏิบัติชอบอยู่ โลกก็จักไม่ว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย”

อุปมาเหมือนกระจก

“อีกประการหนึ่ง กระจกอันบุคคลขัดดีแล้ว ทำให้ผ่องใสดีแล้ว และมีผู้ขัดอีกเนือง ๆ กระจกนั้นจะมัวหมองได้หรือไม่?”

“ไม่มัวหมอง พระผู้เป็นเจ้า มีแต่จะผ่องใสยิ่งขึ้นไป”

“ขอถวายพระพร ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ คือพระศาสนาของสมเด็จชินสีห์ผ่องใสอยู่เป็นปกติ คือไม่มัวหมองด้วยกิเลสตัณหาแต่อย่างใด ถ้าพระพุทธบุตรเหล่านั้น ศึกษาพระศาสนาอันประเสริฐนั้นไว้ให้ผ่องใสด้วย อาจารคุณ ศีลคุณ ข้อวัตรปฏิบัติ สัลเลข (ขัดเกลา) ธุดงคคุณ อยู่แล้ว พระศาสนาก็จะตั้งอยู่ตลอดกาลนาน โลกนี้จักไม่ว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลาย พระพุทธศาสนามีการปฏิบัติเป็นราก มีการปฏิบัติเป็นแก่น ตั้งอยู่ได้ด้วยการปฏิบัติ”

“ข้าแต่พระนาคเสน ข้อว่าพระสัทธรรมอันตรธานนั้น มีอยู่กี่ประการ?”

อันตรธาน ๓ ประการ

“ขอถวายพระพร อันตรธานนั้น มีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. อธิคมอันตรธาน (มรรคผลสูญหายไป)

๒. ปฏิปัตติอันตรธาน (ข้อปฏิบัติสูญหายไป)

๓. ลิงคอันตรธาน (เพศสูญหายไป)

เมื่ออธิคมอันตรธานแล้ว ถึงมีผู้ปฏิบัติดี ก็ไม่มีธรรมาภิสมัย คือ การได้รู้ยิ่งซึ่งธรรม

เมื่อปฏิปัตติอันตรธานแล้ว สิกขาบทบัญญัติก็อันตรธาน ยังเหลือแต่เพศเท่านั้น

เมื่อลิงคอันตรธานแล้ว ก็ขาดประเพณี คือความสืบต่อแห่งเพศบรรพชิตในพระพุทธศาสนา อันตรธานมีอยู่ ๓ ประการ เท่านี้แหละ มหาบพิตร”

“ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้าได้ทำปัญหาอันลึกให้ตื้นแล้ว ได้ทำลายข้อยุ่งยากแล้ว ได้ทำให้ถ้อยคำของผู้อื่นหมดไปแล้ว พระผู้เป็นเจ้ามาถึงแล้ว ซึ่งความเป็นผู้องอาจในหมู่คณะอันประเสริฐ”

สัพพัญญุตปัญหา
ถามเรื่องสำเร็จสัพพัญญุตญาณ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า “ข้าแต่พระนาคเสน พระพุทธเจ้าทรงเผาอกุศลสิ้นแล้ว จึงถึงพระสัพพัญญุตญาณ หรือว่าเผาอกุศลยังไม่สิ้น แต่ถึงพระสัพพัญญุตญาณ?”

พระนาคเสนตอบว่า

“ขอถวายพระพร พระตถาคตเจ้า เผาอกุศลทั้งปวงสิ้นแล้ว จึงถึงพระสัพพัญญุตญาณ การที่จะเผาอกุศลที่ยังเหลืออยู่ ไม่มีอีกเลย”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ทุกขเวทนาเคยเกิดในพระกายของพระพุทธเจ้าบ้างหรือไม่?”

“เคยเกิด มหาบพิตร คือครั้งประทับที่กรุงราชคฤห์ พระบาทได้ถูกสะเก็ดศิลา ครั้งทรงจำพรรษาที่เวฬุวคาม ก็ทรงเกิดโลหิตปักขันทิกาพาธ (ลงแดง) ครั้งหนึ่ง หมอชีวกก็ถวายยาประจุ อีกครั้งหนึ่งเกิดพระอาพาธลม พระอานนท์เถรเจ้าก็ได้เที่ยวหาน้ำร้อนมาถวาย”

“ถ้าพระตถาคตเจ้าเผาอกุศลทั้งปวงสิ้นแล้ว จึงสำเร็จพระสัพพัญญุตญาณ คำที่ว่า “พระอาพาธเกิดในพระสรีรกายของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นก็ผิด”

ถ้าคำว่า “พระอาพาธเกิดในพระสรีรกายของพระพุทธเจ้านั้นถูก” คำว่า “พระตถาคตเจ้าเผาอกุศลทั้งปวงสิ้นแล้ว จึงสำเร็จพระสัพพัญญุตญาณ นั้นก็ผิด”

บุคคลย่อมได้เสวยทุกขเวทนานอกจากกรรมไม่มี กรรมเท่านั้น เป็นมูลราก บุคคลได้เสวยเวทนาเพราะกรรมเท่านั้น ปัญหาอันเป็น อุภโตโกฏินี้ได้มาถึงพระผู้เป็นเจ้าแล้ว ขอพระผู้เป็นเจ้าจงกำจัดเสียซึ่ง ความสงสัยเถิด”

เหตุให้เกิดทุกขเวทนามี ๘

“ขอถวายพระพร ไม่ใช่ว่าเวทนาทั้งปวง มีกรรมเป็นมูลรากทั้ง นั้น เพราะเหตุที่จะให้เกิดเวทนาอันเป็นทุกข์นั้น

มีอยู่ ๘ ประการ คือ

๑. ทุกขเวทนามีลมเป็นสมุฏฐาน

๒. ทุกขเวทนามีดีเป็นสมุฏฐาน

๓. ทุกขเวทนามีเสมหะเป็นสมุฏฐาน

๔. ทุกขเวทนามีประชุมลม ดี เสมหะเป็นสมุฏฐาน

๕. ทุกขเวทนามีการเปลี่ยนฤดูเป็นสมุฏฐาน

๖. ทุกขเวทนามีการบริหารร่างกายไม่เสมอเป็นสมุฏฐาน

๗. ทุกขเวทนามีการกระทำของผู้อื่นเป็นสมุฏฐาน

๘. ทุกขเวทนาอันเกิดด้วยผลแห่งกรรม

บุคคลเหล่าใด ถือว่าเกิดด้วยกรรมอย่างเดียว ไม่เกี่ยวกับ เหตุ ๘ นี้ คำพูดของคนเหล่านั้นผิดไป”

“ข้าแต่พระนาคเสน ทุกขเวทนาอันมีสิ่งทั้ง ๘ นี้เป็นสมุฏฐาน ก็เป็นอันว่ามีกรรม เป็นสมุฏฐานทั้งนั้น เกิดด้วยกรรมทั้งนั้น”

เหตุให้ลม ดี เสมหะกำเริบ

“ขอถวายพระพร ถ้าทุกขเวทนาเหล่านั้น มีกรรมเป็นสมุฏฐาน สิ่งเหล่านั้นก็ไม่ต้องมีลักษณะต่างกัน แต่นี่มีลักษณะต่างกัน คือ ลม เมื่อจะกำเริบก็กำเริบด้วยเหตุ ๑๐ อย่าง อันได้แก่ กำเริบด้วยเย็น ร้อน หิว กระหาย กินมากเกินไป ยืนนานเกินไป เพียรมากเกินไป วิ่งเร็วเกินไป การกระทำของผู้อื่น และผลแห่งกรรม ๙ อย่างข้างต้น ไม่ใช่เป็นของอดีต อนาคต เป็นของมีในปัจจุบัน เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรกล่าวว่า เวทนาทั้งปวงเกิดจากกรรมดี เมื่อจะกำเริบ จะกำเริบด้วยเหตุ ๓ อย่าง คือ เย็น ร้อน กินไม่เป็นเวลา เสมหะ กำเริบด้วยเหตุ ๓ อย่าง คือ ด้วยเย็น ร้อน ข้าวน้ำ ลม ดี เสมหะ กำเริบด้วยเหตุเหล่านี้ แล้วเจือกันก็ซักมาซึ่งเวทนา อันเป็นส่วนของตน ๆ

เวทนาอันเกิดด้วยเปลี่ยนฤดู ก็เกิดขึ้นด้วยการเปลี่ยนฤดู เวทนาอันเกิดด้วยบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอ ก็เกิดด้วยการบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอ คือเปลี่ยนอิริยาบถไม่พอสมควรกัน เวทนาอันเกิดจากความเพียร เป็นกิริยาก็มี เป็นวิบากก็มี เวทนาอันเกิดจากกรรม ย่อมเกิดด้วยกรรมที่ได้กระทำไว้ในปางก่อน

ด้วยเหตุตามที่ว่ามานี้แหละ ชี้ให้เห็นว่าเวทนาอันเกิดด้วยกรรมมีน้อย เกิดด้วยอย่างอื่นมีมาก พวกโง่เขลาก็เข้าใจว่าเกิดด้วยกรรมทั้งนั้น กรรมนั้นไม่มีใครรู้ได้ นอกจากพระพุทธญาณเท่านั้น

พระเทวทัตกลิ้งก้อนศิลา

“การที่พระบาทของพระพุทธเจ้าถูกสะเก็ดศิลาแล้ว ทำให้เกิดเวทนานั้น ไม่ใช่มีลม หรือดี เสมหะ หรือสิ่งทั้ง ๓ นี้เป็นสมุฏฐานเลย ไม่ใช่เกิดด้วยการเปลี่ยนฤดู หรือด้วยการบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอ เกิดด้วยการกระทำของผู้อื่นต่างหาก คือ

พระเทวทัตผูกอาฆาตต่อพระตถาคตเจ้ามาหลายแสนปีแล้ว ได้กลิ้งก้อนศิลาใหญ่ลงไปจากยอดภูเขา ด้วยคิดจักให้ตกถูกพระพุทธองค์ แต่ก้อนศิลาที่กลิ้งลงมานั้น ได้มากระทบก้อนศิลาใหญ่อีก ๒ ก้อน ก็แตกเป็นสะเก็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ กระจายไป มีสะเก็ดเล็ก ๆ ก้อนหนึ่ง ได้กระเด็นไปถูกพระบาทของพระพุทธเจ้า ทำให้พระโลหิตห้อขึ้น จะว่าเวทนานั้นเกิดด้วยผลแห่งกรรม หรือด้วยการกระทำของพระองค์ไม่ได้ ทั้งนั้น เกิดด้วยการกระทำของผู้อื่นต่างหาก”

ยกอุปมาขึ้นเปรียบเทียบ

“พืชย่อมงอกงามไม่ดี ย่อมเป็นเพราะที่ดินไม่ดี หรือเพราะพืชไม่ดี ฉันใด เวทนานั้นก็เกิดแก่พระพุทธเจ้า เพราะผลแห่งกรรม หรือเพราะการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ฉันนั้น นอกนั้นย่อมไม่มีโภชนะที่กินเข้าไปแล้วย่อยไม่ดี ย่อมเป็นเพราะท้องไม่ดี หรือเพราะโภชนะนั้นไม่ดี ฉันใด เวทนาของพระพุทธเจ้านั้น ก็เกิดด้วยผลแห่งกรรม หรือเกิดด้วยการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ฉันนั้น

ก็แต่ว่า เวทนาอันเกิดด้วยผลแห่งกรรม และเกิดด้วยการบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอ ย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้า มีด้วยเหตุ ๑ อย่าง นอกจาก ๒ อย่างนี้ต่างหาก ใครไม่อาจปลงพระชนม์ของพระพุทธเจ้าได้ แต่ว่าเวทนาทั้งที่น่าต้องการ และไม่น่าต้องการ ดีและไม่ดี ย่อมมีในพระวรกายอันประกอบด้วยธาตุ ๔ ของพระพุทธเจ้าได้เป็นของธรรมดา ก้อนดินที่บุคคลขว้างขึ้นไปในอากาศ ย่อมตกลงมาที่พื้นดิน ก้อนดินเหล่านั้น ได้ตกลงมาที่พื้นดิน ด้วยกรรมที่ได้ทำไว้ในปางก่อนหรือมหาบพิตร?”

“หามิได้ พระผู้เป็นเจ้า ก้อนดินเหล่านั้น ไม่ได้ตกลงมาที่พื้นดินด้วยกรรมอะไร”

“ขอถวายพระพร ควรเห็นว่าพระวรกาย ของพระตถาคตเจ้า ก็เปรียบเหมือนกับพื้นดินฉะนั้น การที่สะเก็ดศิลาถูกพระบาทของพระตถาคตเจ้านั้น ไม่ใช่เป็นเพราะบุพกรรม อาตมภาพขอถามมหาบพิตรว่า การที่แผ่นดินใหญ่นี้ ถูกมนุษย์ทั้งหลายทำลายและขุดนั้น เป็นด้วยบุพกรรมหรือ?”

“ไม่ใช่ พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อที่สะเก็ดศิลาถูกพระบาทของพระพุทธเจ้า ทำให้พระโลหิตห้อนั้น ก็ไม่ใช่เพราะบุพกรรม ฉันนั้น ถึงพระโรคลงแดงก็ไม่ได้เกิดด้วยบุพกรรม เกิดด้วย ลม ดี เสมหะ ๓ อย่าง กำเริบต่างหาก

ทุกขเวทนาทางพระกายของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น ไม่ได้เกิดด้วยบุพกรรมเลย เกิดด้วยสมุฏฐาน ๖ ต่างหาก ข้อนี้สมกับที่ตรัสไว้ใน “โมลิยสีวกเวยยากรณะ” ในสังยุตตนิกายว่า

“ดูก่อนสีวกะ เวทนาบางอย่างเกิดขึ้น เพราะมี “ดี” เป็นสมุฏฐาน บางอย่างมี”เสมหะ” เป็นสมุฏฐาน บางอย่างมี “ลม” เป็นสมุฏฐาน บางอย่างมี “สิ่งทั้ง ๓” นั้นเป็นสมุฏฐาน บางอย่างเกิดขึ้นเพราะเปลี่ยนฤดู บางอย่างเกิดขึ้นเพราะบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอ บางอย่างเกิดขึ้นเพราะการกระทำของผู้อื่น บางอย่างเกิดขึ้นเพราะผลของกรรม

สมณพราหมณ์เหล่าใดเห็นว่า สุข ทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุขทั้งสิ้นเกิดขึ้นเพราะบุพกรรมทั้งนั้น สมณพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่า แล่นเลยความจริงไป ความคิดความเห็นของสมณพราหมณ์เหล่านั้นผิดไป”

เพราะฉะนั้นแหละ มหาบพิตร อาตมาจึงว่า เวทนาทั้งสิ้นไม่ใช่มีกรรมเป็นสมุฏฐาน ไม่ใช่เกิดเพราะกรรมทั้งนั้น

เป็นอันว่า พระตถาคตเจ้าได้เผาอกุศลกรรมสิ้นแล้ว จึงได้ถึงพระสัพพัญญุตญาณ ขอให้มหาบพิตรทรงจำไว้อย่างนี้เถิด ขอถวายพระพร”

“ดีแล้ว พระผู้เป็นเจ้า โยมขอรับจำไว้อย่างนี้”

มัจจุปาสามุตตกปัญหา
ถามเรื่องพ้นจากบ่วงมรณะ

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามปัญหาสืบไปว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ถ้าผู้อยู่ในอากาศ หรือในท่ามกลางมหาสมุทร หรืออยู่ในท่ามกลางภูเขา อยู่ในที่ใด ๆ ก็ตาม ที่พ้นความตายไม่มี ที่ความตายจะครอบงำไม่ได้ไม่มีดังนี้ แต่ได้ทรงแสดงพระปริตร คือพระพุทธมนต์อันเป็นเครื่องป้องกันไว้ พระปริตรนั้นได้แก่อะไรบ้าง คือ

ขันธปริตร ๑ สุวัตถิปริตร ๑ โมรปริตร ๑

ธชัคคปริตร ๑ อาฏานาฏิยปริตร ๑

ไม่พ้นจากอำนาจความตายแล้ว พระปริตรนั้นก็ผิดไป ถ้าพ้นจากความตายด้วยพระปริตรคำว่า “ที่ความตายไม่ครอบงำไม่มีนั้น” ก็ผิดไป ปัญหานี้เป็นอุภโตโกฏิ ยุ่งยากมากขอพระผู้เป็นเจ้าจงแก้ไขให้ง่ายเถิด”

พระนาคเสนจึงตอบว่า

“ขอถวายพระพร สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้อย่างนั้นจริง และได้ทรงแสดงพระปริตรไว้เป็นอันมากจริง

พระปริตรนั้นย่อมป้องกันได้เฉพาะผู้ที่ยังไม่หมดอายุขัย ทั้งไม่มีบุพกรรมมาตัดรอนเท่านั้น ส่วนผู้ที่หมดอายุขัยแล้ว ไม่สามารถที่จะกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดที่จะให้มีอายุสืบต่อไปได้

ขอถวายพระพร ต้นไม้ที่ตายแล้ว แห้งผุแล้ว ไม่มียางแล้ว มีเปลือกกระพี้ร่วงไปหมดแล้ว ถึงจะตักน้ำมารดวันละพันโอ่งก็ตาม ต้นไม้นั้นก็ไม่กลับเขียวสดขึ้นได้อีกฉันใด ผู้ที่หมดอายุขัยแล้ว จะทำให้มีอายุด้วยยาหรือพระปริตรก็ไม่ได้ฉันนั้น ยาทั้งสิ้นในแผ่นดินนี้ ไม่มีประโยชน์แก่ผู้ที่หมดอายุขัยแล้ว มีประโยชน์แก่ผู้มีอายุขัยยังเหลืออยู่เท่านั้น พระปริตรทั้งหลายก็รักษาคุ้มครองอยู่แต่ผู้ยังไม่ถึงที่ตาย ผู้ไม่มีบุพกรรมตามทันเท่านั้น สมเด็จพระทรงธรรม์ได้ทรงแสดงพระปริตรไว้เพื่อผู้มีอายุขัยยังเหลืออยู่ ทั้งไม่มีบุพพกรรมเท่านั้น

ชาวนาเมื่อข้าวแก่แล้วก็กั้นน้ำไม่ให้ไหลเข้าไปในนา ส่วนข้าวกล้าที่ยังไม่แก่ ก็งอกงามขึ้นด้วยน้ำที่มีอยู่ฉันใด ยากับพระปริตรก็มีไว้สำหรับผู้ยังมีอายุขัยเหลืออยู่ฉันนั้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน ถ้าผู้หมดอายุขัยแล้วย่อมตายไป ผู้ยังไม่หมดอายุขัยก็ยังมีชีวิตอยู่เป็นธรรมดา พระปริตรกับยาก็ไม่มีประโยชน์อันใด?”

“ขอถวายพระพร ผู้ที่หายจากโรคด้วยยา มหาบพิตรเคยเห็นหรือไม่?”

“เคยเห็นหลายร้อยราย พระผู้เป็นเจ้า”

“ถ้าอย่างนั้น คำที่มหาบพิตรว่า ยากับพระปริตรไม่มีประโยชน์ก็ผิดไป”

“ข้าแต่พระนาคเสน โรคย่อมหายไปด้วยการกระทำของหมอทั้งหลายมีปรากฏอยู่”

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรได้เคยทรงสดับเสียงของผู้สวดพระปริตรจนลิ้นแห้งอ่อนใจ คอแหบ แล้วหายจากความเจ็บไข้ทั้งปวง หายจัญไรทั้งปวง และเคยเห็นหรือไม่ว่า ผู้ถูกงูกัดแล้วหายด้วยอำนาจมนต์?”

“เคยสดับ ผู้เป็นเจ้า เพราะในโลกได้เคยมีอย่างนี้ จนกระทั่งทุกวันนี้”

“ขอถวายพระพร ถ้าอย่างนั้น คำที่มหาบพิตรว่า พระปริตรหรือมนต์ไม่มีประโยชน์นั้นก็ผิดไป งูจะกัดผู้มีพระปริตร ก็อ้าปากไม่ขึ้น พวกโจรที่คิดร้ายก็มีอาวุธหลุดมือ ช้างที่ดุร้ายพอเข้าใกล้ก็หายดุ ไฟที่กำลังลุกก็ดับ ยาพิษที่แรงกล้าก็หายไปด้วยยาแก้ ผู้คิดจะฆ่าพอมาถึงก็ยอมตัวเป็นทาส บ่วงหรือแร้วที่เขาดักไว้ก็ไม่ลั่น มหาบพิตรได้เคยทรงสดับหรือไม่ว่า พญานกยูงได้เจริญพระปริตรทุกวัน นายพรานไม่อาจจับได้ตลอด ๗ ปี ในวันที่ไม่ได้เจริญพระปริตร จึงไปติดบ่วงของนายพราน?”

“เคยสดับ พระผู้เป็นเจ้า เพราะเรื่องนี้รู้กันอยู่ทั้งโลกมนุษย์และสวรรค์”

“มหาบพิตรเคยได้ทรงสดับหรือไม่ว่า มีทานพคือยักษ์ตนหนึ่ง เมื่อจะรักษาภรรยาไว้ให้ดี ก็เอาภรรยาใส่ลงในผอบใหญ่ แล้วกลืนไว้ในท้อง คราวนั้น มีวิชาธรตนหนึ่งเข้าไปในปากทานพนั้น ไปร่วมรักกับภรรยาของทานพ เมื่อทานพเปิดผอบขึ้น วิชาธรก็หนีไปตามสบาย”

“เคยได้สดับ พระผู้เป็นเจ้า เพราะเรื่องนี้มีผู้รู้กันอยู่ในโลก”

“ขอถวายพระพร วิชาธรนั้น พ้นจากการถูกจับไปได้ด้วยกำลังพระปริตรไม่ใช่หรือ?”

“ใช่ พระผู้เป็นเจ้า”

“ถ้าเช่นนั้น มหาบพิตรเคยได้ทรงสดับกำลังพระปริตรมีอยู่หรือไม่ว่า มีวิชาธรอีกตนหนึ่ง ลอบไปทำชู้กับพระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี เวลาจะถูกจับก็ทำตัวหายวับไปด้วยกำลังมนต์?”

“เคยได้สดับ พระผู้เป็นเจ้า”

“วิชาธรนั้น พ้นจากการถูกจับด้วยกำลังพระปริตรไม่ใช่หรือ?”

“ใช่ พระผู้เป็นเจ้า”

“ถ้าอย่างนั้น กำลังพระปริตรก็มีอยู่”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระปริตรรักษาได้ทุกคนไปหรือ?”

“ไม่ทุกคนไป บางพวกก็รักษาได้ บางพวกก็รักษาไม่ได้”

“ข้าแต่พระนาคเสน ถ้าอย่างนั้น พระปริตรก็รักษาไม่ได้หมด”

“ขอถวายพระพร โภชนาหารรักษาชีวิตไว้ได้หมดหรือ?”

“ได้ก็มี ไม่ได้ก็มี ผู้เป็นเจ้า”

“เพราะเหตุไรมหาบพิตร?”

“เพราะเหตุว่า พวกที่กินมากเกินไปถึงกับเสียดท้องแน่นท้องตายก็มี”

“ขอถวายพระพร ถ้าอย่างนั้นโภชนาหารก็รักษาชีวิตของบุคคลทั้งปวงไว้ไม่ได้หมด”

ข้าแต่พระนาคเสน

“โภชนาหารทำให้สิ้นชีวิตได้ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือกินมากเกินไป ๑ ไฟย่อยอาหารอ่อนเกินไป ๑ โภชนาหารย่อมทรงไว้ซึ่งอายุ แต่นำไปเสียซึ่งชีวิต ด้วยเหตุอย่างที่ว่านี้ก็มี”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือ พระปริตรรักษาบุคคลได้เป็นบางจำพวก ไม่ได้เป็นบางจำพวก พระปริตรก็รักษาไม่ได้ด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ มีบุพกรรมกางกั้น ๑ มีกิเลสกางกั้น ๑ ไม่เชื่อถือ ๑ ผู้มีเหตุ ๓ ประการนี้ ประการใดประการหนึ่งก็ตาม พระปริตรก็รักษาไม่ได้

ขอถวายพระพร ธรรมดามารดาย่อมเลี้ยงบุตรผู้อยู่ในครรภ์ของตน เมื่อบุตรเกิดมาแล้ว เจ็บไข้ไม่สบาย มารดาก็เอาใจใส่รักษา เช็ดล้างซึ่งอุจจาระปัสสาวะ น้ำมูกน้ำลายด้วยความไม่รังเกียจ แล้วหาของหอมมาลูบไล้ให้

ต่อมาภายหลังเมื่อบุตรนั้นไปด่าว่าฆ่าตีบุตรของผู้อื่น เมื่อเขาจับได้นำไปหาเจ้านายให้ลงโทษเฆี่ยนตี ส่วนผู้เป็นมารดาถูกจับไปลงโทษเฆี่ยนตีด้วยหรือไม่?"

"ไม่ พระผู้เป็นเจ้า"

"ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือ พระปริตรก็ไม่รักษาผู้ได้ทำความผิดไว้ ป้องกันผู้มีบุพพกรรมไม่ได้"

"ถูกแล้วพระนาคเสน ปัญหานั้นพระผู้เป็นเจ้าแก้ดีแล้ว"

เสฏฐธัมมปัญหา
ถามถึงธรรมอันประเสริฐสุด

“ข้าแต่พระนาคเสน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า พระธรรมเป็นของประเสริฐสุด ทั้งในโลกนี้และโลกอื่น

แต่ตรัสไว้อีกว่า คฤหัสถ์ถึงความเป็นพระโสดาบัน ละอบายภูมิทั้ง ๔ แล้ว ถึงความเห็นแล้ว รู้แจ้งศาสนาแล้ว ก็ยังกราบไหว้ลุกรับซึ่งพระภิกษุสามเณรผู้เป็นปุถุชนอยู่ ถ้าถือว่าพระธรรมประเสริฐสุดจริง คำที่กล่าวถึงการที่คฤหัสถ์ผู้เป็นพระโสดาบัน กราบไหว้พระภิกษุสามเณรปุถุชนนั้นก็ผิดไป ถ้าคำว่า คฤหัสถ์ผู้เป็นพระโสดาบันกราบไหว้พระภิกษุสามเณรผู้เป็นปุถุชนนั้นถูก คำว่าพระธรรมประเสริฐสุดในโลกนั้นก็ผิดไป ปัญหาข้อนี้เป็นอุภโตโกฏิ แก้ได้ยาก ขอได้โปรดแก้ให้สิ้นสงสัยด้วยเถิดพระคุณเจ้าข้า”

พระนาคเสนวิสัชนาแก้ไว้ว่า

“ขอถวายพระพร คำทั้งสองนั้นถูกทั้งนั้น แต่ว่าเหตุที่ให้คฤหัสถ์ผู้เป็นพระโสดาบันกราบไหว้พระภิกษุสามเณรปุถุชนนั้น มีอยู่ต่างหาก เหตุนั้นคืออะไร ? คือ สมณกรณธรรม ๒๐ อย่าง และ เพศ ๒ อย่าง

สมณกรณธรรม ๒๐ นั้นคือ

๑. มีภูมิอันประเสริฐ
๒. มีความนิยมอันเลิศ
๓. ความประพฤติอันดีงาม
๔. ธรรมเป็นเครื่องอยู่
๕. ความสำรวมอินทรีย์ ๖
๖. ความระวังปาฏิโมกข์
๗. ความอดทน
๘. ความยินดีในธรรมอันดี
๙. ความยินดียิ่งในธรรมอันแท้
๑๐. ความประพฤติในธรรมอันเที่ยงแท้
๑๑. ความอยู่ในที่สงัด
๑๒. ความละอาย
๑๓. ความสดุ้งกลัว
๑๔. ความเพียร
๑๕. ความไม่ประมาท
๑๖. บำเพ็ญสิกขา
๑๗. ตั้งใจเล่าเรียนสอบถาม
๑๘. ยินดียิ่งในศีลเป็นต้น
๑๙. ไม่มีความอาลัย
๒๐. ทำสิกขาบทให้เต็ม

เพศ ๒ นั้นได้แก่ นุ่งห่มผ้าเหลือง ๑ มีศรีษะโล้น ๑

ภิกษุย่อมถือสรณกรณธรรม ๒๐ กับ เพศ ๒ ไว้อย่างนี้ ภิกษุนั้น ชื่อว่าย่างลงสู่ภูมิของพระเสขะ ชื่อว่าย่างลงสู่ภูมิพระอรหันต์ เพราะ

เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมเหล่านั้นอย่างบริบูรณ์ สมควรเรียกว่าผู้ถึงซึ่งระหว่างแห่งภูมิอันประเสริฐ ผู้ถึงซึ่งที่ตั้งแห่งเหตุอันจะให้เป็นพระอรหันต์ เพราะฉะนั้นอุบาสกผู้เป็นพระโสดาบันจึงควรกราบไหว้ ลุกรับพระภิกษุปุถุชนด้วยคิดว่า

ท่านผู้สิ้นอาสวะแล้วย่อมเข้าถึงความเป็นสมณะ คุณวิเศษอย่างนี้ย่อมไม่มีแก่เรา ๑

คิดว่าท่านเข้าถึงความเป็นบริษัทอันเลิศ และได้เพื่อจะฟังปาฏิโมกข์อุทเทส เราไม่ได้ฟัง ๑

ท่านให้บรรพชาอุปสมบทได้ อาจให้พระพุทธศาสนาเจริญได้ เราให้บรรพชาอุปสมบทไม่ได้ ๑

ท่านเป็นผู้ปฏิบัติในสิกขาบท อันไม่มีประมาณ เราไม่ได้ปฏิบัติ ๑

ท่านประกอบด้วยเพศสมณะ ถูกต้องตามพระพุทธประสงค์ เราห่างไกลจากเพศนั้น ๑

ท่านไม่ปล่อยขนรักแร้ เล็บมือ เล็บเท้า หนวดเคราให้รกรุงรัง ทั้งไม่หวั่นไหวในกามารมณ์ ไม่ได้ประดับประดาร่างกาย ไม่ได้ลูบไล้เครื่องหอม ส่วนเรายังยินดีอยู่ในการตกแต่งร่างกาย ๑ ขอถวายพระพรสมณกรธรรม ๒๐ กับ เพศ ๒ นั้นย่อมมีแก่ภิกษุ พระภิกษุนั้นย่อมทรงธรรมเหล่านั้นไว้ และให้ผู้อื่นศึกษาในธรรมเหล่านั้นไว้

อุบาสกผู้เป็นพระโสดาบัน ควรกราบไหว้ลุกรับภิกษุปุถุชนด้วยคิดว่า ความรู้ ความดีเหล่านั้น ไม่ได้มีอยู่แก่เรา”

อุปมาพระราชโอรส

“ขอถวายพระพร เนื้อความข้อนี้ควรกำหนดทราบด้วยอุปมาอย่างเช่นว่า พระราชโอรสย่อมศึกษาวิชาในสำนักปุโรหิต เมื่อทรงพระเจริญวัยขึ้น ก็ได้อภิเษกเป็นพระราชา พระราชกุมารนั้นย่อมกราบไหว้ลุกรับอาจารย์ด้วยคิดว่า เป็นผู้สอนวิชาให้ฉันใด พระภิกษุก็เป็นผู้ให้ศึกษา เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความสำรวม เพราะฉะนั้น อุบาสกเป็นพระโสดาบัน จึงควรกราบไหว้ลุกรับภิกษุปุถุชน อีกประการหนึ่ง ขอจงทราบว่า ภูมิของภิกษุเป็นภูมิใหญ่ ไม่มีภูมิเสมอ เป็นภูมิไพบูลย์ด้วยปริยายอันนี้ ถ้าอุบาสกผู้เป็นพระโสดาบันได้สำเร็จพระอรหันต์ มีคติอยู่ ๒ คือ ต้องปรินิพพานในวันนั้น หรือเข้าถึงความเป็นภิกษุในวันนั้นจึงจะได้ เพราะว่าบรรพชานั้นเป็นของใหญ่ เป็นของปริสุทธิ์ เป็นของถึงซึ่งความเป็นของสูงคือภูมิของภิกษุ ขอถวายพระพร”

“ข้าแต่พระนาคเสน ปัญหานี้พระผู้เป็นเจ้าผู้มีญาณ ผู้มีกำลัง ผู้มีวุฒิยิ่ง ได้ชี้แจงไว้แล้ว ผู้อื่นนอกจากพระผู้เป็นเป็นเจ้า ไม่มีสามารถให้รู้แจ้งได้”

พุทธสัพพัญญูสยปณามปัญหา
ถามเรื่องความเป็นสัพพัญญูของพระพุทธเจ้า

พระเจ้ามิลินท์บรมกษัตริย์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้ากล่าวว่าพระพุทธเจ้าเป็นพระสัพพัญญูแต่กล่าวไว้อีกว่า

เมื่อพระตถาคตเจ้าทรงขับไล่พระภิกษุสงฆ์ มีพระโมคคัลลาน์ พระสารีบุตร เป็นหัวหน้าไม่ให้เข้ามาเฝ้าแล้ว

พวกกษัตริย์ศากยราชกับท้าวสหัมบดีพรหม ได้พร้อมกันเข้าไปเฝ้า ทูลขอโทษต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยคำอุปมากับพืชและลูกโค

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า อุปมาทั้งสองข้อที่ทำให้สมเด็จพระบรมศาสดาทรงอดโทษนั้น พระตถาคตเจ้าไม่ทรงทราบหรือ ถ้าไม่ทรงทราบจะว่าพระพุทธเจ้าเป็นสัพพัญญูได้อย่างไร

ถ้าทรงทราบ แต่ทรงพระประสงค์จะทดลองใจของภิกษุเหล่านั้นว่าจะคิดอย่างไร จึงได้ทรงขับไล่ ก็เป็นอันว่าพระตถาคตเจ้าไม่มีพระกรุณา ปัญหานี้ก็เป็นอุภโตโกฏิ ได้มาถึงพระผู้เป็นเจ้าแล้ว”

พระนาคเสน ตอบว่า

ขอถวายพระพร พระตถาคตเจ้าเป็น พระสัพพัญญูจริง แต่ว่าทรงอดโทษด้วยอุปมา ทั้งสองข้อนั้น คือเทพยดามนุษย์ทั้งหลาย ย่อม

ทำให้พระตถาคตเจ้าผู้เป็นเจ้าของแห่งธรรม ทรงเลื่อมใสได้ด้วยธรรมที่พระองค์ได้ทรงแสดงไว้แล้ว

ขอถวายพระพร ภรรยาย่อมให้สามีดีใจด้วยทรัพย์ของสามีที่หามาได้เอง คือเมื่อได้เห็นภรรยานำทรัพย์ที่ตนหามาได้นั้นออกมาให้ดู ก็ดีใจฉันใด พวกกษัตริย์ศากยราช กับท้าวสหัมบดีพรหม ก็ได้ทำให้พระตถาคตเจ้าทรงชื่นชมยินดี ด้วยธรรมของพระองค์เองฉันนั้น อีกประการหนึ่ง ช่างกัลบกผู้ตกแต่งพระเกศของพระราชา ก็ทำให้พระราชาทรงพอพระทัย ด้วยเครื่องประดับของพระราชาเอง ถึงกับได้รับพระราชทานรางวัลฉันใด

พวกนั้นก็ได้ทำให้พระตถาคตเจ้า ทรงโปรดปรานด้วยธรรมของพระองค์เองพระตถาคตเจ้าก็ได้ทรงแสดงความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงให้พวกนั้นฟังฉันนั้น

อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนสัทธิวิหาริก ศิษย์ได้ทำให้อุปัชฌาย์ดีใจด้วยอาหารที่อุปัชฌาย์บิณฑบาตมาได้เอง คือเมื่ออุปัชฌาย์บิณฑบาตได้อาหารมาวางไว้แล้ว สัทธิวิหาริกก็จัดน้อมเข้าไปถวายอุปัชฌาย์ก็ดีใจฉะนั้น ขอถวายพระพร”

“สาธุ พระนาคเสน โยมรับว่าถูกต้อง ดีแล้ว”

อิทธิกัมมวิปากพลวตรปัญหา
ถามถึงอำนาจฤทธิ์และกรรม

"ข้าแต่พระนาคเสน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "บรรดาภิกษุผู้เป็นสาวกของเรา มหาโมคคัลลาน์เป็นผู้เลิศในทางฤทธิ์"

แล้วมีปรากฏว่า พระมหาโมคคัลลาน์นั้นถูกพวกโจรทุบตีจนศรีษะแตก กระดูก เส้นเอ็น สมอง แหลกละเอียด เหมือนกับเมล็ดข้าวสาร แล้วพระมหาโมคคัลลาน์ก็ปรินิพพานด้วยเหตุนั้น ดังนี้

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าพระโมคคัลลาน์เป็นผู้เลิศในทางฤทธิ์จริง ข้อที่ว่า "พวกโจรทุบตีแหลกละเอียดจนปรินิพพาน" นั้นถูก ข้อที่ว่าพระโมคคัลลาน์ไม่สามารถกำจัดพวกโจรอันจักมีแก่ตนด้วยฤทธิ์ได้หรือ ปัญหานี้เป็นอุภโตโกฏิ ควรแก้ไขให้สิ้นสงสัยเช่นกัน"

พระนาคเสนชี้แจงว่า

"ขอถวายพระพร ข้อที่ตรัสว่า "พระมหาโมคคัลลาน์เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีฤทธิ์" นั้นก็ถูก ข้อที่ว่า "พระโมคคัลลาน์ถูกโจรทุบตีถึงปรินิพพาน" นั้นก็ถูก แต้ข้อนั้นเป็นด้วยกรรมเข้ายึดถือ"

"ข้าแต่พระนาคเสน สิ่งทั้งสอง คือ วิสัยของผู้มีฤทธิ์ ๑ ผลของกรรม ๑ เป็นอจินไตย ใคร ๆ ไม่ควรคิดไม่ใช่หรือ?"

“ขอถวายพระพร สิ่งที่ไม่ควรคิดทั้งสองอย่างนี้ อย่างหนึ่งมีกำลังมากกว่า ข้อนี้เปรียบเหมือนพระราชากับประชาชน พระราชาองค์เดียวย่อมมีอำนาจครอบประชาชนฉันใด ผลของกรรมอันมีกำลังยิ่งกว่า ก็ครอบสิ่งทั้งปวงฉันนั้น กิริยาอย่างอื่นของผู้ยึดถือแล้ว ย่อมไม่ได้โอกาส

มีบุรุษคนหนึ่งกระทำผิดพระราชาอาชญาอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ย่อมไม่มีใครช่วยได้ มารดาบิดา พี่หญิงพี่ชาย มิตรสหาย ก็ช่วยไม่ได้ พระราชาต้องทรงลงโทษแก่ผู้นั้น ตามความผิดของเขาฉันใด ย่อมครอบงำฤทธิ์ได้ฉันนั้น

อีกประการหนึ่ง เมื่อไฟไหม้ป่าลุกลามมาใหญ่ ถึงตักน้ำไปดับตั้งพันโอ่ง ก็ไม่อาจดับได้ สู้ไฟป่านั้นไม่ได้ เพราะไฟป่ามีกำลังมากกว่าฉันใด ผลของกรรมก็มีกำลังมากกว่าฤทธิ์ได้ฉันนั้น

เพราะฉะนั้นแหละ มหาบพิตร พระมหาโมคคัลลาน์ผู้ที่กรรมเข้ายึดถือแล้ว จึงถูกพวกกโจรทุบตี ไม่สามารถกั้นกางได้ด้วยฤทธิ์”

“สาธุ พระนาคเสน โยมรับว่าถูกต้องดีแล้ว”

เมตตานิสังสปัญหา
ถามเกี่ยวกับอานิสงส์เมตตา

ข้าแต่พระนาคเสน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “เมตตาเจโตวิมุตติ” คือความหลุดพ้นแห่งจิตด้วยเมตตา อันบุคคลอบรมแล้ว ทำให้มีแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เหมือนยานพาหนะแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ตั้งไว้เนือง ๆ แล้ว สะสมไว้ดีแล้ว อบรมไว้แก่กล้าแล้ว ย่อมหวังได้**อานิสงส์ ๑๑ ประการ คือ**

๑. นอนหลับสบาย
๒. เวลาตื่นก็สบาย
๓. ไม่ฝันลามก
๔. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
๕. เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย
๖. เทวดาทั้งหลายรักษา
๗. ไฟไม่ไหม้ ไม่ถูกยาพิษและอาวุธ
๘. หน้าตาเบิกบาน ใจมั่นคง
๙. สีหน้าผ่องใส
๑๐. ไม่หลงใหลในเวลาตาย
๑๑. เมื่อยังไม่สำเร็จอรหันต์ ก็ได้เกิดในพรหมโลก

แล้วมีเรื่องกล่าวไว้อีกว่า สุวรรณสามผู้อยู่ในเมตตา ผู้มีหมู่เนื้อเป็นบริวารอยู่ในป่าใหญ่ ถูกพระยาปิลยักษ์ยิงด้วยลูกศรอันอาบด้วยยาพิษ ล้มสลบอยู่ในที่นั้นทันที ดังนี้

ข้าแต่พระนาคเสน ถ้าอานิสงส์เมตตา มีอยู่อย่างนั้นจริง เรื่องที่ว่าสุวรรณสามถูกศรพระยาปิลยักษ์นั้นก็ผิด ถ้าเรื่องที่ว่าสุวรรณสามถูกศรพระยาปิลยักษ์นั้นถูก ข้อที่ว่าถึงอานิสงส์เมตตานั้นก็ผิด ปัญหาข้อนี้ก็เป็นอุภโตโกฏิ เป็นปัญหาละเอียดลึกซึ้ง ขอได้โปรดแก้ให้สิ้นสงสัยแก่บุคคลในภายหน้าด้วย"

พระนาคเสนแก้ไขว่า

"ขอถวายพระพร ข้อที่ว่า ด้วยอานิสงส์เมตตานั้นก็ถูก ที่ว่าสุวรรณสามถูกลูกศรพระยาปิลยักษ์นั้นก็ถูก แต่ว่าในข้อนั้นมีเหตุการณ์อยู่เหตุการณ์นั้นคืออะไรคือคุณอานิสงส์เหล่านั้น ไม่ใช่คุณอานิสงส์ของบุคคล เป็นคุณอานิสงส์แห่งเมตตาภาวนาต่างหาก

เมื่อสุวรรณสามยกหม้อน้ำขึ้นบ่านั้น เผลอไปไม่ได้เจริญเมตตา คือในขณะใดบุคคลเจริญเมตตาอยู่ ในขณะนั้นไฟก็ไม่ไหม้ ยาพิษก็ไม่ถูก อาวุธก็แคล้วคลาด ผู้มุ่งทำร้ายก็ไม่ได้โอกาส จึงว่าคุณเหล่านั้นเป็นคุณแห่งเมตตาภาวนา ไม่ใช่คุณแห่งบุคคล ขอจงทรงทราบด้วยอุปมาดังนี้

เปรียบประดุจบุรุษผู้แกล้วกล้า สวมเกราะแน่นหนาดีแล้วย่อมเข้าสู่สงคราม เมื่อบุรุษย่างเข้าสู่สงคราม ลูกศรที่ข้าศึกยิงมา ถึงถูกก็ไม่เข้า การที่ลูกศรถูกไม่เข้านั้น ไม่ใช่คุณความดีของผู้แกล้วกล้าในสงคราม เป็นคุณความดีของเกราะต่างหาก

ข้อนี้มีอุปมาฉันใด อานิสงส์ ๑๑ อย่างนั้น ก็ไม่ใช่คุณความดีของบุคคล เป็นคุณความดีของเมตตาภาวนาต่างหากฉันนั้น

อีกประการหนึ่ง เหมือนกับบุรุษมีรากยาทิพย์ หายตัวยังอยู่ในมือตราบใด ก็ไม่มีใครเห็นตราบนั้น การไม่มีผู้เห็นนั้น ไม่ใช่เป็นความดีของบุรุษนั้นเป็นความดีของรากยานั้นต่างหาก

น่าอัศจรรย์ พระนาคเสนเป็นอันว่า “เมตตาภาวนา” ป้องกันสิ่งชั่วร้ายทั้งปวงได้

“ขอถวายพระพร เมตตาภาวนาย่อมนำคุณความดีทั้งสิ้นมาให้แก่บุคคลทั้งหลาย ผู้ที่ต้องการอานิสงส์เมตตา ควรเจริญเมตตา ขอถวายพระพร”

ขีณาสวาภายนปัญหา
ถามถึงความไม่กลัวแห่งพระขีณาสพ

“ข้าแต่พระนาคเสน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “พระอรหันต์ทั้งหลาย หมดความสะดุ้งกลัว หมดความหวังต่อสิ่งใด ๆ แล้ว” ดังนี้

แต่มีกล่าวไว้อีกว่า “พระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ได้เห็นช้างธนบาลพระเทวทัตปล่อยมา วิ่งตรงมาข้างหน้าก็พากันสละพระพุทธเจ้า แยกกันไปคนละทิศละทาง ยังเหลือแต่พระอานนท์องค์เดียวเท่านั้น”

จึงขอถามว่า พระอรหันต์เหล่านั้นหลีกไปเพราะความกลัวด้วยคิดว่า พระพุทธเจ้าจะปรากฏด้วยกรรมของพระองค์เอง หรืออยากเห็นพระปาฏิหาริย์อันชั่งไม่ได้ อันไพบูลย์ อันไม่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเสมอของพระตถาคตเจ้า หรืออย่างไร

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าคำว่า “พระอรหันต์ ทั้งหลายไม่มีความกลัว ความสะดุ้ง ความหวังจริงแล้ว” ข้อที่ว่า “พระอรหันต์ ๕๐๐ องค์เห็นช้างวิ่งตรงมา ก็ทิ้งพระพุทธเจ้าเสีย วิ่งไปองค์ละทิศละทาง ยังเหลือแต่พระอานนท์องค์เดียวเท่านั้น” ก็ผิด

ถ้าว่าข้อนี้ถูก ข้อที่ว่า “พระอรหันต์ ทั้งหลาย ไม่มีความกลัว ไม่มีความสะดุ้ง ไม่มีความหวังต่อสิ่งทั้งปวงนั้น” ก็ผิด ปัญหานี้เป็นอุภโตโกฏิ โปรดแก้ไขให้สิ้นสงสัยเถิด”

พระนาคเสนตอบว่า

“ขอถวายพระพร คำทั้งสองนั้นจริงทั้งนั้น ก็แต่ว่าการที่ทิ้งพระพุทธองค์ไปนั้น ไม่ใช่เพราะความกลัว เพราะเหตุที่ให้กลัวนั้นพระอรหันต์ตัดขาดไปสิ้นแล้ว

ขอถวายพระพร ปฐพีใหญ่นี้ เมื่อถูกขุดหรือถูกทำลาย หรือรองรับไว้ซึ่งทะเลและภูเขาต่าง ๆ นั้น รู้จักกลัวหรือไม่?”

“ไม่รู้จักกลัว พระผู้เป็นเจ้า“

“เพราะอะไร มหาบพิตร?”

“เพราะเหตุที่ให้กลัวหรือสะดุ้งนั้นไม่มีแก่ปฐพีใหญ่นี้”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร เหตุที่ให้กลัวหรือสะดุ้ง ก็ไม่มีแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย อนึ่ง ยอดภูเขาเวลาถูกทำลาย หรือถูกตีถูกเผาด้วยไฟ รู้จักกลัวหรือไม่”

“ไม่รู้จักกลัว พระผู้เป็นเจ้า”

“เพราะอะไร มหาบพิตร”

“เพราะยอดภูเขานั้นไม่มีเหตุที่จะให้กลัวหรือสะดุ้ง”

ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร พระอรหันต์ทั้งหลายก็ไม่มีเหตุให้กลัว ให้สะดุ้ง ถึงสัตว์โลกทั้งหลายในแสนโลกธาตุ จะถืออาวุธมาล้อมพระอรหันต์องค์เดียว ก็ไม่อาจทำจิตพระอรหันต์ให้สะดุ้งกลัวได้ ก็แต่ว่าพระอรหันต์ทั้งหลายในคราวนั้นได้นึกว่า

วันนี้ เมื่อพระพุทธองค์ผู้ประเสริฐกว่าเทพยดามนุษย์ทั้งหลายเสด็จเข้าสู่เมืองนี้ ช้างธนบาลก็วิ่งตรงมา พระอานนท์ผู้เป็นอุปัฏฐากก็จะไม่สละพระพุทธองค์ ถ้าพวกเราไม่สละพระพุทธองค์ไป คุณของพระอานนท์ก็จะไม่ปรากฏ เหตุที่จะให้ทรงแสดงธรรมก็ไม่เกิดขึ้น

เมื่อพวกเราสละไป มหาชนหมู่ใหญ่ที่ได้ฟังธรรมแล้ว ก็จักพ้นจากกิเลสเป็นอันมาก คุณของพระอานนท์ก็จะปรากฏ พระอรหันต์ทั้งหลายนั้น เล็งเห็นอานิสงค์อย่างนี้ จึงได้แยกไปองค์ละทิศองค์ละทาง ขอถวายพระพร”

“สาธุ พระนาคเสน โยมรับว่าความกลัวหรือความสะดุ้งไม่มีแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย”

มัคคอุปปาทปัญหา
ถามเรื่องพระพุทธเจ้าทรงกระทำทางให้เกิด

"ข้าแต่พระนาคเสน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ทำให้เกิดทางอันยังไม่เกิด" แล้วตรัสไว้อีกว่า "เราได้เห็นทางเก่า อันเป็นทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในปางก่อนทรงเดินตามกันมา" ดังนี้

ถ้าคำว่า "พระตถาคตเจ้าทำให้เกิดทาง อันยังไม่เกิด" นั้นถูก คำที่ว่า "เราได้เห็นทางเก่า อันเป็นทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในปางก่อน ทรงเดินตามกันมาแล้วนั้น" ก็ผิด

ถ้าคำว่า "เราได้เห็นทางเก่า อันเป็นทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายทรงเดินตามกันมาแล้ว" นั้นถูก คำที่ว่า "พระตถาคตเจ้า ทำให้เกิดทางอันยังไม่เกิดนั้น" ก็ผิด ปัญหานี้ก็เป็นอุภโตโกฏิ ควรจะแก้ไข"

พระนาคเสนตอบว่า

"ขอถวายพระพร คำทั้งสองนั้นถูก ตามความจริงทั้งนั้นคือเมื่อพระตถาคตเจ้าทั้งหลายในปางก่อนอันตรธานไปแล้ว ผู้บอกทางก็ไม่มี ทางก็หายไป พระตถาคตเจ้าได้ทรงเห็นทางอันลบเลือนไปแล้ว อันหายไปแล้ว อันมีสิ่งกำบังไว้ อันไม่เป็นที่ไปมาได้แล้วนั้นได้ด้วยปัญญาจักษุของพระองค์ จึงตรัสว่าได้เห็นทางเก่า เมื่อทรงสั่งสอนก็ได้ชื่อว่าทำให้เกิดทางอันยังไม่เกิด

เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิทรงอันตรธานไปแล้ว แก้วมณีก็ไปหลบซ่อนอยู่ในระหว่างยอดเขา (วิบุลบรรพต) เสีย เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิองค์ใหม่มีขึ้น จึงมาปรากฏขึ้นอย่างนั้นไม่ใช่ หรือ?"

"อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า คือแก้วมณีนั้น ไม่ได้มีประจำอยู่เป็นปกติ ต่อเมื่อมีพระเจ้าจักรพรรดิเกิดขึ้น จึงจะปรากฏขึ้น"

"ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ทางอันเกษมเยือกเย็น อันเป็นทางอันประกอบด้วยองค์ ๘ (มรรค ๘) เมื่อผู้สั่งสอนไม่มี ทางนั้นก็ลบเลือนหายไป พระตถาคตเจ้าจึงทรงเล็งเห็นทางนั้น แล้วทรงบอกให้แก่เทพยดามนุษย์ทั้งหลาย

อีกประการหนึ่ง หญิงที่มีบุตรเกิดในท้องเขาเรียกว่า "ผู้ทำให้ลูกเกิด" ฉันใด สมเด็จพระจอมไตรก็ทรงเห็นทางแล้วทรงบอกทางที่หายไปแล้วนั้น จึงเรียกว่า "ผู้ทำให้เกิดทาง" ฉะนั้น

อีกอย่างหนึ่ง เหมือนกับบุรุษคนหนึ่งได้พบของที่หายไปก็มีการพูดกันว่าของนั้นเกิดขึ้นด้วยผู้นั้น หรือบุรุษคนใดคนหนึ่งถางป่าที่รกให้เตียน ทำให้เกิดเป็นพื้นที่สะอาดขึ้นก็มีการกล่าวกันว่าที่นั้นเป็นของบุรุษนั้น บุรุษนั้นชื่อว่าเป็นเจ้าของฉันใด

พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นทางเก่าของพระพุทธเจ้าในปางก่อนแล้วทรงบอก ก็เรียกว่า "ผู้ทำให้เกิดทางอันยังไม่เกิด" ฉันนั้น ขอถวายพระพร"

"ปัญหาข้อนี้ พระผู้เป็นเจ้าแก้ถูกต้องดีแล้ว"

ปฏิปทาโทสปัญหา
ถามถึงโทษแห่งปฏิปทา

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน นับแต่พระโพธิสัตว์เจ้าได้ทำทุกรกิริยาแล้วมา ก็ไม่ได้ทำความเพียรสู้รบกับกิเลส กำจัดเสนามัจจุ กำหนดอาหารในที่อื่นอีก ในการทำความเพียรยิ่งใหญ่อย่างนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าก็ไม่ได้ความดีใจอย่างใด จึงได้ทรงเปลี่ยนความคิดอย่างนั้นเสีย แล้วได้ตรัสไว้ว่า

“เราไม่ได้สำเร็จความรู้ความเห็นพิเศษ อันเป็นของพระอริยะอันยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ธรรมดาด้วยทุกรกิริยาอันเผ็ดร้อนนี้เลย ทางตรัสรู้ทางอื่นเห็นจะมี”

ทรงดำริดังนี้แล้วก็เลิกทุกรกิริยานั้นเสีย แล้วได้สำเร็จพระสัพพัญญุตญาณด้วยทางอื่น แล้วทรงแนะนำสั่งสอนพวกสาวกด้วยปฏิปทานั้นอีกว่า

“เธอทั้งหลาย จงทำความเพียร จงประกอบในพระพุทธศาสนา จงกำจัดเสนามัจจุเหมือนช้างหักไม้อ้อฉะนั้น” ดังนี้

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระตถาคตเจ้าทรง เบื่อหน่ายในปฏิปทาใดแล้ว เหตุไรจึงทรงชักนำพวกสาวกในปฏิปทานั้น?”

พระนาคเสนตอบว่า

“ขอถวายพระพร ในคราวนั้นก็ดี ในบัดนี้ก็ดี ปฏิปทานั้นก็คงเป็นปฏิปทานั้นเอง พระโพธิสัตว์เจ้าปฏิบัติตามปฏิปทานั้นแล้ว จึงสำเร็จความเป็นพระสัพพัญญู ในเมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าทรงทำความเพียรอันยิ่ง ก็ได้ตัดอาหารไม่ให้เหลือ เมื่อตัดอาหารหมดแล้ว ก็หมดกำลังใจ เมื่อหมดกำลังใจ ก็ไม่อาจสำเร็จความเป็นพระสัพพัญญูได้

เมื่อทรงเสวยอาหารที่เป็นคำ ๆ ตามสมควร ไม่ช้าก็ได้สำเร็จความเป็นพระสัพพัญญูด้วยปฏิปทานั้น ปฏิปทานั้นแหละ ทำให้ได้พระสัพพัญญุตญาณแก่พระตถาคตเจ้าทั้งหลาย เหมือนกับอาหารอันให้ความสุขสำราญแก่สัตว์ทั้งหลายฉันนั้น

องค์สมเด็จพระทรงธรรมไม่ได้สำเร็จพระสัพพัญญุตญาณในขณะนั้นด้วยสิ่งใด สิ่งนั้นไม่ใช่โทษแห่งการทำความเพียร ไม่ใช่โทษแห่งการสู้รบกับกิเลส เป็นโทษแห่งการตัดอาหารเท่านั้น ปฏิปทานั้นเป็นของมีอยู่ทุกเมื่อ

บุรุษเดินทางไกลด้วยความรีบร้อน จะต้องเสียกำลังแข้งขา หรือเป็นง่อยเปลี้ยเดินไปมาไม่ได้ การที่เดินไปมาไม่ได้นั้น จะว่าเป็นโทษแห่งแผ่นดินอย่างนั้นหรือมหาบพิตร?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า แผ่นดินอันใหญ่นี้ย่อมมีประจำทุกเมื่อ การที่บุรุษนั้นเสียกำลังแข้งขาจนเดินไม่ได้นั้น ไม่ใช่เป็นโทษแห่งแผ่นดิน เป็นโทษแห่งความพยายามต่างหาก”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร การที่สมเด็จพระพิชิตมารไม่สำเร็จสัพพัญญุตญาณในขณะนั้น ไม่ใช่เป็นโทษแห่งความเพียร ไม่ใช่เป็นโทษแห่งการสู้รบกิเลส เป็นโทษแห่งการขาดอาหารต่างหาก ปฏิปทานั้นมีอยู่ทุกเมื่อ

อีกอย่างหนึ่ง บุรุษนุ่งผ้าที่เศร้าหมอง ไม่รู้จักซัก ปล่อยให้เศร้าหมองอยู่นั่นเอง การที่ผ้าเศร้าหมองนั้น ไม่ใช่เป็นโทษแห่งน้ำ น้ำ มีอยู่ทุกเมื่อ เป็นโทษแห่งบุรุษนั้นต่างหากฉันใด

การที่พระโพธิสัตว์ไม่สำเร็จพระสัพพัญญุตญาณ ในขณะที่บำเพ็ญทุกรกิริยานั้น ไม่ใช่เป็นโทษแห่งความเพียร ไม่ใช่เป็นโทษแห่งการสู้รบกับกิเลส เป็นโทษแห่งการขาดอาหารต่างหากฉันนั้น ปฏิปทานั้นมีอยู่ทุกเมื่อ

เพราะฉะนั้น สมเด็จพระภควันต์จึงทรงสั่งสอนชักชวนพวกสาวกด้วยปฏิปทานั้น ปฏิปทานั้นเป็นของดีไม่มีโทษ เป็นของอยู่อย่างนั้นแหละ มหาบพิตร”

“ข้าแต่พระนาคเสน ข้อนี้พระผู้เป็นเจ้า แก้ถูกต้องดีแล้ว”

นิปปัญจปัญหา
ถามถึงธรรมที่ไม่ให้เนิ่นช้า

"ข้าแต่พระนาคเสน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีเครื่องไม่เนิ่นช้า เป็นที่มายินดี จงยินดีในเครื่องไม่เนิ่นช้า" ดังนี้ โยมขอถามว่า เครื่องไม่เนิ่นช้านั้นได้แก่อะไร?"

พระนาคเสนตอบว่า

"ขอถวายพระพร เครื่องไม่เนิ่นช้าได้แก่โสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตผล"

พระเจ้ามิลินท์ซักถามต่อไปว่า

"ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าโสดาปัตติผลตลอดถึงอรหัตผลเป็นเครื่องไม่เนิ่นช้าแล้ว เหตุใดภิกษุทั้งหลายจึงเล่าเรียนสอบถามซึ่งพระพุทธวจนะมีองค์ ๙ คือ สุตตะ เคยยะ เวยยากรณะ คาถา อุทาน อติวุตกะ ชาดก อัพภูตธรรม เวทัลละ (รวมเรียกพระไตรปิฎก) อยู่และยังเกี่ยวข้องอยู่กับนวกรรม คือการก่อสร้างและเกี่ยวข้องอยู่กับทาน การบูชา ภิกษุเหล่านั้น ชื่อว่า กระทำกรรมที่ทรงห้ามไม่ใช่หรือ?"

พระนาคเสนชี้แจงว่า

"ขอถวายพระพร ภิกษุเหล่าใดยังเล่าเรียนสอบถามอยู่ ยังเกี่ยวข้องกับการก่อสร้างอยู่ ยังเกี่ยวข้องกับทานอยู่ เกี่ยวข้องกับ

การบูชาอยู่ ภิกษุเหล่านั้นทั้งสิ้น ชื่อว่ากระทำเพื่อถึงเครื่องไม่เนิ่นช้าทั้งนั้น ขอถวายพระพร ภิกษุเหล่าใดบริสุทธิ์ตามสภาพอยู่แล้ว มีวาสนาบารมีอันได้อบรมไว้ในปางก่อนมาแล้ว ภิกษุเหล่านั้นย่อมเป็นผู้ไม่มีเครื่องเนิ่นช้าด้วยขณะแห่งจิตดวงเดียว (ได้บรรลุมรรคผลในชั่วขณะจิตเดียว) ส่วนภิกษุเหล่าใดยังเป็นผู้ศึกษาอยู่ ภิกษุเหล่านั้นย่อมเป็นผู้ไม่มีเครื่องเนิ่นช้าด้วยประโยค คือยังต้องบำเพ็ญบารมีด้วยสิ่งเหล่านี้อยู่

เนื้อความข้อนี้ควรทราบด้วยอุปมา คือสมมุติว่ามีบุรุษชาวนาผู้หนึ่งหว่านพืชลงในนาแล้ว ก็เก็บผลแห่งพืชข้าวได้ด้วยกำลังและความเพียรของตนโดยไม่ต้องล้อมรั้วก็มี บุรุษอีกคนหนึ่งหว่านพืชลงในนาแล้วต้องเข้าป่าตัดเอากิ่งไม้ใบไม้และหลักรั้ว มาทำรั้วจึงได้ผลแห่งพืชข้าว การแสวงหาเครื่องล้อมรั้วนั้น ก็เพื่อพืชข้าวฉันใด ภิกษุเหล่าใดบริสุทธิ์อยู่ตามสภาพแล้วได้อบรมวาสนาบารมีไว้ในปางก่อนแล้ว ภิกษุเหล่านั้นก็เป็นผู้ไม่มีเครื่องเนิ่นช้า ด้วยขณะจิตเดียว เปรียบเหมือนบุรุษที่ได้ข้าวด้วยไม่ต้องล้อมรั้วฉะนั้น

ส่วนภิกษุเหล่าใดยังศึกษาอยู่ ภิกษุเหล่านั้นย่อมเป็นผู้ชื่อว่าไม่เนิ่นช้า ด้วยการบำเพ็ญบารมี สิ่งเหล่านี้เหมือนกับบุรุษที่ล้อมรั้วแล้วจึงได้ข้าวฉะนั้น

อีกประการหนึ่ง ขั้วผลไม้ย่อมอยู่บนยอดต้นไม้ใหญ่ มีผู้มีฤทธิ์คนใดคนหนึ่งมาถึงต้นไม้ใหญ่นั้น ก็นำเอาผลไม้นั้นไปได้ที่เดียว ส่วนอีกคนหนึ่งเป็นผู้ไม่มีฤทธิ์ เมื่อมาถึงต้นไม้นั้นแล้วต้องหาตัดไม้และเถาวัลย์มาผูกเป็นพะอง พาดขึ้นต้นไม้ใหญ่นั้น จึงจะเก็บเอาผลไปได้ การที่บุรุษนั้นหาไม้มาทำพะอง ก็เพื่อต้องการผลไม้ฉันใด ภิกษุเหล่าใดบริสุทธิ์อยู่ตามสภาพแล้ว ได้อบรมวาสนาบารมีแล้ว ภิกษุเหล่านั้นก็เป็นผู้ไม่เนิ่นช้า คือสำเร็จได้ด้วยขณะจิตเดียวเท่านั้น เปรียบเหมือน

ผู้มีฤทธิ์นำผลไม้นั้นไปได้ฉะนั้น ส่วนพวกที่ยังศึกษาอยู่ ก็ย่อมสำเร็จมรรคผลด้วยการบำเพ็ญบารมี สิ่งเหล่านี้เหมือนกับบุรุษนำผลไม้ไปได้ด้วยอาศัยพะองพาดขึ้นไปฉะนั้น

อีกอย่างหนึ่งเหมือนกับผู้จะทำประโยชน์ คนหนึ่งมีความเข้าใจดีก็ทำให้สำเร็จได้โดยลำพังผู้เดียว อีกคนหนึ่งเป็นคนมีทรัพย์ แต่ไม่เข้าใจดี ต้องจ้างคนอื่นให้ช่วยทำจึงจะสำเร็จได้ การที่บุรุษนั้นมีทรัพย์ จ้างคนอื่นก็เพื่อกิจธุระนั้นฉันใด

พวกใดที่บริสุทธิ์ตามสภาพแล้วได้อบรมวาสนาบารมีไว้ในปางก่อนแล้ว พวกนั้นก็ได้สำเร็จอภิญญา ๖ ด้วยขณะจิตเดียว เปรียบเหมือนบุรุษสำเร็จประโยชน์โดยลำพังผู้เดียวฉะนั้น ส่วนพวกใดยังศึกษาอยู่ พวกนั้นย่อมสำเร็จอริยสัจด้วยการบำเพ็ญบารมี สิ่งเหล่านี้เหมือนกับบุรุษผู้ให้สำเร็จประโยชน์ด้วยเอาทรัพย์จ้างผู้อื่นฉันนั้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน ปัญหาข้อนี้พระผู้เป็นเจ้าแก้ถูกต้องดีแล้ว โยมขอรับทราบว่าถูกต้องดีแท้”

คิหิอรหัตตปัญหา
ถามถึงความเป็นพระอรหันต์แห่งคฤหัสถ์

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน มีคำกล่าวไว้ว่า “คฤหัสถ์ผู้สำเร็จอรหันต์แล้ว ย่อมมีคติ ๒ ประการ คือบรรพชาในวันนั้น ๑ ปรินิพพานในวันนั้น ๑ ไม่อาจเลยวันนั้นไปได้” ดังนี้

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าในวันนั้น ไม่ได้อาจารย์หรืออุปัชฌาย์ หรือบาตรจีวร ผู้สำเร็จอรหันต์แล้วนั้นจะบรรพชาเอง หรือเลยวันนั้นไป หรือมีพระอรหันต์ผู้มีฤทธิ์องค์ใดองค์หนึ่งมาให้บรรพชา จะได้หรือไม่หรือต้องปรินิพพานไป?”

พระนาคเสนตอบว่า

“ขอถวายพระพร พระอรหันต์นั้นบรรพชาเองไม่ได้ ถ้าบรรพชาเองก็ชื่อว่า “ไถยสังวาส” (ลักเพศคือปลอมบวช) และเลยวันนั้นไปก็ไม่ได้ จะมีพระอรหันต์องค์อื่นมาหรือไม่มีก็ตามก็ต้องปรินิพพานในวันนั้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน ถ้าอย่างนั้นความเป็นพระอรหันต์ก็ทำให้สิ้นชีวิตน่ะซิ”

“ขอถวายพระพร คฤหัสถ์ถึงสำเร็จอรหันต์แล้วก็ต้องบรรพชาหรือปรินิพพานในวันนั้น เพราะเพศคฤหัสถ์ไม่มีกำลังพอ ข้อที่สิ้นชีวิตไปนั้น ไม่ใช่เป็นเพราะโทษแห่งความเป็นพระอรหันต์ เป็นเพราะโทษแห่งคฤหัสถ์ ไม่มีกำลังพอต่างหาก

ขอถวายพระพร ธรรมดาโภชนาหาร ย่อมรักษาอายุรักษาชีวิตของสัตว์ทั้งหลายไว้ แต่ว่าโภชนาหารนั้น ย่อมทำให้สิ้นชีวิตได้ ด้วยไฟย่อยอาหารไม่พอ การสิ้นชีวิตนั้นไม่ใช่เป็นโทษแห่งอาหารนั้น เป็นโทษแห่งไฟย่อยอาหารไม่พอฉันใด

การที่คฤหัสถ์ผู้ได้สำเร็จพระอรหันต์แล้ว ต้องบรรพชาหรือปรินิพพานในวันนั้น ข้อนั้นไม่ใช่เป็นโทษแห่งความเป็นพระอรหันต์ เป็นโทษแห่งเพศคฤหัสถ์มีกำลังไม่พอฉันนั้น

อีกประการหนึ่ง เหมือนกับบุคคลยกเอาก้อนศิลาหนัก ๆ วางลงบนฟ่อนหญ้าเล็ก ๆ ฟ่อนหญ้าเล็ก ๆ นั้น ก็ต้องจมลงไปเพราะกำลังไม่พอฉันใด ข้อนี้ก็มีอุปมาฉันนั้น

อีกอย่างหนึ่ง เหมือนบุรุษผู้มีบุญน้อย เมื่อได้ราชสมบัติอันใหญ่แล้ว ก็ไม่อาจรักษาความเป็นอิสระไว้ได้ฉันใด คฤหัสถ์ผู้ได้สำเร็จพระอรหันต์แล้ว ก็ไม่อาจรับรองความเป็นอรหันต์ไว้ได้ฉันนั้น เพราะฉะนั้น จึงต้องบรรพชาหรือปรินิพพานในวันนั้น ขอถวายพระพร”

“ถูกต้องดีแล้ว พระนาคเสน”

ทวิพุทธานุปาทปัญหา
ถามถึงเหตุที่ไม่มีพระพุทธเจ้า
เกิดขึ้นพร้อมกัน ๒ พระองค์

"ข้าแต่พระนาคเสน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่เกิดพร้อมกันในโลกธาตุอันเดียว" ก็พระตถาคตเจ้าทั้งปวง เมื่อจะทรงแสดงธรรมก็ทรงแสดงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ อริยสัจ ๔ เมื่อจะให้ศึกษาก็ให้ศึกษาในไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เมื่อจะทรงพร่ำสอนก็ทรงพร่ำสอนในอัปปมาทปฏิบัติ (การเป็นผู้ไม่ประมาท) เหมือนกันทั้งนั้น

แต่เหตุไรจึงไม่เกิดพร้อมกัน ๒ องค์ โยมเห็นว่า ถ้ามีพระพุทธเจ้าเกิดพร้อมกันหลายองค์ จะทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่โลกมากยิ่งขึ้น แต่เหตุไรจึงเกิดพร้อมกัน ๒ องค์ไม่ได้ โยมสงสัย?"

พระนาคเสนตอบว่า

"ขอถวายพระพร หมื่นโลกธาตุนี้ทรงไว้ได้เพียงพระคุณธรรมของพระพุทธเจ้าคราวละพระองค์เดียวเท่านั้น ถ้ามีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นพร้อมกันถึง ๒ พระองค์ หมื่นโลกธาตุนี้ก็จะทรงอยู่ไม่ไหว จักถล่มทะลายไป เรือที่พอนั่งคนเดียวได้ เมื่อมีผู้มานั่ง ๒ คน เรือนั้นจะทรงอยู่ได้หรือไม่?"

"ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า เรือนั้นต้องจม"

“ข้อนี้ก็มีอุปมาฉันนั้นแหละ มหาบพิตร อีกประการหนึ่ง บุรุษกินข้าวอิ่มแล้ว มีผู้ให้กินข้าวอีกเท่านั้นลงไป บุรุษนั้นจะเป็นสุขหรือไม่?”

“ไม่เป็นสุข พระผู้เป็นเจ้า ถ้าเขาขืนกินลงไปให้มากอีกเท่านั้น เขาก็ต้องตาย”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร อีกอย่างหนึ่ง มีเกวียนอยู่ ๒ เล่ม บรรทุกเต็มไปด้วยรัตนะเหมือนกัน แต่เมื่อมีผู้มาขนเอารัตนะจากเกวียนอีกเล่มหนึ่ง ขึ้นไปบรรทุกรวมเกวียนเล่มเดียวกัน เกวียนเล่มนั้นจะทรงไหวไหม?”

“ไม่ไหว พระผู้เป็นเจ้า เกวียนเล่มนั้น ดุมต้องแตก กำต้องหัก กงต้องทรุดลง เพลาต้องหัก เพราะหนักเกินไป”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร แต่ขอให้พระองค์ทรงสดับเหตุอื่นต่อไปอีก คือถ้ามีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดขึ้นพร้อมกัน ๒ พระองค์ ความวิวาทของพุทธบริษัทก็จักมีขึ้น คือ ต่างฝ่ายก็จะยกย่องพระพุทธเจ้าของตน

เปรียบเหมือนบริวารของอำมาตย์ผู้ใหญ่ ๒ คน ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็ยกย่องนายของตนฉะนั้น

อนึ่งถ้ามีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นพร้อมกันถึง ๒ พระองค์ คำว่า

อัคโค พุทโธ พระพุทธเจ้าเป็นอัครบุคคลนั้น คำนี้มิผิดไปหรือ

เชฏโฐ พุทโธ พระพุทธเจ้าเป็นผู้เจริญที่สุดก็จะผิด

วิสิฏโฐ พุทโธ พระพุทธเจ้าประเสริฐกว่า เทพยดามนุษย์นั้นก็ผิด

อุตตโม พุทโธ พระพุทธเจ้าเป็นผู้อุดม ก็จะผิดไปสิ้น ดังนี้ เป็นต้น

อีกประการหนึ่ง ธรรมดามีอยู่ว่าในแผ่นดินใหญ่หนึ่ง ๆ ก็มีสาครใหญ่เพียงหนึ่ง เขาสิเนรุราชเพียงหนึ่ง อากาศเพียงหนึ่ง ท้าวสักกะเพียงหนึ่ง มารเพียงหนึ่ง มหาพรหมเพียงหนึ่งเท่านั้น

ด้วยเหตุเหล่านี้แหละ จึงไม่มีพระพุทธเจ้าเกิดพร้อมกันถึง ๒ พระองค์ ขอถวายพระพร”

“ข้าแต่พระนาคเสน ปัญหาข้อนี้พระผู้เป็นเจ้าแก้ไขดีด้วยเหตุการณ์หลายอย่าง โยมขอรับว่าถูกต้องดีทั้งนั้น”

คิหิปัพพัชชิตสัมมาปฏิปัตติปัญหา
ถามเรื่องสัมมาปฏิบัติของคฤหัสถ์และบรรพชิต

ข้าแต่พระนาคเสน สมเด็จพระผู้มีพระ ภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

“เราสรรเสริญสัมมาปฏิบัติทั้งของคฤหัสถ์และบรรพชิต เพราะถ้าคฤหัสถ์และบรรพชิตปฏิบัติชอบ ก็ได้สำเร็จเญยยธรรม (ธรรมที่พึงรู้) อันเป็นกุศล” ดังนี้

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าหากคฤหัสถ์ผู้เกลือกกลั้วด้วยบุตร ภรรยา ผู้ได้นุ่งห่มดี ผู้ได้ตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอม เครื่องย้อมทา ผู้ยินดีในเงินทอง ผู้ประดับผมด้วยเครื่องประดับมีค่า ได้สำเร็จธรรมที่พึงรู้ได้เหมือนกับบรรพชิต ผู้นุ่งห่มผ้าย้อมฝาด อาศัยผู้อื่นเลี้ยงชีพ ทำให้บริบูรณ์ในสีลขันธ์ ทั้ง ๔ ยึดมั่นในสิกขาบททั้งหลาย ประพฤติธุดงคคุณ ๑๓ แล้ว คฤหัสถ์และบรรพชิต ก็ไม่เห็นจะแปลกอะไรกัน การบรรพชาทนอดอยากก็ไม่เห็นจะมีประโยชน์อันใด สู้เป็นคฤหัสถ์ไม่ได้ ประโยชน์อะไรที่จะทำตัวให้ลำบาก เพราะผู้ทำให้ตัวเป็นสุข ก็ได้สุขเหมือนกัน”

พระนาคเสนตอบว่า

“ขอถวายพระพร สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “เราสรรเสริญสัมมาปฏิบัติทั้งของคฤหัสถ์และบรรพชิต คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตามเมื่อปฏิบัติชอบแล้วก็ได้สำเร็จธรรมที่พึงรู้ทั้งนั้น”

ข้อนี้ ทรงมุ่งการปฏิบัติชอบเป็นใหญ่ เพราะถึงเป็นบรรพชิต ถ้าไม่ปฏิบัติชอบ ก็ห่างไกลจากคุณวิเศษ ไม่ต้องพูดถึงคฤหัสถ์ ถึงจะเป็นคฤหัสถ์ก็ตาม ถ้าปฏิบัติชอบก็สำเร็จธรรม ที่พึงรู้ได้เหมือนกับบรรพชิต ก็แต่ว่าบรรพชิตเป็นใหญ่แห่งสามัญผล (ผลของความเป็นสมณะ) เพราะการบรรพชาเป็นของมีคุณมาก มีคุณเป็นเอนก มีคุณหาประมาณมิได้ ไม่อาจปริมาณคุณของบรรพชาได้ เหมือนกับแก้วมณีโชติของพระเจ้าจักรพรรดิ ที่ไม่มีใครอาจตีราคาได้ หรือเหมือนกับลูกคลื่นในมหาสมุทร ซึ่งไม่มีใครประมาณได้ฉะนั้น

สิ่งที่ควรทำทุกสิ่ง บรรพชิตย่อมทำสำเร็จได้เร็วไม่ชักช้า คือ บรรพชิตเป็นผู้มักน้อย ผู้สันโดษ ผู้เงียบสงัด ผู้ไม่คลุกคลี ผู้มีความเพียรแรงกล้า ผู้ไม่มีห่วงใย ผู้มีศีลบริสุทธิ์ ผู้มีอาจาระ (ความประพฤติ) ขัดเกลาแล้ว ฉลาดในการปฏิบัติธุดงค์ ย่อมสำเร็จคุณวิเศษได้เร็ว เหมือนกับลูกศรที่ไม่มีข้อมีปม ที่เหลาเกลี้ยงเกลาดี ที่ตรงดี เวลายิงไปย่อมไปได้รวดเร็วฉันนั้น

“เป็นอันว่า สิ่งที่ควรทำทั้งสิ้นบรรพชิตทำให้สำเร็จได้เร็วกว่าคฤหัสถ์ ขอถวายพระพร”

“ถูกต้องดีแล้ว พระนาคเสน”

อรหโตกายิกเจตสิกเวทนา
ถามเรื่องเวทนาทางกายทางใจของพระอรหันต์

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน มีคำกล่าวว่าพระอรหันต์ได้เสวยแต่เวทนาทางกายอย่างเดียว ไม่ได้เสวยเวทนาทางใจ ดังนี้

โยมขอถามว่า พระอรหันต์มีจิตไหม สิ่งใดเป็นไปเพราะอาศัยกาย พระอรหันต์ไม่ได้เป็นใหญ่ในสิ่งนั้นอย่างนั้นหรือ?

พระนาคเสนตอบว่า “อย่างนั้น มหาบพิตร”

“ข้าแต่พระนาคเสน ข้อที่ว่า พระอรหันต์ไม่ได้เป็นใหญ่ในกายอันเป็นไปของผู้มีจิตวิญญาณอยู่นั้นย่อมไม่สมควร เพราะถึงนกก็ย่อมเป็นใหญ่ในรังของตน”

“ขอถวายพระพร สิ่งที่มีอยู่ในกาย วิ่งไปตามกาย หมุนไปตามกายทุกภพมีอยู่ ๑๐ อย่าง คือ

ความเย็น ๑

ความร้อน ๑

ความหิว ๑

ความกระหาย ๑

อุจจาระ ๑

ปัสสาวะ ๑

ความง่วง ๑

ความแก่ ๑

ความเจ็บ ๑

ความตาย ๑

พระอรหันต์ไม่ได้เป็นใหญ่ในสิ่งทั้ง ๑๐ นั้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน เหตุใดพระอรหันต์จึงไม่มีอำนาจในกาย ไม่เป็นใหญ่ในกาย”

“ขอถวายพระพร พวกสัตว์ที่อาศัยแผ่นดินทั้งสิ้น มีอำนาจในแผ่นดินหรือไม่?”

“ไม่มี พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้มีอุปมาฉันใด ถึงจิตของพระอรหันต์ อาศัยกายพระอรหันต์ก็ไม่มีอำนาจทางกายฉันนั้น ขอถวายพระพร”

“ข้าแต่พระนาคเสน เพราะเหตุใด ปุถุชนจึงได้เสวยเวทนาทางกายบ้างทางใจบ้าง”

“ขอถวายพระพร เพราะปุถุชนไม่ได้อบรมจิตใจ จึงได้เสวยเวทนาทางกายบ้าง ทางใจบ้าง ข้อนี้เปรียบเหมือนโคที่กำลังหิว เขาผูกไว้ที่กอหญ้าหรือที่เครือไม้ เมื่อหิวจัดเข้าก็กระโดดหนีไป ทำให้เครื่องผูกนั้นขาดไปได้ ฉันใด

เวทนาเกิดแก่ผู้ไม่ได้อบรมจิตใจแล้ว ก็ทำจิตใจให้กำเริบ จิตกำเริบแล้วก็เกี่ยวเนื่องไปถึงกาย แล้วเขาก็ร้องไห้คร่ำครวญ อันนี้แหละเป็นเหตุให้ปุถุชนได้เสวยเวทนาทางกายบ้าง ทางใจบ้าง”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ก็เหตุอันใดเล่าที่ทำให้พระอรหันต์ได้เสวยแต่เวทนาทางกายอย่างเดียว ไม่ได้เสวยเวทนาทางใจ”

“ขอถวายพระพร เพราะพระอรหันต์ได้อบรมจิตใจไว้ดีแล้ว เวลาได้รับทุกขเวทนา ก็ยึดมั่นว่าเป็นอนิจจัง ผูกจิตไว้ในเสาคือสมาธิ แล้วจิตก็ไม่ดิ้นรนหวั่นไหว มีแต่กายเท่านั้น ที่เป็นไปตามอำนาจเวทนา เหตุอันนี้แหละ ทำให้พระอรหันต์ได้เสวยแต่เวทนาทางกายอย่างเดียว”

ข้าแต่พระนาคเสน ขอพระผู้เป็นเจ้าจงแสดงเหตุในการที่จิตไม่หวั่นไหวไปตามกายให้โยมฟัง

“ขอถวายพระพร ต้นไม้ใหญ่ที่สมบูรณ์ ด้วยลำต้น กิ่ง ก้าน และใบ เมื่อกิ่งไหวเวลาถูกลมพัด ลำต้นจะไหวด้วยไหม?”

ไม่ไหว พระผู้เป็นเจ้า

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร เพราะจิตของพระอรหันต์มั่นอยู่ในอนิจจัง ไม่รู้จักหวั่นไหว เปรียบเหมือนลำต้นแห่งต้นไม้ใหญ่ฉะนั้น”

“น่าอัศจรรย์ พระผู้เป็นเจ้า ธรรมประทีปอันมีประจำอยู่ทุกเมื่อ อย่างนี้ โยมไม่เคยได้เห็นเลย”

อภิสมยันตรายกรปัญหา
ถามเรื่องอันตรายแห่งการสำเร็จธรรม
ของคฤหัสถ์ผู้ปาราชิก

“ข้าแต่พระนาคเสน ถ้ามีคฤหัสถ์ผู้ใดผู้หนึ่งต้องปาราชิกแล้ว ต่อมาภายหลังได้บรรพชา เขาเองก็ไม่รู้ว่าเราเป็นคฤหัสถ์ต้องปาราชิกแล้ว ผู้อื่นก็ไม่รู้ ธรรมาภิสมัยจะมีแก่เขาหรือไม่? ”

“ไม่มี มหาบพิตร”

“เพราะเหตุไร พระผู้เป็นเจ้า?”

“ขอถวายพระพร เพราะเหตุว่าเหตุอันใดที่จะทำให้ได้ธรรมาภิสมัย เหตุอันนั้นเขาได้ตัดขาดแล้ว เพราะฉะนั้นธรรมาภิสมัยจึงไม่มีแก่เขา”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า มีคำกล่าวว่าความรำคาญใจย่อมมีแก่ผู้รู้ เมื่อมีความรำคาญใจก็มีเครื่องกั้น เมื่อมีเครื่องกั้นแล้ว ธรรมาภิสมัยก็ไม่มี ก็ผู้ไม่รู้ไม่มีความรำคาญ มีจิตสงบอยู่ เหตุไรจึงไม่มีธรรมาภิสมัย แก้ไขยาก โปรดแก้ไขด้วย?”

“ขอถวายพระพร พืชที่หว่านลงในที่ดินอันดี จะงอกขึ้นได้หรือไม่?”

“งอกได้ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร ถ้าพืชนั้นเขาหว่านลงบนศิลาแลง จะงอกขึ้นได้หรือไม่?”

“งอกไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร เพราะเหตุไรพืชจึงงอกขึ้นในดินที่ดี เพราะเหตุไร จึงไม่งอกขึ้นที่ศิลาแลง?”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เพราะศิลาแลงไม่เป็นเหตุให้พืชงอกขึ้นได้ พืชจึงไม่งอกขึ้น”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร เพราะเหตุที่เขาตัดสิ่งที่จะให้เกิดธรรมาภิสมัยเสียแล้ว ธรรมาภิสมัยจึงไม่มี อีกอย่างหนึ่งไม้ค้อนก้อนดินที่บุคคลโยนขึ้นไปในอากาศย่อมตกลงมาที่พื้นดิน หรือว่าจะค้างอยู่บนอากาศ?”

“ไม่ค้าง พระผู้เป็นเจ้า”

“เพราะเหตุไร มหาบพิตร?”

“เพราะเหตุว่า อากาศไม่เป็นที่ตั้งอยู่แห่งไม้ค้อนก้อนดิน”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร เพราะเมื่อเขาตัดเหตุที่จะให้ได้อภิสมัยแล้วอภิสมัยก็ไม่มี อีกประการหนึ่ง ธรรมดาไฟย่อมลุกโพลงอยู่บนบก จึงขอถามว่าไฟนั้นจะลุกโพลงอยู่บนน้ำได้หรือ?”

“ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า”

“เพราะเหตุไร มหาบพิตร?”

“เพราะเหตุว่า น้ำไม่เป็นที่ให้ไฟลุก”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร เมื่อเขาตัดเหตุที่จะให้ได้ธรรมาภิสมัย ธรรมาภิสมัยก็ไม่มี”

“ข้าแต่พระนาคเสน ขอท่านจงคิดเนื้อความข้อนี้อีก คือสมมุติว่าโยมไม่รู้เลยว่าโยมเป็นปาราชิก เมื่อไม่รู้ก็ไม่เกิดความรำคาญใจ จะมีเครื่องกั้นกางได้อย่างไร?”

“ขอถวายพระพร ผู้ที่ไม่รู้ยาพิษอันแรงกล้า แต่ได้กินยาพิษนั้นเข้าเขาจะตายไหม?”

“ตาย พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร บาปที่ผู้ไม่รู้กระทำ ก็กระทำอันตรายแก่อภิสมัยได้ อีกอย่างหนึ่ง ผู้ที่เหยียบไฟด้วยไม่รู้ ไฟจะไหม้ไหม?”

“ไหม้ พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร บาปที่กระทำลงไปแล้ว ถึงไม่รู้ก็จะกระทำอันตรายแก่อภิสมัยได้ อีกประการหนึ่งอสรพิษกัดผู้ที่ไม่รู้ตายไหม?”

“ตาย พระผู้เป็นเจ้า

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ถึงบาปผู้ไม่รู้กระทำก็กระทำอันตรายแก่อภิสมัยได้”

“ขอถวายพระพร พระราชากาลิงคราชผู้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิได้ทรงช้างแก้วไปทางอากาศ ถึงไม่ทรงทราบว่า เป็นต้นไม้ศรีมหาโพธิเก่าอยู่ที่ตรงนั้น แต่ก็ไม่อาจเหาะข้ามไปบนต้นไม้ศรีมหาโพธินั้นไม่ใช่หรือ อันนี้ก็ชี้ให้เห็นว่า ถึงบาปที่ผู้ไม่รู้กระทำ ก็กระทำอันตรายแก่ธรรมาภิสมัยได้”

“ข้าแต่พระนาคเสน คำแก้ไขของพระผู้เป็นเจ้านี้ ไม่อาจมีใครคัดค้านได้”

อรหโตสติสัมโมหปัญหา
ถามถึงความเผลอสติของพระอรหันต์

“ข้าแต่พระนาคเสน ความเผลอสติของพระอรหันต์มีอยู่หรือ?”

“ขอถวายพระพร ไม่มี”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระอรหันต์ต้องอาบัติบ้างหรือไม่?”

“ขอถวายพระพร ต้อง”

“ต้องเพราะวัตถุอะไร?”

“ขอถวายพระพร ต้องด้วยสำคัญผิดคือเวลาวิกาล เข้าใจว่าเป็นกาลก็มี ห้ามการรับประเคนแล้ว เข้าใจว่าไม่ได้ห้ามก็มี อาหารที่ไม่เป็นเดนภิกษุไข้ เข้าใจว่าเป็นเดนภิกษุไข้ก็มี”

“ข้าแต่พระนาคเสน ภิกษุย่อมต้องอาบัติ ด้วยอาการ ๒ คือ ด้วยความไม่เอื้อเฟื้อ ๑ ด้วยความไม่รู้ ๑ พระอรหันต์ต้องอาบัติด้วยความไม่เอื้อเฟื้อมีอยู่หรือ?”

“ไม่มีเลย มหาบพิตร”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าพระอรหันต์ยังต้องอาบัติอยู่ แต่ความไม่เอื้อเฟื้อย่อมไม่มีแก่พระอรหันต์ ถ้าอย่างนั้นความเผลอสติก็มีแก่พระอรหันต์น่ะซิ”

“ไม่มี มหาบพิตร เป็นแต่พระอรหันต์ยังต้องอาบัติอยู่”

“ถ้าอย่างนั้น ขอพระผู้เป็นเจ้าจงให้โยมเข้าใจในข้อนี้ว่า เป็นเพราะอะไร?”

“ขอถวายพระพร ลักษณะแห่งโทษมีอยู่ ๒ ประการ คือ เป็นโลกวัชชะ ๑ เป็นปัณณัตติวัชชะ ๑ ที่เป็นโลกวัชชะ (เป็นโทษทางโลกนั้น) ได้แก่ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ที่เป็นปัณณัตติวัชชะ เป็นโทษทางพระวินัยนั้น ได้แก่สิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้สำหรับพระภิกษุสาวกทั้งหลายอย่างวิกาลโภชนสิกขาบท คือการฉันอาหารในเวลาวิกาล เป็นโทษในทางพระวินัย แต่ไม่เป็นโทษทางโลก หรือการทำให้ภูตคามเคลื่อนที่ คือการตัดต้นไม้ใบหญ้า เป็นต้น เป็นโทษทางพระวินัยแต่ไม่เป็นโทษทางโลก การว่ายน้ำเล่น เป็นโทษทางพระวินัย แต่ไม่เป็นโทษทางโลก

สิ่งที่เป็นโทษทางพระวินัยนี้แหละ เรียกว่า “ปัณณัตติวัชชะ” ส่วนที่เป็นโทษทางโลกนั้น พระอรหันต์ไม่ทำอย่างเด็ดขาด สิ่งที่เป็นโทษทางวินัย เมื่อยังไม่รู้ก็ทำ เพราะว่าการรู้สิ่งทั้งปวงไม่ใช่วิสัยของพระอรหันต์ทั่วไป สิ่งที่พระอรหันต์ไม่รู้ก็มี เช่น นามและโคตรแห่งสตรีบุรุษ

พระอรหันต์รู้ได้เฉพาะวิมุตติ คือการหลุดพ้นก็มี พระอรหันต์ขั้นอภิญญา ๖ ก็รู้เฉพาะในวิสัยแห่งตน สมเด็จพระสัพพัญญูเจ้าเท่านั้นจึงจะรู้หมด ขอถวายพระพร

“ถูกต้อง พระนาคเสน”

นิพพานัสสอัตถิภาวปัญหา
ถามถึงความมีอยู่แห่งนิพพาน

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน สิ่งที่เกิดขึ้นด้วยกรรม สิ่งที่เกิดขึ้นด้วยเหตุ สิ่งที่เกิดขึ้นด้วยฤดู มีปรากฏอยู่ในโลกแล้ว สิ่งใดที่ไม่เกิดด้วยกรรม ไม่เกิดด้วยเหตุ ไม่เกิดด้วยฤดู ขอพระผู้เป็นเจ้าจงบอกสิ่งนั้นแก่โยม”

พระนาคเสนตอบว่า

“ขอถวายพระพร สิ่งที่ไม่เกิดด้วยกรรม ไม่เกิดด้วยเหตุ ไม่เกิดด้วยฤดูนั้น มีอยู่ ๒ คือ อากาศ ๑ นิพพาน ๑”

“ข้าแต่พระนาคเสน ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอย่าลบล้างคำของพระพุทธเจ้า ไม่รู้ก็อย่าแก้ปัญหานี้”

“ขอถวายพระพร เหตุใดอาตมภาพจึงว่าอย่างนี้ และเหตุใดมหาบพิตรจึงห้ามอาตมภาพอย่างนี้?”

พระเจ้ามิลินท์ตรัสต่อไปว่า

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เพราะไม่ควรกล่าวว่าอากาศไม่เกิดด้วยกรรม ไม่เกิดด้วยเหตุ ไม่เกิดด้วยฤดู สมเด็จพระบรมครูได้ทรงบอกทางสำเร็จนิพพานให้แก่พระสาวกด้วยเหตุหลายร้อยอย่าง พระผู้เป็นเจ้ากล่าวว่านิพพานไม่เกิดด้วยเหตุ”

พระนาคเสนเฉลยว่า

“ขอถวายพระพร สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงบอกทางสำเร็จนิพพานแก่พวกสาวกด้วยเหตุหลายร้อยอย่างจริง แต่ไม่ใช่ทรงบอกเหตุให้เกิดนิพพาน”

พระเจ้ามิลินท์ตรัสแย้งอีกว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน ในข้อนี้เท่ากับโยมออกจากที่มืดเข้าไปสู่ที่มืด ออกจากป่าเข้าสู่ป่าอีก ออกจากที่รกเข้าสู่ที่รกอีก เพราะเหตุให้สำเร็จพระนิพพานมีอยู่ แต่เหตุให้เกิดนิพพานไม่มี

ถ้าเหตุให้สำเร็จนิพพานมีอยู่ เหตุให้เกิดนิพพานก็ต้องมี เหมือนบิดามีอยู่ เหตุที่ให้เกิดบิดาก็ต้องมีอยู่ อาจารย์มีอยู่ เหตุที่ให้เกิดของอาจารย์นั้นก็ต้องมีอยู่ พืชมีอยู่ เหตุให้เกิดพืชนั้นก็ต้องมีอยู่ หรือเมื่อยอดแห่งต้นไม้มีอยู่ ตอนกลางและรากก็ต้องมี”

พระนาคเสนตอบว่า

“ขอถวายพระพร มหาราช นิพพานเป็นอนุปาทานียะคือไม่เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน เพราะฉะนั้นจึงไม่มีเหตุ”

“ขอพระผู้เป็นเจ้าจงแสดงให้โยมเข้าใจว่า เหตุให้สำเร็จนิพพานมีอยู่ แต่เหตุให้เกิดนิพพานไม่มี”

“ขอถวายพระพร ถ้าอย่างนั้น ขอมหาบพิตรจงตั้งพระโสตลงสดับ อาตมภาพจักแสดงถวาย คือบุรุษอาจจากที่นี้ไปถึงเขาหิมพานต์ได้ตามกำลังปกติหรือ?”

“ได้ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร บุรุษนั้นอาจนำภูเขาหิมพานต์มาไว้ในที่นี้ได้ด้วยกำลังตามปกติหรือ?”

“ไม่อาจ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ คือบุคคลอาจบอกทางสำเร็จนิพพานได้ แต่ไม่อาจบอกเหตุให้เกิดนิพพานได้ ขอถวายพระพร บุรุษอาจข้ามมหาสมุทรไปได้ ด้วยเรือตามกำลังปกติไหม?”

“อาจได้ พระผู้เป็นเจ้า”

“ก็บุรุษนั้นอาจนำเอาฝั่งมหาสมุทรข้างโน้น มาตั้งไว้ข้างนี้ด้วยกำลังตามปกติไหม?”

“ไม่อาจ พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือทางสำเร็จนิพพานนั้นอาจบอกได้ แต่ไม่อาจบอกเหตุให้เกิดนิพพานได้ เพราะนิพพานเป็นอสังขตธรรม” ธรรมที่ไม่มีอะไรปรุงแต่ง

“ข้าแต่พระนาคเสน นิพพานเป็นอสังขตธรรม ไม่มีใครอาจบอกได้อย่างนั้นหรือ?”

“อย่างนั้นมหาบพิตร นิพพานเป็นอสังขตธรรมไม่มีอะไรตกแต่งได้ ไม่มีอะไรกระทำได้ นิพพานเป็นของไม่ควรกล่าวว่าเกิดขึ้นแล้ว หรือยังไม่เกิด หรือจักต้องเกิด ไม่ควรกล่าวว่าเป็นอดีต หรืออนาคต หรือปัจจุบัน ไม่ควรกล่าวว่าเป็นของต้องเห็นด้วยตา เป็นของต้องได้ยินด้วยหู รู้ด้วยจมูก ลิ้น กาย อย่างใดเลย”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าเป็นอย่างนั้น นิพพานก็เป็นความไม่มีเป็นธรรมดา เราพูดได้ว่านิพพานไม่มีอย่างนั้นซิ”

“ขอถวายพระพร นิพพานเป็นของต้องรู้ด้วยใจ พระอริยสาวกผู้ปฏิบัติชอบแล้วย่อมได้เห็นนิพพาน ด้วยใจอันบริสุทธิ์ อันสงบ อันประณีต อันเที่ยงตรง อันไม่มีเครื่องกั้นกาง อันไม่มีอามิส”

“ข้าแต่พระนาคเสน นิพพานนั้นเป็นเช่นไร ขอจงให้โยมเข้าใจด้วยคำอุปมาคือด้วยการเปรียบกับสิ่งที่มีอยู่ รู้อยู่ตามธรรมดา”

“ขอถวายพระพร ลมมีอยู่หรือ?”

“มีอยู่ พระผู้เป็นเจ้า”

“ถ้าอย่างนั้น ขอมหาบพิตรจงแสดงลมให้อาตมภาพเห็นด้วยสี สัณฐาน น้อย ใหญ่ ยาว สั้น”

“ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า เพราะไม่มีใครอาจจับต้องลมได้ แต่ว่าลมนั้นมีอยู่”

“ขอถวายพระพร ถ้าไม่อาจชี้ลมได้ว่า ลมมีสี สัณฐาน เล็ก ใหญ่ ยาว สั้น อย่างไร ลมก็ไม่มีน่ะซิ?”

“มี พระผู้เป็นเจ้า โยมรู้อยู่เต็มใจว่าลมมี แต่ไม่อาจแสดงลมให้เห็นได้”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร นิพพานมีอยู่จริง แต่ว่าไม่มีใครอาจแสดงให้เห็นได้ว่านิพพานมีสีสัณฐาน เล็ก ใหญ่ ยาว สั้น อย่างไร”

“ข้าแต่พระนาคเสน โยมเข้าใจได้ดีตาม ข้ออุปมาแล้ว โยมยอมรับว่านิพพานมีจริง”

กัมมชากัมมชปัญหา
ถามถึงสิ่งที่เกิดจากกรรมและไม่เกิดจากกรรม

“ข้าแต่พระนาคเสน อะไรเกิดด้วยกรรม เกิดด้วยเหตุ เกิดด้วยฤดู และอะไรไม่เกิดด้วยกรรม ไม่เกิดด้วยเหตุ ไม่เกิดด้วยฤดู?”

“ขอถวายพระพร พวกสัตว์ที่มีจิตใจทั้งสิ้น เกิดด้วยกรรม ไฟกับพืชทั้งสิ้นเกิดด้วยเหตุ แผ่นดิน ภูเขา น้ำ ลม ทั้งสิ้นเกิดด้วยฤดู อากาศกับนิพพานไม่เกิดด้วยกรรม ไม่เกิดด้วยเหตุ ไม่เกิดด้วยฤดู

นิพพานใคร ๆ ไม่ควรกล่าวว่าเกิดด้วยกรรม หรือเกิดด้วยเหตุ เกิดด้วยฤดู และไม่ควรกล่าวว่าเป็นของเกิดอยู่แล้ว หรือยังไม่เกิด หรือจักต้องเกิด ไม่ควรกล่าวว่าเป็นอดีตอนาคต หรือปัจจุบัน ไม่ควรกล่าวว่าเป็นของต้องรู้แจ้งด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย นอกจากเป็นของที่รู้ด้วยใจเท่านั้น

แต่พระอริยสาวกผู้ปฏิบัติชอบแล้ว ย่อมเห็นนิพพานด้วยญาณอันบริสุทธิ์”

“ข้าแต่พระนาคเสน ปัญหาอันน่ายินดี พระผู้เป็นเจ้าได้แก้ไขดีแล้ว ทำให้โยมสิ้นสงสัยแล้ว พระผู้เป็นเจ้าได้ชื่อว่า มาถึงความเป็นผู้เยี่ยมในคณะสงฆ์อันประเสริฐแล้ว”

ทุกรการิกปัญหา
ว่าด้วยการทรงทำทุกรกิริยา

ข้าแต่พระนาคเสน พระโพธิสัตว์ทำทุกรกิริยาเหมือนกันทั้งหมด หรือว่าทำเฉพาะพระโคดมบรมโพธิสัตว์เท่านั้น

ไม่เหมือนกันหมด มหาบพิตร ทำเฉพาะพระโคดมบรมโพธิสัตว์เท่านั้น

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าอย่างนั้นก็ไม่ถูกกับความต่างกันของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย

ขอถวายพระพร พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ย่อมต่างกัน ๔ อย่าง คือต่างกันด้วยตระกูล ๑ เวลาสร้างบารมี ๑ พระชนมายุ ๑ ประมาณพระสรีรกาย ๑

แต่เมื่อได้ตรัสรู้แล้วพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ไม่ต่างกันด้วยพระรูปลักษณะ ๑ ตบะ ๑ ศีล ๑ สมาธิ ๑ ปัญญา ๑ วิมุตติ ๑ วิมุตติญาณทัสสนะ ๑ เวสารัชชธรรม ๔ ทศพลญาณ ๑๐ พุทธญาณ ๑๔ พุทธธรรม ๑๘

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายเสมอกัน ด้วย “พุทธธรรม”

ข้าแต่พระนาคเสน ถ้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเสมอกันด้วยพุทธธรรม คือธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว เหตุใดจึงทำทุกรกิริยา เฉพาะพระโคดมบรมโพธิสัตว์เท่านั้น

ขอถวายพระพร เพราะพระโคดมบรมโพธิสัตว์ ได้เสด็จออกทรงบรรพชา ในเวลาที่พระโพธิญาณยังไม่แก่กล้า จึงต้องทรงทำทุกกรกิริยาเพื่อรอความแก่กล้าแห่งพระโพธิญาณ

“ข้าแต่พระนาคเสน ถ้าอย่างนั้นพระโคดมบรมโพธิสัตว์ก็ควรจะเสด็จออกบรรพชา ในเวลาที่พระโพธิญาณแก่กล้า จึงจะสมควร”

“ถูกแล้ว มหาบพิตร แต่ว่าพระโคดมบรมโพธิสัตว์ได้ทรงเห็นความวิปริตของพวกนางสนม จึงทรงเบื่อหน่าย เทวดาจำพวกมารจึงคิดว่าเวลานี้เป็นเวลาที่จะกำจัดความเบื่อหน่าย จึงได้ปรากฏตัวที่อากาศเปล่งวาจาขึ้นว่า

ขอท่านอย่าวุ่นวายเลยอีก ๗ วันนับจากนี้ไป จักรแก้วอันเป็นทิพย์ก็จะปรากฏขึ้นแก่ท่าน จักรแก้วนั้นมีกำพันหนึ่ง พร้อมทั้งกง ดุม เพลา พร้อมเสร็จ ท่านจักได้ทรงจักรแล้วไปได้ทั่วโลก จักมีอำนาจแผ่ไปทั่วโลก จักมีพระราชโอรสตั้งพัน ล้วนแต่เป็นผู้แกล้วกล้า สามารถย่ำยีข้าศึกทั้งปวงท่านจักสมบูรณ์ ด้วยแก้ว ๗ ประการ จักได้เป็นใหญ่ในทวีป ทั้ง ๔

พอพระโคดมบรมโพธิสัตว์ได้ฟังคำของมารอย่างนี้ ก็ยิ่งสลดใจมากขึ้น ร้อนพระทัยมากขึ้น เปรียบเหมือนบุรุษถูกแทงที่หูด้วยเหล็กแดงฉะนั้น หรือเปรียบเหมือนผู้ถูกไฟร้อน อีกอย่างหนึ่ง แผ่นดินใหญ่นี้ ย่อมชุ่มอยู่ด้วยน้ำตามปกติ เวลาฝนห่าใหญ่ตกลงมา ก็ยิ่งชุ่มหนักขึ้นฉันใด พระโพธิสัตว์เจ้า เบื่อหน่ายโลกอยู่ตามปกติแล้ว เมื่อได้ฟังถ้อยคำของมารนั้น ก็ยิ่งทรงเบื่อหน่ายมากขึ้นฉันนั้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน จักรแก้วจักเกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์เจ้าในวันที่ ๗ ไม่ใช่หรือ เหตุใดพระโพธิสัตว์จึงไม่กลับพระทัย รอจนให้จักรแก้วเกิดขึ้น

“ขอถวายพระพร ไม่ใช่ว่าจักรแก้วจะเกิดแก่พระโพธิสัตว์เจ้าในวันที่ ๗ นั้นจริง เป็นแต่มารกล่าวเท็จเพื่อเล้าโลมพระโพธิสัตว์เจ้าเท่านั้น ถึงจักรแก้วจะเกิดแก่พระโพธิสัตว์เจ้าจริง พระโพธิสัตว์เจ้าก็ไม่ยอมกลับพระทัย ทั้งนี้เพราะอะไร เพราะพระโพธิสัตว์เจ้ายึดมั่นแล้วว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ปลงพระทัยลงสู่ความสิ้นอุปาทานแล้ว น้ำที่ไหลไปจากสระอโนดาต ย่อมไหลไปสู่คงคานที แล้วน้ำในคงคานทีก็ไหลเข้าไปสู่มหาสมุทร น้ำในมหาสมุทรก็ไหลเข้าไปสู่ปากบาดาล น้ำที่ปากบาดาลจะไหลกลับมาสู่มหาสมุทร น้ำในมหาสมุทรจะไหลกลับไปสู่คงคานที น้ำในคงคานทีจะไหลกลับคืนไปสู่สระอโนดาตหรือไม่”

“ไม่ พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร พระโพธิสัตว์เจ้าได้สร้างพระบารมีมาตลอด ๔ อสงไขยกับแสนกัปแล้ว ถึงชาติสุดท้ายแล้ว จะกลับพระทัยเพราะเห็นแก่สมบัติอย่างนั้น จนให้พระโพธิญาณแก่กล้าตลอดถึง ๖ ปี จึงจะเสด็จออกบรรพชาเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้านั้นไม่ได้ฉันนั้น อาตมภาพขอถามว่า พระโพธิสัตว์เจ้าจะกลับพระทัยเพราะเหตุแห่งจักรแก้วได้หรือ”

“ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า”

“ถึงพื้นปฐพีใหญ่จะล่มจมไปหรือภูเขาต่าง ๆ ทั้งสิ้นจะโค่น แม่น้ำใหญ่ทั้งปวงจะแห้ง พระโพธิสัตว์เจ้ายังไม่สำเร็จพระสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นอันไม่กลับพระทัยเป็นอันขาดถึงมหาสมุทรอันเป็นที่ขังน้ำเค็มหาประมาณมิได้จะแห้งขอดลงไปเหมือนกับน้ำในรอยโคก็ตาม ถึงน้ำในมหาคงคาจะไหลทวนกระแสขึ้นไปเบื้องบนก็ตาม

พระยาเขาสิเนรุจะแตกออกไปตั้งร้อยเสี่ยงพันเสี่ยงก็ตาม อากาศจะม้วนกลมเหมือนเสื่อลำแพนก็ตาม ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ทั้งดวงดาวจะตกลงมาที่พื้นดินเหมือนก้อนดินก็ตาม พระโพธิสัตว์ยังไม่สำเร็จพระสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นอันไม่กลับพระทัยเป็นอันขาด เพราะอะไร เพราะพระบรมโพธิสัตว์เจ้าได้ทำลายเครื่องผูกทั้งปวงแล้ว”

“ข้าแต่พระนาคเสน เครื่องผูกในโลก มีอยู่เท่าใด”

“ขอถวายพระพร มีอยู่ ๑๐ ประการ”

“คืออะไรบ้าง”

“เครื่องผูกในโลก ๑๐ ประการ ได้แก่ มารดาบิดา ภรรยา บุตร ญาติ มิตร ทรัพย์ ลาภ สักการะ อิสริยยศ และกามคุณ ๕ สัตว์ทั้งหลายออกไปจากโลกไม่ได้ เพราะเครื่องผูก ๑๐ ประการนี้แหละ เครื่องผูก ๑๐ ประการนี้ พระโพธิสัตว์เจ้าได้ทำลายเสียสิ้นแล้ว เพราะฉะนั้นพระโพธิสัตว์เจ้าจึงไม่กลับพระทัย”

“ข้าแต่พระนาคเสน เมื่อจิตเบื่อหน่ายเกิดขึ้น เมื่อญาณยังไม่แก่กล้า ถ้าพระโพธิสัตว์เจ้าเสด็จออกบรรพชาตามคำของเทวดาที่เป็นมารนั้นแล้ว จะมีประโยชน์อันใดด้วยการที่พระโพธิสัตว์เจ้าจะทรงทำทุกรกิริยา พระโพธิสัตว์เจ้าควรรอให้พระญาณแก่กล้าควรหักสิ่งทั้งปวงไม่ใช่หรือ

ขอถวายพระพร มีบุคคลอยู่ ๑๐ จำพวก ที่มีผู้ดูหมิ่นดูแคลน เกลียดชังติเตียน ครอบงำไม่ยำเกรง บุคคล ๑๐ จำพวกนั้น คือ หญิงหม้าย ๑ ผู้ทุพพลภาพ ๑ ผู้ไม่มีมิตรมีญาติ ๑ ผู้กินจุ ๑ ผู้อยู่ในตระกูลอันไม่น่าเคารพ ๑ ผู้มีมิตรเลวทราม ๑ ผู้เสื่อมทรัพย์ ๑ ผู้เสียศีล ๑ ผู้เสียการงาน ๑ ผู้เสียการประกอบ ๑

เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าระลึกถึงบุคคลทั้ง ๑๐ จำพวกนี้ ก็ทรงนึกว่าเราไม่ควรเป็นผู้เสียการงาน เสียการประกอบ ให้เป็นที่ติเตียนของเทพยดามนุษย์ทั้งหลาย เราควรเป็นเจ้าของการงาน ควรเคารพการกระทำ ควรมีการกระทำเป็นใหญ่ มีการกระทำเป็นปกติ ทรงไว้ซึ่งการกระทำอาศัยการกระทำ ไม่ปล่อยเครื่องผูก คือการกระทำ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท ด้วยเหตุนี้ พระโพธิสัตว์เจ้าจึงได้ทรงทำทุกรกิริยาเพื่อรอความแก่กล้าแห่งญาณ”

พระเจ้ามิลินท์ตรัสอีกว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน พระโพธิสัตว์ผู้ทำทุกกรกิริยาได้กล่าวไว้ว่า เราไม่ได้สำเร็จความรู้ ความเห็นวิเศษอันเป็นของอริยะอันยิ่งกว่าธรรมดาของมนุษย์ได้ ด้วยทุกกรกิริยาอันเผ็ดร้อนนี้ ทางอื่นที่จะให้ตรัสรู้ได้จักต้องมี ก็ในคราวนั้นความเผลอสติได้มีแก่พระโพธิสัตว์เจ้าเพราะแรงปรารภทางบ้างหรือไม่”

พระนาคเสนชี้แจงว่า

“ขอถวายพระพร สิ่งที่จะทำให้จิตเสียกำลังใจ ไม่ทำให้จิตตั้งมั่นดีเพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย มีอยู่ ๒๕ ประการ คือ

สิ่งที่ทำให้เสียกำลังใจ

๑. ความโกรธ

๒. ความผูกโกรธ

๓. ความลบหลู่บุญคุณของผู้อื่น

๔. ความตีเสมอกับผู้อื่น

๕. ความริษยาไม่ยินดีต่อความดีของผู้อื่น

๖. ความตระหนี่เหนียวแน่น

๗. ความมีเล่ห์เหลี่ยมหลอกลวง

๘. ความโอ้อวด
๙. ความดื้อดึง
๑๐. ความแข่งดี
๑๑. ความถือตัว
๑๒. ความดูหมิ่นผู้อื่น
๑๓. ความมัวเมา
๑๔. ความเมาใหญ่
๑๕. ความง่วงเหงา
๑๖. ความเพลิดเพลิน
๑๗. ความเกียจคร้าน
๑๘. ความคบมิตรลามก
๑๙. รูปของคนและสัตว์สิ่งของ
๒๐. เสียงของคนสัตว์สิ่งของ
๒๑. กลิ่นของคนสัตว์สิ่งของ
๒๒. รสของคนสัตว์สิ่งของ
๒๓. สิ่งที่ถูกต้องทางกาย
๒๔. ความหิวกระหาย
๒๕. ความไม่ยินดีในทางดี

พระโพธิสัตว์เจ้าได้ครอบงำกายด้วยความหิวกระหาย คือปล่อยให้ความหิวกระหายครอบงำกาย เมื่อความหิวกระหายครอบงำกายแล้ว จิตก็ไม่ตั้งมั่นดีเพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย

พระโพธิสัตว์เจ้าได้แสวงหาการสำเร็จอริยสัจ ๔ อยู่ตลอด ๔ อสงไขยกับอีกแสนกัปแล้ว ในภพสุดท้ายจักมีความเผลอสติเพราะปรารภทางได้อย่างไร เป็นแต่พระโพธิสัตว์นึกขึ้นมาว่า ทางตรัสรู้ทางอื่นจะมีหรืออย่างไร

เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติแล้วได้ ๑ เดือน ได้ทรงนั่งสมาธิอยู่ ณ ที่บรรทมภายใต้ต้นหว้า อันมีเงาร่มเย็นนั้น ในเวลาที่พระราชบิดาทรงแรกนาขวัญ ก็ยังได้สำเร็จฌาน ๔ ขอถวายพระพร”

“ถูกต้องดีแล้ว พระนาคเสน โยมรับว่า เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าจะทรงรอให้ญาณแก่กล้า จึงได้ทำทุกรกิริยา”

กาลากาลมรณปัญหา
ถามถึงกาลมรณะ อกาลมรณะ

“ข้าแต่พระนาคเสน อันว่ามนุษย์ทั้งหลาย ตายในเวลาที่ควรตายทั้งนั้น หรือว่าตายในเวลาที่ยังไม่ควรตายก็มี”

“ขอถวายพระพร ตายในเวลาควรตาย อันเรียกว่ากาลมรณะก็มี ตายในเวลายังไม่ควรตายอันเรียกว่าอกาลมรณะก็มี”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พวกไหนตายในเวลาควรตาย พวกไหนตายในเวลาไม่ควรตาย”

“ขอถวายพระพร ต้นมะม่วงหรือต้นไม้อื่นที่มีผลหล่นไปแต่กำลังตั้งช่อก็มี หล่นไปในเวลามีขั้วแล้วก็มี หล่นไปในเวลาโตเท่าหัวแมลงวันก็มี หล่นไปในเวลาดิบก็มี หล่นไปในเวลาสุกก็มี มหาบพิตรเคยเห็นบ้างไหม”

“อ๋อ เคยเห็นซิ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร ผลไม้ที่หล่นไปในเวลาสุก เรียกว่าหล่นไปในเวลาที่ควรหล่น ส่วนผลไม้นอกนั้นเรียกว่าหล่นไปในเวลายังไม่ควรหล่นคือหล่นไปด้วยหนอนเจาะก็มี นกจิกก็มี ลมพัดก็มี เน่าก็มี เรียกว่าหล่นไปในเวลาที่ยังไม่ควรหล่นทั้งนั้น ฉันใด

พวกที่ตายในเวลาชรา เรียกว่าตายในเวลาควรตายทั้งนั้น นอกนั้น เรียกว่าตายในเวลายังไม่ควรตาย คือบางพวกก็ตายด้วยกรรมแทรก บางพวกก็ตายด้วยคติ คือคติอันหนักซักไป บางพวกก็ตายด้วยกิริยา”

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามอีกว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน เป็นอันว่า พวกตายด้วยกรรมซักไปก็ดี ตายด้วยคติซักไปก็ดี ตายด้วยกิริยาซักไปก็ดี ตายด้วยชราครอบงำก็ดี โยมเห็นว่า ตายในเวลาควรตายทั้งนั้น ก็ผู้ที่ตายในท้องก่อนที่จะคลอด หรือพอออกจากท้องมารดาก็ตาย หรือตายในเวลามีอายุ ๕-๖ เดือน หรือตายในเวลามีอายุ ๑๐ เดือน หรือตายในเวลามีอายุ ๗ ปี โยมก็เห็นว่าถ้าความเห็นนี้ถูก อกาลมรณะ คือการตายในเวลายังไม่ควรตายก็ไม่มี เรียกว่าตายในเวลาที่ควรตายทั้งสิ้น”

“ขอถวายพระพร ผู้ที่ตายในเวลายังไม่สิ้นอายุขัย มีอยู่ ๗ จำพวก คือ พวกหิวจัดตายก็มี กระหายน้ำจัดตายก็มี ถูกงูกัดตายก็มี ถูกยาพิษตายก็มี ถูกไฟไหม้ตายก็มี ตกน้ำตายก็มี ถูกอาวุธตายก็มี พวกนี้เรียกว่าตายในเวลายังไม่ควรตายทั้งสิ้น”

ตายด้วยเหตุ ๘ ประการ

“อันความตายของสัตว์ทั้งหลาย ย่อมมีด้วยเหตุ ๘ ประการ คือ ลมกำเริบ ดีกำเริบ เสมหะกำเริบ สิ่งทั้ง ๓ นี้กำเริบ ฤดูแปรปรวน บริหารร่างกายไม่ดี ถูกผู้อื่นกระทำ กรรมให้ผล รวมเป็น ๗ ประการด้วยกัน ตายด้วยกรรมให้ผล เรียกว่าตายสมควรแก่กรรมของตน นอกนั้นเรียกว่า ตายไม่สมควรแก่กรรม

คือบุคคลบางพวกตายด้วยกรรมที่ทำไว้ ในชาติปางก่อน ผู้ใดทำให้ผู้อื่นอดตายไว้ในชาติก่อน ผู้นั้นต้องตายด้วยความอดอยากหลายพันปี บางทีตายด้วยความอดอยากในเวลาเป็นเด็กก็มี ในเวลากลางคนก็มี ในเวลากลางอายุก็มี ในเวลาแก่ก็มี

ผู้ใดทำให้ผู้อื่นอดน้ำตายไว้ในชาติก่อน ผู้นั้นต้องอดน้ำตายอยู่หลายพันปี คืออดน้ำตายในเวลาเป็นเด็กก็มี กลางคนก็มี แก่ก็มี

ผู้ใดทำให้ผู้อื่นตายด้วยให้งูกัดสัตว์ต่อย ผู้นั้นก็ต้องตายด้วยงูกัดสัตว์ต่อยอยู่หลายพันชาติ ตายในเวลายังเป็นเด็กก็มี กลางคนก็มี แก่ก็มี

ผู้ใดทำให้ผู้อื่นตายด้วยยาพิษ ผู้นั้นก็ต้องตายด้วยยาพิษหลายพันชาติ ตายในเวลายังเป็นเด็กก็มี เป็นผู้ใหญ่ก็มี แก่ก็มี

ผู้ใดทำให้ผู้อื่นตายด้วยไฟ ผู้นั้นก็ต้องตายด้วยไฟหลายแสนชาติ

ผู้ใดทำให้ผู้อื่นตายด้วยน้ำผู้นั้นก็ต้องตายด้วยน้ำหลายแสนชาติ คือตกน้ำตาย จมน้ำตาย

ผู้ใดทำให้ผู้อื่นตายด้วยอาวุธ ผู้นั้นก็ต้องตายด้วยอาวุธ หลายแสนชาติ

การตายของพวกเหล่านี้ เรียกว่า ตายสมควรแก่กรรมทั้งนั้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้าเห็นว่า ตายในเวลาไม่ควรตายอันเรียกว่าอกาลมรณะมีอยู่ ขอนิมนต์แสดงอกาลมรณะให้โยมฟัง”

ขอถวายพระพร กองไฟใหญ่ที่ไหม้หญ้า ไหม้ไม้ กิ่งไม้ หมดแล้วก็ดับไปกองไฟใหญ่นั้น ชื่อว่าดับในเวลาควรดับหรือ”

“อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ผู้ที่มีชีวิตอยู่นานจึงตาย เรียกว่าตายในเวลาควรตาย อีกประการหนึ่ง กองไฟใหญ่ที่ยังไหม้เชื้อไม่หมด แต่มีฝนห่าใหญ่ตกลงมาทำให้ดับ กองไฟใหญ่นั้นจะชื่อว่าดับในเวลาควรดับหรือไม่”

“เรียกไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า”

“เพราะอะไรมหาบพิตร กองไฟอย่างหลัง จึงไม่มีคติเสมอกับกองไฟอย่างก่อน”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เพราะกองไฟอย่างหลัง ถูกน้ำที่มาใหม่เบียดเบียน จึงได้ดับไป”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ผู้ที่ตายด้วยโรคอันมีลม หรือดี หรือเสมหะเป็นสมุฏฐาน หรือสิ่งทั้ง ๓ กำเริบ หรือฤดูแปรปรวน การรักษาร่างกายไม่ดี หรือผู้อื่นกระทำ หิว กระหาย ถูกงูกัด ถูกยาพิษ ถูกไฟไหม้ จมน้ำ ถูกอาวุธตาย เหล่านี้ เรียกว่าตายในเวลายังไม่ควรตายทั้งนั้น เหตุที่ให้ตายในเวลายังไม่ควรตาย ได้แก่โรคเป็นต้น อย่างที่ว่ามานี้แหละ ขอถวายพระพร”

“อีกอย่างหนึ่ง เมฆตั้งขึ้นในท้องฟ้า เมื่อจะทำที่ลุ่มที่ดอนให้เต็มก็เป็นฝนตกลงมา เมฆนั้นไม่มีสิ่งใดกีดขวาง ก็ตกลงมาได้ไม่ใช่ หรือ”

“อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร คือผู้มีชีวิตอยู่นานก็ตายไปเอง อีกประการหนึ่ง เมฆตั้งขึ้นในท้องฟ้า แล้วมีลมมาพัดไป จะเป็นฝนตกลงมาได้ไหม”

“ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า”

“เพราะเหตุไร มหาบพิตร เมฆอย่างหลังกับอย่างก่อนจึงไม่มีคติเสมอกัน”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เพราะเมฆอย่างหลังถูกลมพัดไปเสีย จึงเป็นฝนตกลงมาไม่ได้ ข้อที่ตายในเวลาไม่ควรตาย ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร”

“ขอถวายพระพร อนึ่งอสรพิษที่มีฤทธิ์แรงกล้า ได้โกรธกัดบุคคลคนหนึ่งให้ถึงซึ่งความตาย ไม่มียาแก้ได้ พิษของงูนั้น เรียกว่าถึงซึ่งที่สุดฉันใด ผู้ที่มีอายุอยู่นานสิ้นอายุขัยแล้ว ก็ตายไปฉันนั้น

อีกอย่างหนึ่ง ผู้ที่ถูกงูกัดแต่มียาฆ่าพิษนั้นเสีย พิษนั้นเรียกว่าหมดไปในเวลาที่ควรหมดหรือไม่”

“ไม่เรียก พระผู้เป็นเจ้า”

“เพราะเหตุไร มหาบพิตร พิษงูอย่างก่อนกับอย่างหลังจึงไม่เหมือนกัน”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พิษงูอย่างก่อนถูกยากำจัดเสีย จึงหมดไปในเวลายังไม่ควรหมด”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ผู้ที่ตายในเวลายังไม่หมดอายุขัย ก็เรียกว่า ตายในเวลาไม่ควรทั้งนั้น”

“ขอถวายพระพร อีกสิ่งหนึ่งนายขมังธนูยิงลูกธนูไป ลูกธนูนั้นจะต้องไปจนสุดกำลัง ในเมื่อไม่มีสิ่งใดกีดขวางฉันใด ผู้ที่มีชีวิตอยู่นานก็ต้องตายด้วยสิ้นอายุขัยฉันนั้น ลูกธนู ที่มีสิ่งขัดขวางก็ไปไม่ถึงที่สุดฉันใด พวกมีสิ่งขัดขวางก็ตายในเวลายังไม่ถึงที่สุดแห่งอายุขัยฉันนั้น”

“อีกเรื่องหนึ่ง เสียงภาชนะทองเหลืองที่ มีผู้ตีจะต้องดังไปจนสุดเสียง ในเมื่อไม่มีสิ่งขัดขวางฉันใด บุคคลก็จักต้องตายในเวลาแก่เวลาสิ้นอายุขัย ในเมื่อไม่มีอันตรายอย่างใด อย่างหนึ่งฉันนั้น เสียงภาชนะทองเหลือง ถ้ามีสิ่งขัดขวางก็ดังไปไม่ถึงที่สุดฉันใด สัตว์ทั้งหลายถ้ามีสิ่งขัดขวาง ก็ตายในเวลายังไม่สิ้นอายุขัยฉันนั้น

อีกอย่างหนึ่ง พืชที่บุคคลหว่านลงในที่นาดี ถ้าฝนตกดี และไม่มีสิ่งเบียดเบียนก็จักงอกงามดีฉันใด สัตว์ทั้งหลายถ้าไม่มีอันตรายมาแทรกแซง ก็จะอยู่ไปจนกระทั่งสิ้นอายุขัย ฉันนั้น พืชที่เขาปลูกหว่านไว้ถ้าขาดน้ำก็ตาย เรียกว่ามีสิ่งขัดขวางฉันใด สัตว์ทั้งหลายถ้ามีอันตรายก็ตายก่อนสิ้นอายุขัยฉันนั้น”

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรได้เคยทรงสดับหรือไม่ว่า มีหนอนเกิดในต้นข้าวอ่อน ๆ กัดกินกระทั่งราก”

“เคยได้สดับ ทั้งได้เคยเห็นด้วย พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร ข้าวนั้นเรียกว่า เสีย ไปในเวลาควรเสียหรือไม่เรียก พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร ผู้ที่ตายด้วยอันตรายต่าง ๆ ในระหว่างอายุขัยก็เรียกว่า ตายในเวลาไม่ควรตาย”

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรได้เคยทรงสดับหรือไม่ว่า เมื่อข้าวกำลังออกรวงมีฝนห่าใหญ่ตกลงมาทำให้ข้าวร่วงไปหมด”

“เคยได้สดับ ทั้งเคยได้เห็นด้วย พระผู้เป็นเจ้า”

“ข้าวกล้าที่เสียไปด้วยฝนนั้น เรียกว่า เสียไปในเวลาไม่ควรเสียฉันใด ผู้ที่ตายด้วยโรคภัยต่าง ๆ ในระหว่างอายุขัยก็เรียกว่า ตายในเวลาไม่ควรตาย ฉันนั้น ขอถวายพระพร”

“น่าอัศจรรย์ พระนาคเสน ปัญหาข้อนี้ พระผู้เป็นเจ้าแก้ไขแจ่มแจ้งดีแล้ว”

เอกกัจจาเนกัจจานังธัมมาภิสมยปัญหา
ถามถึงการสำเร็จธรรมของบุคคล

“ข้าแต่พระนาคเสน พวกที่ปฏิบัติชอบ ได้ธรรมาภิสมัยเหมือนกันทั้งนั้นหรือ”

“ขอถวายพระพร บางพวกก็ได้ บางพวก ก็ไม่ได้”

“ใครได้ ใครไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร พวกที่ไม่ได้นั้น มีอยู่หลายจำพวกด้วยกัน คือ

เดรัจฉาน ๑	เปรต ๑
มิจฉาทิฏฐิ ๑	ผู้ลวงโลก ๑
ผู้ฆ่ามารดา ๑	ผู้ฆ่าบิดา ๑
ผู้ฆ่าพระอรหันต์ ๑	ผู้ทำสังฆเภท ๑ (ทำสงฆ์ให้แตกกัน)

ผู้ทำโลหิตุปบาท ๑ (ทำพระพุทธเจ้าให้ห้อพระโลหิต)

ผู้เป็นไถยสังวาส ๑ (ปลอมบวช)

ผู้ไปเข้ารีตเดียรถีย์ ๑	ผู้ประทุษร้ายนางภิกษุณี ๑
ผู้มีอาบัติสังฆาทิเสสติดตัว ๑	บัณเฑาะก์ ๑ (กะเทย)
อุภโตพยัญชนก ๑ (คนสองเพศ)	เด็กอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ ๑

พวกเหล่านี้ถึงปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอย่างไรก็ตาม ก็ไม่ได้ธรรมาภิสมัย”

พระเจ้ามิลินท์ตรัสแย้งว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน บุคคล ๑๕ จำพวก เบื้องต้น เป็นพวกทำผิดจะได้ธรรมาภิสมัยหรือไม่ก็ช่างเถอะ แต่จำพวกที่ ๑๖ คือ เด็กอายุต่ำกว่า ๗ ขวบนี้แหละเป็นปัญหา เพราะเด็กอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ ยังไม่มี ราคะ โทสะ โมหะ มานะ มิจฉาทิฏฐิ อรติ กามวิตก อย่างใดอย่างหนึ่ง ธรรมดาผู้ที่ห่างไกลจากกิเลส สมควรจะรู้แจ้งแทงตลอด ซึ่งอริยสัจ ๔ ไม่ใช่หรือ”

พระนาคเสนอธิบายว่า

“ขอถวายพระพร ข้อนี้ขอจงทรงฟังเหตุผล คือถ้าเด็กอายุต่ำกว่า ๗ ขวบ รู้จัก เกิดราคะ โทสะ โมหะ รู้จักมัวเมาในสิ่งที่ ควรมัวเมา รู้จักยินดี ไม่ยินดี รู้จักนึกถึง กุศลอกุศล ก็จักมีธรรมาภิสมัยได้ แต่เด็กอายุต่ำกว่า ๗ ขวบนั้น จิตมีกำลังน้อย ส่วนพระนิพพานเป็นของใหญ่ของหนัก จึงไม่อาจรู้แจ้งแทงตลอดนิพพานได้

เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังน้อย ไม่อาจยกภูเขาสิเนรุราชได้ฉันนั้น หรือเปรียบเหมือน หยาดน้ำอันเล็กน้อย ไม่อาจซึมไปทั่วแผ่นดินใหญ่ได้ หรือเปรียบเหมือนเปลวไฟเล็กน้อย ไม่อาจทำให้สว่างทั่วโลกได้ หรือเปรียบเหมือนตัวหนอนไม่อาจกลืนช้างได้ฉะนั้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน ตามที่พระผู้เป็นเจ้าแก้มานี้ โยมเข้าใจดีแล้ว”

นิพพานัสสอทุกขมิสสภาวปัญหา
ถามถึงความไม่เจือทุกข์แห่งพระนิพพาน

"ข้าแต่พระนาคเสน นิพพานมีสุขอย่างเดียว หรือมีทุกข์เจือปน"

"ขอถวายพระพร นิพพานมีสุขอย่างเดียว ไม่มีทุกข์เจือปนเลย"

พระเจ้ามิลินท์ตรัสแย้งว่า

"ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า โยมไม่เชื่อว่า นิพพานมีสุขอย่างเดียว โยมเชื่อว่า นิพพานเจือทุกข์ ที่ว่านิพพานเจือทุกข์เพราะมีเหตุอยู่ คือพวกแสวงหานิพพาน ย่อมเดือดร้อนกายใจ มีการกำหนดซึ่งการยืน การเดิน การนั่ง การนอน และอาหาร อดหลับอดนอน มีการบีบคั้นอายตนะ มีการสละทรัพย์ ญาติมิตร สหายที่รัก

ส่วนพวกที่หาความสุขในทางโลก ย่อมได้รื่นเริงบันเทิงใจด้วยกามคุณ ๕ คือตาก็ได้เห็นรูปที่สวยงาม หูก็ได้ฟังเสียงเพราะ ๆ จมูกก็ได้สูดดมกลิ่นหอม ๆ ลิ้นก็ได้รับรสอร่อย กายก็ได้ถูกต้องสัมผัสที่ให้เกิดความสุข ใจก็นึกถึงแต่อารมณ์ที่ให้เกิดความสุข ผู้ละสิ่งที่ชอบอย่างไรก็ตามจะให้เกิดความสุขทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เสียแล้ว ย่อมได้รับแต่ความทุกข์ทางกายทางใจมาคันทิยปริพาชก ได้ติเตียนสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระสมณโคดม เป็นผู้กำจัดความเจริญ ดังนี้ ไม่ใช่หรือ เหตุอันนี้แหละ โยมจึงกล่าวว่า นิพพานเจือทุกข์"

พระนาคเสนถวายพระพรว่า

“ดูก่อนมหาบพิตร นิพพานไม่เจือทุกข์เลย นิพพานเป็นสุขอย่างเดียว ข้อที่พระองค์ตรัสว่านิพพานเป็นทุกข์นั้นไม่ใช่ทุกข์ของนิพพาน เป็นทุกข์ของการจะทำให้สำเร็จนิพพานต่างหาก คือการทำให้สำเร็จนิพพานในเบื้องต้นนั้นเป็นทุกข์ ส่วนนิพพานเป็นสุขอย่างเดียว”

“ขอถามมหาบพิตรว่าความสุขในราชสมบัติของพระราชาทั้งหลายมีอยู่หรือ”

“มีอยู่ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร ราชสุขนั้นเจือด้วยทุกข์ไม่ใช่หรือ”

“ไม่ใช่ พระผู้เป็นเจ้า”

“ก็พระราชาทั้งหลาย เมื่อปลายแดนพระราชอาณาเขตเกิดกำเริบขึ้น ต้องห้อมล้อม ด้วยหมู่อำมาตย์ ข้าราชการ พลทหาร เสด็จไปปราบ ต้องลำบากด้วยเหลือบ ยุง ลม แดด ลำบากด้วยการเดินทาง ต้องสู้รบกัน ต้องหยั่งลงสู่ความสงสัยในชีวิต เหตุใดจึงว่าราชสุขไม่เจือทุกข์”

พระเจ้ามิลินท์ตรัสตอบว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน นั่นไม่ใช่ราชสุข เป็นส่วนเบื้องต้นแห่งการที่จะได้ราชสุขต่างหาก พระราชาทั้งหลายย่อมได้ราชสุขด้วยความทุกข์เวลาได้แล้วก็ได้เสวยราชสุข อันราชสุขไม่เจือทุกข์ ราชสุขอย่างหนึ่ง ทุกข์ก็อย่างหนึ่ง ไม่ใช่อย่างเดียวกัน”

พระนาคเสนจึงกล่าวต่อไปว่า

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร นิพพานเป็นสุขอย่างเดียว ไม่เจือทุกข์เลย ส่วนพวกแสวงหานิพพาน ย่อมทำให้กายใจเร่าร้อน ลำบากด้วยการยืน เดิน นั่ง นอน อาหาร ตัดความสุขทางอายตนะเสีย ทำให้กายใจลำบาก แต่เมื่อได้นิพพานแล้ว ก็ได้เสวยสุขอย่างเดียว

เหมือนพระราชาทั้งหลาย เมื่อกำจัดข้าศึกศัตรูได้สิ้นแล้ว ก็ได้เสวยราชสุขอย่างเดียวฉะนั้น เป็นอันว่านิพพานเป็นสุขอย่างเดียว ไม่เจือทุกข์เลย นิพพานก็อย่างหนึ่ง ทุกข์ก็อย่างหนึ่ง ไม่ใช่อย่างเดียวกัน”

“ขอได้ทรงสดับเหตุอย่างอื่นให้ยิ่งขึ้นไป กว่านี้อีก คือพวกอาจารย์ที่มีศิลปะ ย่อมมีความสุขในศิลปะไม่ใช่หรือ”

“ใช่ พระผู้เป็นเจ้า”

“สุขในศิลปะนั้น เจือทุกข์บ้างไหม”

“ไม่เจือเลย พระผู้เป็นเจ้า”

“เหตุใดพวกเรียนศิลปะ จึงต้องเอาใจใส่ต่ออาจารย์ด้วยการกราบไหว้ การลุกรับ การตักน้ำ การปัดกวาด การให้ไม้สีฟัน และน้ำบ้วนปาก การกินเดนอาจารย์ การนวดเฟ้น ขัดสีให้อาจารย์ การปฏิบัติเอาใจอาจารย์ นอนก็ไม่เป็นสุข กินก็ไม่เป็นสุข ทำให้กายใจเดือดร้อน”

“ข้าแต่พระนาคเสน ข้อนั้นไม่ใช่สุขในศิลปะ เป็นส่วนเบื้องต้นแห่งการแสวงหาศิลปะต่างหาก พวกอาจารย์แสวงหาศิลปะได้ด้วยความทุกข์ แต่ล้วนก็ได้เสวยสุขในศิลปะ สุขในศิลปะไม่เจือทุกข์เลย ทุกข์อย่างหนึ่ง สุขในศิลปะก็อีกอย่างหนึ่ง”

“เรื่องนิพพานก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร”

“เอาละ พระผู้เป็นเจ้า เป็นอันโยมรับว่า เป็นจริงอย่างนั้น”

นิพพานปัญหา
ถามเรื่องนิพพานโดยรูปพรรณสัณฐาน

"ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้ากล่าวว่า นิพพาน แต่พระผู้เป็นเจ้าอาจชี้รูปหรือ สัณฐาน วัย ประมาณ แห่งนิพพานนั้นได้ด้วย อุปมา หรือเหตุ หรือปัจจัย หรือนัยอย่างใดอย่างหนึ่งได้หรือไม่"

"ไม่ได้ มหาบพิตร เพราะนิพพานไม่มีของเปรียบ"

"ข้าแต่พระนาคเสน ข้อนี้โยมยังไม่ปลงใจ ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอ้างเหตุให้โยมเข้าใจก่อน"

"ขอถวายพระพร ได้ อาตมภาพขอถามว่า มหาสมุทรมีอยู่หรือไม่"

"มีอยู่ พระผู้เป็นเจ้า"

"ถ้ามีผู้ถามมหาบพิตรว่า น้ำในมหาสมุทรมีเท่าไร สัตว์ในมหาสมุทรมีเท่าไร มหาบพิตรจะตอบเขาว่ากระไร"

"ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้ามีผู้ถามโยมอย่างนี้ โยมก็จะตอบเขาว่าถามสิ่งที่ไม่ควรถาม ปัญหานี้เป็นของควรพักไว้ไม่ใช่ควรจำแนก ใคร ๆ ไม่ควรถาม"

"เพราะเหตุไร มหาบพิตร จึงต้องทรงตอบเขาอย่างนี้ ตามที่ถูกมหาบพิตรควรตอบเขาว่าน้ำในมหาสมุทรมีอยู่เท่านั้น สัตว์ในมหาสมุทรมีอยู่เท่านี้ไม่ใช่หรือ"

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ไม่อาจตอบอย่างนั้นได้ ปัญหานี้เป็นปัญหาเหลือวิสัยโยมจะทำอย่างไร”

“เรื่องนิพพานก็ฉันนั้นแหละ มหาบพิตร แต่ว่าผู้มีฤทธิ์มีอำนาจทางจิต อาจคำนวณได้ว่า น้ำและสัตว์ในมหาสมุทรมีอยู่เท่านั้น แต่ไม่อาจชี้รูปหรือสัณฐาน วัย ประมาณ แห่งนิพพานได้ด้วยอุปมา หรือด้วยเหตุ หรือด้วยปัจจัย หรือด้วยนัย

ขอได้โปรดทรงสดับเหตุอื่นให้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีก คือเทพเจ้าชื่อว่าอรูปกายิกา (อรูปพรหม) ในจำพวกเทพมีอยู่หรือ”

“มีอยู่ พระผู้เป็นเจ้า”

“มหาบพิตรอาจชี้รูปหรือสัณฐาน วัยหรือประมาณแห่งพวกเทพจำพวกอรูปกายิกาเหล่านั้นโดยอุปมาหรือด้วยเหตุ ด้วยปัจจัย ด้วยนัยได้หรือไม่”

“ไม่อาจ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร ถ้าอย่างนั้นพวกเทพ อรูปกายิกาที่ไม่มีรูปร่างปรากฏก็ไม่มีน่ะซิ”

“มีอยู่ พระผู้เป็นเจ้า แต่ว่าไม่มีใครอาจชี้รูปหรือสัณฐาน วัย หรือประมาณแห่งเทพเจ้าเหล่านั้นได้ด้วยอุปมา เหตุ ปัจจัย หรือนัยได้”

“ขอถวายพระพร เรื่องนิพพานก็ฉันนั้น มหาบพิตร”

แสดงคุณแห่งนิพพาน

“ข้าแต่พระนาคเสน ข้อที่ว่านิพพาน เป็นสุขอย่างเดียวก็จงพักไว้ แต่ว่าไม่มีใครอาจชี้รูป สัณฐาน วัย หรือประมาณแห่งนิพพานได้ด้วยอุปมา เหตุ ปัจจัย หรือนัย ก็คุณของนิพพานพอจะเทียบกับสิ่งอื่นได้เพียงแต่จะชี้ให้เห็นได้สักเล็กน้อยด้วยอุปมามีอยู่หรือ”

“เมื่อว่าโดยย่อก็มีอยู่ มหาบพิตร”

“ดีแล้ว พระคุณเจ้าข้า โยมขอฟังการแสดงเพียงบางส่วนแห่งคุณของนิพพาน ขอได้โปรดแสดงให้โยมดับความร้อนใจอยากจะฟังเหมือนกับการดับความร้อนด้วยน้ำเย็นหรือด้วยลมอ่อน ๆ ฉะนั้นเถิด”

“ขอถวายพระพร ดอกปทุมมีคุณ ๑ น้ำมีคุณ ๒ ยาดับพิษงูมีคุณ ๓ มหาสมุทรมีคุณ ๔ โภชนะมีคุณ ๕ อากาศมีคุณ ๑๐ แก้วมณีมีคุณ ๓ จันทน์แดงมีคุณ ๓ เนยใสมีคุณ ๓ ยอดศีรีมีคุณ ๕ คุณแห่งสิ่งเหล่านี้ พอเปรียบเทียบกับคุณแห่งนิพพานได้”

“ข้าแต่พระนาคเสน ข้อนี้คืออย่างไร”

“ขอถวายพระพร คือ ดอกปทุมที่ว่ามีคุณ ๑ นั้น ได้แก่น้ำไม่ติดค้างอยู่ได้ เหมือนกับนิพพานไม่แปดเปื้อนด้วยกิเลส”

“ข้าแต่พระนาคเสน น้ำมีคุณ ๒ เป็นอย่างไร”

“ขอถวายพระพร น้ำมีคุณ ๒ คือ ความเย็น ๑ การดับความร้อน ๑ ทั้งสอง ประการนี้ พอเปรียบเทียบกับนิพพานอันเป็นของเย็น เป็นของดับความร้อนคือกิเลสได้”

“อนึ่ง น้ำอันเย็นนั้น ยังกำจัดความเศร้าหมองในร่างกาย และความกระหายความเร่าร้อนได้ เหมือนกับนิพพานอันกำจัดความกระหาย คือตัณหาทั้ง ๓ ได้”

“ข้าแต่พระนาคเสน ที่ว่าคุณแห่งยาดับพิษงูมี ๓ นั้น คืออย่างไร”

“ขอถวายพระพร คือยาดับพิษงู ย่อมเป็นเครื่องดับพิษ เป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย เหมือนกับนิพพานอันดับพิษคือกิเลส และยาดับพิษงูทำให้หมดโรคเหมือนกับนิพพาน ทำให้สิ้นทุกข์ทั้งปวง ยาดับพิษงูเป็นของไม่ตาย เหมือนกับนิพพานอันเป็นของไม่ตายฉะนั้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน คุณแห่งมหาสมุทร ๔ ที่พอจะเปรียบกับนิพพานได้นั้น คืออย่างไร”

“ขอถวายพระพร คือ มหาสมุทรเป็นของบริสุทธิ์ ว่างเปล่าจากซากศพทั้งหลาย ก็เปรียบเหมือนกับนิพพานอันว่างเปล่าจากกิเลสทั้งหลาย ๑

มหาสมุทรใหญ่แลไม่เห็นฝั่ง ไม่รู้จักเต็มด้วยน้ำที่ไหลมาจากที่ทั้งปวง เหมือนกับนิพพานอันเป็นของใหญ่แลไม่เห็นฝั่ง ไม่รู้จักเต็มด้วยสรรพสัตว์ฉะนั้น ๑

มหาสมุทรอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ใหญ่ ๆ เหมือนกับนิพพานอันเป็นที่อยู่ของผู้มีคุณใหญ่ คือผู้สิ้นกิเลสแล้วฉะนั้น ๑

มหาสมุทรย่อมเจือไปด้วยดอกไม้ คือ ลูกคลื่นหาประมาณมิได้ เหมือนกับนิพพานอันเต็มไปด้วยดอกไม้ คือวิชชา วิมุตติ อันบริสุทธิ์หาประมาณมิได้ฉะนั้น ๑”

“ข้าแต่พระนาคเสน ที่ว่าโภชนะมีคุณ ๕ พอจะเทียบกับคุณแห่งนิพพานได้นั้น คืออย่างไร”

“ขอถวายพระพร ธรรมดาโภชนะ ย่อมทรงไว้ซึ่งอายุ ทำให้เจริญกำลัง ทำให้เกิดวรรณะ ระงับความกระวนกระวาย กำจัดความหิวของสรรพสัตว์ทั้งหลาย

เหมือนกับนิพพานอันทรงไว้ซึ่งอายุ ด้วยการกำจัดชรามรณะเสีย ทำให้เจริญกำลังคือฤทธิ์ ให้เกิดวรรณะคือศีล ระงับความกระวนกระวายคือกิเลสทั้งปวง กำจัดซึ่งความหิวคือทุกข์ทั้งปวงฉะนั้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน ที่ว่าอากาศมีคุณ ๑๐ พอจะเทียบกับนิพพานได้นั้น คืออย่างไร”

“ขอถวายพระพร คืออากาศไม่รู้จักเกิด ไม่รู้จักแก่ ไม่รู้จักตาย ไม่รู้จักเคลื่อน ไม่รู้จักปรากฏ กดขี่ไม่ได้ โจรขโมยไม่ได้ ไม่อิงอาศัยอะไร เป็นที่ไปแห่งนก ไม่มีเครื่องกั้นกาง ไม่มีที่สิ้นสุด เหมือนกับนิพพานฉะนั้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน ข้อที่ว่า แก้วมณีมีคุณ ๓ ซึ่งพอจะเทียบกันกับคุณแห่งนิพพาน ได้นั้น คืออย่างไร”

“ขอถวายพระพร คือแก้วมณี ให้สำเร็จความปรารถนา ๑ ทำให้ร่าเริงใจ ๑ ทำให้สว่าง ๑ ฉันใด นิพพานก็ให้สำเร็จความปรารถนา ทำให้ร่าเริงใจ ทำให้สว่างฉันนั้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน ข้อที่ว่าจันทน์แดงมีคุณ ๓ พอจะเทียบกับนิพพานได้นั้น คืออย่างไร”

“ขอถวายพระพร คือธรรมดาจันทน์แดง ย่อมเป็นของหาได้ยาก ๑ มีกลิ่นหอม ไม่มีกลิ่นอื่นเสมอ ๑ และเป็นที่สรรเสริญแห่งคนทั้งหลาย ๑ ฉันใด นิพพานก็เป็นของหาได้ยาก มีกลิ่นหอม ไม่มีกลิ่นอื่นเสมอ เป็นที่สรรเสริญแห่งพระอริยเจ้าทั้งหลายฉันนั้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน ที่ว่าเนยใสมีคุณ ๓ พอจะเทียบกับคุณแห่งนิพพานได้นั้น คืออย่างไร”

“ขอถวายพระพร ธรรมดาเนยใส ย่อมมีสีดี มีรสดี มีกลิ่นดี ฉันใด นิพพานก็มีสี คือคุณดี มีรสคือไม่รู้จักตาย มีกลิ่นคือศีลฉันนั้น”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ที่ว่ายอดคีรีมีคุณ ๕ พอจะเทียบกับคุณแห่งนิพพานได้นั้น คืออย่างไร”

“ขอถวายพระพร คือยอดคีรีเป็นของสูง เป็นของไม่หวั่นไหว ขึ้นได้ยาก ไม่เป็นที่งอกงามแห่งพืชทั้งปวง พ้นจากการยินดียินร้าย เหมือนกับนิพพานฉันนั้น”

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า การที่แก้มาแล้วนี้ เป็นการถูกต้องดีทั้งนั้น”

นิพพานสัจฉิกรณปัญหา
ถามเรื่องการกระทำให้แจ้งนิพพาน

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามต่อไปว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้ากล่าวว่า นิพพานไม่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ไม่ใช่เกิดแล้ว ไม่ใช่ยังไม่เกิด ไม่ใช่ว่าจักเกิด ก็ผู้ที่ปฏิบัติชอบย่อมได้สำเร็จนิพพานมีอยู่ ผู้นั้นสำเร็จนิพพานที่เกิดแล้ว หรือว่าทำให้นิพพานเกิดแล้วจึงสำเร็จ”

พระนาคเสนตอบว่า

“ขอถวายพระพร ไม่ใช่ว่าสำเร็จนิพพานที่เกิดแล้ว ไม่ใช่ว่าทำให้นิพพานเกิดแล้วจึงสำเร็จ เป็นแต่ว่านิพพานธาตุนั้นมีอยู่ ผู้ปฏิบัติชอบก็สำเร็จนิพพานธาตุนั้น”

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน ขอพระผู้เป็นเจ้าอย่าทำปัญหานี้ให้ปกปิดเลย จงแสดงออกให้แจ่มแจ้งเถิด สิ่งใดที่ผู้มีฉันทะอุตสาหะ ได้ศึกษาแล้วในเรื่องนิพพาน ขอจงบอกสิ่งนั้นทั้งสิ้น เพราะในเรื่องนิพพานนั้นประชุมชนสงสัยกันอยู่มาก ขอจงทำลายความสงสัยอันเป็นเหมือนลูกศรที่ฝังอยู่ในดวงใจของคนทั้งหลายเถิด พระผู้เป็นเจ้า”

สภาวะแดนนิพพาน

“ขอถวายพระพร นิพพานธาตุ ธาตุคือนิพพานอันสงบ อันเป็นสุข อันประณีตนั้นมีอยู่ ผู้ปฏิบัติชอบ เมื่อพิจารณาสังขารตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็กระทำให้แจ้งนิพพานธาตุ ด้วยปัญญา เหมือนกับศิษย์กระทำให้แจ้งวิชา ตามคำสอนของอาจารย์ด้วยปัญญา ฉะนั้น อันนิพพานนั้น บุคคลควรเห็นอย่างไร ควรเห็นว่า เป็นของไม่มีเสนียดจัญไร ไม่มีอุปัทวะ เป็นของสงบ ไม่มีภัย ปลอดภัย สุขสบาย น่ายินดี เป็นของประณีต เป็นของสะอาด เป็นของเย็น

ขอถวายพระพร เรื่องนี้เปรียบเหมือนอะไร เปรียบเหมือนบุรุษที่ถูกล้อมด้วยกองไฟใหญ่เบียดเบียน ก็พยายามหนีจากกองไฟใหญ่ ไปอยู่ในที่ไม่มีภัย แล้วเขาก็ได้สุขยิ่งฉันใด ผู้ปฏิบัติชอบเร่าร้อนด้วยไฟ ๓ กอง ก็หนีจากไฟ ๓ กอง ด้วยโยนิโสมนสิการ (ทำจิตไว้ด้วยอุบายอันชอบธรรม) เข้าไปอยู่ในที่ไม่มีไฟ ๓ กอง แล้วเขาก็กระทำให้แจ้งนิพพานอันเป็นเอกันตบรมสุขฉันนั้น

ควรเห็นไฟ ๓ กองเหมือนกับกองไฟใหญ่ ควรเห็นผู้ปฏิบัติชอบเหมือนกับผู้หนีกองไฟใหญ่ควรเห็นนิพพานเหมือนที่ไม่มีกองไฟใหญ่ ฉะนั้น

อีกประการหนึ่ง บุรุษผู้มีซากศพงู หรือซากสุนัข หรือซากมนุษย์ผูกติดคอแล้ว พยายามสลัดซากศพนั้น ไปสู่ที่ไม่มีซากศพแล้วเขาก็ได้ความสุขอย่างยิ่งฉันใด ผู้ปฏิบัติชอบก็กระทำให้แจ้งนิพพาน อันเป็นบรมสุข อันไม่มีซากศพคือกิเลส ด้วยโยนิโสมนสิการ ฉันนั้น

ควรเห็นกามคุณ ๕ เหมือนซากศพ ควรเห็นผู้ปฏิบัติชอบเหมือนผู้พยายามหนีซากศพ ควรเห็นนิพพานเหมือนที่ไม่มีซากศพ ฉะนั้น

อีกอย่างหนึ่ง บุรุษผู้กลัวภัย ย่อมพยายามหนีจากที่มีภัยไปสู่ที่ไม่มีภัย แล้วเขาก็ได้ความสุขอย่างยิ่งฉันใด ผู้ปฏิบัติชอบก็กระทำให้แจ้งนิพพานอันเป็นบรมสุข อันไม่มีภัย ไม่มีความสะดุ้ง ด้วยโยนิโสมนสิการนั้น

ควรเห็นภัยอันมีเรื่อยไป เพราะอาศัยความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เหมือนกับภัย ควรเห็นผู้ปฏิบัติชอบเหมือนกับผู้กลัวภัย ควรเห็นนิพพานเหมือนที่ไม่มีภัยฉะนั้น

อนึ่ง บุรุษผู้ตกเลนตกหล่ม ย่อมพยายามหนีจากเลนจากหล่มไปสู่ที่ไม่มีเลนไม่มีหล่ม แล้วเขาก็ได้ความสุขยิ่งฉันใด

ผู้ปฏิบัติชอบก็ได้สำเร็จนิพพานอันเป็นสุขยิ่ง อันไม่มีเลนไม่มีหล่มคือกิเลส ด้วยโยนิโสมนสิการฉันนั้น

ควรเห็นลาภสักการะสรรเสริญ เหมือนเลนเหมือนหล่ม ผู้ปฏิบัติชอบเหมือนผู้พยายามหนีเลนหนีหล่ม นิพพานเหมือนที่ไม่มีเลนมีหล่มฉะนั้น”

วิธีกระทำให้แจ้งนิพพาน

“ข้าแต่พระนาคเสน นิพพานนั้น บุคคลกระทำให้แจ้งว่าอย่างไร”

“ขอถวายพระพร ผู้ใดปฏิบัติชอบ ผู้นั้นย่อมเห็นความเป็นไปแห่งสังขารทั้งหลาย ผู้เห็นความเป็นไปแห่งสังขารทั้งหลาย ย่อมเห็นความเกิด แก่ เจ็บ ตายในสังขาร แล้วก็ไม่เห็นสิ่งใด ๆ ในสังขารว่าเป็นสุขทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด ไม่เห็นอะไรในร่างกายที่จะควรยึดถือไว้ เหมือนกับบุรุษที่ไม่เห็นสิ่งใดในเหล็กแดง ที่ตนควรจะจับ ทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด ฉะนั้น”

เมื่อเห็นสังขารอันเป็นสิ่งที่ไม่ควรยึดถือ ความไม่ยินดีก็เกิดขึ้นในจิต ความเร่าร้อน ก็ย่างลงในกาย ผู้นั้นเมื่อเห็นว่า ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่หลบหลีก ก็เบื่อหน่ายในภพทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษเข้าไปสู่กองไฟใหญ่ เห็นว่าไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่อาศัย ก็เบื่อหน่ายกองไฟฉะนั้น

ผู้ที่เห็นว่าน่ากลัวในสังขาร ก็คิดขึ้นได้ว่า สังขารที่เป็นไปนี้เป็นของเร่าร้อน แล้วก็เห็นความทุกข์มาก ความคับแค้นมาก ในภพทั้งหลาย เห็นความดับสังขารทั้งปวง ความสละกิเลสทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความคลายตัณหา ความดับตัณหา นิพพาน คือความไม่มีตัณหา ว่าเป็นความสงบอย่างยิ่ง

เมื่อเป็นอย่างนั้น จิตของผู้นั้นก็แล่นไป ในความไม่เป็นไปแห่งสังขาร แล้วจิตใจก็ผ่องใส ร่าเริง ยินดีว่าเราได้ที่พึ่งแล้ว เปรียบเหมือนบุรุษที่หลงทาง ไปพบทางเกวียนที่จะพาตนไปถึงที่ประสงค์ จิตก็แล่นไปในทางนั้น แล้วก็สบายใจว่า เราได้ทางแล้วฉะนั้น

ผู้เล็งเห็นความไม่เป็นไปแห่งสังขารว่า เป็นของหมดทุกข์ทั้งสิ้น แล้วก็อบรมความรู้ ความเห็นนั้นให้แรงกล้าเต็มที่ แล้วก็ตั้งสติ วิริยะ ปีติ ไว้ในความไม่เป็นไปแห่งสังขาร จิตของผู้นั้นก็ล่วงเลยความเป็นไปแห่งสังขาร ไปถึงความไม่เป็นไปแห่งสังขาร

ผู้ไปถึงความไม่เป็นไปแห่งสังขารแล้ว เรียกว่าผู้ปฏิบัติชอบ กระทำให้แจ้งนิพพานดังนี้แหละ ขอถวายพระพร”

“ถูกต้องดีแล้ว พระนาคเสน”

นิพพานัสสปัฏฐานปัญหา
ถามถึงที่ตั้งนิพพาน

“ข้าแต่พระนาคเสน ที่ทางบูรพาหรือทางทักษิณ ทางปัจฉิมหรือทางอุดร ทางเบื้องบน ทางเบื้องต่ำ ทางขวางที่นิพพานตั้งอยู่มีอยู่หรือไม่?”

“ไม่มี มหาบพิตร”

พระเจ้ามิลินท์ตรัสต่อไปว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน ถ้าที่นิพพานตั้งอยู่ไม่มี นิพพานก็ไม่มี ข้อที่ว่าการกระทำให้แจ้งนิพพานก็ผิด ในเรื่องนี้โยมขออ้างเหตุว่า นาเป็นที่ตั้งแห่งข้าว ดอกไม้เป็นที่ตั้งแห่งกลิ่น กอไม้เป็นที่ตั้งแห่งดอกไม้ ต้นไม้เป็นที่ตั้งแห่งผลไม้ บ่อแก้วเป็นที่ตั้งแห่งแก้ว ผู้ต้องการสิ่งใด ๆ ในสิ่งนั้นไปที่นั้นแล้วก็ได้สิ่งนั้น ๆ ฉันใด

ถ้านิพพานมีที่ตั้งแห่งนิพพานก็ควรมี ฉันนั้น เพราะที่ตั้งแห่งนิพพานไม่มี โยมจึงว่านิพพานไม่มีคำที่ว่ากระทำให้แจ้งนิพพานนั้นก็ผิดไป”

พระนาคเสนตอบว่า

“ขอถวายพระพร ที่ตั้งแห่งนิพพานไม่มี แต่นิพพานมีผู้ปฏิบัติชอบ เมื่อเห็นความตั้งขึ้นและเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย ด้วยโยนิโสมนสิการแล้ว ก็กระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน

ไฟมีอยู่ แต่ที่ตั้งแห่งไฟไม่มี เมื่อบุคคลเอาไม้ ๒ อันมาสีกันเข้าก็ได้ไฟฉันใด นิพพานก็มีอยู่ แต่ว่าที่ตั้งนิพพานไม่มี เมื่อผู้ปฏิบัติชอบ เล็งเห็นความตั้งขึ้น และเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย ด้วยโยนิโสมนสิการแล้ว ก็กระทำให้แจ้งนิพพานฉันนั้น

อีกอย่างหนึ่ง แก้ว ๗ ประการ คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว ขุนคลังแก้ว ขุนพลแก้วมีอยู่ แต่ที่ตั้งแห่ง แก้ว ๗ ประการนั้นไม่มี กษัตริย์ผู้ปฏิบัติชอบ ย่อมได้แก้ว ๗ ประการนี้ ด้วยผลแห่งการปฏิบัติฉันใด

นิพพานก็มีอยู่ แต่ที่ตั้งนิพพานไม่มี เมื่อผู้ปฏิบัติชอบ เล็งเห็นความสิ้นความเสื่อมแห่งสังขารทั้งหลาย ด้วยโยนิโสมนสิการแล้ว ก็กระทำให้แจ้งนิพพานฉันนั้น”

“ข้าแต่พระนาคเสน ถ้าที่ตั้งนิพพานไม่มี ผู้ปฏิบัติชอบตั้งอยู่ในที่ใด จึงกระทำให้แจ้งนิพพาน ที่นั้นมีอยู่หรือ?”

“ขอถวายพระพร มีอยู่”

“มีอยู่อย่างไร โยมขอฟัง?”

“ขอถวายพระพร มีอยู่อย่างนี้ คือที่ตั้งนั้นได้แก่ศีล ผู้ตั้งอยู่ในศีล ผู้มีโยนิโสมนสิการ คือตั้งใจไว้ด้วยอุบายที่ฉลาด ผู้ปฏิบัติชอบ ไม่ว่าอยู่ในที่ใด ๆ จะเป็นป่าสักกายวัน หรือ จีนวิลาตวัน อลสันทนคร นิกุมพนคร กาสีโกศลนคร กัสมิรนคร คันธารนคร ยอดภูเขา พรหมโลก ก็ตาม ก็กระทำให้แจ้งนิพพานได้ทั้งนั้น ขอถวายพระพร”

“เป็นอันถูกต้องดีแล้ว พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้าได้แสดงนิพพานไว้แล้ว ได้แสดงการกระทำให้แจ้งนิพพานไว้แล้ว ได้ยกธงชัยคือพระธรรมขึ้นไว้แล้ว ได้ตั้งเครื่องนำพระธรรมไว้แล้ว โยมขอรับว่าถูกต้องดี”

ปัญหาที่ ๘ เอาอนุมานปัญหา ถามเรื่องสิ่งที่ควรรู้ด้วยอนุมาน

ลำดับนั้น พระเจ้ามิลินท์ผู้ตั้งอยู่ในสาราณียธรรม (ข้อปฏิบัติที่ทำให้ระลึกถึงกัน) กับผู้เป็นปราชญ์ด้วยกันแล้ว มีพระราชประสงค์จะทรงทราบ ทรงสดับ ทรงจำไว้ ทรงเห็นแสงสว่างแห่งญาณ ทรงทำลายความไม่มีญาณ ทรงทำให้ญาณเกิดขึ้น ทำให้อวิชชาหมดไป

ก้าวล่วงเสียซึ่งกระแสสงสาร ตัดเสียซึ่งกระแสตัณหา ทรงปรารถนาจะถึงนิพพาน จะถูกต้องนิพพาน จึงทรงปลุกฉันทะความพอใจ ความเพียร ปัญญา อุตสาหะ ตั้งสติสัมปชัญญะให้แรงขึ้นเต็มที่แล้วจึงถามพระนาคเสนเถระต่อไปว่า

“ข้าแต่พระนาคเสน พระผู้เป็นเจ้าได้เห็นพระพุทธเจ้าหรือไม่?”

“ขอถวายพระพร ไม่ได้เห็น”

“ก็อาจารย์ของพระผู้เป็นเจ้าได้เห็นหรือไม่?”

“ขอถวายพระพร ไม่ได้เห็น”

“ถ้าพระผู้เป็นเจ้าไม่เห็น อาจารย์ก็ไม่เห็นพระพุทธเจ้าก็เป็นอันไม่มี”

“ขอถวายพระพร กษัตริย์ทั้งหลายในปางก่อน ที่เป็นต้นวงศ์กษัตริย์มีอยู่หรือไม่?”

“มีอยู่ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร มหาบพิตรได้ทรงเห็นหรือไม่?”

“ไม่เห็น พระผู้เป็นเจ้า”

“พวกปุโรหิต เสนาบดี มหาอำมาตย์ ราชบริพารของมหาบพิตร ได้เห็นหรือไม่?”

“ไม่ได้เห็น พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร ถ้าไม่มีผู้ได้เห็นกษัตริย์ก่อน ๆ ก็ต้องไม่มี”

“มี พระผู้เป็นเจ้า เพราะเครื่องราชูปโภคของกษัตริย์ก่อน ๆ มีอยู่ คือเศวตฉัตร พระมงกุฎ พัดวาลวิชนี ที่บรรทม พระขรรค์แก้ว อันทำให้โยมเชื่อว่ากษัตริย์ก่อน ๆ มีอยู่”

“ข้อนี้ก็ฉันนั้นและ มหาบพิตร ธรรมพุทธบริโภคของพระพุทธเจ้า มีอยู่ คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ซึ่งทำให้รู้ว่าพระพุทธเจ้ามีอยู่

พระพุทธเจ้านั้น บุคคลควรรู้ว่ามีอยู่ด้วยเหตุอันนี้ ด้วยปัจจัยอันนี้ ด้วยนัยอันนี้ ด้วยอนุมานอันนี้”

“ข้าแต่พระนาคเสน ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอุปมา”

“ขอถวายพระพร นายช่างผู้จะสร้างพระนคร ย่อมพิจารณาภูมิประเทศเสียก่อน เห็นว่าที่ใดเป็นที่เสมอ ไม่ลุ่มไม่ดอน ไม่มีหิน มีกรวด ไม่มีเครื่องรบกวน ไม่มีโทษ เป็นที่น่ายินดี แล้วจึงทำพื้นที่นั้นให้ราบคาบ เพื่อให้ปราศจากเสี้ยนหนามหลักตอ แล้วจึงสร้างพระนครอันสวยงามลงในที่นั้น

การสร้างพระนครนั้น ได้แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ มีคูและกำแพงล้อมรอบ มีป้อมประตูมั่นคง มีถนน ๔ แพร่ง ๓ แพร่ง มีถนนหลวงอันมีพื้นสะอาดเสมอดี มีตลาดค้าขาย มีสวนดอกไม้ผลไม้ บ่อน้ำ สระน้ำ

ท่าน้ำ ไว้เป็นอันดี เมื่อพระนครนั้นสำเร็จพร้อมทุกประการแล้ว นายช่างก็ไปสู่ที่อื่น

ต่อมาภายหลัง พระนครนั้นก็เจริญกว้างขวางขึ้น บริบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหาร เกษมสุขสำราญ มีผู้คนเกลื่อนกล่นมากไป ด้วยกษัตริย์ พราหมณ์ เวศย์ ศูทร นายช้าง นายม้า นายรถ พลเดินเท้า นายขมังธนู หมู่บัณเฑาก์และกะเทย ลูกอำมาตย์ ลูกหลวง พลโยธาที่แกล้วกล้าสามารถ ลูกทาส ลูกคน รับจ้าง พวกนักมวย ช่างต่าง ๆ ช่างตัดผม ช่างทำผง ช่างดอกไม้ ช่างทอง ช่างเงิน ช่างดีบุก ช่างทองเหลือง ทองแดง ช่างเหล็ก ช่างแก้ว ช่างไม้ถือ ช่างไม้ค้อน ช่างเกราะ ช่างตุ้มหู ช่างเจียระไน ช่างขัดเกลา ช่างทำเงินมาสก ช่างหูก ช่างหม้อ ช่างคทา ช่างหอก ช่างแกะ ช่างหนัง ช่างเชือก ช่างทำฟัน ช่างหวี ช่างด้าย ช่างหญ้า ช่างทราย ช่างดินเหนียว ช่างดาบช่างหอก ช่างหลาว ช่างเกาทัณฑ์ ช่างผ้ากัมพล ช่างดอกไม้ เป็นต้น ช่างผู้ฉลาดได้สร้างเมืองไว้อย่างนี้ฉันใด พระพุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้เสมอ ไม่มีผู้เปรียบ ผู้ล้ำเลิศ ผู้ไม่มีใครเหมือน ผู้ชั่งพระคุณไม่ได้ ผู้นับพระคุณไม่ได้ ผู้ประมาณพระคุณไม่ได้ ผู้บริสุทธ์ด้วยพระคุณ ผู้มีพระปรีชา พระเดช พระกำลัง พระวิริยะ หาที่สุดมิได้

ผู้ถึงความสำเร็จแห่งกำลังของพระพุทธเจ้า ทรงทำลายมาร พร้อมทั้งเสนา ทำลายข่ายคือทิฏฐิ ทำลายอวิชชา ทำให้วิชชาเกิด ทรงไว้ซึ่งพระธรรมจักร สำเร็จพระสัพพัญญุตญาณ ชนะสงครามทั้งสิ้นแล้ว ก็ได้ทรงสร้างธรรมนคร ไว้ฉันนั้น

ธรรมดานครของพระพุทธเจ้านั้น มีศีลเป็นกำแพง มีหิริเป็นคูน้ำรอบ มีสติเป็นนายประตู มีพระปรีชาญาณเป็นซุ้มประตู มีพระวินัยเป็นป้อม มีศรัทธาเป็นเสาระเนียด มีปัญญาเป็นปราสาท มีพระสูตร

เป็นทางไปมา มีพระอภิธรรมเป็นทาง ๓ แพร่ง ๔ แพร่ง มีพระวิริยะเป็นโรงวินิจฉัย

มีสติปัฏฐานเป็นวิถี สองข้างวิถีคือ สติปัฏฐานนั้น เต็มไปด้วยตลาดดอกไม้ ตลาดของหอม ตลาดผลไม้ ตลาดยาแก้ยาพิษ ตลาดยาทั่วไป ตลาดยาอมฤต ตลาดรัตนะ ตลาดสิ่งทั้งปวง”

“ข้าแต่พระนาคเสน ตลาดของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น ตลาดดอกไม้ได้แก่อะไร”

“ขอถวายพระพร ตลาดดอกไม้ ได้แก่ อนิจจสัญญา อนัตตสัญญา อสุภสัญญา อาทีนวสัญญา ปหานสัญญา วิราคสัญญา นิโรธสัญญา สัพพโลเกอนภิรตสัญญา สัพพสังขาเรสุอนิจจสัญญา อัฏฐิกสัญญา ปุฬุวกสัญญา วินีลกสัญญา วิจฉิททกสัญญา วิปุพพกสัญญา อุทธุมาตกสัญญา วิกขายิตกสัญญา หตวิกขิตตกสัญญา โลหิตกสัญญา อานาปานสติ มรณสติ กายคตาสติ

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดง การจำแนกอารมณ์เหล่านี้ไว้แล้ว ผู้อยากพ้นจากชรามรณะ ก็ถือเอาอารมณ์อันใดอันหนึ่งในอารมณ์เหล่านี้ แล้วก็จะพ้นจากราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ ข้ามสงสารไปได้ กั้นกระแสตัณหาได้ ตัดความสงสัยได้ ฆ่ากิเลสทั้งปวงได้แล้วเข้าไปสู่พระนครคือ นิพพาน อันไม่มัวหมอง ไม่มีธุลี เป็นของบริสุทธิ์ เป็นของขาว เป็นของไม่รู้เกิด ไม่รู้แก่ ไม่รู้ตาย เป็นสุข เป็นเมืองเย็น เป็นเมืองไม่มีภัย เป็นเมืองอันสูงสุด

เป็นอันว่า บุคคลถือเอาทรัพย์อันเป็นมูลค่าเข้าไปสู่ตลาดซื้อเอาดอกไม้ คืออารมณ์เหล่านั้นแล้วก็พ้นจากทุกข์ ขอถวายพระพร”

“สมควรแท้ พระนาคเสน”

“ข้าแต่พระนาคเสน แล้วก็ ตลาดของหอม ของพระพุทธเจ้านั้น ได้แก่สิ่งใด?”

“ขอถวายพระพร ได้แก่ ศีล คือพระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกศีล อันมีกลิ่นหอมไปทั่วทิศทั้งปวงไว้เป็นหลายประเภท มีพระไตรสรณคมน์เป็นเบื้องต้น และศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลอันนับเข้าในอุเทส ๕ ศีลอันนับเข้าใน พระปาฏิโมกข์ อันนี้แหละเป็นตลาดของหอมของพระพุทธเจ้า”

ข้อนี้สมกับที่สมเด็จพระชินสีห์ตรัสไว้ว่า

“กลิ่นดอกไม้ กลิ่นจันทน์ กลิ่นกฤษณา กลิ่นดอกมะลิ ย่อมทวนลมไปไม่ได้ ส่วนกลิ่นของสัปปุรุษทั้งหลาย ย่อมหอมทวนลมไปได้ สัปปุรุษย่อมมีกลิ่นหอมไปตลอดทิศทั้งปวง กลิ่นศีล เยี่ยมกว่ากลิ่นจันทน์ กลิ่นกฤษณา กลิ่นดอกอุบล เพราะกลิ่นของหอม เหล่านี้มีประมาณเล็กน้อย ส่วนกลิ่นของผู้มีศีลทั้งหลาย ย่อมหอมฟุ้งขึ้นไปถึงเทวโลก ดังนี้ ขอถวายพระพร”

“ชอบแล้ว พระนาคเสน”

“ข้าแต่พระนาคเสน ตลาดผลไม้ของพระพุทธเจ้าได้แก่อะไร?”

“ขอถวายพระพร ได้แก่ โลกุตตรผล ที่สูงขึ้นไปกว่ากันเป็นชั้น ๆ คือ โสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตตผล สุญญตผลสมาบัติ อนิมิตตผลสมาบัติ อัปปณิหิตผลสมาบัติ อเนญชผลสมาบัติ อุเบกขาผลสมาบัติ

ผู้ใดต้องการผลใด ๆ ถือเอามูลค่าแล้วก็ซื้อเอาผลนั้น ๆ ได้ตามต้องการ เหมือนกับผู้ต้องการผลมะม่วงชนิดใด ๆ ก็ซื้อเอาผลอันไม่รู้จักตายของพระพุทธเจ้าแล้วก็เป็นสุขตลอดไป ขอถวายพระพร”

“ข้อนี้ก็ชอบแล้ว พระนาคเสน”

“ข้าแต่พระนาคเสน ตลาดยาแก้พิษงู ของพระพุทธเจ้านั้น ได้แก่อะไร?”

“ขอถวายพระพรได้แก่ อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เพราะผู้รู้แจ้งอริยสัจ ๔ แล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง มีความเกิดเป็นทุกข์ เป็นต้น เป็นอันว่าบุคคลเหล่าใด ถูกพิษงูแล้ว ดื่มยาแก้พิษงูของพระพุทธเจ้า คือพระธรรม บุคคลเหล่านั้นก็สิ้นพิษงู ขอถวายพระพร”

“ข้อนี้ก็ชอบแล้ว พระนาคเสน”

“ข้าแต่พระนาคเสน ตลาดยาแก้เจ็บไข้ทั่วไป ของพระพุทธเจ้านั้น ได้แก่อะไร?”

“ขอถวายพระพร ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ยาอื่นที่มีดาษดื่นอยู่ในโลกเสมอด้วยยา คือพระธรรมของพระพุทธเจ้าไม่มี พระพุทธเจ้าได้ทรงตั้งตลาดยาไว้อย่างนี้แล้ว ผู้ที่ได้ดื่มยาของพระพุทธเจ้านั้นก็เป็นสุข มหาบพิตร เคยได้สดับหรือไม่ว่า มีผู้ทูลถามตามลัทธิของตน พระพุทธเจ้าก็ทรงแก้ได้สิ้น?”

“เคยได้สดับ พระผู้เป็นเจ้า”

“ขอถวายพระพร เทพยดามนุษย์ที่ได้สดับการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้าแล้วได้

ดื่มโอสถคือพระธรรมแล้ว ก็ไม่แก่ไม่ตาย ได้ถูกต้องนิพพานแล้ว ก็ดับทุกข์ร้อนทั้งปวง ขอถวายพระพร”

“ข้อนี้ก็ชอบแล้ว พระนาคเสน”

“ข้าแต่พระนาคเสน ตลาดยาอมฤต ของพระพุทธเจ้านั้น ได้แก่อะไร?”

“ขอถวายพระพร ได้แก่ กายคตาสติ ที่เทพยดามนุษย์ได้ดื่มแล้ว ก็หลุดพ้นจาก การเกิด แก่ ตาย โศกเศร้า รำพัน ไม่สบายกาย ไม่สบายใจ คับแค้นใจทั้งสิ้น เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงเห็นประชุมชนเกิดโรคต่าง ๆ จึงได้ทรงตั้งตลาดยาอมฤต คือไม่รู้จักตายไว้ ขอถวายพระพร”

“ข้อนี้ก็สมควรแล้ว พระนาคเสน”

“ข้าแต่พระนาคเสน ตลาดรัตนะของพระพุทธเจ้านั้น ได้แก่อะไร?”

“ขอถวายพระพร ได้แก่ ศีลรัตนะ สมาธิรัตนะ ปัญญารัตนะ วิมุตติรัตนะ วิมุตติญาณทัสสนรัตนะ ปฏิสัมภิทารัตนะ โพชฌงครัตนะ อันทำให้โลกทั้งสิ้นสว่างไสว

ศีลรัตนะนั้นได้แก่อะไร ได้แก่ ปาฏิโมกขสังวรศีล อินทรียสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล ปัจจยสันนิสิตศีล จูฬศีล มัชฌิมศีล มหาศีล มรรคศีล ผลศีล

สมาธิรัตนะ นั้นได้แก่ สมาธิอันมีทั้งวิตกวิจาร ๑ สมาธิอันไม่มีวิตกมีแต่วิจาร ๑ สมาธิอันไม่มีทั้งวิตกวิจาร ๑ สุญญตสมาธิ ๑ อนิมิตตสมาธิ ๑ อัปปณิหิตสมาธิ ๑

ภิกษุได้แก้วคือสมาธินี้แล้ว ย่อมกำจัดกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตกเสียได้ กำจัดมานะ อุทธัจจะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา กิเลส ทั้งปวงเสียได้ สิ่งเหล่านั้นไม่ติดค้างอยู่ในใจ เหมือนกับน้ำไม่ติดอยู่ที่ใบบัว ฉะนั้น

ปัญญารัตนะนั้นได้แก่ การรู้ตามเป็นจริงซึ่งสิ่งที่เป็นกุศล เป็นอกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ ควรประพฤติ ไม่ควรประพฤติ เลว ดี ดำ ขาว ทั้งดำ ทั้งขาว ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

ผู้ที่ได้แก้วคือปัญญาแล้ว ย่อมไม่ติดอยู่ในภพ ไม่ยินดีในภพ ย่อมได้ถูกต้องสิ่งที่ไม่รู้จักตายโดยเร็วพลัน

วิมุตติรัตนะ ได้แก่ความเป็นพระอรหันต์ อันหลุดพ้นจากสิ่งทั้งปวง วิมุตติญาณทัสสนรัตนะ ได้แก่การพิจารณาเห็นซึ่งความหลุดพ้นจากกิเลส

ปฏิสัมภิทารัตนะได้แก่ อัตถปฏิสัมภิทา ธัมมปฏิสัมภิทา นิรุตติปฏิสัมภิทา ปฏิภาณปฏิสัมภิทา อันทำให้แกล้วกล้าในที่ทั้งปวง

โพชฌงครัตนะได้แก่ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขาขอถวายพระพร"

"ข้าแต่พระนาคเสน ตลาดสิ่งทั้งปวง ของพระพุทธเจ้านั้น ได้แก่อะไร?"

"ขอถวายพระพร ได้แก่พระพุทธวจนะ อันประกอบด้วยองค์ ๙ และพระบรมสารีริกธาตุ บริโภคเจดีย์ พระสังฆรัตนะ ชาติสมบัติ โภคสมบัติ อายุสมบัติ อาโรคยสมบัติ วัณณสมบัติ ปัญญาสมบัติ ญาณสมบัติ มานุสิกสมบัติ ทิพยสมบัติ นิพพานสมบัติ มีอยู่ในตลาดนี้ทั้งสิ้น บุคคลย่อมซื้อเอาได้ด้วยทรัพย์คือศรัทธา ผู้ซื้อเอาสมบัติเหล่านี้ ได้ด้วยทรัพย์คือศรัทธา ก็มีความสุขตลอดไป"

อุปมาธรรมนคร

“ขอถวายพระพร ในธรรมนครของพระพุทธเจ้านั้น มีแต่บุคคลผู้วิเศษทั้งนั้น คือ มีแต่พระธรรมกถึก พระวินัยธร พระผู้ทรงพระสูตร พระผู้ทรงพระอภิธรรม พระผู้ทรงชาดก พระผู้ทรงนิกายทั้ง ๕ พระผู้สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ยินดีในโพชฌงคภาวนา เป็นพระวิปัสสนา เป็นผู้ประกอบประโยชน์ของตน และผู้อยู่ในป่าช้า ผู้อยู่ตามลอมฟาง ผู้ถือธุดงค์ต่าง ๆ ผู้ได้สำเร็จมรรคผลคุณวิเศษต่าง ๆ ทั้งนั้น ผู้ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ไม่มีอาสวะ ไม่มีตัณหา ไม่มีอุปาทาน ย่อมอยู่ในธรรมนคร

ผู้ไกลจากกิเลส ผู้พ้นจากกิเลส ผู้เจริญฌาน ผู้มีเครื่องนุ่งห่มเศร้าหมอง ผู้ยินดีอยู่ในป่าก็มี อยู่ในธรรมนครทั้งนั้น ผู้ไม่นอนได้แต่นั่ง ผู้อยู่ในป่าช้า ผู้มีแต่ยืนกับเดิน ผู้ใช้ผ้าบังสุกุล ก็อยู่ในธรรมนครทั้งนั้น ผู้ใช้เฉพาะไตรจีวร มีพระธรรมขันธ์เป็นที่ ๔ ผู้ยินดีในอาสนะเดียว ผู้รู้แจ้ง ก็อยู่ในธรรมนครทั้งนั้น

ผู้ยินดีในฌาน ผู้มีจิตสงบ ผู้มีจิตตั้งมั่น ผู้ปรารถนาความไม่มีสิ่งใด ก็อยู่ในธรรมนคร ทั้งนั้น ผู้ได้มรรคผล ผู้ยังศึกษาอยู่ ผู้ยังหวังผลสูงสุดอยู่ ก็อยู่ในธรรมนครทั้งนั้น ผู้เป็นพระโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี อรหันต์ ก็อยู่ในธรรมนครทั้งนั้น ผู้ฉลาดในสติปัฏฐาน ผู้ยินดีในโพชฌงคภาวนา ผู้เห็นแจ้งธรรมต่าง ๆ ก็อยู่ในธรรมนครทั้งนั้น

ผู้ฉลาดในอิทธิบาท ยินดีในสมาธิภาวนา ประกอบสัมมัปปธานเนือง ๆ ก็อยู่ในธรรมนคร ทั้งนั้น ผู้สำเร็จอภิญญา ผู้ยินดีในปีติ และโคจรผู้เที่ยวไปในอากาศ ก็อยู่ในธรรมนครทั้งนั้น ผู้ทอดจักษุลงเบื้องต่ำ ผู้พูดน้อย ผู้สำรวมรักษาทวาร ผู้ฝึกตนดี ผู้มีธรรมสูงสุด ก็อยู่ในธรรม

นครทั้งนั้น ผู้สำเร็จวิชชา ๓ อภิญญา ๖ อิทธิฤทธิ์ ปัญญา ก็อยู่ในธรรมนครทั้งนั้น"

"ขอถวายพระพร พระภิกษุทั้งหลาย ผู้ทรงญาณอันประเสริฐหาประมาณมิได้ ผู้ไม่มีเครื่องข้อง ผู้มีคุณซั่งไม่ได้ ผู้ทรงไว้ซึ่งคุณและยศ ผู้ทรงสิริ ผู้ทรงกำจัด ผู้ทรงเชาว์ ผู้ทรงฤทธิ์ ผู้ทรงแสงสว่าง ผู้ทรงมติ ผู้ทรงวิมุตติ ผู้ทรงธรรม ผู้ทรงพระธรรมจักร ผู้สำเร็จปัญญา เรียกว่า "เป็นธรรมเสนาบดี" ในธรรมนคร

พระภิกษุทั้งหลาย ผู้มีฤทธิ์ ผู้ได้ปฏิสัมภิทา ผู้มีเวสารัชชญาณ ผู้ทรงไว้ซึ่งคุณ ผู้เข้าใกล้ได้ยาก ผู้เที่ยวไปไม่มีห่วง ผู้ทำแผ่นดินให้ไหว ลูบคลำดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ได้ ผู้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ เรียกว่า "ธรรมปุโรหิต" ในธรรมนคร

พวกประพฤติธุดงค์ พวกมักน้อย พวกสันโดษ พวกเกลียดการแสวงหาที่ไม่ชอบธรรม พวกถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นกิจวัตร ผู้เกลียดรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ผู้อยู่ในที่สงัด ผู้ไม่ห่วงใยในกายและชีวิต ผู้ถึงพระอรหันต์ ผู้ไม่ทิ้งธุดงค์ เรียกว่า "ธัมมักขทัสสนา" คือเป็นผู้ว่ากล่าวผู้น้อยผู้ใหญ่ อยู่ในธรรมนคร

ผู้บริสุทธิ์ ผู้ฉลาดในการตายการเกิด ผู้ได้ทิพจักขุ เรียกว่า "พวกโชตกา" คือพวกนั่งยามตามไฟ ตรวจตราไปในธรรมนคร

พวกเป็นพหูสูตร มีอาคม ทรงธรรมวินัย ทรงมาติกา ฉลาดในอักขระน้อยใหญ่ และเสียงหนัก เสียงเบา เสียงยาว เสียงสั้น ผู้ทรงไว้ซึ่งศาสนาประกอบด้วยองค์ ๙ เรียกว่า "ธรรมรักขา" คือผู้รักษาธรรมในธรรมนคร

ผู้แตกฉานในพระธรรมวินัย เรียกว่า "รูปทักขา" คือเป็นคนทายลักษณะในธรรมนคร

ผู้สำเร็จอริยสัจ ๔ เรียกว่า "ผลาปณิกา" คือชาวร้านขายดอกไม้ในธรรมนคร

ผู้สมบูรณ์ด้วยศีล เรียกว่า "คันธาปณิกา" คือชาวร้านขายของหอมในธรรมนคร

ผู้ยินดีในพระธรรม ผู้ถือธุดงค์ผู้มั่น ในกถาวัตถุ ๑๐ เรียกว่า "นักดื่ม" ในธรรมนคร

ผู้ประกอบความเพียรเพื่อป้องกันกิเลส เรียกว่า "ผู้รักษานคร" ในธรรมนคร

ผู้บอกกล่าวสั่งสอนซึ่งธรรม เรียกว่า "ธัมมาปณิก"

ผู้ออกตลาดพระธรรมในธรรมนคร ผู้กินพระธรรม ทรงไว้ซึ่งพระธรรมคำสอนมาก ผู้แทงตลอดซึ่งลักษณะแห่งสระ พยัญชนะในพระธรรม ผู้รู้แจ้งพระธรรม เรียกว่า "ธรรมเศรษฐี" ในธรรมนคร

ผู้แทงตลอดซึ่งการแสดงธรรมอย่างสูง ผู้สะสม ผู้แจก ผู้แสดงออกซึ่งอารมณ์ ผู้สำเร็จคุณคือการศึกษา เรียกว่า "อิสสรธัมมิกา" คือเป็นอาลักษณ์และราชบัณฑิตในธรรมนคร

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าทรงสร้างธรรมนครไว้ดีอย่างนี้แล้ว จึงทำให้รู้ได้ว่า พระพุทธเจ้านั้นมีอยู่ เหมือนกับเมื่อเห็นนครมีอยู่ ก็ต้องรู้ว่านายช่างผู้สร้างนครก็ต้องมีอยู่ฉะนั้น ขอถวายพระพร"

"ข้าแต่พระนาคเสน พระภิกษุทั้งหลาย ผู้มีกำลังปัญญาดีอย่างพระผู้เป็นเจ้า อาจสร้างธรรมนครได้ แต่ยังเชื่อได้ยากว่า พระพุทธเจ้ามีอยู่ขอจงอุปมาให้ยิ่งขึ้นไป"

อุปมาลูกคลื่นในมหาสมุทร

“ขอถวายพระพร มหาสมุทรย่อมลึกตามลำดับ ทรงไว้ซึ่งทรายหาประมาณมิได้ เกลื่อนกล่นไปด้วยปลาติมิติ ปลามิงคละ เป็นที่อาศัยอยู่แห่งนาค ครุฑ และผีเสื้อน้ำ เป็นต้น เมื่อมีปลาใหญ่จะแสดงกำลังของตนก็ผุดขึ้นมาทำให้มหาสมุทรตีฟองนองระลอก คนได้เห็นแล้วก็รู้ได้ด้วยอนุมานว่า มีปลาใหญ่ อยู่ในมหาสมุทรนี้ฉันใด

มหาสมุทรคือโลกนี้ ก็ลึกไปตามลำดับ เป็นที่ขังน้ำ คือ ราคะ โทสะ โมหะ หาประมาณมิได้ เกลื่อนกล่นด้วยพาลปุถุชน แออัดรกรุงรังด้วยกิเลส ล้อมไว้ด้วยข่ายคือทิฏฐิ เป็นที่ไหลไปแห่งกระแสน้ำคือตัณหา สล้างสลอนด้วยธงชัยคือมานะ เร่าร้อนด้วยไฟ ๓ กอง มืดด้วยความไม่รู้ เป็นที่อาศัยอยู่แห่งคนดี คนชั่วทั้งสิ้น มีกษัตริย์ พราหมณ์ เวศย์ ศูทร อาชีวก ปัณฑรังค์ ปริพาชก นิครนถ์ และต่าง ๆ หาประมาณมิได้ พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกแล้ว ก็ทำให้โลกสะเทื้อนสะท้านด้วยลูกคลื่นคือพระธรรม เปลื้องสัตว์ทั้งหลายให้พ้นภัยพ้นจากทุคติทั้งปวง ประทานความไม่มีภัย ความไม่รู้จักตาย และยาแก้พิษ ยาแก้โรคต่าง ๆ ทำให้โลกไปถึงที่ปลอดภัย ทำให้โลกไม่มีมลทิน ปราศจากมลทิน ทำให้โลกขาว ฝึกโลก ทำให้โลกสงบ ทำให้โลกตั้งอยู่ในปฏิสัมภิทาทั้งปวง ตลอดถึงหลุดพ้นเป็นพระอรหันต์ ทรงแสดงลูกคลื่นคือพระธรรมว่า อันนี้เป็นทุกขอริยสัจ

ผู้ได้เห็นลูกคลื่นคือพระธรรมแล้ว ได้สำเร็จโสดาปัตติผลก็มี สำเร็จสกิทาคามีผลก็มี สำเร็จอนาคามีผลก็มี สำเร็จอรหัตตผลก็มีถือศีลก็มี เป็นอุบาสกอุบาสิกาก็มี ได้เพียงศรัทธาเลื่อมใสก็มี เหมือนครั้งพระพุทธเจ้า ทรงแสดงทุกขสัจ ที่บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ในดาวดึงส์สวรรค์ฉะนั้น

คือในคราวนั้น ด้วยกำลังลูกคลื่น คือ พระธรรมของพระพุทธเจ้า ได้มีเทวดาถึง ๘๐ โกฏิ ได้ธรรมจักษุอันปราศจากธุลีมลทินว่า "สิ่งที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดาทั้งนั้น"

พวกใดได้เห็นลูกคลื่น คือพระธรรมของพระพุทธเจ้า ก็ถึงซึ่งความตกลงใจ พวกนั้นย่อมได้คุณวิเศษยิ่งอย่างนั้น

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงสมุทัยสัจ ก็ทำให้โลกนี้กับทั้งเทวโลกกระเพื่อม ทำให้เกิดละลอกคลื่นคือพระธรรม ดังคราวทรงแสดงสมุทัยสัจที่ปาสาณกเจดีย์ เป็นตัวอย่าง

คือในคราวนั้น ด้วยกำลังละลอกคลื่น คือพระธรรมของพระพุทธเจ้า ก็ทำให้เทพยดา มนุษย์ ๑๔ โกฏิ ได้ธรรมจักษุอันปราศจากธุลี มลทินว่า "ทุกสิ่งที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ก็มีความดับไปเป็นธรรมดาทั้งนั้น" พวกใดได้เห็นละลอกคลื่น คือพระธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วตกลงใจ พวกนั้นก็ได้บรรลุคุณวิเศษอย่างนั้น

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงนิโรธสัจ ก็ทรงทำให้โลกนี้กับทั้งเทวโลกกระเพื่อม ทำให้เกิดลูกคลื่นคือพระธรรม เหมือนครั้งทรงแสดงนิโรธสัจ คราวเสด็จลงจากดาวดึงส์สวรรค์

คือในคราวนั้น มีผู้ได้สำเร็จธรรมจักษุถึง ๓๐ โกฏิ ด้วยกำลังลูกคลื่น คือกำลังของพระพุทธเจ้า พวกใดได้เห็นลูกคลื่น คือ กำลังของพระพุทธเจ้าแล้วถึงความตกลงใจ พวกนั้นก็ได้คุณวิเศษอย่างยิ่งเห็นปานนั้น

ส่วนในบัดนี้ พระสาวกเหล่าใดของพระพุทธเจ้า ตัดเครื่องผูกได้แล้ว กำจัดราคะ โทสะ โมหะ ได้แล้ว ละกิเลสได้แล้ว มีใจบริสุทธิ์แล้ว มีใจข้ามไปได้ดีแล้ว กระทำให้แจ้งแล้ว ถึงความเป็นพระอรหันต์แล้ว

พระสาวกเหล่านั้น ก็ชื่อว่าถึงความสงบอย่างเยี่ยม ด้วยกำลังลูกคลื่นคือพระธรรม ด้วยเหตุการณ์อันนี้ ด้วยอนุมานอันนี้แหละ จึงควรทราบว่าพระพุทธเจ้านั้นมีอยู่

ขอมหาบพิตรจงทรงจำไว้ว่า พวกที่ได้เห็นลูกคลื่นในสาครก็รู้ด้วยอนุมานว่าสาครนั้น จักต้องเป็นของกว้างใหญ่ฉันใด ผู้มีปัญญาทั้งหลายได้เห็นลูกคลื่นคือพระธรรมของพระพุทธเจ้า ผู้กำจัดความเศร้าโศกแล้ว ผู้ไม่พ่ายแพ้ในที่ทั้งปวง ผู้ถึงความสิ้นตัณหาแล้ว ผู้เปลื้องการเวียนว่ายอยู่ในภพได้แล้ว ก็รู้ได้ว่าพระพุทธเจ้าผู้ทำให้เกิดลูกคลื่น คือพระธรรม จักต้องเป็นผู้ล้ำเลิศในโลก ดังนี้

“ข้าแต่พระนาคเสน โยมเคยได้ฟังมาว่า พวกฤๅษีภายนอก ย่อมทำให้โลกนี้กับเทวโลกหวั่นไหวได้ แสดงกำลังฤทธิ์ก็ได้ จึงยากที่จะเชื่อได้ว่าพระพุทธเจ้ามีอยู่ ขอจงอุปมาให้ยิ่งขึ้นไป”

อุปมาพระยาเขาหิมพานต์

“ขอถวายพระพร พระยาเขาหิมพานต์ ประกอบด้วยระเบียบแห่งยอดเขา เงื้อมเขา ล้วนเป็นศิลา ตั้งอยู่ในประเทศชื่อว่า ”อซปถะ สังกุปถะ วลปถะ และเปตตปตะ” เป็นที่อาศัยอยู่แห่งตระกูลช้างฉัททันต์ล้อมไปด้วยต้นไม้ เครือไม้ อันปกคลุมเป็นสุมทุมต้นพฤกษาประดับประดาด้วยโตรกตรอกซอกเหวเขา

มีต้นไม้เครือไม้นานาประการใหญ่สูง กว้างขวางดังท้องฟ้าเต็มไปด้วยต้นไม้ดอก ต้นไม้ผล เกลื่อนกล่นไปด้วยสิ่งที่ทรงไว้ซึ่งน้ำ คือซอกเขาลำเนาธาร อันมีน้ำเย็นใสสบายดี ประดับประดาไปด้วยเครื่อง

แวดล้อมคือหมู่สัตว์ต่าง ๆ เป็นที่อาศัยอยู่แห่งหมู่คนธรรพ์ เป็นที่เที่ยวไปมาแห่งวิชาธรและสัตว์มีปีกต่าง ๆ

เป็นที่อาศัยอยู่แห่งครุฑ นาค อสูร กุมภัณฑ์ และยักษ์ทั้งหลาย และเป็นที่อาศัยอยู่แห่งหมู่สัตว์ร้ายนานาประการ ทั้งเต็มไปด้วยรากไม้ผลไม้ที่เป็นยา ทั้งมากไปด้วยเครื่องหอม มีจันทน์แดง กฤษณา กะลัมพัก เป็นต้น เป็นบ่อเกิดแห่งสิ่งที่มีกลิ่นหอมทั้งปวง

มีภูเขาล้อมรอบ คือ เขาตรีกูฏ เขาศิริกูฏ เขาไกรลาส เขาสุมนกูฏ เขาจิตตกูฏ เขายุคันธร แลดูสูงขึ้นไปเป็นชั้นเหมือนกับก้อนเมฆในวันแรม หรือเหมือนกับดอกอัญชันสีเขียว ดูเป็นสีคราม สีม่วง สีหม่น บางแห่งก็เหมือนสีกายแห่งพญานาคอันเขียวดำ หรือเหมือนกับพยับแดดในเดือน ๕

มนุษย์ทั้งหลายเห็นยอดเขานั้นตั้งแต่ไกล ก็เข้าใจด้วยอนุมานว่า พระยาเขาหิมพานต์ มีอยู่ฉันใด ภูเขาใหญ่คือพระธรรมของพระพุทธเจ้า อันพัวพันไว้ด้วยอารมณ์ คือ ฌานและธรรม มรรคผลเป็นเอนก เป็นที่อาศัยอยู่แห่งยอดเขา เงื้อมเขาอันว่างเปล่า อันไม่มีนิมิต ไม่มีที่ตั้ง

อันมีผลคือพระธรรมกถึก พระวินัยธร พระผู้ทรงพระสูตร พระผู้ทรงพระอภิธรรม เป็นที่อาศัยอยู่แห่งกุศลคือพระอรหันต์ เป็นที่เที่ยวไปมาแห่งพระอริยเจ้าผู้ได้มรรคผล เป็นที่อาศัยอยู่แห่งผู้เข้าใกล้ได้ยากด้วยศีลธรรม คือผู้ทรงจีวรเศร้าหมอง ผู้ถือบิณฑบาตเป็นข้อวัตร ผู้มักน้อยผู้ถือปฏิสัมภิทา ๔ เวสารัชชญาณ ๔ และผู้เลิศด้วยปัญญา เป็นต้น

เกลื่อนกล่นด้วยยาถ่ายโรค ยาแก้พิษ ยารักษาไข้ เป็นบ่อเกิดแห่งของหอมทั้งปวง คือ ศีล สมาธิ ปัญญา สติปัฏฐาน สันโดษ ห้อมล้อมด้วยภูเขาอันประเสริฐคือ สติปัฏฐาน สัมมัปปธาน อิทธิบาท อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ มรรค ล้วนแต่เป็นภูเขาธรรมสูง ๆ ทั้งนั้น

ส่วนภูเขาธรรมที่สูงยิ่งก็คือ พระนิพพาน อันไม่มีธุลีมลทิน อันขาวผ่อง ไม่มีสิ่งใดถูกต้อง เป็นที่สิ้นกิเลสและทุกข์ทั้งปวง เป็นที่สักการะเคารพนับถือยิ่งของเทพยดามนุษย์ทั้งหลาย ภูเขาธรรมของพระพุทธเจ้านั้นมีอยู่

ด้วยภูเขาธรรมนั้นแหละ ทำให้รู้ด้วยอนุมานว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ามีอยู่แน่ ถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานนานมาแล้วก็ดี พระศาสนาของพระองค์อันไม่หวั่นไหว อันแพร่หลายดีก็ยังมีอยู่ ขอมหาบพิตรจงเข้าพระทัยเถิดว่า บุคคลได้เห็นยอดภูเขาอันสูงเยี่ยมเทียมเมฆ ก็รู้ได้ด้วยอนุมานว่า ภูเขาใหญ่ในป่าหิมพานต์นั้นมีอยู่ฉันใด บุคคลได้เห็นธรรมบรรพตคีรี ภูเขาธรรมของพระพุทธเจ้า อันเป็นที่เยือกเย็น ไม่เป็นที่ขังทุกข์ แล้วก็รู้ได้ด้วยอนุมานว่า พระพุทธเจ้าผู้ล้ำเลิศนั้นจักมีอยู่แน่ ดังนี้ ขอถวายพระพร”

“ข้าแต่พระนาคเสน พวกศาสนาภายนอก เขาก็แสดงมหาสมุทรโลก และธรรมคีรีได้โดยเอนกวิธี เพราะฉะนั้น จึงยากที่จะเชื่อได้ว่าพระพุทธเจ้ามีอยู่ด้วยเหตุนี้ ขอจงอุปมาให้ยิ่งขึ้นไป”

อุปมาเมฆฝนห่าใหญ่

“ขอถวายพระพร เมื่อเมฆใหญ่อันจะตั้งขึ้นมาในทิศทั้ง ๔ จะให้ฝนห่าใหญ่ตกลงมานั้น ย่อมมีเครื่องหมายเป็นสำคัญ คือเบื้องบนอากาศ เป็นกลุ่มเป็นก้อนห้อยย้อยเหมือนสร้อยสังวาลย์ ทั้งมีลมใหญ่พัดผ่านมา ประชาชนทั้งหลายก็ดีใจ ช้าง ม้า สกุณา ก็บินร่อนชื่นชม สายฟ้าก็แปลบปลาบทั่วทิศทั้งหลาย

ก้อนเมฆก็มีมากมายกว่าหมื่นพัน มีสีสันต่าง ๆ กัน บ้างเขียว บ้างเหลือง บ้างแดง บ้างขาว บ้างเลื่อม มีสีอ่อนแซมซ้อนสลับกัน อึงมี่กึกก้องไปด้วยเสียงฟ้าร้องเป็นอัศจรรย์ เมื่อฝนห่าใหญ่ตกลงมา ก็มีน้ำฝนเต็มไปทั้งโตรกตรอกซอกเขา และห้วยหนองคลองบึง ต้นไม้ใหญ่น้อยก็เขียวชอุ่มเป็นพุ่มงาม

คนทั้งหลายก็อนุมานว่า ฝนครั้งนี้เป็นฝนห่าใหญ่ฉันใด อันว่าเมฆใหญ่ คือพระธรรมของพระพุทธเจ้านั้น เมื่อจะตกลงมาก็มีอาการเหมือนกัน พระพุทธเจ้าก็ทำให้มนุษยโลก เทวโลก ชื่นชมยินดีด้วยห่าฝนพระธรรม ทำให้จิตใจของผู้ได้มรรคผลเกิดความอภิรมย์ยิ่ง กำจัดเสียซึ่งกิเลสตัณหาเข้าถึงซึ่งพระนิพพาน

บางพวกก็ตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ปาฏิโมกข์สังวรศีลและมรรคผลชั้นสูง ๆ เป็นลำดับขึ้นไป จึงควรรู้ด้วยอนุมานว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น จักเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่

ขอมหาบพิตรจงเข้าพระทัยเถิดว่า คนทั้งหลายได้เห็นแผ่นดินชุ่มเย็นดี มีของสดเขียวเกิดขึ้น มีน้ำมาก ก็รู้ด้วยอนุมานว่า แผ่นดินดับร้อนด้วยฝนห่าใหญ่ฉันใด

ผู้มีปัญญาได้เห็นเทพยดามนุษย์ร่าเริงบันเทิงใจ ก็รู้ด้วยอนุมานว่าเอิบอิ่มด้วยฝนห่าใหญ่ คือพระธรรมฉันนั้น ดังนี้ ขอถวายพระพร”

“ข้าแต่พระนาคเสน เมฆใหญ่คือพระธรรมอันตกลงมากำจัดเสียซึ่งอวิชชานี้ ก็เป็นการดีแล้ว แต่ขอจงแสดงซึ่งกำลังของพระพุทธเจ้าตามเหตุการณ์ให้ยิ่งขึ้นไปอีก”

อุปมารอยพญาช้าง

“ขอถวายพระพร พญาช้างตัวประเสริฐ อันสูง ๗ ศอก ยาว ๙ ศอก มีลักษณะดีถึง ๑๐ แห่ง เป็นเจ้าแห่งฝูงช้างอันมีในธรณี มีตาขาว หางขาว เล็บขาว เหมือนกับสีหมอก และเหมือนกับเศวตฉัตร เหมือนกับวิมานขาว มีกายเต็มไม่บกพร่อง มีอายตนะครบบริบูรณ์ ดูงามเหมือนยอดเขาอันมีหมู่ไม้ขึ้นสะพรั่ง

พญาช้างนั้นอาจกำจัดข้าศึกทั้งปวงได้ มีกายใหญ่โต มีงางอกงามดังงอนไถ มีฤทธิ์ กล้าหาญ ชำนาญในการที่จะทนเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ เป็นพญาช้างหนุ่ม แต่ละเสียซึ่งที่อยู่ของตน เที่ยวไปแสวงหาอาหารในป่าตามสบายใจ เวลาคนทั้งหลายได้เห็นรอย ก็รู้ด้วยอนุมานว่า เป็นรอยพญาช้างฉันใด พระพุทธเจ้าก็เปรียบเหมือนกับช้างฉันนั้น เพราะเหตุว่ารอยพระพุทธเจ้ามีลักษณะประเสริฐถึง ๑๐๘ ประการ พระพุทธเจ้านั้น เปรียบด้วยพญาราชสีห์ก็ได้ เปรียบด้วยโคอสุภราชก็ได้ เพราะพระองค์ทรงพร้อมด้วยพระคุณธรรมทั้งปวง พระองค์ทรงสละพระนครกบิลพัสดุ์ อันเป็นพระนครที่น่ายินดีเสียแล้ว เที่ยวแสวงหาทางธรรมได้สำเร็จพระธรรมแล้ว ก็ทรงแสดงรอยพระบาท คือ โพชฌงค์ ๗ ไว้

รอยพระบาทเหล่านั้น ล้วนแต่เป็นรอยล้ำเลิศ ทำให้เกิดผลอันเลิศนานาประการ ด้วยเหตุการณ์อันนี้ ก็ควรรู้ด้วยอนุมานว่าพระพุทธเจ้ามีอยู่เป็นแน่ ขอถวายพระพร”

“ข้าแต่พระนาคเสน น่าอัศจรรย์ เพราะรอยพญาช้างไม่ตั้งอยู่นาน ปรากฏอยู่เพียง ๕-๖ เดือนเท่านั้น นอกนั้นก็ลบเลือนไป

ส่วนรอยพระบาท คือพระธรรมของพระพุทธเจ้า ยังปรากฏอยู่ในโลกกระทั่งทุกวันนี้ แต่ขอจงแสดงซึ่งกำลังของพระพุทธเจ้า ให้ยิ่งขึ้นไปอีกตามเหตุการณ์”

อุปมาพญาราชสีห์

“ขอถวายพระพร พญาราชสีห์ไม่มีความสะดุ้งกลัวสิ่งใดฉันใด พระพุทธเจ้าก็ไม่สะดุ้งกลัวต่อสิ่งใดฉันนั้น พญาราชสีห์เป็นใหญ่กว่าสัตว์ทั้งหลายฉันใด พระพุทธเจ้าก็เป็นใหญ่กว่าคณาจารย์ทั้งหมดฉันนั้น

เสียงพญาราชสีห์ ย่อมเป็นที่สะดุ้งกลัวของสัตว์เหล่าอื่น แต่เป็นที่ยินดีของหมู่ราชสีห์ด้วยกันฉันใด เสียงแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ก็เป็นที่สะดุ้งกลัวแก่พวกเจ้าลัทธิ แต่ทำให้เกิดความโสมนัสยินดีแก่พวกมีความเลื่อมใสศรัทธา ฉันนั้น

ด้วยเหตุนี้ ก็ควรทราบว่าพระพุทธเจ้านั้น เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งคุณอันหาที่สุดมิได้ ขอให้มหาบพิตรทรงเข้าพระทัยเถิดว่า เมื่อคนทั้งหลายได้เห็นเนื้อและนกสะดุ้งกลัวด้วยเสียงราชสีห์ ก็รู้ได้ด้วยอนุมานว่าพวกเดียรถีย์ก็สะดุ้งกลัวพระธรรมของพระพุทธเจ้าฉันนั้น ขอถวายพระพร”

“ข้าแต่พระนาคเสน เป็นอันว่าพระพุทธเจ้า ได้ทรงบรรลือพระสุรเสียง คือการทรงแสดงพระธรรมไว้ให้พวกเดียรถีย์ สะดุ้งกลัวกระทั่งทุกวันนี้ แต่ขอจงแสดงกำลังของพระพุทธเจ้า ให้ยิ่งขึ้นไปอีก”

อุปมาแม่น้ำใหญ่

“ขอถวายพระพร แม่น้ำใหญ่ทั้ง ๕ ย่อม ไหลมาจากป่าหิมพานต์ พัดเอาสัตว์และสิ่งของต่าง ๆ ลงไปสู่มหาสมุทร คนทั้งหลายก็รู้ว่าเป็นกระแสแม่น้ำใหญ่ฉันใด ธรรมนทีของพระพุทธเจ้าก็พัดเอาหมู่สัตว์ ให้ไหลเข้าไปสู่สาครอันประเสริฐคือนิพพานฉันนั้น ด้วยเหตุอันนี้ก็ควรรู้ด้วยอนุมานว่าพระพุทธเจ้านั้น เป็นผู้ประกอบด้วยพระคุณธรรมทั้งปวง

ขอมหาบพิตรจงทรงจำไว้ว่า เมื่อบุคคลได้เห็นเปือกตมโคลนเลนติดค้างอยู่ตามยอดไม้ก็รู้ได้ว่ามีน้ำใหญ่ท่วมมาฉันใด เวลาได้เห็นเทพยดามนุษย์ ผู้ทิ้งเปือกตมคือกิเลสไว้ในโลก ก็ควรรู้ได้ด้วยอุปมาว่าพระธรรมนทีอันใหญ่ของพระพุทธเจ้า ได้พัดพาเอาสัตวโลกไปฉันนั้น ขอถวายพระพร”

“ข้าแต่พระนาคเสน พระธรรมนทีของพระพุทธเจ้านั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงตกแต่งไว้เพื่อให้พัดพาเอากิเลสไปมีอยู่หรือ?”

“มีอยู่ ขอถวายพระพร”

“ถ้าอย่างนั้น ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอุปมา ให้ยิ่งขึ้นไป”

อุปมากลิ่นดอกไม้

“ขอถวายพระพร เมื่อลมพัดเอากลิ่นดอกไม้ไปถึงไหน ก็หอมไปถึงนั้น แต่ว่าหอมไปได้ตามลมเท่านั้น หอมทวนลมไปไม่ได้ ส่วนกลิ่นธรรมของพระพุทธเจ้า ย่อมหอมไป ได้ทั้งตามลมและทวนลม ด้วยเหตุนี้ก็ควรรู้ด้วยอนุมานว่าพระพุทธเจ้ามีอยู่

ขอได้โปรดใส่พระทัยว่า คนทั้งหลายได้กลิ่นหอมมาตามลม ก็รู้ด้วยอนุมานว่าเป็นกลิ่นหอมดอกไม้ฉันใด ผู้มีปัญญาทั้งหลายได้กลิ่นหอมคือศีล ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แล้ว ก็รู้ได้ด้วยอนุมานว่าพระพุทธเจ้าผู้เยี่ยมมีอยู่

ขอถวายพระพร อาตมภาพไม่อาจแสดงให้สิ้นสุดกำลังของพระพุทธเจ้าได้ด้วยเหตุตั้งพัน จะอ้างเหตุอย่างไรก็ได้ เพราะว่าพระคุณธรรมของพระพุทธเจ้ามีมาก หาประมาณมิได้ ข้อนี้เปรียบเหมือนช่างดอกไม้ผู้ฉลาด เมื่อดอกไม้มีอยู่มาก จะร้อยให้เป็นดอกไม้อย่างไรก็ได้ฉันนั้น ขอถวายพระพร”

“ข้าแต่พระนาคเสน เท่าที่พระผู้เป็นเจ้าแสดงกำลังของพระพุทธเจ้ามานี้ ก็เป็นที่พอใจของโยมแล้ว โยมสบายใจด้วยการแก้ปัญหาอันวิจิตรยิ่งแล้ว”

“ ปัญญาเป็นของประเสริฐในโลก
ปัญญาทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่
บัณฑิตทั้งหลาย
กำจัดความสงสัยด้วยปัญญาแล้ว
ย่อมถึงความสงบ ”

ปัจฉิมบท
พระเจ้ามิลินท์

ปัจฉิมบทพระเจ้ามิลินท์ เกิดเหตุอัศจรรย์ในวันที่ปุจฉาวิสัชนาจบแล้ว

ในเวลาจบการปุจฉาวิสัชนาของพระราชาและพระเถระแล้ว แผ่นดินอันใหญ่ อันหนาได้ ๘ หมื่น ๔ พันโยชน์ ก็ได้แสดงอาการหวั่นไหว มีสายฟ้าแลบแปลบปลาบลงมา เทวดาทั้งหลายได้โปรยฝนดอกไม้ทิพย์ลงมาบูชา มหาพรหมได้เปล่งเสียงสาธุการกึกก้องดังเสียงฟ้าร้องในท้องมหาสมุทรฉะนั้น

พระเจ้ามิลินท์พร้อมด้วยข้าราชบริพารจึงพร้อมกันประนมอัญชลีถวายนมัสการ พระองค์มีพระราชหฤทัยเบิกบานยิ่ง เป็นผู้ทรงเล็งเห็นสาระประโยชน์ในพระพุทธศาสนาสิ้นความสงสัยในพระรัตนตรัย จึงทรงเลื่อมใสในคุณของพระเถระ คุณในบรรพชา คุณในข้อปฏิบัติ และอิริยาบถของพระเถระ เป็นผู้หมดทิฏฐิมานะเหมือนพญานาคที่ถูกถอนเขี้ยวแล้ว จึงทรงตรัสขึ้นว่า

“สาธุ สาธุ พระนาคเสน ปัญหาอันเป็นพุทธวิสัย พระผู้เป็นเจ้าได้แก้ไขแล้ว ผู้อื่นยกพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระเสียแล้ว ไม่มีผู้ใดเสมอเหมือนพระเถระเจ้าในการแก้ปัญหา ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอดโทษให้แก่โยม ในการที่โยมได้ล่วงเกินด้วยเถิด ขอจงจำโยมไว้ว่า เป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป”

พระราชาเสด็จออกบรรพชาแล้วได้สำเร็จพระอรหันต์

ในคราวนั้น พระเจ้ามิลินท์พร้อมกับพลนิกาย ก็เข้าห้อมล้อมพระเถระแห่กลับไปสู่มหาวิหาร มอบมหาวิหารถวายพระมหาเถระแล้วก็ปฏิบัติพระมหาเถระกับพระอรหันต์ ๑๐๐ โกฏิ ด้วยปัจจัย ๔ ตลอดมา ภายหลังพระเจ้ามิลินท์ก็ได้ทรงมอบราชสมบัติให้แก่พระราชโอรสแล้วเสด็จออกบรรพชา เจริญวิปัสสนาแล้ว ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

สุภาษิตสรรเสริญผู้มีปัญญา

เพราะฉะนั้น จึงมีคำกล่าวไว้ว่า ปัญญาเป็นของประเสริฐในโลก ปัญญาทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ บัณฑิตทั้งหลายกำจัดความสงสัยด้วยปัญญาแล้ว ย่อมถึงความสงบ ปัญญาก็ตั้งอยู่ได้ในขันธ์ใด สติไม่บกพร่องในขันธ์ใด ขันธ์นั้น ก็ทรงไว้ซึ่งบูชาพิเศษเป็นขั้นอันเลิศ เป็นขันธ์อันเยี่ยม เพราะฉะนั้น บัณฑิตผู้เล็งเห็นสุขของตน จึงควรบูชาผู้มีปัญญาเหมือนกับบูชาพระเจดีย์ ฉะนั้น

มิลินทปัญหา
จบบริบูรณ์

บรรณานุกรม

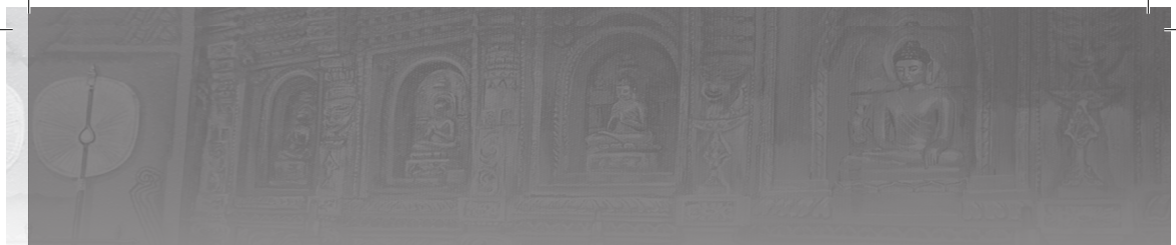
ปุ้ย แสงฉาย (ผู้แปล), พระธรรมมหาวีรานุวัตร (ผู้ชำระ). มิลินทปัญหา ฉบับพร้อมด้วย อรรถกถา ฎีกา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๒๘.

ธีรวัส บำเพ็ญบุญบารมี. หลักธรรมในมิลินทปัญหา ศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตลอดจนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา. ธรรมศึกษาวิจัยมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐. สืบค้นออนไลน์ เมื่อ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒ จาก https://issuu.com/narongt/docs/milindas_questions

พระญาณวโรดม. มิลินทปัญหา ฉบับสรุปความ. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท, ๒๕๔๒.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๔๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๖๑._____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๓๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๓๘.

หอสมุดแห่งชาติ. มิลินทปัญหา ฉบับพิสดารของหอสมุดแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๑๑. องค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร. วิชาการเทศนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ.
การให้ธรรมะ ชนะการให้ทั้งปวง

ขุ.ธ.๒๕/๖๓

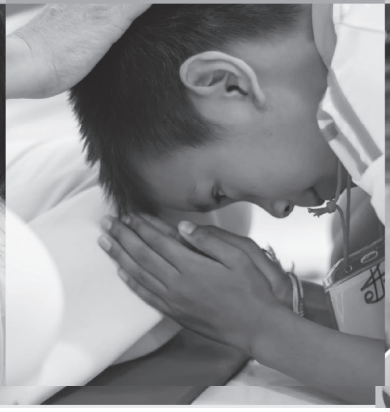
ยุวพุทธฯ
สร้างคน สร้างที่ใจ
เพื่อการตื่นรู้
ด้วยปัญญา

หากการสร้างบ้านต้องเริ่มต้นที่เสาเอก
การสร้างมนุษย์ย่อมต้อง**เริ่มต้นที่ "ใจ"**

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๓
ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
เปิด **“บ้านแห่งธรรม”** หลังนี้
ต้อนรับผู้มาเยี่ยมเยือนทุกเพศทุกวัย
ด้วยปณิธานมุ่งมั่นของกลุ่มผู้ก่อตั้ง
ที่มุ่งหวังให้ **“พระธรรม”** เป็นเครื่องเหนี่ยวนำ
และหล่อหลอมจิตใจมนุษย์ทุกผู้นาม
ให้ได้ **“ตื่นรู้”** ก้าวสู่คุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์

www.ybat.org

FB : @ybatpage

Line : @ybat

"ยุวพุทธฯ บ้านแห่งธรรม" เปิดประตูต้อนรับทุกคนให้ได้มีโอกาสสัมผัส **"รสแห่งพระธรรม"** อย่างเท่าเทียม ด้วยประสบการณ์อันยาวนาน ยุวพุทธฯ ได้ต่อยอดขยายผล จนเกิดเป็นความพร้อมในทุกด้าน ทั้งด้านสถานที่ ด้านการบริการ และหลักสูตรที่หลากหลาย อบรมโดยพระวิปัสสนาจารย์ และทีมวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ เหมาะสำหรับผู้คนทุกเพศทุกวัย ทั้งผู้ที่เริ่มต้น จนถึงผู้มุ่งปฏิบัติในขั้นอุกฤษฏ์

แนะนำโครงการและหลักสูตรของยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยฯ

สร้างภูมิธรรมในใจให้เติบใหญ่เป็นคนดี

สำหรับเยาวชนและครอบครัว

- หลักสูตรเบื้องต้น และ เข้มข้นสำหรับเด็กเล็ก จนถึงเยาวชนวัยรุ่นอายุ ๗-๒๕ ปี ในช่วงปิดภาคเรียน
- หลักสูตรสำหรับนักเรียนโรงเรียนนานาชาติอายุ ๑๐-๒๒ ปี
- หลักสูตรครอบครัว สำหรับพ่อ แม่ ลูก อายุ ๗ ปีขึ้นไป

สร้างต้นกล้าทางธรรม

สำหรับสามเณร

- โครงการบรรพชาสามเณร สามเณรใจเพชร สามเณรลูกแก้ว สามเณรหน่อโพธิ์ สามเณรโพธิ สำหรับนักเรียน นักศึกษา อายุ ๗-๒๒ ปี

สร้างธรรมทายาท

สำหรับพระสงฆ์

- โครงการอุปสมบทพระสงฆ์ ปฏิบัติธรรมจำพรรษา สำหรับผู้ต้องการอุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ และฝึกวิปัสสนากรรมฐาน อายุ ๒๐ ขึ้นไป

สร้างธรรม นำปัญญาพัฒนาชีวิต

เพื่อสาธุชนทั่วไป

- หลักสูตรวิปัสสนากรรมฐานแบบเบื้องต้น ๑, ๓, ๕, ๗ วัน
- หลักสูตรพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข โดยคุณแม่สิริ กรินชัย และหลักสูตรอื่นๆ สอนโดยพระวิปัสสนาจารย์และวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ สำหรับผู้เริ่มต้น และผู้ต้องการศึกษาพุทธศาสนาแบบองค์รวมจนถึงระดับเข้มข้น อายุ ๑๘ ขึ้นไป
- หลักสูตรปฏิบัติธรรมสำหรับครู อาจารย์ เพื่อพัฒนาตน ถ่ายทอดองค์ความรู้ทางศาสนาและจริยธรรมต่อไป
- หลักสูตรวิปัสสนากรรมฐานเข้มข้น สำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาเจาะลึกสู่หนทางพ้นทุกข์

สร้างธรรมในทุกวันของชีวิต

เพื่อสาธุชนทั่วไป

- โครงการปฏิบัติธรรมวันเดียว (แสงธรรมวันอาทิตย์) สำหรับบุคคลทั่วไปทุกวันอาทิตย์
- โครงการศึกษา พระอภิธรรม พระสูตร ทุกวันเสาร์และวันอาทิตย์
- โครงการทำบุญวันเกิดแบบชาวพุทธ สำหรับผู้ต้องการทำบุญในเดือนเกิดของตนเอง ด้วย ทาน ศีล ภาวนา ครบใน ๑ วัน
- โครงการจิตใสใจสบาย
- โครงการเทศน์ เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา อาทิ เทศน์มหาชาติ งานสาธยายพระไตรปิฎก เป็นต้น

นอกจากนี้ สมาคมฯ ได้จัดตั้ง **ศูนย์พัฒนาจิตและปัญญา(MWDC) ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มุ่งสร้างคุณธรรมนำองค์กรสู่ความสำเร็จ** มีหลักสูตรต่างๆ สำหรับผู้บริหาร พนักงานองค์กรเอกชน หน่วยงานราชการและรัฐวิสาหกิจ เพื่อประยุกต์นำ**หลักธรรม**มาใช้ในการบริหารคนและองค์กร โดยงบประมาณสนับสนุนจากองค์กรนั้น ๆ

ขอต้อนรับสู่ "การสร้างคนที่หัวใจ"
ณ ยุวพุทธฯ บ้านแห่งธรรม

ยุวพุทธฯ บ้านแห่งธรรม เริ่มจากคุณแม่สิริ กรินชัย ผู้จุดแสงธรรมครั้งแรกในปี พ.ศ.๒๕๒๐ ในหลักสูตรพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุขนำมาซึ่งความอัศจรรย์ในการเปลี่ยนแปลงตนเอง ภายในชั่วระยะเวลาเพียง ๗ คืน ๘ วัน ด้วยแสงสว่างแห่งปัญญาที่เกิดขึ้นในจิตใจของทุกท่านที่มาเยือนบ้านแห่งธรรมหลังนี้ จวบจนปัจจุบัน ยุวพุทธฯ ยังคงมุ่งมั่นเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา ด้วยการจัดวิปัสสนากรรมฐานอย่างต่อเนื่อง และพัฒนาหลักสูตรที่หลากหลายด้วยความเมตตาจากพระวิปัสสนาจารย์ และวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ ในแต่ละปีมีผู้มาร่วมกิจกรรมและปฏิบัติธรรมกับยุวพุทธฯ จากทั่วประเทศมากกว่า **๔๐,๐๐๐ คน**

ติดต่อ : ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ (ย.พ.ส.)
The Young Buddhists Association of Thailand under Royal Patronage (YBAT)
เลขที่ **๔** ซ.เพชรเกษม **๕๔** แยก **๖** แขวงบางด้วน เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ๑๐๑๖๐
โทรศัพท์ **๐-๒๔๕๕-๒๕๒๕** โทรสาร **๐-๒๔๑๓-๓๑๓๑**

Website: www.ybat.org E-mail: ybatoffice@ybat.org E-mail:donate@ybat.org

ศูนย์ ๑
ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
สำนักงานใหญ่ เพชรเกษม ๕๔ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

ศูนย์ ๒
ศูนย์วิปัสสนายุวพุทธฯ เฉลิมพระเกียรติ
อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

ศูนย์ ๓
ศูนย์วิปัสสนายุวพุทธฯ สวนประไพธรรม
อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร

ศูนย์ ๔
ศูนย์วิปัสสนายุวพุทธฯ เขมรังสี
อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ศูนย์ ๕
ศูนย์วิปัสสนายุวพุทธฯ เกียรติภักดีกุล
อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

ศูนย์ ๖
ศูนย์วิปัสสนายุวพุทธฯ บ้านจันรม
อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

มอบ "หัวใจ" แห่งธรรม นำ "หัวใจ" แห่งชีวิต

ขอเชิญชวนผู้มีจิตศรัทธาร่วมสร้างทานบารมีแห่งการ "**ให้**"
ร่วมนำ "**ธรรมะ**" เข้ามาสู่ "หัวใจ" ของมนุษย์

ร่วมบุญ ชื่อบัญชี "ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยฯ"

ธ.ไทยพาณิชย์	สาขาซีคอนบางแค	เลขที่ ๒๓๒ ๒ ๑๘๘๐๑ ๕
ธ.กสิกรไทย	สาขาภาษีเจริญ	เลขที่ ๐๓๔ ๒ ๖๙๕๒๙ ๙
ธ.กรุงไทย	สาขาภาษีเจริญ	เลขที่ ๐๒๕ ๑ ๓๔๒๑๓ ๑
ธ.กรุงเทพ	สาขาท่าพระ	เลขที่ ๑๔๑ ๐ ๗๔๖๐๐ ๐

PromptPay e-Donation
ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์

* หมายเหตุ กรณีโอนเงินเข้าบัญชี กรุณาส่งสำเนาใบนำฝาก (PAY IN)
พร้อมแจ้งความจำนงบริจาคไปที่หมายเลข ๐๒ ๔๑๓ ๓๑๓๑ หรือ Line รับบริจาค ID : @ybatd

** ทุกยอดเงินบริจาคที่มอบให้กับยุวพุทธฯ สามารถนำไปลดหย่อนภาษีได้ **

www.ybat.org ybatpage @ybat ybat_official YBAT ybat1

รายนามผู้สนับสนุน
จัดเทศน์ปุจฉา - วิสัชนา มิลินทปัญหา
และจัดพิมพ์หนังสือ มิลินทปัญหา
มรรค ผล นิพพาน

ขออนุโมทนาบุญ
เจ้าภาพจัดเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

คุณจิรบุญนี อิศรางกูร ณ อยุธยา

คุณณัฐภัสสร ชัยสถาผล

คุณพรทิพย์ ชัยสถาผล

คุณพีรนุช เกียรติสมมารถ

คุณวิภา จิรวินิจนันท์ และครอบครัว

บริษัท เยาวราชมังกรทอง (เอ็มโกลด์) จำกัด

คุณศรีสมร จิรกิตติ

คุณศิริวงศ์ - คุณสุธารัตน์ จันทร์รุจิพัฒน์ และครอบครัว

บริษัท อุตสาหกรรมตราอูฐ จำกัด

คุณอัญชลี ตวงทวีทรัพย์

ผู้ให้สิ่งที่เลิศ ให้สิ่งที่ดี ให้สิ่งที่ประเสริญ
ย่อมเป็นผู้มีอายุยืน มียศในภพที่ตนเกิด
(พุทธ) อว.ปญฺจก. ๒๒-๕๖.

ขออนุโมทนาบุญ
คณะศรัทธาผู้ร่วมจัดพิมพ์หนังสือเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา
ร่วมบุญ ๑๐,๐๐๐ บาท

พ.ญ.รัตนา ทองไทย

คณะศรัทธาผู้ร่วมจัดพิมพ์หนังสือเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา
ร่วมบุญ ๓,๐๐๐ - ๙,๙๙๙ บาท

คุณกาญจนา เรืองจินดา
คุณจิรยง อนุมานราชธน
คุณหญิงแจ่มใส ศิลปอาชา
คุณชนิกานต์ อัศวกวินทิพย์
คุณธรรมพร เต็มวิภาสสิริ
คุณธีรศักดิ์ กำบรรณารักษ์
ครอบครัวนิมมานนรเทพ
คุณพีรนุช เกียรติสมมารถ
คุณไพบูลย์ ลาวัลย์
และครอบครัวเจิดจำรัสกุล
คุณมานพ งามเรืองพงศ์
บริษัท เยาวราชมังกรทอง
(เอ็มโกลด์) จำกัด
บริษัท สยามไฟว์สตีล 1995 จำกัด
คุณสุดธิดา ตั้งเศรณีกุล
คุณสุรภี รัศมีมงคล

คณะศรัทธาผู้ร่วมจัดพิมพ์หนังสือเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา
ร่วมบุญ ๒,๐๐๐ - ๒,๙๙๙ บาท

คุณกฤษณา เรือนคำ
คุณณรงค์ - คุณสุภาพ - คุณชาตโยดม ขันตี
คุณต่อยศ ปาลเดชพงศ์
คุณเทพทองพร เศวตปิยะกุล
คุณปทิตตา พุฒิสิริภัทร
คุณปภัสสร วารายานนท์
คุณพันวดี เขมะสุวรรณ
คุณพิณทิพย์ วุฒิเลิศเจริญวงศ์
คุณรัชฎา สมบูรณ์เจริญศรี
และครอบครัว
คุณแม่เล็กหง สกฤษศิลป์
และครอบครัว
คุณวันชัย จันทร์ประเสริฐ
คุณวินนา-คุณธันว์-คุณนนท์-คุณตรี
เหรียญสุวรรณ
คุณสมจิตร วานิชผล
คุณสมพร โล่ห์วิสุทธิ์
คุณสมศรี ปานพูนทรัพย์

คณะศรัทธาผู้ร่วมจัดพิมพ์หนังสือเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา
ร่วมบุญ ๑,๐๐๐ - ๑,๙๙๙ บาท

คุณกนิษฐา โรจนเด่นดวง
คุณกิตติพร ธนสถิตกุล
คุณกิตติพล อัศวสุวรรณกิจ
คุณกิ้มฟ้า แซ่ชื้อ
คุณขจรจิตร์ ส่งไพศาล
คุณขวัญกล้า - คุณวิภาดา นุชนารถ และครอบครัว
คุณขวัญประชา บุญกว้าง
คุณเงิน หงษ์ขาว
คุณจันทนา โชคพาชื่น
พ.ญ.จันทรา เจณณวาสิน
คุณจันทรา โสมรังสรรค์
คุณจินตนา เชิดวุฒิ
คุณจิรญา ตันติวิมงคล
คุณจิระภา ฮุนตระกูล
คุณจิระวรรณ ไชยพงศ์ผาติ
คุณจุฑาภรณ์ ศรีสกุลยานนท์
คุณชยุต เชฐบัณฑิตย์
คุณชัยยันต์ - คุณพเยาว์ องค์ภูมิศิลกุล
คุณชูเดช ธรรมรัตตกุล
คุณณัฏฐนันธ์ ธัญโชติพงศ์-คุณอาณดา สุริวัลย์
คุณณัฐอรสินี ชินวราโชติสิริ
คุณดลฤทัย คุณาภิรัตนกุล
คุณถนอม ใยบัวเอี่ยม
คุณทักษิยา ผิวสำลี
คุณธัญญารัตน์ อัครเจริญธีรคุณ
คุณนพดล ลิมปนโรจน์
คุณนภัสกรณ์ โกมารทัต
คุณนภาภรณ์ ดวงสว่าง
คุณนัฐพงษ์ พรวัฒนเวทย์
คุณนิตยา รัชนพงษ์
คุณนิยม จึงนิพนธ์สกุล
คุณเนาวรัตน์ ลี้อิสสระนุกูล
คุณบุญชัย วิวัฒรางกูล
คุณบุปผา รัตนประทีป
คุณเบญจพร เจริญทวีทรัพย์ และคณะ
คุณปริษา ภัทรชยฉัตร
คุณปิติพงศ์ สุรเมธากุล
คุณผ่องศรี ตั้งกิติวงศ์พร
คุณพชร แสงสุวรรณ์
คุณพนารัตน์ บุญกราน
คุณพรศรี นคเรศไอศูรย์
คุณพรสุภา อมรรัตนะ
คุณพันธุ์จง หาญวิวัฒนกุล
คุณพิสมัย รัตนวิไลวรรณ
คุณไพลิน จารุสมบัติ
คุณภาวิดา จีระวัฒน์ - Mr.Jan Faroe
คุณมนตรี ตันตระกูล
คุณมนัส ศิรประภาธรรม
คุณมนัสนันท์ มหาสมิติ

คณะศรัทธาผู้ร่วมจัดพิมพ์หนังสือเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา ร่วมบุญ ๑,๐๐๐ - ๑,๙๙๙ บาท

คุณมานิดา พวงมณี
ครอบครัว มาลินี ณ ระนอง - ครอบครัวบดี-อิญชญา ธนะมั่น
คุณมุทิตา เครือเหลา
คุณลำดวน ทองพรหม
คุณวรรณวิภา เอกงามประเสริฐ
คุณวสันต์ - คุณเมธ์วดี หงษ์โภคาพันธ์ และครอบครัว
คุณวันวิสาข์ มาสูตร์
คุณวัลย์ลดา อัศวศิริเลิศ
คุณวารินทร์ มาศกุล
คุณวิลาสินี เกียรติอภิวัฒน์
คุณวีร์กัญญา กิจวโรภาส
คุณวีระ อมรศิลปชัย
คุณศรัทธาทิพย์ แซ่เตียว และครอบครัว
คุณศิริกาญจน์ สุธานุภาพวุฒิ
คุณศิริวรรณ วิลาสศักดานนท์
ห้างหุ้นส่วนจำกัด สตาร์บุ๊คเซ็นเตอร์ โดยคุณฐิรชญา มีสิทธิ์
คุณสันต์ หวังเจริญ
คุณสิทธิไชย ตั้งโชคประเสริฐ-คุณบุศรินทร์ ต่ายเพชร
คุณสิริพงศ์ เกียรติประดับ
คุณสุธิดา ศรีรัตน์
คุณสุทธิกาญจน์ จิตต์ไทย
คุณสุพรรณี คูณแสง
คุณเสกสิทธิ เสนีย์สถาพร
คุณเสาวนีย์ ชัยศุภรัศมีกุล
ครอบครัว แสงเกิดทรัพย์
คุณอติกันต์ ทะนงศักดิ์สกุล
คุณอรรถพล บูรณตรีเวทย์
คุณอรอนงค์ สุขลาภวณิชย์
คุณอรุณี วชิราพรทิพย์
คุณอวยพร กาญจนสุระกิจ

คณะศรัทธาผู้ร่วมจัดพิมพ์หนังสือเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา ร่วมบุญ ๕๐๑ - ๙๙๙ บาท

คุณเชาวลิต สิงห์เจริญ
คุณณัฐดุลภรณ์ กิติกรพาณิชย์
คุณธนกร ศิริสมุทร
คุณปรีชา แสนเขียว และครอบครัว
คุณปาริชาติ นาคะปัท
คุณราตรี สมสิทธิ์
คุณลิ้มเซี่ยงเตี๋ยง - คุณสุมาลี อรรจนียกุล และบุตร
คุณสุกฤตยา ปัชโชติพงษ์
คุณสุกิจ ธนประสิทธิ์พัฒนา
คุณสุรเชษฐ์ วรรณละเอียด อุทิศบุญให้คุณพ่อประสิทธิ์ สมถวนิช
คุณโสมฐกาญจน์ ส้มทอง

คณะศรัทธาผู้ร่วมจัดพิมพ์หนังสือเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา ร่วมบุญ ๕๐๐ บาท

คุณกนกวรรณ วัจนวงศ์ปัญญา และครอบครัว
คุณกรรณิกา หลักกรด
คุณกรวิก คำพิมูล และครอบครัว
คุณกรองอร ภิญโญลักษณา
คุณกัญญ์ณณัฏฐ์ แจ่มสว่างสุข ร.น.
คุณกันยา สุวรรณคีรีขันธ์
คุณกิตยาพร ใหญ่สว่าง
คุณกุญธ์ภัสส์ วัจนะรัตน์ และครอบครัว
คุณกุสุมา กองหิน
คุณเกตุสุวีณ์ วัฒนคำแสง
คุณเกรียงไกร ตั้งจารุกิจ
คุณเกศินี องค์ทองคำ
คุณเกษฎา บุญครอง และครอบครัว
คุณเกียงทิว แซ่โง้ว - คุณจรูญศรี - คุณพัชรี วันเกิดผล
คุณเกียรติ หรูรุ่งโรจน์
คุณเกียรติทวี ฐานะสวัสดิ์
คุณขวัญวรงค์ มูลต๊ะ
คุณขี่ฮุย แซ่เอี้ย
คุณแขแสง เทือกสุบรรณ
คุณคณัสมน อุดมศักดิ์ไพบูลย์
คุณคิ่วซิง แซ่อุ่ย และภรรยา
คุณจงกลณี ธนพัฒน์โสภณ
คุณจรรยาพร จตุรงค์พลาธิปัต
คุณจรวยรัตน์ สมอยู่
คุณจรัสวรรณ กาญจโนภาศ
คุณจันทิมา กังสนารักษ์
คุณจันทิรา ทศานนท์
คุณจารุณี ธรนิตยกุล
คุณจิรัฐ อรรฆยเวที
คุณจุไรรัตน์ ร่มลำดวน
คุณจุลี จตุวรพัฒน์
คุณใจงาม สังสถิตย์
คุณฉัตชัย ฉิ่นไพศาล
คุณชณทัช ลีนุกูล
คุณชนฤดี ปลื้มปวารณ์
คุณชนิตรา สิทธิใส
คุณชมพูนุท - คุณกรวรรณ อนันตธนลาภา
คุณชลากร มั่นต่าย
คุณชัญญาณัฏฐ์ สวัสดีพึ่ง
คุณชูเอก สุสัมฤทธิ์
คุณโชคชัย ณ นคร
คุณฐิติกานต์ ขจรเสรี
คุณฐิติพร ทองนพคุณ
คุณณษภร วัฒนอนันต์
คุณณัฏฐ์ชยธร ติชิลาสุตนันท์
คุณณิรัติ จรัสศรี และครอบครัว

คณะศรัทธาผู้ร่วมจัดพิมพ์หนังสือเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา ร่วมบุญ ๕๐๐ บาท

คุณดวงเดือน อ่อนน่วม
คุณตรีรัช นันทาธีรภัทร์
คุณทวีศักดิ์ ล้อมลิ้มและครอบครัว
คุณทองพรรณ คุณวิทยา
คุณทิฆัมพร แซ่โอ๊ว
คุณทิพวัลย์ โอวาทกิจ
คุณทิวาวัลย์ กรรณนุช
คุณธนกร รัตนชัยเดชา
คุณธนจักร ริจิรวนิช
คุณธนพร เจริญทวีทรัพย์
คุณธนศิริ สวมสูง
คุณธนะยศ - คุณจันทร์เพ็ญ ธีระพิทยา
คุณธนานุช ชัยกิตติศิลป์
คุณธัญมน รุ่งเรืองพฤกษ์
คุณนนลณีย์ ไกรศักดิ์วัฒนา
คุณนพจิรา โคมทองชูสกุล
คุณนภดล สุริยวงศ์
คุณนภาภรณ์ เต่งแก้ว
คุณนรวีร์ พุ่มจันทน์
คุณนฤชล - คุณแม่สอาด ลิ่วเฉลิมวงศ์ และลูก ๆ
คุณนิตยา ประเสริฐนุกูลผล
คุณนิภา วรพันธ์
คุณนิรมล วัชระรังษี
คุณนิศารัฐ ธิติเวศม์
คุณนุชจรินทร์ เรืองชัยกุล
คุณบัญชา พฤกษาศิลป์
คุณบุญมี เจริญทวีทรัพย์
คุณบุญยิ้ม หวังเจริญ
คุณบุศยรินทร์ เข่งเงิน
คุณเบญจรัตน์ ชวนะบุตรวิไล
คุณเบญจวรรณ สายพงษ์
คุณปคุป์ เรืองพรหม
คุณปฐมาวดี ทองอยู่
คุณประจักษ์ จิรสุขเมธากุล
คุณประพัฒน์ ธีรพงศ์ธร
คุณประวัติ มีหลักชัย
คุณประเสริฐ จรัญรัตนศรี
คุณประเสริฐไสว สุขสภา
คุณปัณณวัฒน์ ภูมราดี
คุณปัทมาวดี วรนิมมาน
คุณปาณิสรา คำบุญ
คุณปาณิสรา เวชสิทธิ์
คุณปาริชาติ บุนนาค
คุณเปรมมิกา ปภาวินพงศ์
คุณผกากาญจน์ เต่งแก้ว
คุณพจนา ประกาศเวชกิจ
คุณพนิดา ธงทอง
คุณพนิดา สีตลารมณ์
คุณพรทิพย์ ธรนิตยกุล

คณะศรัทธาผู้ร่วมจัดพิมพ์หนังสือเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา ร่วมบุญ ๕๐๐ บาท

คุณพรรษมณฑ์ ริจิรวานิช
คุณพรศิริ ม่วงสมัย
คุณพัชนี มงคลพงศ์สิริ
คุณพัชรินทร์ ศรีสถานนท์
คุณพัญธิกา ใจทาหลี
คุณพัฒนภณ ตั้งเจริญชัย และครอบครัว
คุณพาทิศ วีรกุลวัฒนา
คุณพิญญานันท์ รัฐอริยนนท์
คุณพุฒิสิทธิ์ พุฒิเบญจสิทธิ์
ดร.พูนภัทรา พูลผล
คุณไพรินทร์ สุวิชชาญพันธุ์
คุณไพลิน เงาตระการวิวัฒน์
คุณภรณี บุญมี
คุณภรธารี อำไพจิรกิจ
คุณภัณฑิรา ริจิรวานิช
คุณภัททิรา เรืองพีระกุล
คุณภัทรวดี ตุลาทรัพย์
คุณภัทรานิษฐ์ กิตติพิมลรัตน์
คุณภัสวลี นิติเกษตรสุนทร
คุณภัสวัลล์ อัครพันธุ์
คุณภูดิศ กิจวโรภาส
คุณมงคล จารุรัตน์เจริญ
คุณมงคลวรรณ ศรีสวัสดิ์
คุณยาดา เลิศเรืองศุภกุล
คุณยุพาพร จันทร์แซ่มซ้อย
อุทิศบุญให้คุณพ่อสงัด-คุณแม่ยุพิณ จันทร์แซ่มซ้อย
คุณยุพาพรรณ์ ปริตรานันท์
คุณเยาวภา อัครเศรษฐการ
คุณเยาวภา บุลวรรณ์
คุณรตน ธัมมเมธา
คุณรัชนี โชติรัตน์
คุณรัชนี เศวตะดุล
คุณรัชนีภรณ์ โคมทองชูสกุล
ขออุทิศบุญให้คุณพ่อวิชัย โคมทองชูสกุล
คุณรัตยากร วิชชุดากรกุล
คุณราเมศร์ ณ นคร
คุณรุ่งนภา ทรัพย์สิริเทวี
คุณฤทธิรงค์ พงค์คีรีแสน
คุณลีณา - คุณวรพจน์ สุนทรสุข
คุณแม่เล็กหง สกฤษศิลป์
พร้อมบุตร-ธิดา-หลาน
คุณวงศ์พรรณ สัจจะรัตนะโชติ
คุณวนิดา เตรียมการสกุล
คุณวรภรณ์ พุกภิญโญ
คุณวรรณี พันธานุรักษ์
คุณวรรษวีร์ คุณธีรประเสริฐ
คุณวรรัตน์ ศิริเผ่าสุวรรณกูล

คณะศรัทธาผู้ร่วมจัดพิมพ์หนังสือเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา ร่วมบุญ ๕๐๐ บาท

นาวาเอกวรากร วิชาเพียร
คุณวราภรณ์ ปานลบ
คุณวราภรณ์ พลอยมีรัศมี
คุณวลี สงสุวงค์
คุณวัฒนะ คงสมบัติ
คุณวารุณี นายะสุนทรกุล
คุณวิชิต องค์ทองคำ
คุณวิชิต - คุณกลอยใจ - คุณกวิตา เที่ยงธรรม
คุณวิภา แซ่เล้า
คุณวิลาวัลย์ จตุรงค์พลาธิปัต
คุณวิไลพร อาชวกุลเทพ
คุณวีรชาติ วุฒิวงศ์วัฒนา
คุณศรีสมร วณิชย์ธนารักษณ์
คุณศศินันท์ โรจนธัญญะนันท์
คุณศศิพัทน์ สุวรรณมีระ
คุณศศิวิมล ยอดแสงจันทร์ และครอบครัว
คุณศิริรัตน์ จันทร์ประภาพ
คุณศุภชัย โกมลมรรค
คุณศุภลักษณ์ โนกุจิ
คุณสนั่นชัย ลิมปนนาดทอง และครอบครัว
คุณสมทรง ยนตรรักษ์
คุณสมพร ธรรมาพิทักษ์กุล
คุณสาธิต ผ่องธัญญา
คุณสาธิต เสกนำโชค
คุณสายสนม กาญจนาวดี
คุณสิญามณฑ์ พัวพัฒนขจร
คุณสิทธิชัย เจนประเสริฐ
คุณสิทธิพร ห่อหริตานนท์
คุณสืบสวัสดิ์ วัฒนฐานะ
คุณสุชาดา บุญใจ
คุณสุชาดา จิระพาณิชย์เจริญ
คุณสุชาติ ธรรมาพิทักษ์กุล
คุณสุดสวาท - คุณจารุวรรณ วัฒนสารเสรี
คุณสุดารัตน์ โคมทองชูสกุล และครอบครัว
คุณสุทธินี เชาวรัตน์
คุณสุทธิภา อันยาวาทพานิชย์
คุณสุปรียา โชติกะพุกกณะ
คุณสุพัตรา ศรีอุทโยภาส
คุณสุพิชญ์นันท์ จันทกิติกุล
คุณสุภัททา วชิรลาภไพฑูรย์
คุณสุภาภร บุษบกแก้ว
คุณสุภารัตน์ วังจินดา
คุณสุภาวดี เลิศวรรณเอก
คุณสุมาลี ธิติโอฬาร
คุณสุรีย์ งามวงศ์ล้ำเลิศ

คณะศรัทธาผู้ร่วมจัดพิมพ์หนังสือเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา
ร่วมบุญ ๕๐๐ บาท

คุณสุวดี โชควงศ์ประดิษฐ์
คุณสุวีณา สิริลักษณารมย์
จ.ส.อ.หิรัญ - คุณปรารถนา วิชาเพียร
คุณอโนมา เล้งรักษา
คุณอภินันท์ เอกอนุพนธ์
คุณอมรา สุมนรัตน์
คุณอรการณ์ ริจิรวานิช
คุณอรุณี เหมาอุปถัมภ์
คุณอัจฉริกา ไพศาลศรีสมสุข
และครอบครัว
คุณอัญชลี มีระหงษ์
คุณอัญชุกร ริจิรวานิช
คุณอำนาจ นิมากุล
คุณอุดมลักษณ์ พงษ์ปฏิพัทธ์
อุทิศบุญให้คุณแม่อารีลักษณ์
พงษ์ปฏิพัทธ์
คุณอุมา สิทธิพงศ์
คุณอุรชา จักรธรานนท์
คุณอุไรรัตน์ วิจารณกรณ์
และครอบครัว
คุณโอภา สันดุษฎี

และคณะศรัทธาผู้ร่วมจัดพิมพ์หนังสือเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา มิลินทปัญหา
ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม

หากชื่อของท่านผิดพลาด / ตกหล่น กราบขออภัยเป็นอย่างสูง
ขออนุโมทนาบุญทุกท่าน
ปัจจัยที่ท่านบริจาค หากเหลือจากการพิมพ์หนังสือครั้งนี้
สมาคมฯ จะนำปัจจัยที่เหลือทั้งหมดเข้ากองทุนวิปัสสนากรรมฐานต่อไป

ร่วมแบ่งปันธรรมะเป็นธรรมทาน
ติดตามข่าวธรรมะสาระ จากยุวพุทธฯ บ้านแห่งธรรม

โทรศัพท์ ๐๒ ๔๕๕ ๒๕๒๕
โทรสาร ๐๒ ๔๑๓ ๓๑๓๑
www.facebook.com/ybatpage
Line ID : @ybat
www.youtube.com/ybat๑